[Autor]
ROLAND
DORGELÈS
Irutluctâf i prelaio de
RADE AIDAI,!
Cruci de lemn
Editurii
UNIVERS
Bticureşii «I9 â2
Coperta colecţiei Emil Chendea
Roland Dorgelès LES CROIX DE BOIS (g) 1919 şi 1964, Editions Albin Michel
Toate drepturile asupra acestei versiuni sunt rezervate Editurii UNIVERS
Prelată

„Inter arma silent musae”… şi totuşi, casa nu vorbim de uriaşa dezvoltare a căilor ferate şi de impulsul dat aviaţiei de primul război mondial, sau de industria maselor plastice, de antibiotice, de tranzistori, de laseri, sau de energia nucleară, ţâşnite, toate, ca o binemeritată revanşă a omului sapiens împotriva bestialităţii, de pe sângeroasa rampă de lansare a celui de-al doilea război mondial, totuşi nu numai cea prezidată de Clio, dar şi alte arte din cele zise „liberale” au fost nu puţin fecundate de zăngănitul armelor.

Pe lângă marile scene de bătălii datorate unui Herodot, Tit Liviu sau Tacit, scene care nu sunt decât evocări, istoria literaturii cunoaşte comentariile lui Cezar la războiul cu galii, însemnările mareşalului de Monluc sau paginile în care hatmanul Ion Neculce consemnează bătălia de la Stănileşti – toate opere ale unor participanţi direcţi la evenimentele narate – iar ultimul război mondial proliferează o uriaşă producţie de opere literare, dramaturgice, cinematografice, inspirate, toate, din acel eveniment aşa-zis inhibitoriu al muzelor. În lungul şir de opere de acest gen, o etapă importantă e marcată de conflagraţia dintre 1914 şi 1918, care, cea dintâi,

generează lucrări alcătuite nu de strategi ai marilor bătălii ci de părtaşii ei nemijlociţi, de oamenii din tranşee, fie ei, ca Hemingway sau Camil Petrescu, ofiţeri şi scriitori de mâna întâi, pentru care războiul nu e decât un pretext de clarificare a unui zbucium interior sau un fundal pe care se consumă o experienţă de viaţă, fie ostaşi, trupeţi, şi de fapt gazetari de formaţie, ca Barbusse, Remarque sau Dorgelès; în cărţile acestora, eroul principal e Războiul însuşi, subiect, gazetăreşte vorbind, de o palpitantă actualitate pentru un reportaj senzaţional, ce se poate întinde de la cele 200 de pagini ale „Frontului de vest" până la jumătatea de mie de pagini ale „Focului". Cu o pondere diferită, temele, leit-motivele, se vor reîntâlni, fireşte, în toate aceste lucrări, indiferent de categoria cărora aparţin: râuri de sânge şi de noroi, hecatombe (la Dorgelès există chiar o scenă unde, aflaţi într-o pâlnie de obuz, ostaşii îşi construiesc parapet din cadavrele camarazilor căzuţi; şi totuşi, Camil Petrescu citează astfel din *Martorii* lui Norton Cru: „Acest autor... demonstrează că n-au putut exista de asemeni nici mormane de cadavre şi nici râuri de sânge, pe care le declară o creaţie de gust îndoielnic a autorilor de romane senzaţionale despre război: «Am văzut puţin sânge la Verdun sau aiurea»"), şobolani şi păduchi, permisiile în care ostaşii se întâlnesc cu viaţa de huzur a celor „din spate", aspecte de spital, dispreţul pentru propaganda patriotardă a ziarelor din Capitală, sfâşietoare şi stupide execuţii de „trădători", felul cum înfloreşte, în satele unde se poartă frontul, comerţul speculativ, şi, de bună seamă, proteste mai mult sau mai puţin vehemente împotriva ideii însăşi de război. Şi încă unul din aceste leit-motive: „Frontul e o colivie în care trebuie să aştepţi, cu nervii biciuiţi, ce se va întâmpla", scria Remarque; „în clipa asta, aşteptăm masa. Pe urmă, vom aştepta scrisorile. Dar fiecare lucru la timpul lui; după ce vom fi terminat cu masa, o să ne gândim şi la scrisori. Mai târziu, vom începe să aşteptăm altceva",

notează Barbusse, iar Dorgelès scrie: „De trei zile... ţinem cimitirul... N-avem nimic de făcut decât să aşteptăm"; sau: „Nimic nu mişcă. Lipit de parapetul de saci cu pământ... santinela aşteaptă neclintită..." Poate că înseşi aceste perioade de acalmie, răgazuri mai scurte sau mai îndelungate între două sângeroase momente de măcel, situaţie tipică pentru „războiul de poziţii", cum a fost denumit cel dintre 1914 şi 1913, au fost prilejurile de meditaţie din care, pornind de la însemnări fugare, s-au constituit, după aceea, operele literare pe care încă la citim.

Pe Raymond Dorgelès (pe adevăratul său nume Roland Lecavele), născut în 1886 la Amiens (Sommes), actualmente membru al Academiei Goncourt, izbucnirea primului război mondial l-a găsit, împreună cu Carco şi cu Pierre MacOrlan în Montmartre, a cărui „boemă" a şi evocat-o, apoi, în *Montmartre mon pays* (1928) şi în *Quand étais Montmartrois* (1936). Rod al unor călătorii în ţări îndepărtate vor fi la *caravane des chameaux* (1928) şi *Sur la route mandarine* (1929). Celebritatea i-a fost însă de timpuriu adusă de cărţile în care-şi consemnează impresiile din război, şi anume chiar de prima din cele trei (*Le Cabaret de la belle femme* 1919, *Le réveil des morts* 1923), *Cruci de lemn* (1919), pe care o prezentăm astăzi cititorilor noştri.

Putând fi, ca şi *Focul* lui Barbusse (sau ca şi *Pe frontul de vest*) subintitulată „Jurnalul unei căprarii", lucrarea lui Dorgelès urmăreşte, de-a lungul unor ani de război, destinul şi peripeţiile unei grupe de luptă aflată pe prima linie de front, înainte de a încerca să-i desluşim personalitatea proprie faţă de alte cărţi similare, să facem însă cunoştinţă cu câţiva dintre camarazii de arme ai naratorului *Crucilor de lemn*.

Una din figurile cele mai proeminente, care „umplu scena", este parizianul Sulphart. Exibiţionist ca ţinută, nu numai vestimentară, se face în fond foarte util

căprăriei sale, scandalagiu cum e, la distribuirea de alimente; adevărat „miles gloriosus”, e fanfaron cum nu se mai poate; un borcan de muştar pe care-l aruncă în tranşeea inamică devine, în povestirile sale, o nemaipomenită faptă de arme; internat, mai târziu, în spital şi văzând că relatarea măruntelor amărăciuni, cumplita suferinţă produsă de măcinarea zilnică a noroiului, a încăierărilor de patrule, adică toate faptele care, laolaltă numai, alcătuiesc „măreţia şi servitutea unui ostaş”, nu posedă încărcătura emoţională necesară spre a impresiona pe cei ce nu le-au cunoscut, nu pregetă să plăsmuiască fel de fel de istorii care de care mai fantasmagorice, care-i atrag, odată cu dispreţul tovarăşilor de spital, răsfăţul şi admiraţia infirmierelor. Sulphart e, însă, totodată, foarte conştient de demnitatea sa şi, atunci când, pornind spre un atac, unitatea lor întâlneşte un detaşament de teritoriali săpind, ca măsură de prevedere, gropi (la Remarque e consemnată o situaţie asemănătoare; din relatarea ei se desprinde însă mai curând o senzaţie de fatalitate, dacă nu chiar de admiraţie a bunei organizări) e indignat; „A, nu, asta e prea mult! O asemenea panoramă când noi mergem să ne rupem gâtul, e curată bătaie de joc” şi nu se poate stăpâni să nu raporteze comandantului. Departe de a înţelege rosturile, juste sau nu, ale războiului, el îşi face conştiincios datoria de ostaş, e deopotrivă de bucuros când o rană primită pe front îi aduce reforma, iar drept concluzie la o discuţie despre rezultatul războiului, îl înfruntă pe cel ce socoate că, pentru francezi, el a fost o înfrângere, rostindu-se astfel: „Eu socot că e o victorie, fiindcă am scăpat cu viaţă”.

Un personaj aflat la antipodul lui Sulphart, şi privit cu egală simpatie de autor, e Gilbert Demachy, student la drept, vlăstar al unei familii din marea burghezie, înrolat voluntar şi refuzând, chiar după ce a gustat din plin mizeriile frontului, să devină un „ambuscat”. „Curăţel”, chiar prea „curăţel” spre a nu stârni, ca boboc, ironia lui

Sulphart şi a celorlalţi, Demachy e în stare de adevărate fapte de vitejie, pe care, ca în episodul cu „fanionul roşu”, le execută în toată modestia, dacă nu chiar cu o superioară detaşare. Până şi moartea lui va fi învăluită de autor într-un romantic văl de poezie.

Pe lângă dânşii, câte unul ca Bouffioux care, şi ca portret fizic, şi ca atitudine generală, e privit cu o nesfârşită silă: „De când cu războiul, făcuse toate meseriile. De una singură îi era silă: de-a noastră. Era în stare de orice, numai să nu vadă tranşeea. Luptase doar o dată, la Charleroi, şi se alesese cu o asemenea spaimă, încât nu mai avea decât un singur gând: să tragă pe dreapta. Şi izbutea, punând la bătaie toate potlogăriile pe care le folosea cândva, la târg, ca să vândă o răpciugă de gloabă… Făcuse zetragerea ca biciclist al casieriei, el care abia se ţinea în şa alergând cu sufletul la gură pe flancul coloanei, cu bicicleta paradită dusă de coarne. Marna o luase ca telefonist al brigăzii. De atunci îl cunoscusem lemnar, ajutor de vagmâstru, armurier, însoţitor de convoi la ravitaliere, cizmar… Să se fi cerut un preot pentru divizie, ar fi strigat: «Prezent»”.

Bătrânul Hamel, simpaticul normand Broucke, ţăranul Lemoine, în veşnică cârcotă cu Sulphart, iarăşi parizianul Vieuble, caporalul Breval, a cărei tragedie familială îi otrăveşte până şi ultimele clipe de viaţă, completează, împreună cu alte apariţii, mai mult sau mai puţin episodice, grupa de luptă a „Crucilor de lemn”. Dar să nu-l uităm pe povestitorul însuşi, care se recomandă astfel lui Demachy: „Jacques Larcher. Scriu!” Spre deosebire de Băumer al lui Remarque, el îşi rezervă un rol cât se poate de anonim, neapărând în scenă decât împreună cu tot ansamblul său, rar, ca solist, numai evocând, ca şi naratorul *Focului*, clipele în care, într-un bordei din tranşee sau într-un cantonament de-o săptămână, îşi ia note în carnetul său de scriitor. E drept însă că, de-a lungul povestirii, Dorgelès intervine mai ades, punctând replici, subliniind tâlcuri sau, chiar,

concluzionând, ca în ultimul capitol.

Astfel, într-o noapte friguroasă de ajun de atac, naratorul începe „să ţopăie ca un urs în faţa meterezului negru, fără alt gând decât la scurgerea timpului. Nas în nas, cu braţele încrucişate, băieţii ţopăie greoi, trăncănind, sau bat ritmat din picioare. Noaptea se însufleţeşte datorită acestui zgomot cadenţat. Pe drum, pe cărare, pământul îngheţat răsună sub toţi bocancii ăştia cu ţinte”. Şi, de la această relatare cât se poate de obiectivă, de realistă, autorul alunecă pe nesimţite la o hiperbolă menită să demaşte zelul patriotard şi discrepanţa dintre frazeologia oficială şi mohorâta realitate: „Toată tranşeea dansează, în noaptea asta. Tot regimentul dansează acum, în ajun de atac, ba toată oştirea dansează, dansează Franţa întreagă, de la munte până la mare… Ce frumos comunicat pentru mâine!”

Din când în când, câte o întâmplare, căci toată cartea nu e decât o înşiruire de întâmplări, lesne intermutabile, neputând fi vorba de vreo construcţie epică pretenţioasă, câte o întâmplare, aşadar, îl solicită mai stăruitor şi atunci autorul ne oferă câteva pagini ce se constituie într-o adevărată nuvelă autonomă, de incontestabilă valoare. Astfel e straniul episod din capitolul intitulat „Moara fără aripi” unde apariţii creionate în pastel, ca maica Monpoix sau fiica ei, Emma, se învecinează cu masivul Monpoix, a cărui moarte, a cărui activitate – a făcut sau nu spionaj? – rămâne „sub pecetea tainei”. De asemenea, moartea caporalului Breval, de care am mai pomenit, rămâne, chiar înlăturând recuzita macabru-romantică, de o sfâşietoare putere.

Neevitând – e un „stil de gen”, iar Barbusse îl justifică şi teoretic, în convorbirea lui cu ostaşul care îl îndeamnă ca, dacă vrea să scrie lucrurile într-adevăr cum au fost, să nu care cumva să ocolească înjurăturile şi trivialităţile – stilul „gros”, Dorgelès izbuteşte chiar, pe alocuri, dialoguri cărora pe deasupra expresiilor, să le

zicem neaeademice, nu li se poate contesta o savuroasă vigoare populară. Astfel sunt înfruntările dintre parizianul Sulphart şi ţăranul Lemoine, sau cea dintre Vieuble, luând de asemenea peste picior un camarad de la ţară: „Mai taci din gură, i-o întoarce Vieuble fără să se supere. Neam de neamul tău n-a văzut Parisul, mă mârlane 1 în Capitala ta, am văzut eu, se plimbă vacile pe bulevard.

— Ce zice, ce zice, Irântorul?

— Zice că n-ai pus în viaţa ta piciorul în Paris, mă plăvane, nici măcar înţolit de duminică şi cu găinile în paporniţă. Şi nici n-ai fi putut s-o faci, cu maşina de întors gâlme. A, nu ştii ce-i aia, mă neam de traistă? E drept în faţa gării; cum se dă jos un mocirţan, tranc! Sare pistonul şi mi ţi-l azvârle înapoi în tren. Să stai să te cruceşti, nu alta…”

Paralel cu acestea însă, poet zâmbind tainic dindărătul vizierei de războinic, Dorgelès ne proiectează scene de un discret lirism, cu atât mai impresionante cu cât lumina lor pâlpâie, clandestin, parcă, în macabrul decor – oameni alergând decapitaţi, un rănit căruia îi curge vinul din bărbia găurită de glonţ etc., etc. Şi altele asemenea – al cărţii. Demachy se închină la mormântul proaspăt al unui camarad căzut. Scoate din cartuşieră ultimele scrisori, pe care mortul nu mai apucase să le deschidă „le rupse, fără să le citească şi, pe mormântul acela reglementar de soldat, dreptunghiular ca un pat de cazarmă, desfoi petalele scrisorilor, pentru ca omul măcar să doarmă sub nişte cuvinte de acasă”. Altă dată, într-un moment de halucinaţie: „Dar cu noaptea asta limpede, cu romanţele, cu duioşia asta care pluteşte în văzduh eşti ispitit să le iei drept nişte rochii albe, poţi să visezi că aici, lângă noi, aproape de tot, stau nişte femei şi ne ascultă. N-am vrea să le vorbim, nu; doar atât, să le simţim acolo…” Alteori, reveria e frânată de un aspru semn premonitoriu: „Luna urcă fără grabă, în spatele unei mantii de brazi. Ea aşterne încetişor pe iarba

măruntă umbra exactă a baionetelor şi a piramidelor, pictând ciudate semne negre pe frumoasa câmpie argintată. Un muscheton, prins de ţeava unei puşti, trasează cumva două braţe baroce pe care le privesc distrat. Şi, brusc, inima-mi tresare şi în desenul acesta negru desluşesc o cruce, o profetică cruce de umbră, pe care luna a aşternut-o pe trupul înalt al lui Lambert care doarme”. Chiar şi în episodul „Casa cu buchet alb”, conceput desigur ca un episod „tare”, biruie nu grosolănia soldaţilor ce dau buzna într-o casă copleşită de jale, ci nobleţea în suferinţă a gazdelor, lapidaritatea aproape japoneză a ramurii de flori albe în pustiul de gheaţă al camerei funebre.

Situată undeva la mijlocul drumului dintre reportajul spontan şi marea literatură, *Cruci de lemn*, carte în care eroul principal, Războiul, e la fel de dezgustător şi odios ca în toate, îşi află trăinicia în meşteşugul cu care scriitorul ştie să însufleţească măcar câteva personaje şi câteva scene – şi anume, nu neapărat cele „de groază” – care ne dăinuie în minte. Şi, poate de asemenea, pe lângă patetismul ei, în ceea ce avea să constituie succesul de mai târziu al debutantului cu *Cruci de lemn*, spiritul parizian, acel subtil filtru de latină obârşie alcătuit dintr-o uşoară detaşare ironică, din armonie şi echilibru.

RADU ALBALA

fraţi de arme

La vremea aceea din an, flori nu mai erau pe toate drumurile; se găsiseră totuşi destule spre a împodobi puştile garnizoanei şi, cu fanfara în frunte, între două şiruri mute de gurăească, batalionul, înflorit ca un uriaş cimitir, străbătuse în neorânduială oraşul.

Cu cântări, cu lacrimi, cu chiote de râs, cu ciondăneli de beţivi, cu sfâşietoare urări de rămas-bun, oamenii se îmbarcaseră. Călătoriseră toată «noaptea, îşi mâncaseră sardelele şi-şi deşertaseră bidoanele la lumina săracă a unei luminări, apoi, osteniţi de-atâta

răcnit, adormiseră, îndesaţi unul într-altul, cu capul pe umărul vecinului, cu picioarele înnodate.

Zorii îi deşteptaseră. Aplecaţi peste uşi, căutară prin satele unde se înfiripau, urcând în văzduh, fumurile dimineţii, urmele ultimei bătălii. Se strigau unul pe altul de la vagon la vagon.

— Ce mai război, nici măcar o clopotniţă dărâmată!

Pe urmă, casele îşi deschiseră ochii, drumurile se însufleţiră şi, prinzând iar glas pentru a debita, răcnind, complimente, aruncară florile lor veştejite femeilor care, pe peroane, aşteptau improbabila întoarcere a soţilor plecaţi. La opriri, se slobozeau şi-şi umpleau bidoanele. Şi pe la zece, debarcară în sfârşit la Dormans, năuci şi frânţi de oboseală.

După o pauză de un ceas pentru masă, o porniră la drum – fără fanfară, fără flori, fără fluturări de batiste – şi ajunseră în satul unde regiraentul nostru se afla în repaus, foarte aproape de linia frontului.

Acolo avu loc un fel de iarmaroc, ostenita turmă a noilor sosiţi fu împărţită în grupe mici – câte una de fiecare companie – şi furierii le repartizară la iuţeală pe fiecare la câte o secţie, la câte o căprărie, pe care, ca vagabonzii, se văzură nevoiţi s-o caute, din gospodărie în gospodărie, citind pe fiecare poartă numerele acelea scrise mare cu cretă albă.

Ieşind de la băcănie, Brevai, caporalul, dădu peste cei trei oameni ai noştri care rătăceau pe drum, gâfâind sub sacii lor supraîncărcaţi, din care sclipeau obraznic scule nou-nouţe de campament.

— Compania a treia, căprăria a cincea? Eu sunt caporalul. Haideţi cu mine, suntem cantonaţi în capul satului.

Când intrară în curte, alarma o dădu Fouillard, bucătarul:

— Hei, băieţi, ne-au sosit întărituri.

Şi, aruncând ia picioarele cuptorului ţărănesc maldărul de hârtii pe care tocmai îl adusese din pivniţă,

îşi cercetă noii camarazi.

— Te-ai învârtit, îi spuse el sentenţios lui Breval. Arată ca scoşi din cutie.

Ne sculasem cu toţii şi făcurăm roată, iscodindu-i, în jurul celor trei ostaşi zăpăciţi. Se uitau la noi şi ne uitam la ei fără un cuvânt. Veneau din spatele frontului, veneau de la oraş. Ieri încă, mai umblau pe străzi, vedeau femei, tramvaie, magazine; ieri încă, mai trăiau omeneşte. Şi-i cercetam vrăjiţi şi plini de pizmă, ca pe nişte călători sosiţi dintr-o ţară de basm.

— Ia spuneţi, băieţi, ce-i pe-acolo, nu-i doare capul?

— Bătrânul nostru Paris, şi oamenii, ce mai fac?

Se holbau şi ei la noi, de parcă ar fi picat printre sălbatici. Erau de bună seamă buimăciţi de tot ce vedeau la această primă luare de contact; feţele noastre tăbăcite, straiele pestriţe, căciuliţa de imitaţie de luăm a bătrânului Hamel, fularul alb şi slinos pe care şi-l lega la gât Fouillard, pantalonii lui Vairon, blindaţi cu grăsime, pelerina lui Lagny, agentul de legătură, care-şi cususe un guler de astrahan pe o glugă de zuav, ici câţiva în veston de pifan, colea câţiva în tunică de artilerist, fiecare înţolit cum a dat Dumnezeu; grăsanul de Bouffioux, care-şi purta placa de identitate la chipiu, cum îşi purta Ludovic al XI-lea medaliile, un mitralior care, cu epoleţii lui de metal şi cu mănuşa de protecţie de fier, arăta de parcă ar fi fost un oştean de la Crécy, micuţul Belin, în cap cu un chipiu ponosit de dragon, tras peste urechi, şi Broucke, „flăcăul din nord”, care-şi croise moletiere din nişte perdele verzi de rips.

Numai Sulphart rămăsese, demn, deoparte, cocoţat pe un butoi unde curăţa cartoafe, cu aerul acela grav şi preocupat pe care şi-l lua când săvârşea cele mai simple fapte de pe lumea asta. Scărpinându-se în barba-i roşie de arici, îşi întoarse într-o doară capul şi privi cu prefăcută nepăsare pe unul din cei trei nou-veniţi, un tânăr cu mutră posomorâtă, imberb sau ras proaspăt, nu se ştie, purtând o frumuseţe de chipiu fantezi şi o raniţă

încăpătoare făcută din muşama albă.

— E dat în mă-sa cu şapcalionul ăla al lui, râse întâi, cu glas scăzut, Sulphart.

Pe urmă, în vreme ce puştiul îşi lăsa jos calabalâcul, descoperi raniţa. Atunci izbucni:

— Aoleu, bătrâne! strigă el, ţi-ai croit tolba aia anume ca să te caţeri cu ea pe tranşee? Dacă te temi cumva că n-au să te dibăcească destul de repede nemţii, mai ia-ţi şi un steguleţ şi zi-i şi ceva din trompetă.

Puştiul se îndreptase de şale, jignit, cu o cută în mijlocul frunţii, o frunte de om dârz. Descumpănit însă numaidecât de deşca bătrână şi de mutra lui zeflemisitoare, întoarse capul şi roşi. Roşcovanul se mulţumi cu acest măgulitor succes. Cobori de pe tron şi, ca să arate că n-are de gând să se înverşuneze pe un camarad nevinovat, îşi înălţă critica până la autoritatea militară ale cărei acte erau, toate, după el, dictate de prostie şi de dorinţa evidentă de a-l chinui pe ostaş.

— N-am spus-o pentru tine, lasă, ai să vezi tu. Da' galonaţii ăia care vă pun să vă frecaţi gamelele cu mehlem ca să lucească mai bine, eu zic c-ar trebui toţi împuşcaţi… Li se pare că nu ne ocheşte destul de uşor şi aşa… Să-mi pasezi, mă, raniţa, să ţi-o înnegresc cu dop afumat şi toate bidonaşele şi gamelele şi tot tarhatul o să vi-l scăldăm puţin în fum de paie, e cel mai bun care se există.

Lemoine, care se ţinea scai de Sulphart, ridică uşurel din umeri.

— Nu începe de pe acum să le umfli ăstora capul cu balivernele tale, îl mustră el cu vocea lui tărăgănată. Lasă-i măcar să răsufle.

Bobocul cu raniţa albă se aşezase pe o roabă. Părea sleit. Pârâiaşe negre de năduşeală i se desenau ca nişte acolade de la tâmple până la fălci. Îşi desfăcu moletierele, dar nu îndrăznea să-şi scoată încălţările, nişte bocanci de vânătoare de toată frumuseţea, cu o talpă de trei palme.

— Mi-am distrus călcâiul, îmi spuse. Cred că e tot o rană. Duc prea mare greutate.

Lemoine îi cântări sacul.

— E drept că nu-i uşor, făcu el. Ce dracu' ai vârât acolo… Bolovani?

— Exact ce mi s-a spus.

— Trag şi cartuşele, interveni capoialul… Câte v-au dat?

— Două sute cincizeci… Dar nu le ţin în sac.

— Dar unde atunci?

— În raniţă. Mi se pare mai bine aşa. ştiţi. Dacă ne atacă pe neaşteptate.

— Să ne atace?

Ceilalţi se uitară la el, uluiţi. Apoi, se porniră toţi deodată pe râs, un râs colosal, pe care îl mai şi înteţeau, înecându-se, gesticulând, trântindu-şi pe umeri nişte palme zdravene, mai-mai să se dărâme unul pe altul.

— I-auziţi-l, să ne atace… Ăsta zic şi eu că s-a zărghit!

— Aş, de unde, face pe el…

— I-auzi, să ne atace… Săriţi, nebunul!… Oameni buni, ajutor!

Asemenea nemaiauzită candoare ne făcea să murim de râs. Hamel avea lacrimi în ochi. Fouillard însă nu râdea. Ridica din umeri, duşmănos, privind de pe acuma chiorâş la soldatul ăsta din cale afară de curăţel şi care vorbea cuviincios.

— Un fecior de bani gata care vrea să ne scoată ochii, îi spuse el lui Sulphart.

Preocupat exclusiv să vorbească mai mult decât ceilalţi, roşcovanul îl cerceta compătimitor pe boboc.

— Bine, mă băiatule, aşa îţi închipui tu că se luptă; în prima lună da, mai treacă-meargă. Dar acum nu se mai luptă. N-ai să ajungi poate niciodată să lupţi.

— Fără discuţie, încuviinţă Lemoine, de luptat n-ai să lupţi, dar ai să înghiţi destule.

— N-ai să tragi un singur foc, proroci Broucke,

normandul cu ochi de copil.

Bobocul nu răspunse nimic, socotind desigur că bătrânii vor să-l dea gata. Cu urechea ciulită, fără să audă cuvântarea lui Sulphart, asculta însă tunul care zguduia cerul cu straşnice lovituri de berbece, şi ar fi dorit să se şi afle acolo, dincolo de colinele albastre, în câmpia necunoscută, unde cu mireasmă de primejdie se juca jocul de-a războiul.

Bobocul mi s-a prezentat:

— Gilbert Demachy… Urmam dreptul…

Am spus şi eu cine sunt:

— Jacques Larcher. Scriu…

Din clipa când a sosit, am ştiut că Gilbert are să-mi fie prieten, am ştiut-o din glasul, din purtarea, din cuvintele sale. I-am spus numaidecât „dumneata” şi am vorbit despre Paris. Găseam în sfârşit pe cineva cu care să discut despre cărţile, despre teatrele, despre cafenelele noastre, despre fetele drăguţe şi parfumate. Numai rostindu-le numele şi retrăiam o clipă toată acea fefiG]

ricire pierdută. Nu uit că, aşezat pe o roabă, Gilbert îşi pusese picioarele descălţate pe un ziar, în chip de covor. Vorbeam, cu înfrigurare:

— Ţi-aduci aminte… Dar dumneata…

Băieţii îi ajutau pe noii-sosiţi să se instaleze în grajd, unde dormea căprăria, şi le stivuiau sacii peste ai noştri în iesle. Când isprăviră, Gilbert scoase două bancnote de câte cinci franci, ca să facă cinste.

— Ne scoate ochii, nu v-am spus eu… bombăni cu pizmă Fouillard.

Ceilalţi, recunoscători, se întoarseră la grajd ca să-i dichisească puţin locul. Îi răscoliră paiele ca să le împrospăteze şi-i făcură o bordură la picioare. Broucke luase, respectuos, perna de cauciuc a lui Demachy şi se distra umflând-o, ca pe o jucărie, cu o teamă ascunsă să n-o strice. Aceia care trebuiseră să-şi schimbe colţişorul, ca să facă loc, se mutau, furându-şi unul altuia din paie.

— Tu, mă, Buftea, îi spuse Fouillard lui Bouffioux, ai să dormi acolo sus, sub pod. Eu dorm drept dedesubt, aşa că vezi cum faci, să nu mă pomenesc că-mi cazi cu ciubotele în cap în miezul nopţii; am somnul gingaş.

Sulphart nu-l mai slăbea pe boboc, umflându-i capul cu sfaturi fără niciun rost, cu reţete chisnovatice, mai din firească filotimie, mai să se revanşeze cumva pentru rândul acela de vin, dar mai cu seamă ca să facă pe grozavul. Erau toţi plini de voie bună, de parcă ar fi fost beţi gata. Dezbrăcat la cămaşă, Vairon se apucă să facă pe atletul de bâlci, strigând „lume, lume” cu un glas spart şi şmecheros, cu iz de mahala. Strânşi roată în jurul lui, noi eram „lumea”. Pizmuindu-i succesul, Sulphart îl trase de mânecă pe Lemoine.

— Hai cu mine, să-ţi arăt una.

— Şi de ce dracu’ să merg cu tine? făcu Lemoine, gata oricând să-l contrazică pe roşcovan, înainte de a-l urma.

— Hai, mă!

Tot împotrivindu-se, Lemoine se luă după el pe scară. Casa notarului, în care noi ocupam, modeşti.

grajdul, era un conac frumos cu o căciulă înaltă de ţiglă, cu console de stuc şi cu un cadran solar caraghios pictat, care arăta douăsprezece la ora zece dimineaţa.

Îşi întâmpina musafirii cu un peron larg şi înalt, iar obloanele, proaspăt vopsite, erau verzi ca frunza fragedă. De când cu războiul, rămăseseră închise. Stăpânii fugiseră când se apropiau nemţii, fără să mai poată salva nimic, şi nu se mai întorseseră niciodată. Vagmistrul îşi instalase o vreme biroul acolo, dar după ce un obuz spori într-o dimineaţă cu una ferestrele faţadei, socotise că e mai cuminte să se mute în celălalt capăt al satului.

Ni se interzisese formal să pătrundem în casă, ale cărei uşi erau, toate, zăvorâte. Plutonierul Morache, căruia îi plăcea să ne răsfeţe cu asemenea promisiuni, ne vestise fără zăbavă că va băga douăsprezece gloanţe în

cel ce va călca ordinul, başca lovitura de graţie. Şi aşa îi miji lui Sulphart ideea să facă o vizită la conac. Îi ştia acum fiecare ungher, căci îi deschisese cu gingăşie uşile, cu câte o lovitură zdravănă de bocanc, atunci când nu răzbea cu îndemânarea unui ic de baionetă.

Îl conduse pe Lemoine la etajul întâi, într-o încăpere mare, cu tapete deschise.

— Uite ce ne trebuie nouă, zise el deschizând dulapul.

Şi aruncând, de-a valma, lenjerie şi rochii pe covor, cotrocind prin sertare, golind rafturile, alese ce poftea.

— Eu mă îmbrac în gagică şi tu în gagiu, pricepi, mă, tolomacule.

După ce, în doi timpi şi trei mişcări, încercară şi făcură praf câteva corsaje, dobândiră prilejul să se admire în oglindă, prefăcuţi într-o pereche de însurăţei în ziua de lăsata-secului. Când apărură în curte, ţinându-se de braţ, rămaseră toţi, o clipă, cu gurile căscate, apoi izbucni o salvă de aclamaţii.

— Trăiască mireasa! zbieră primul, Fouillard.

Ceilalţi răcniră şi mai tare, şi cei doi măscărici se pomeniră înconjuraţi de toată căprăria, care urla de bucurie. Sulphart îşi trăsese peste pantalonii lui roşii o frumoasă pereche de pantalonaşi de damă, împodo biţi cu dantele, din a căror despicătură i se vedea fundul, mare şi stacojiu. De îmbrăcat se îmbrăcase cu un fel de capotei alb şi, pe căpăţâna lui zbârlită de ţărănoi, îşi pusese, pe-o ureche, o coroniţă de cununie, cu lămâiţa cam gălbenită: coroniţa notăresei, care dormea sub un clopot de sticlă. Lemoine, care nu râdea, arăta mai curând preocupat, ca un militar în serviciu comandat, se mulţumise cu un jupon ecosez, ţinută fără pretenţii, a cărei regretabilă neglijenţă o corecta cu o redingotă cu reveruri de satin şi cu un solemn joben pe care nu uitase să-l perie întâi în răspăr.

Micuţul Broucke, uluit, ţopăia în spatele lor ca la chermesă.

— Eu mă-c la nuntă, striga.

Cântând şi zbierând, se apucară cu toţii să joace, iar Fouillard le ţinea isonul, închipuindu-şi că, bătând cu un mâner de baionetă în fundul înnegrit al cazanului, dă un concert.

— Trăiască mireasa! repetam şi noi, în cor.

Faţa slăbănoagă a lui Breval se lărgise într-un râs plin de fericire. Totuşi, încerca să ne domolească.

— Mai încet, pentru Dumnezeu, dacă ne aude vreun ofiţer…

Vairon îl prinsese pe Sulphart de mijloc şi dansa o javaneză făcând graţii, ca la bal, iar Lemoine, crezându-se la horă-n sat, făcea figuri, bătându-şi călcâiele cu ţinte.

— Dă-i-nainte cu petrecerea, trăiască dom'primar! urla bucătarul, care încerca zadarnic să-şi spele mâinile negre frecându-şi-le de fruntea lac de sudoare.

Săream unul în spatele altuia, ca la farandolă, râzând ca nişte copii. Bobocul se prinsese şi el în şir, şchiopătând şi ţinându-l pe Lagny de scufie. Sulphart, cu gura uscată, ieşi cel dintâi din joc.

— Mierlim de sete, frate… Şi gorobetele ăla care nu mai vine cu molanul. Să nu-l fi găbjit Morache.

Gândul la o asemenea catastrofă îi opri locului pe dansatori.

— Şi ar fi totuşi momentul să tragem o duşcă, se căină Vairon.

— Să meargă altcineva să cumpere, zise Demachy, scoţând alte două bancnote. Am râs prea mult, aş bea bucuros ceva.

Respectuoşi sau invidioşi, camarazii îl priviră pe boboc scoţându-şi portmoneul din piele fină, iar Broucke era atât de tulburat incit spuse „mulţumesc" când luă banii.

Fouillard, care-şi uitase iahnia în cazan, se trântise în patru labe lângă focul stins şi sufla cât îl ţineau bojocii în cenuşă, fără a izbuti să scoată măcar o scânteie.

— Fugiţi de-mi aduceţi nişte hârtie, târfele astea de lemne ude nu vor să se aprindă.

Unul din noi se rostogoli în pivniţă şi se întoarse cu un maldăr de hârtie de toate culorile, pe care-l aruncă lângă cămin. Zburară câteva foi, albastre şi albe, aproape toate de acelaşi format. Erau actele notarului. Stârnindu-se, flacăra le săltă în aer şi o clipă ni se păru că citim, chiar la lumina focului, eleganta scriere bastardă de cancelarie şi slovele căznite ale ţăranilor.

— Împuţită treabă, făcu Lemoine, cu glasul lui blajin. Astea-s chestii care se păstrează… Dacă s-ar arde hârtiile pentru pământ ale lui alde taica, aş cam sfecli-o.

— Tacă-ţi fleanca, tuşi Fouillard în fum. Tu eşti ăla care nu ne-ai lăsat să punem uşa pe foc, de-a trebuit să facem rost de porcăriile astea de lemne verzi care nu vor să se aprindă. De parcă n-ar fi război.

— Bineînţeles că e război, încuviinţă micuţul Belin, care plănuise să-şi facă un surtuc dintr-o redingotă şi-i tăia, grijuliu, poalele.

— Asta aşa e, suntem în război, repetă bobocul, ciocnind cu Broucke.

Şi uitându-se la Sulphart în pantalonaşii lui de linon, începu să râdă.

— Nici n-ai crede, zise el. Dar pe front măcar te distrezi. Eram sigur că am să mă plictisesc mai puţin ca la cazarmă.

Breval, pe al cărui chip supt revenise, de-a lungul obrajilor, perechea de riduri chinuite, îl privi dând din cap:

— Dacă-ţi închipui că în fiecare zi e aşa, află că te înşeli.

Fouillard rânjea, cu nasul în cană. Sulphart, compătimitor, ridică numai din umeri.

— E mic şi nu ştie.

— Să fi gustat şi tu, ca mine, din Charleroi, zău că n-ai mai fi aşa grăbit să te întorci, îi zise Lagny, cel cu chipul scofâlcit de babă.

— Şi încă n-ai făcut retragere, mă, interveni Vairon. Zău că e ceva mai rău decât poftim la masă.

— Aia a fost cea mai a dracului, încuviinţă Lemoine.

— Şi Marna? întrebă Demachy.

— Marna, fleac, i-o reteză Sulphart. În retragere am făcut pe noi. Atunci s-a văzut cine-i om…

Toţi erau la fel. Retragerea, asta era operaţia strategică de care erau cei mai mândri, singura acţiune la care se lăudau fără măsură că au fost părtaşi, ăsta era miezul tuturor povestirilor lor: retragerea, cumplitul marş forţat de la Charleroi la Monimirail, fără halte, fără hrană, fără ţel, de-a valma toate regimentele, zuavi şi pifani, vânători şi genişti, răniţii buimaci şi potincindu-se, tabacherele palide de spaimă pe care le doborau jandarmii; sacii, echipamentele azvârlite în şanţuri, bătăliile de-o zi, crâncene întotdeauna, victorioase câteodată – Guise, unde germanii au dat înapoi – somnul de piatră, furat pe taluz sau pe drum, fără habar de chesoanele care treceau, călcându-te pe picioare; băcăniile prădate, ogrăzile prin care dădeau iama, plinea mucegăită pe care se băteau; mitraliori fără catâri, dragoni fără cai, senegalezi fără şefi; drumurile încurcate cu căruţe cu coviltir şi cu care cu boi, unde se îngrămădeau copii şi femei scăldate în lacrimi, ciobani trăgând după dânşii capre, satele în flăcări, podurile care săreau în aer, camarazii părăsiţi, cruşiţi de sânge sau zdrobiţi de oboseală şi, hărţuind fără o clipă de răgaz tragica coloană, lătratul tunului nemţesc. Retragerea… Auzindu-i, ai îi zis că istorisesc o Victorie.

— Pe legea mea că te umfla râsul. când citeai pe tăbliţe „Paris, 60 kilometri”…

— Mai ales pe parizieni, făcu lunganul de Vairon.

— Şi pe urmă, încheie nepăsător Sulphart, ca epilogul banal al unei povestiri frumoase, pe urmă a fost Marna.

— Ţi-aduci aminte de pepenaşii ăia de la Tilloy… Ori am mâncat, ori la loc comanda…

— Da’ băşicile de vin, când am intrat în Gueux?

— Eu unul n-am să uit tocana de la Montmirail… N-aveai loc să-ntorci, te găbjeau cu obuzele… Ah, porcii…

Demachy îşi reluase aerul grav şi-i privea cu invidie.

— Tare mi-ar fi plăcut să fiu acolo, zise… Să fii părtaş la o victorie.

— Bineînţeles că a fost o victorie, se învoi Sulphart, care-şi răsucea coroniţa printre degete ca pe o şapcă. Să fi fost acolo, ai fi văzut şi tu pe dracul, şi atât. Ia întreabă-i pe băieţi, ce i-am mai bumbăcit noi pe nemţi la Escardes… Asta e, că nu trebuie să vorbeşti dacă nu ştii… Toţi tipii ăia care au scris atâtea porcării pe chestia asta prin gazete, mai bine tăceau. Eu eram acolo, de cunosc cum a fost treaba. Uite, ca să ştii, nu mai luasem solda de cincisprezece zile, de la sfârşitul lui august… Atunci, după ultima izbitură, ne-au plătit tot deodată şi ne-au împins la fiecare câte şaptezeci şi cinci de centime. Ăsta-i adevărul. Aşa că dacă te întâlneşti cu vreunul care-ţi vorbeşte de Marna, să-i spui un singur lucru: Marna e o combinaţie din care ăia de-au câştigat au ciupit câte şaptezeci şi cinci de centime.

*

Noaptea cade repede, în noiembrie. Odată cu întunericul, se lăsase şi frigul şi acolo, în tranşee, se treziseră, la ceasul cucuvăilor, şi împuşcăturile. Mâncasem în grajd, aşezaţi pe paie, alţii cocoţaţi, bălăngănindu-şi picioarele, pe iesle.

Idătrânii istoriseau poveşti complicate şi violente, împănate cu „şi atunci, ce să vezi” şi cu „ţi-aduci aminte, nu?” care nu pot lipsi dintr-o povestire cu şart. Bobocii însă, pe care voiau să-i dea gata, nu mai ascultau: cu ochii împăienjeniţi, cu bărbia căzută în piept, erau pe jumătate adormiţi.

— E timp de culcare, fraţilor, spuse Breval, dezlegându-şi şireturile de la bocanci. Băieţii au mers toată noaptea cu trenul.

Trecu fiecare la locul lui, cuminte ca un cal care-şi cunoaşte colţul. Lemoine parcă se sfia să calce în picioare covorul acela frumos de paie proaspete.

— Doamne, ce păcat… Griu rămas nebătut…

Meticulos, cum le făcea pe toate, micuţul Belin îşi pregătea patul. Îşi aşternea întâi foaia de cort şi apoi, în chip de pernă, îşi înfunda raniţa în paie. Ca să-i fie cald la picioare, şi le băga în mânecile vestonului, pe urmă se înfăşură în pătura lui mare, chitită în două şi, cu îndemânarea unui pescar care-şi aruncă lanseta, îşi arunca pe picioare mantaua. Şi atunci nu se mai vedea decât un petic de obraz satisfăcut, prin vizeta de la passe-montagne: Belin se culcase.

Demachy îl urmărise, dar nu cu aceeaşi admiraţie ca mine, ci mai curând cu teamă. Pe urmă îi privi pe ceilalţi cum se pregătesc, uluit, cu un fel de groază crescândă. La al treilea care începuse a se descălţa, se săltă într-un cot, pe grămăjoara de paie.

— Dar n-o să ţinem închis peste tot, strigă el, măcar uşa o lăsăm deschisă?

Ceilalţi îl priviră miraţi.

— Ăsta e în călduri… bombăni Fouillard. Să lăsăm uşa deschisă, ce, vrei să ne ia dracu'?

Gândul de a dormi, de-a valma pe paie, cu o grămadă de oameni nespălaţi, îl scârbea, îl înspăimânta. Nu îndrăznea s-o spună, dar îl privea îngrozit pe vecinul lui, pe Fouillard, care, după ce-şi desfăcuse tacticos moletierele murdare, îşi scotea bocancii grei.

— Zău că e foarte nesănătos, stărui el; mai ales cu finul ăsta… Fermentează… S-au văzut cazuri de asfixie, foarte des… V-o spun eu…

— Grija asta să-ţi rămână!

Ceilalţi erau gata să adoarmă, băgaţi unul într-altul, ca să-şi ţină de cald; Sulphart se întindea după un bocanc, ca să doboare luminarea care lăcrima pe stănog. Covârşit, bobocul nu mai spuse nimic. Îngenuncheat în faţa ieslei, de parcă s-ar fi rugat unui Dumnezeu al

dobitoacelor, începu să caute o sticlă în raniţă.

— Capul la cutie! strigă Sulphart.

Şi, lovită în plin de gheată, luminarea zbură în beznă…

— Noapte bună la toată lumea!

Pe dibuite, Demachy se înfăşură stângaci în pătură şi, cu nasul în batista stropită cu colonie, nu mai mişcă.

Mirosul se răspândi curând în tot grajdul. Cel dintâi se miră Vairon:

— Pute, domnule. Ce mai e şi asta?

— Miroase a frizer.

— Acum chiar că murim asfixiaţi, râse Fouillard, care pricepuse.

Şi întorcându-se pe stânga, ca să nu mai simtă, bombăni:

— Muiere în toată legea, băiatul ăsta…

Bobocul nu răspunse nimic. Ceilalţi tăceau, nepăsători. Somnul sta să ne cuprindă. Şi totuşi, în întuneric se mai auzeau trăncănind câteva glasuri.

— Sunt două săptămâni de când nu mi-a mai scris, îi mărturisea şoptit Breval unui camarad. Niciodată n-a lăsat ea atâta timp… încep să-mi fac griji, zău aşa…

Unul din boboci îl iscodea pe Vairon, căruia îi recunoşteam vocea tărăgănată.

— Şi când mergeţi la repaus, cum vă primesc?

— De… Nu pun câinii pe noi, ce să zic…

Ca să doarmă, Sulphart îl înjura încetişor pe Lemoine, care făgăduise că face rost de nişte rom şi se întorsese cu mâna goală.

— Tu nici apă la gârlă nu găseşti. Mare nătărău, bombănea el. Vorba aia: cap ai, minte ce-ţi mai trebuie.

Încetul cu încetul îi fura somnul pe toţi, iar în răsuflarea lor domoală sau gâfâită, se strecura câte un scâncet uşor de copil sau câte un geamăt ca dintr-un vis rău.

Afară, noaptea sta la pândă ascultând tranşeea. Era tăcută în seara aceea. Nu se auzea nici bubuitul surd al

tunului, nici răpăiala sacadată a puştilor. Doar o mitralieră trăgea, tacticos, una după alta, câte o rafală; ai fi zis că-şi scutură covoarele o gospodină lunatică. În jurul satului, plutea liniştea grea a câmpiilor îngheţate. Deodată însă, pe drum, se iscă un zumzet care crescu, se rostogoli spre noi, şi pereţii începură să se clatine… Camioanele.

Înaintau greoi, zăngănindu-şi zgomotos fierăria. Ce n-aş fi dat să adorm cu zgomotul ăsta familiar în urechi şi în minte! Odinioară, pe sub ferestrele mele treceau astfel, speriindu-mi somnul, până noaptea târziu, autobuzele. Cât le uram, pe atunci! Dar ele nu-mi purtau pică şi veneau să mă viziteze, aici, în exil. Ca şi altă dată, mă făceau să tresar din somn şi simţeam clătinându-se pereţii. Veneau să mă legene.

Ciudavânsă, în seara asta nu li se aud zdruncinăturile pe hopurile caldarâmului, nu se aud nici ferestrele tremurând şi nici vreo chemare a unui trecător întârziat nu se aude… Din tot zgomotul n-a mai rămas decât un zumzet, care mă cufundă în somn. Scârţâie, se zdruncină, au trecut… Rămas-bun, Paris…

Cu sudoare» irmiţii

A

În faţa cu un maldăr de colete, ca o tarabă de marchitan, furierul striga scrisorile nepredate, în mijlocul unei gloate de soldaţi care dădeau din coate şi se călcau pe picioare. Era în faţa porţii noastre, între spălătorul comunal, mic că n-ar fi încăput nici trei femei sub streaşină lui, şi casa notarului, împodobită cu o eşarfă roşie de viţă sălbatică. Ne cocoţasem pe banca de piatră şi ascultam.

— Duclou Maurice, secţia întâi.

— Ucis la Courcy, strigă unul

— Eşti sigur?

— Da, l-au văzut băieţii căzând în faţa bisericii… îl lovise un glonte. Acum, ce să zic, nu eram acolo…

Pe colţul plicului, cu creionul, furierul scrisese:

„Mort”.

— Marquette Édouard.

— Trebuie să fi murit şi el, spuse un glas.

— Ce, eşti nebun, sări altul… în seara când ziceţi voi că a dat în primire a fost la apă cu mine.

— Atunci, întrebă furierul, o fi la spital. Dar fişă n-am primit.

— Eu zic că a fost evacuat de alt regiment.

— Da’ de unde, era rănit; l-or fi cules nemţii.

— Asta-i partea proastă, că ăia care n-au văzut nimic au şi gura cea mai mare.

Vorbeau toţi deodată într-o babilonie de afirmaţii contradictorii şi de dezminţiri însoţite de ocări. Furierul, grăbit, îi linişti pe toţi:

— Mie puţin îmi pasă. îl trec „dispărut”… Brunet Andrei, căprăria a 13-a…

— Prezent în locul lui.

Ceilalţi se mai dondăneau încă, cu glas scăzut: cei din ultimele rânduri le strigau să tacă şi nimeni nu mai auzea nimic. Breval asculta totuşi, înfrigurat, şi când câte un nume semăna cu al lui, îl ruga pe furier să-l repete.

— Nu cumva o fi pentru mine? Caporal Breval…

Nu era însă niciodată pentru el şi, întorcându-se, săracul, spre noi, cu o expresie stânjenită, explica:

— Scrie aşa prost, că n-ar fi de mirare.

Pe măsură ce teancul scădea, se lungea la faţă. Când se strigă şi ultima scrisoare, plecă, cu sufletul şi cu mâinile goale. Înainte de a intra în casă, se întoarse spre noi:

— Să nu uit, Demachy, azi eşti de cor vadă. Ia un sac şi mergi la alimente…

— Ce face? Bobocul la alimente… îţi baţi joc de noi!

Şi Sulphart, indignat, se desprinse din grupul în care stătea şi se apropie de caporal.

— Unul care abia a picat şi care crede că tot ce zboară se mănâncă, pe ăsta ţi-ai găsit să-l trimiţi la

alimente! Mare deştept eşti… Când ţi-o făta mintea, să-mi dai şi mie un pui.

— Dacă vrei tu să te duci, nu te opresc, răspunse calm Breval.

— Te cred şi eu că mă duc! zbieră Sulphart. Mă duc fiindcă nu vreau să mănânce căprăi ia noastră răbdări prăjite, că băiatul ăsta are mutră să aleagă o bucată de carne cum am eu mutră de popă.

Demachy, care de când sosise era năucit de strigătele, de revendicările gălăgioase şi de hazul gros al roşcovanului, încercă să se reabiliteze.

— Scuză-mă, dar te rog să mă crezi că m-aş descurca. La cazarmă…

O nimerise prost. Era destul să audă de militar activ sau de cazarmă, ca lui Sulphart să-i sară ţandăra: vreme de trei ani stătuse mândru şi nestrămutat în apărarea cauzei celei drepte, împotriva majurilor răzbunători şi a ofiţerilor rău intenţionaţi, cărora le place să-i trimită cu deosebire pe soldaţii buni să doarmă la arest în ajunul câte unei permisii.

Se făcu roşu de mânie.

— La cazarmă!… Se crede încă la cazarmă, nătăfleaţă ăsta… A picat ieri de la mă-sa de-acasă şi vrea să ne înveţe carte pe noi!… N-ai decât, du-te după alimente, o să avem de ce râde… Băieţii din căprărie au să crape de foame, te asigur. Mie nu-mi pasă, eu mă descurc.

Şi ca să arate limpede că nu mai e solidar cu o căprărie condusă la prăpastie de un caporal incapabil, o luă spre biserică, fluierând un cântecel.

Se făcea apelul pe căprării când intră Gilbert în curtea unde, la câţiva paşi de groapa pentru băligar, furierul descărcase hălcile de carne congelată pe care un om o tranşa cu un satir, cartofii, conservele, un sac spart din care se scurgea un firicel subţire de orez, şi pâinea de război pe care puştii o luau în şorţ, ca să facă din ea borhot pentru porci.

Aplecaţi peste butoiul de vin pe care-l ciocăneau ca să se convingă că e plin până sus, oamenii îşi aşteptau rândul discutând câte bidoane vor reveni pe căprărie; unii strigau de pe acum că atâta nu le ajunge. Se distribuiră lintea, cartofii, cafeaua boabe. Surprins, Demachy observă:

— Dar noi n-avem râşniţă.

Ceilalţi se uitară la el şi râseră. În spatele grupului, cineva strigă:

— Să mori de râs, nu alta. Uite pe cine trimite o căprărie la alimente…

Era Sulphart, care venise şi el acolo, aşa, ca să caşte gura. Încurcat, cu chipiul plin de zahăr, cu buzunarele bucşite de cafea, şi cu fundul sacului umflat de linte, Gilbert îşi pierduse capul şi nu mai ştia unde să pună orezul. Auzindu-i pe cei din jurul lui râzând şi pe furier strigându-i: „Ce faci, mă, cu măsura, vrei s-o haleşti?” se zăpăci de tot şi îl deşertă unde se nimeri: în sac, peste linte.

— Hai că-i bună… Să vezi mutra bucătarului când s-o apuca să-şi aleagă orezul de linte! Halal armată! Şi mai vrem să-i batem pe nemţi! Să mori de râs…

Scos din sărite, bobocul se întoarse, roşu la faţă:

— Lasă-mă, frate, în pace! N-aveai decât să vii singur.

Netulburat, Sulphart urmărea cum se desfăşoară mai departe distribuirea. Se uita la caporalul de la ordinar care arunca hălcile de carne, unele roşii, frumoase şi proaspete, altele împănate cu vine de grăsime, pe o pânză soioasă de cort.

— Să tragem la sorţi, spuse gradatul.

— Ba nu, se împotriviră câteva căprarii, că sunt unii care fac măhăreală. Să se împartă după câţi oameni sunt.

— Noi, la a doua, suntem paisprezece, bucata asta o iau eu.

— Şi noi de la a ntâia?

Aplecaţi peste tarabă, cu mâinile întinse, se dondăneau toţi pentru hrană, şi răgeau sub ochii nepăsători ai furierului.

— Aţi isprăvit cu zbieratul? spuse el în cele din urmă. Încep să împart. Ia, a treia, pune mâna pe asta… A patra, ia-o pe asta… A cincea…

N-apucă să încheie, nici să arate bucata cu vârful băţului. Răcnind, Sulphart se năpustise în grup:

— A, nu, zbiera el, nu ţine… Noi să murim de foame, ai? Aţi pus mâna pe un fraier şi profitaţi de ocazie ca să ne trageţi pe sfoară pe toţi.

Ceilalţi îl luară cu huo, furierul încercă să-l dea deoparte, el însă, dezlănţuit, ţipa mai tare decât toţi şi dădea din mâini.

— N-am ce face cu bucata asta… Eu îi raportez lui don căpitan, ba şi lui don colonel… Boii ară şi caii mănâncă… Până când o să vă mai meargă?… Mie să-mi daţi partea mea… La a cincea suntem cei mai mulţi.

— Nu sunteţi decât unsprezece…

— Nu-i adevărat!… Am să raportez… Sunt numai oase…

Scotea nişte ţipete când stridente, cinci sparte, când grozave, când plângăreţe, împingându-i pe unii, îmbrâncindu-i pe alţii. Cei care-şi căpătaseră tainul şi-l strângeau la piept, aşa cum trebuie să-şi fi strâns pruncii la piept mamele din Betleem în noaptea măcelului. Din fericire, furierul îi întinse o bucată, una la întâmplare, şi Sulphart amuţi numaidecât, potolit ca prin minune; la ce i-ar fi folosit mânia o dată ce fusese satisfăcut? Se întoarse atunci spre Demachy, în vreme ce împărţeala continua.

— Nu, că prost nu eşti, îi spuse el prieteneşte, da’ nu ştii să dai cu gura… Dacă vrei o bucăţică mai bună, trebuie să faci gât, chiar dacă n-ai de ce: doar aşa ţi se face dreptate.

Gilbert Demachy îl asculta fără să-i răspundă, înveselit în sinea lui de scandalagiul ăsta cu barbă de

arici; tăcerea lui atentă îi plăcu lui Sulphart.

— Bineînţeles că nătărăul ăla de Breval nu ţi-a spus să iei o căldare sau bidonaşele pentru molan. Acum să te văd, în ce-l iei? în căciulă? Noroc că m-am gândit eu. Uite aici o căldare, şi am luat şi un bidon, la un caz că ne dă rachiu… Un căprar care nu se duce în persoană la alimente, să te e… pe el, minune ca asta numai la a cincea s-a mai pomenit. Mai stă şi acum şi-i scrie nevestisii… Dobitocul!

Nu cadadicsi să intervină la împărţeala conservelor, marfă pe care o dispreţuia, dar totuşi strigă: „Mi-ai dat una mai puţin 1" numai ca să nu se uite că e acolo.

— Treceţi la vin! spuse furierul.

Sulphart sări primul, şi, cât ţinu împărţeala, nu-şi ridică fruntea; pe măsură ce se umplea câte o găleată, gemea, scâncea, de parcă s-ar fi vărsat acolo sângele lui.

— Ajunge… Ajunge… striga el… A trecut de semn… Banditule!

Ceilalţi însă, care ştiau jocul, înghiţeau ocările şi îşi păstrau vinul. Îi veni în sfârşit rândul şi lui, şi îşi umplu ochi căldarea, jurându-se că le-au sosit şase boboci, că don căprar are să raporteze, că şi în ajun au postit, că don căpitan…

— Na-ţi şi du-l. e dracului, îi spuse sastisit furierul, turnându-i încă o cană. Mamă, ce meserie!…

Mulţumit de sine, Sulphart se întoarse triumfător, cu găleata în mână şi cu sacul pe umăr. Străbătură satul, prin care umblau creanga ostaşii cu ochii după o cârciumă şi, tot umblând, încercă să-i bage în cap bobocului principiile elementare de viclenie şi de rea-credinţă indispensabile unui militar în campanie.

— Fiecare pentru el, înţelegi. Mai bine să beau eu molanul lor decât să mi-l bea ei pe-al meu… Cu ruşinea mori de foame.

Oprindu-se într-un colţ unde nu era nimeni, îşi cufundă cana în găleată şi i-o întinse lui Gilbert.

— Na, bea, îi spuse, e dreptul tău.

Îşi alcătuise, într-adevăr, în mintea lui, şi spre folosul lui personal, un mic tratat de drepturile şi datoriile soldatului, tratat în care se convenea că omul de corvoadă are drept la o cană de vin drept recompensă. Bău şi el, de vreme ce îi dădea ajutor omului de corvoadă, şi purcese la drum mai voios. Tot mergând, îi povestea fel de fel de istorii lui Gilbert, vorbindu-i, una peste alta, de nevastă-sa care era croitoreasă, de bătălia de la Guise, de uzina unde lucra la Paris şi de majurul Morache, un reangajat, gogoriţa noastră. Când ajunseră la cantonament, îşi puse jos găleata, jurându-se că nici n-a gustat din vin, şi poftindu-i pe toţi să se convingă mirosindu-l, apoi veni lângă Demachy, de care începea să prindă drag.

— Să fi avut eu biştari şi carte ca tine, îi spuse el, pe legea mea că n-ar fi apucat ăştia să mă vadă soldat prost. Aş fi cerut să mă dea la şcoala de ofiţeri, aş fi stat şi eu câteva luni în tabără şi aş fi ieşit sublocotenent pe la mijlocul lui 1915. Şi până atunci, s-a zis cu războiul… N-ai ştiut să dai din mâini, ţi-o spun eu.

fanionul roşu

Încă din zori, regimentul îşi desfăşura pe drum lunga-i panglică albastră. Zarvă de tropăituri, de glasuri şi de râsete, mărşăluind în praf. Cot la cot, băieţii îşi povesteau fără să ostenească aceleaşi răsuflate istorii de regiment, toate la fel, de-ai fi zis că s-au petrecut în aceeaşi cazarmă. Ne mai sfădeam, de la un rând la altul; dădeam de duşcă, roată, bidoanele umplute la câte o haltă, îl agă ţam, din mers, pe cantonierul aflat pe marginea drumului, pe ţăranul care-şi lucra via, pe femeia care se întorcea de la câmp. Din când în când, ne tăia calea câte un jandarm.

— Alo, băieţaş! Nu-s într-acolo tranşeele.

Nu-i era nimănui gândul la război. Mirosea a nepăsare şi veselie. Zăduf nu era, locurile se arătau frumoase şi priveam lumea cu ochii zâmbitori ai soldaţilor la manevre.

Chipul lucios al lui Bouffioux era plin de brazde negre: urmele pe care i le lăsaseră degetele şi pârâiaşele se năduşeală izvorâte de sub capelă. Se pusese lângă Hamel, ca să vorbească despre Le Havre. Schimbau între ei nume de străzi şi de cârciumi şi, pentru a suta oară, se minunau că nu s-au cunoscut în civilitate.

— Şi totuşi, ai o mutră care nu trece nebăgată de seamă, repeta într-una Hamel.

Voinic, înainta călcând cu paşi mari; gras cum era, Bouffioux păşea dimpotrivă cu paşi mici şi iuţi, iar Fouillard, care-i călca pe urme, cu basmaua lui murdară înnodată la gât, nu mai contenea cu bombănitul…

— Nu eşti în stare să umbli ca oamenii, mă Buftea… Şi măcar de-ar trage şi el ca toată lumea… Aş, ţi-ai găsit! O surcea n-ar ridica de jos, porcul. Da' să mănânci îţi place… Las că vii tu diseară să ceri de haleală… Atunci să te ţii râs!…

Preafericita osânză a negustorului de cai era una din pricinile pentru care îl ura: Bouffioux era gras, el era slab; acela era înstărit, el sărac; acela rămânea în spate, el intra în tranşee.

— Nu-i de mirare că are un obraz ca un caş, cu tot ce bagă în el… Nu prea se înfruptă mulţi din pachetele lui. Profită că noi stăm în tranşee şi se-ndoapă de unul singur. Da' nu mai ţine; gata, destul s-a nvârtit, o să trebuiască să intre şi el în tranşee…

Bouffioux tăcea şi înghiţea, dar în tranşee nu venea. De când începuse războiul, făcuse toate meseriile, numai de una îi era cu adevărat silă: de a noastră. Era în stare de orice, numai să nu vadă tranşeea. Luptase doar o dată, la Charleroi, şi se alesese cu o asemenea spaimă, încât nu mai avea decât un singur gând: să tragă pe dreapta. Şi izbutea, punând la bătaie toate potlogăriile pe care le folosea cândva, la obor, ca să vândă o răpciugă de gloabă. Nu era cale pe care să n-o fi bătut. Făcuse retragerea ca biciclist al casieriei, el care abia se ţinea în şa, alergând cu sufletul la gură pe flancul coloanei, cu

bicicleta paradită dusă de coarne. Marna o luase ca telefonist la brigadă. De atunci încoace îl mai văzusem măcelar, ajutor de poştaş, armurier, escortă la aprovizionare, cizmar. Se arăta, fără ruşine, gata la orice treabă şi se crampona de funcţia uzurpată până când dădeau cu el de-a azvârlita. Dacă aveai nevoie de un furier care abia desluşeşte buchile, de un tâmplar care n-a ţinut în viaţa lui în mână o rindea, de un croitor care nu ştie să coasă: era omul tău. Să se fi cerut un preot de divizie, ar fi strigat: „Prezent!” Nu voia să lupte şi gata, şi toată obrăznicia i se zămislea din frică. Acum le dădea de băut la toţi caporalii din trenul de luptă şi îşi împărţea pachetele cu sergentul şef de eşalon de la transportul mitralierelor, ca

3 – Cruci de lemn re-i tot făgăduia să-l detaşeze la dânsul. Căpitanul însă nu voia să-i dea drumul de la companie, iar Bouffioux îşi pleca gânditor capul sub ameninţările lui Fouillard.

— Ce eşti tu mă, carne cu ochi, eşti cu stea în frunte? Ai să vii în tranşee, ţi-o spun eu…

Mândru că a făcut Montmirail-ul în patru labe într-un şanţ şi fudul de numele de „bătrân”, Fouillard îl detesta deopotrivă pe Demachy, care avea prea mulţi bani şi prea era domnos. Aşa că, atunci când ostenea ocărind spinarea placidă a lui Bouffioux, se uita la boboc şi ridul de jeg care-i brăzda faţa se adâncea a zâmbet:

— Io-te la el! Trage, trage, băieţaş, rânjea el.

Gilbert mergea cu gâtul ţeapăn, cu policarii pe după curele, târându-şi paşii. Din haltă în haltă, raniţa i se făcea mai grea. Şi totuşi îi strânsese cât se poate de vesel cataramele. La plecare, bine înhămat sub această povară, se simţea în plină formă sportivă. Sprinten şi voios, ar fi fost gata să cânte şi să pornească în pas alergător cu fanfara în frunte.

După un ceas însă, raniţa îşi pierduse uşurimea. În loc să-l mai propulseze, ca la plecare, se făcuse grea şi-l ţinea parcă, îl trăgea îndărăt, cu perechea ei de curele.

Îşi sălta el din umeri povara, la fiecare o sută de paşi, zadarnic însă, că, şi mai grea, raniţa aluneca îndată la loc. Rana de la picior i se redeschisese, istoviţi, genunchii începeau să-i tremure şi acum raniţa de plumb îşi bătea joc de el, făcându-l să se clatine ca un om beat. Pentru prima oară îl auzisem înjurând, rostind cuvinte grosolane, cu un glăscior mânios şi nedeprins la de-alde astea. Cu pieptul înainte, căznindu-se de parcă ar fi tras la plug, gâfâia sub jug:

— O arunc dracului la prima haltă, cu împuţiţii lor de biscuiţi cu tot...

La fiecare haltă, îşi făcea inventarul pe taluz şi se uşura de câte ceva – fiola de medicamene, un filtru portativ, o cutie de conserve de carne – o grămadă de obiecte ciudate pe care băieţii se băteau cu înverşunare, fără să ştie exact ce aveau să facă cu ele. Sulphart îi ducea o jumătate din echipament, gamela, raniţa cea albă gata să plesnească de plină ce era şi, când ne apropiam de capătul etapei, chiar şi ai mă, a cărei curea îi tăia umărul. Dar puţinul care-i rămânea de dus îi era încă prea greu şi la fiecare haltă credea că nu mai poate merge mai departe. Când suna fluierul comanda „La piramide!”, ar fi vrut să nu-l audă, sau să le fie milă de el şi să-l lase acolo un ceas, singur, să-şi aline călcâiul rănit şi să-şi ogoiască frigurile care-i făceau tâmplele să zvâcnească. Şi totuşi, se ridica împreună cu ceilalţi şi o pornea mai departe şchiopătând, mereu mai olog, călcând ca pe ochi. Golit, sacul nu era mai puţin greu, iar bornele, nepăsătoare, adăugau necontenit noi şi noi kilometri la etapa şi aşa prea lungă.

Încet încet, zarva trupei în marş se stingea. Se făcea simţită oboseala: „Repaus! Repaus!” strigau oamenii, pitindu-se unul după altul. Ici şi colo, câte unul calicit de picioare ieşea din rând şi se descălţa, aşezat la poalele taluzului. La marginea drumului, Barbaroux, majurul cu patru galoane, dădea o consultaţie, strunindu-şi din frâu şi din genunchi calul care bătea din picior. În

faţa lui, un om stătea, stingherit, în poziţie de drepţi.

— Să taci, mă! ţipa majurul, căruia i se umflaseră vinele la tâmple. Ai să mergi mai departe, ca toată lumea… Ia, ascultă comanda la mine! Ce-mi datorezi tu mie, mă?

Pifanul îl privea, aiurit:

— Nu ştiu, să trăiţi… Nu vă datorez nimic, să trăiţi don majur.

— Îmi datorezi respect bă, urlă Barbaroux, săltându-se în şa… Dreepţi!… întinde mâna, îţi ordon să întinzi mâna… Bineînţeles că-i tremură mâna… Toţi sunt alcoolici, din părinţi alcoolici… Ia, înainte, marş, cum merg ăilalţi ai să mergi şi tu… Şi să nu te prind că rămâi la coadă, că te mănâncă curtea marţială!

Ajunşi la haltă, oamenii răsuflau, întinşi în spatele liniei de piramide. Bobocii – cu trupurile mai puţin călite – nici nu-şi mai desfăceau raniţele; se culcau pe spate, cu efectele adunate sub căpătâi, ca o pernă tare, şi simţeau oboseala furnicându-le dureros în picioare.

— Echiparea!

Şi plecam şontâc-şontâc, mai departe. Nu mai râdeam, nu mai vorbeam tare. Regimentul, care până mai adineauri umplea până la coasta colinelor drumul prăfos, se pierdea acum într-un abur uşor. Curând, capul de batalion nu se mai văzu; pe urmă compania prinse şi ea a undui în ceaţă. Amurgea, intram în ceasul de vis. Satele se odihneau, după o zi de muncă, şi din acoperişurile lor ţuguiate urca o rustică mireasmă de foc de lemne.

Fuseseră lupte în septembrie prin părţile astea şi, peste tot de-a lungul drumului, crucile luaseră la rând drepţi ca să ne privească defilând.

Lângă un pârâiaş se încropise un cimitir întreg; pe fiecare cruce flutura câte un steguleţ, steguleţe din acelea pentru copii, de care se cumpără la bâlci, şi toată găteala asta îi dădea acestui sălaş al morţilor o înfăţişare veselă, de serbare navală.

Pe marginea şanţurilor, şirul lor se lungea, cruci improvizate, făcute la repezeală din scânduri sau din două beţe încrucişate. Din loc în loc, câte o groapă de morţi fără nume, cu o singură cruce străjuindu-i pe toţi. „Soldaţi francezi căzuţi pe câmpul de onoare” silabisea regimentul. De jur-împrejurul fermelor, în plin câmp, peste tot: trebuie să fi căzut acolo un regiment întreg. De pe coama taluzului verde încă, ne priveau trecând, şi crucile lor parcă se aplecau, ca pentru a alege dintre noi pe aceia care, mâine, aveau să-i întâlnească.

Şi totuşi nu erau triste, aceste morminte, cele dintâi ale războiului. Rânduite în grădini înverzite, îngrădite cu frunziş şi încununate cu iederă, îşi mai dădeau încă ifose de parcuri de ornament, ca pentru a-i linişti pe cei care plecau. Pe urmă, deoparte, într-un câmp pustiu, o cruce neagră, stingheră, cu un coif cenuşiu.

— Un neamţ! strigă cineva.

Şi toţi bobocii se îngrămădiră să privească: era cel dintâi pe care-l vedeau.

*

Într-o larmă surdă de glasuri înăbuşite, de zornăieli şi de paşi istoviţi, compania pătrunse în satul cufundat în beznă. Nu departe, câte o rachetă brăzda pe cerul nopţii un bulevard lung de lumină – pe care, din când în când, se aprindeau, vesele, pentru o clipă, ca nişte firme luminoase, lumini roşii sau verzi.

Cerul acesta de război te ducea cu gândul la o noapte, la o serbare populară de paisprezece iulie. Nimic tragic într-însul. Doar nemărginita tăcere.

Drept în mijloc, pe drumul mare, o fermă incendiată, aşeza peste acoperişurile năruite un roşu crud de bilei şi eram cu toţii miraţi că nu se aude muzica. Câte un iepure, căruia îi luase foc blăniţa, străbătea rândurile, ca o mică torţă vie. Pe urmă, între două ziduri gata să se prăbuşească, se văzură alergând în vâlvătaia incendiului nişte umbre mute cărând găleţi.

— Grăbeşte pasul, grăbeşte, repetau ofiţerii, au să mai tragă.

Căzând una peste alta, casele rănite îşi amestecau dărâmăturile şi ne împiedicam în moloz. Din loc în loc, câte o faţadă întreagă doborâtă închidea drumul. Treceam înjurând peste grămezile acelea de pietre şi compania destrămată se refăcea tropăind.

În capul satului, un ţânc care abia se desluşea în beznă bârcâia cine ştie după ce în dărâmăturile casei părinteşti. Îşi ridică ochii, ne privi trecând fără să scoată un cuvânt şi-l salută ceremonios pe ofiţer, ducându-şi la căpăţână lăbuţa albă de moloz.

— Zgâmboi tâmpit, bombăni Sulphart. A Ce caută pe-afară tocmai acum când se schimbă garnizoana, numai dracu' poate să ştie… Şi ia uite, te prinzi la toate luminile astea care fac cu ochiul? Ne-au dibăcit nemţii, n-ai grijă.

O babă trecu dintr-o curte într-alta, ţinându-şi lampa sub şorţ, ca s-o ascundă şi s-o ferească de vânt. Ai fi zis că duce în poală o stea.

— Uite-o şi pe-asta… Hei, mătuşă… Lampa! strigă Sulphart.

Maroux, care zicea că e braconier, se alătură şi el la bombăneala lui Sulphart: ăsta vedea peste tot spioni. Cea mai mică luminiţă i se părea suspectă şi îşi imagina cine ştie ce misterios şi complicat cod de semnale nocturne între ţăranii care-şi aprindeau lămpile şi statul-major inamic.

Dăulat, întinzându-şi gâtul ca un cal care urcă un deal, Demachy umbla în spatele braconierului. Când se oprea coloana, se poticnea în raniţa lui şi-l aştepta, buimăcit, să o ia iarăşi din loc. Îi pierise până şi oboseala: nu mai era decât un obiect distrus, lipsit de voinţă, pe care cineva îl împingea de la spate. Cu ochii îndreptaţi spre rândurile din faţă, se străduia totuşi să vadă rachetele, între două ziduri. Această cea dintâi privelişte de război era pentru el o dezamăgire. Ar fi

dorit să fie mişcat, cutremurat cumva, şi se uita ţintă la tranşee, doar – doar o simţi o emoţie, un fior.

Şi îşi spunea într-una: „Asta-i războiul… Iată-mă în plin război” fără a izbuti să-şi creeze nicio emoţie. Nu resimţea nimic, decât oleacă de mirare. Feeria electrică ce se desfăşura pe deasupra câmpiilor mute i se părea ciudată şi nelalocul ei. Cele câteva pocnete de armă păreau cât se poate de paşnice. Nu-l tulbura nici satul distrus: prea semăna cu un decor de teatru. Prea era exact cum ţi l-ai fi închipuit. Ar fi trebuit nişte ţipete, zarvă, împuşcături, să-l însufleţească, să dea puţin viaţă lucrurilor: nu, bezna asta, liniştea asta adâncă, nu ăsta e războiul…

Şi totuşi, era: o crâncenă şi tristă veghe, mai curând decât o bătălie…

Drumul se închidea brusc, tăiat de o baricadă clădită din grape şi butoaie. Trebuia s-o trecem unul câte unul, strecurându-ne pe sub o oişte de care ni se agăţau raniţele.

— Linişte… Adunarea pe câmpia din stânga.

Grupul nemişcat de ostaşi arăta, în beznă, ca o vie neagră, cu toate armele în sus. Un singur punct incandescent, o ţigară, împungea bezna. Se vedea urcând la buze, înroşindu-se, şi coborând apoi încetişor.

— Uite-l şi pe măgarul ăsta! Mă, din cauza ta o să ne repereze nemţii, bombăni unul… Sunt în stare să facă moarte de om pentru o ţigară, fi-le-ar năravu-al dracului!

Gilbert îşi descătărămase raniţa şi se culcase. Pământul era moale şi rece, reavăn încă de la ultimele ploi şi, prin mantaua subţire, îi îngheţau picioarele, îşi pusese raniţa căpătâi, îşi vârâse mâinile în mâneci, şi zăcea, cu ochii la cer. Acolo pe umeri unde îl bătuseră curelele îl încerca acum un fel de plăcută fierbinţeală şi simţea cum i se scurge, prin toate mădularele istovite, oboseala.

În sat, de cealaltă parte a baricadei, o companie se înghesuia şi se îmbrâncea la alimente. Se auzeau ordine,

ciondăneli, un talmeş-balmeş ca la iarmaroc. O voce ascuţită ţipa:

— S-or fi îmbătat!… La noi la căprărie ne-a dat de trei ori zahăr şi de mâncare nimic.

Alţii se strigau: „Pe aici corvada de apă… Căprarii la vin”.

Se mai auzeau zbierând şi mitraliorii, cu catârii prinşi în mijlocul îmbulzelii. Un gradat urla să-i potolească: „Linişte! mai terminaţi-o cu scandalul, mama ei de treabă!” Toată zarva asta îl trezi din amorţeala lui pe Gilbert. Se săltă în coate.

— Sunt departe nemţii? întrebă el.

— Aş, sunt peste drum, îi răspunse Sulphart, culcat lângă el în iarba udă. Cu tot balamucul ăsta, au să se apuce frumuşel şi au să tragă în grămadă… Dacă au să crape, şi bine mi-ar părea, şi-au căutat-o singuri, dobitocii. I-auzi-i cum răcnesc!…

El nu mai striga. Vocea lui de scandalagiu coborâse cu prudenţă în surdină; îşi băgase şi pipa în buzunar şi păşea cu spinarea încovoiată, neliniştit. Toate precauţiunile astea îl mirară pe Gilbert.

— Nu-i primejdios să stăm aici? întrebă el.

— Da’ de unde! Ascultă!

Uşor şi melodios, şuierături prelungite vrâstau bezna, ca atunci când ciupeşti coardele la o chitară.

— Auzi? Sunt gloanţe.

Gilbert ascultă, amuzat. Îi plăcea că gloanţele aveau sunetul ăsta frumos de viespe. Şi nici nu se gândi că semănau moarte. La o comandă transmisă şoptit, din om în om, compania se ridică, zornăind.

— Căprăria la cinci paşi. Arma la mină. Fără zgomot…

Într-un şir lung şi şerpuit, trupa coborî spre drumul mare, căruia i se vedeau, de sus, copacii de pe margine. Nu se croiseră încă poteci pentru coborât.

Bogatul frunziş uscat al sfeclelor şi al ierburilor sălbatice din câmpiile necultivate le udau oamenilor

picioarele până la genunchi şi le prindeau ca în laţ gleznele obosite. Nu se vedea nimic. Lumea se isprăvea la câţiva paşi, pământul negru şi cerul întunecos se făceau una. Siluetele aplecate ale băieţilor abia se ghiceau. Din când în când, câte unul se împiedica şi cădea cât era de lung, într-un zgomot asurzitor de gamele, de căni şi de bidoane. Şi atunci întreg rândul era cuprins de un râs cu greu stăpânit.

La un moment dat. Gilbert auzi ceva ca o răsuflare iute care creşte şi în aceeaşi clipă văzu tot lungul rând de oameni aruncându-se deodată la pământ. Făcu şi el la fel. Un fulger scăpară, cu larmă grozavă de aramă şi fierărie. Vâjâind, schijele izbiră pământul şi un fum acru se lăsă.

În genunchi, cu inima zbătându-i-se, Gilbert trase adânc în piept primul lui fum de obuz.

„Miroase frumos”, gândi el.

În vremea asta, ceilalţi se şi ridicară şi grăbeau pasul înainte, aproape fugind. Dând deoparte bidonul care-i bătea coapsa, se luă după Lemoine care târa după sine de o frânghie o javră de câine, proptit, ţeapăn, în toate cele patru picioare.

— Stai! transmiseră câteva glasuri şoptite.

Tranşeea era săpată drept în faţa drumului. O ocroteau trei rânduri de sârmă ghimpată, ca o peluză de scuar. Sub picioarele noastre, se auzeau bombănind, nevăzuţi, soldaţii care îşi luau raniţele în spinare.

— N-aş zice că s-a rupt ceva în ei, la schimbul ăsta, bodogăneau. Las că le-o plătim noi.

Şi cu acest bun-venit, camarazii plecară.

—

Un soare frumos şi şters, de început de iarnă. Pe cerul de un albastru gingaş, norii semănau cu nişte smocuri de şrapnele. Un vindereu şi un corb se fugăreau, lovindu-se sălbatic cu ciocul. Se auzea cântând o ciocârlie, aproape nemişcată. Era duminică.

Pe deasupra sacilor cu pământ se puteau zări

tranşeele germane: două linii subţiri, una de pământ negru, alta de marnă albă. Câmpiile pustiite păreau nişte locuri virane, cu căpiţele răvăşite şi cu paiele de grâu călcate în picioare. La o margine de drum, o secerătoare părăsită îşi ridica spre cer lungile-i braţe inactive.

În tranşee, tăiam frunză la câini. Ne plimbam pe cărări ca pe străduţele unui orăşel căruia-i ştii pe dinafară toate cotloanele şi stăteam de taifas, la intrările bordeielor.

În adăposturi, băieţii îşi făceau de treabă. Micuţul Belin şi-l amenaja pe al său, făcând o gaură pentru luminare, alta pentru cană şi o a treia ceva mai mare în care să-şi bage picioarele. Breval îi scria nevesti-sii iar Broucke dormea, singura lui plăcere între două mese.

Stând pe vine, Fouillard termina o cutie de conserve, din care, apucându-le între un cuţit ruginit şi policaru-i pământiu, înfuleca bucăţi zdravene. Gilbert îl privea cam dintr-o parte. Nu-i plăcea făptura asta firavă şi murdară; de toate îi era silă, de glasul lui, de ochii lui roşii şi de nelipsitu-i fular de lână, de care atârnau nişte ciucuri soioşi. Dormeau amândoi în aceeaşi gaură, vârâţi unul într-altul şi mai ales asta era pricina pentru care nu putea să-l sufere.

[III

Şi totuşi, bobocul se deprinsese destul de repede cu viaţa noastră aspră. Învăţase să-şi spele farfuria cu un smoc de iarbă, începuse să bea cu plăcere molanul pe care-l beam noi şi nu se mai ruşina să-şi facă nevoile de faţă cu ceilalţi.

— Te dai pe brazdă, băieţaş, te dai pe brazdă, constata satisfăcut Breval.

Tolănit pe paiele putrede din firida lui, Sulphart moţăia, cu ochii mijiţi. Pufăia tacticos din pipa-i cu muştiucul muşcat şi visa la bâlciul de la Saint-Romain, cu balurile lui, cu manejurile, cu roata norocului, cu tragerile la ţintă, cu toată veselia aceea zgomotoasă mirosind a ulei încins şi a vin acru.

N-aveau de făcut nicio gardă, aşa că se întindeau, unul câte unul, osteniţi de lunga noapte pe care o petrecuseră cărând tablă ondulată. Vairon bombănea, pe jumătate adormit, căci sforăiturile lui Lemoine îi alungau somnul. Cei care n-aveau bordeie se culcaseră în tranşee, înveliţi în pături. De undeva se auzeau nişte voci certăreţe de jucători de manila. Toţi ceilalţi se cufundau în somn.

Deodată, fură zguduiţi de o rafală de explozii. O clipă, îşi pierdură capul cu toţii. Se sculau, ieşeau din bordeie, se îmbulzeau să-şi ia puştile, zăpăciţi deodată de tunetul asurzitor al artileriei năpristan dezlănţuite.

La o comandă, pe toată linia, toate piesele de artilerie începuseră să tragă şi în vuietul ăsta infernal nu se mai auzeau nici obuzele brăzdând văzduhul. Ne repezisem la metereze, scormonindu-ne fără zăbavă cartuşierele.

La capătul ţării nimănui care despărţea cele două reţele, drept în linia germană al cărui traseu şerpuitor se mai desluşea încă prin fum, obuzele izbeau cu furie, aruncând în aer bucăţi de tranşee albă, ca aşchiile care zboară din rindeaua dulgherului.

Nervoşi, alergam de colo până colo, ne strigam unul pe altul, ne întrebam şi ne răspundeam, fără să ştim nimic.

— Atacă nemţii… E un baraj…

— Ba nu, noi tragem ca să le distrugem mitralierele.

— Am auzit că batalionul trei o să iasă ca să ia pădurea…

Fiecare obuz stârnea un snop lung de pământ, într-un nor de fum; cele care cădeau în pădure smulgeau copacii cu rădăcină cu tot şi-i aruncau în desiş, întregi, drepţi şi nevătămaţi, ca nişte uriaşe buchete. Un agent de legătură trecu repede, îmbrâncindu-ne.

— Toată lumea în bordeie! Tirul ţine o jumătate de oră. S-ar putea să răspundă.

Nu intră nimeni în bordei. Toată tranşeea privea, grămadă, spectacolul şi, cum artileria germană nu răspundea, cei mai prudenţi deveneau viteji. Fouillard se aşezase chiar pe parapet, ca să nu piardă nimic.

Când câte o salvă bine ţintită nimerea în plin în tranşee, smulgând un snop de pământ, de pieti e şi de bârne, izbucnea un strigăt de admiraţie, o exclamaţie de încântare, ca la o serbare cu focuri de artificii. În toată larma, nu se mai auzea decât strigătul ăsta de bucurie, râsul ăsta senin de parcă am fi măsurat efectul tragerilor la ţintă pe capetele unor momâi de bâlci. Din când în când, un strigăt acoperea zarva.

— Ia, băieţi, cum sare ăla în aer, urla Vairon dând din mâini ca un apucat.

— Eşti nebun, îi întoarse Lemoine, care murea de ciudă că n-a văzut nimic, era un trunchi de copac.

— Pe naiba! îţi spun eu că era un neamţ, ba era şi cu cracii în sus.

Pe urmă sosea, gâfâind, ca un rapid care intră în gară, un obuz de mare calibru şi toţi ochii erau pironiţi pe el, pândind unde are să cadă. Şi atunci ţâşnea un uriaş gheizer negru, vrâstat cu foc, şi apoi se auzea tunetul exploziei.

— Cinstiit! striga tranşeea.

Pădurea bombardată fumega ca o uzină. Dând din mâini în mijlocul mulţimii, Sulphart îşi răcnea bucuria.

— Ia, lume, lume! Tragere fără pierdere!… Fiecare pe mâna lui!… Aşa, a luat-o pe-aia mare, şi numai cu doi franci.

Ca un negustor de bâlci flutura în mână un obiect imaginar, câştigat la roata norocului, acoperind zarva cu zbieretele lui. Cu un pârâit îngrozitor de oase frânte, alte obuze explodau, smulgând bucăţi de sârmă ghimpată, de parcă ar fi fost panglici.

— Aşa! A luat militam ceasu’! Hai neamule, nu sta, dă-i bătaie, ia ciocu’ şi norocu’!

Încă o detunătură mai înfundată, lovind în plin

tranşeea şi smulgând un snop mare de ţărână şi de copaci.

— Acum ce mai spui? strigă Vairon, care o ţinea pe-a lui. L-am văzut cu ochii mei cum sărea în aer. A căzut pe taluz.

Ceilalţi, care nu văzuseră încă nimic, pândeau cu sufletul la gură şi cu ochii căscaţi următorul foc. Cuprins de o stranie înfrigurare, Demachy, cu pumnii strânşi, fredona un cântecel, ca să arate că nu-i e frică. Urechea deprinde curând prăpădul ăsta fără! agaz. Le desluşeşti pe toate, după glas: şaptezeci şi cinci-ul care plesneşte mânios, zboară miorlăind şi trece aşa repede că-i vezi explozia în clipa când l-ai auzit pornind; o sută douăzeci-ul, gâfâit, de-ţi vine să crezi că nu mai are putere nici să-şi termine drumul; o sută cincizeci şi cinci-ul care patinează parcă pe nişte şine şi două sute zece – le care trece foarte pe sus, cu un zgomot liniştit de clipocit de apă. Destrămând vârtejurile groase, vântul aducea până la noi un iz de sulf, un pătrunzător miros de praf de puşcă. Gilbert o trăgea lacom pe năxă, de parcă l-ar fi îmbătat. Din când în când auzeam şuierând, dar se scurgeau cinci secunde, zece, şi obuzul, căzut cine ştie unde, nu mai exploda. Se isca atunci un murmur de dezamăgire, un bombănit de gură-cască păcăliţi.

— A zbârcit-o…

Ţinându-şi cana la ureche ca pe un receptor, micuţul Belin se juca de-a artileristul.

— La 4 800… Obuz… Tamburul trei… Câte două, foc…

Blocat întâi în faţa pădurii, tirul se lărgise spre toată linia inamică şi panaşurile negre şi verzi o chenăruiau acum toată, ca pe o infernală alee de copaci. Deodată, ni se păru că vedem trecând nişte căşti cenuşii.

— O-ntind nemţii! strigă Vairon.

Ne îmbulzeam, ne suiam pe saci.

— Acolo, acolo unde a căzut.

Şi degetele desemnau locul de sub o boltă verde,

tocată de fulgere. Toţi bobocii din ultimele întărituri îşi lungeau gâtul, săltându-se pe boturile pătrate ale ghetelor.

— Vreau şi eu să trag la semn, zise Vairon, încărcându-şi arma.

Duse puşca la umăr, şi, aproape fără a ochi, trase… Era încă zăpăcit de detunătură, când auzi strigătul mânios al majurului Morache, care alerga spre el dând din mâini şi cu bastonul ridicat, de parcă ar fi vrut să-l bată.

— Cine a tras?… Ai? Vreau să ştiu cine a tras… Tu ai tras, mă? Ai să fii pedepsit.

Cu chipu-i uscăţiv crispat de furie, lătra sub nasul lui Vairon, complet aiurit.

— Da’ ce, mă rog, nu mai e voie să-i omorâm pe nemţi… răspunse el domol… În trei luni, acum trag primul foc…

— Vorba! Vorba în front!

Palid, Vairon îşi lăsă în jos capul îndărătnic de ştrengar bătrân şi-şi goli încărcătorul, strângând din dinţi ca să-şi stăpânească mânia.

— E-n regulă, bombăni el totuşi, o să vă lăsăm nemţii în pace… Da’ nu, zău, atunci ce dracu’ mai căutăm pe-aici?…

— Ce face? Ce-ai zis? zbieră Morache mai-mai să-şi spargă pieptul. Am să raportez la don căpitan!

Vairon tăcu. Se îndepărtă, trăgând puşca după sine, ca pe o bâtă fără rost. Pe urmă, ca să-i înveţe minte pe şefi, le arătă limpede că nici nu-i mai pasă de bombardament şi se duse să se întindă în cotlonul lui. Îşi scoase punga de tutun şi-şi răsuci o ţigară, cu o mină care încă mai tremura. Un şir de detunături răsunătoare îl făcu să ridice nasul, ca unul care se pricepe.

— Rachete, murmură el.

Strigătul de admiraţie pornit din tranşee îl făcu să-i pară rău că nu le-a văzut, dar îşi avea şi el ambâţul lui şi nu se ridică. În clipa aceea, zgomot limpede şi sec în tot

tărăboiul, se auzi răpăind o mitralieră germană. Asta a fost mai tare ca el: sări la meterez.

Miraţi şi puţin neliniştiţi, încetasem să mai strigăm. Mitraliera trăgea întruna, exasperant, de parcă bătea cuie. Şi deodată văzurăm în cine trăgea.

— Ai noştri! Ies ai noştri!… Atacă pe malul celălalt al apei…

Strigasem toţi o dată şi pe urmă, ca la comandă, tăcusem, înspăimântaţi, încremeniţi. O companie ieşise din tranşee, în stânga noastră, răspândiţi în trăgători, fără saci, atacând la baionetă, în pas alergător pe câmpia goală. Regimentul vecin încerca un atac prin surprindere şi pe ei îi căuta, cu ţăcănitu-i uniform de maşină de cusut, mitraliera. Reglat, tirul părea că face o largă spărtură în rândul de oameni.

— I-a luat dracu'!

— Ba nu, s-au pitit…

Ostaşii se sculau, alergau, se culcau pe burtă, porneau iar, dar în ciuda barajului care le măcina frontul, germanii trăgeau zdravăn şi, pe întinsa câmpie goală, se vedeau oamenii piruetând şi prăbuşindu-se. Câte unul, aflat la pământ, se mai zbuciuma încă, târându-se spre o groapă de obuz. Alţii, căzuţi grămadă, nu se mai clinteau. Tirul continua, răpăind tot mai straşnic, dar rămăşiţele companiei înaintau totuşi, ostaşii disperaţi se regrupau pe măsură ce se apropiau de tranşee, de parcă s-ar fi temut s-o abordeze individual. Mitraliera îşi fixă tirul pe trupa aceea masată şi, aproape toţi deodată, băieţii se prăbuşiră.

Un singur strigăt de durere izbucni din piepturile noastre. Urmară înjurături, mânie, deznădejde.

— Stai, frate, că iar s-au pitit, strigă Broucke.

— Da, spuse Demachy, care-şi luase binoclul şi privea, înspăimântat… Mai sunt câţiva. S-au băgat în gropile de obuz. I-a oprit sârma ghimpată…

Ne înghesuiam în spatele lui, cu mâna întinsă.

— Dă-mi şi mie binoclul… Hai, dă-mi-l şi mie…

Dacă priveai bine, îi mai vedeai, cu tot fumul, mititei, băgaţi unul într-altul, risipiţi prin gropi. Dar deodată un nor de fum ni-i ascunse: artileria noastră îşi relua tirul şi se apucase să muşte, prea târziu, din bogatul gard de sârmă ghimpată.

— Doamne, păcatele mele! zbieră Hamel, trag în ai noştri!

O salvă scuipă cinci focuri cumplite peste epava aceea vie, apoi plesniră deasupra lor şrapnelele. Artileria se înverşuna orbeşte drept în părţile acelea.

— Să mergem să spunem… Să oprească focul, striga, galben la faţă, Demachy.

Trecu, alergând, căpitanul.

— N-au ochi să vadă?… Un om de legătură… Repede, la telefon.

Ploaia de foc cădea întruna, arând pământul. Între două salve, se văzu ceva zbuciumându-se în gropile de obuz, o mogâldeaţă care se ridica, unul din suoravieţuitori îşi descinsese brâul de lână, un brâu larg, roşu şi, îngenuncheat pe marginea gropii, la treizeci de paşi de germani, îşi flutura fanionul, cu mâna cât putea de sus.

— Roşu! Cere să se lungească tirul, striga tranşeea.

Seci, tragice, trosniră câteva focuri de Mauser. Ostaşul se culcase la loc pe burtă, poate lovit… Câteva obuze mai scurmară câtva punctul acela blestemat, stârnind în fumul gros un vârtej de pământ. Cu sufletul la gură, aşteptam să se împrăştie norul…

Nu, nu murise. Se sculă în picioare şi, ridicând braţul cât putea de sus, îşi flutură brâul, cu un gest larg, roşu. Nemţii traseră iar. Ostaşul căzu din nou la pământ…

Urlam…

— Porcărie! Porcilor!

— Trebuie să atacăm, strigă buimăcit Gilbert.

Ostaşul se scula iarăşi şi iarăşi, între două rafale de detunături, strângându-şi fanionul în pumn, iar gloanţele

nu-l culcau decât pentru o clipă. „Roşu! Roşu!” semnaliza brâul fluturat. Cuprinsă de nebunie, artileria noastră nu contenea însă să tragă, de parcă ar fi vrut să-i zdrobească pe toţi. Obuzele încercuiau muşuroiul de oameni, se apropiau văzând cu ochii, acuşi aveau să-l distrugă…

Atunci, omul se sculă în picioare, complet descoperit, şi, cu uxi gest de nebun, îşi flutură fanionul deasupra capului, drept în faţa puştilor. Douăzeci de focuri izbucniră dintr-odată. îl văzurăm clătinându-se şi se prăbuşi, cu trupul sfârtecat, peste ţepii sârmelor, care-l primiră în nodurile lor.

După ce căzu omul, nemţii mai trăgeau totuşi la fel de aprig, iar răpăitul acela ucigaş ne durea, ne durea crâncen, de parcă ne-ar fi rănit pe toţi. Un nor de obuz ascunse cumplita scenă. Dar în spatele perdelei mobile se auzea încă trăgând. Fumul se împrăştie. Nu se mai clintea nimic… Ba da… Un braţ mai mişca, abia mai mişca, târându-şi fanionul prin iarbă. „Roşu! Lungiţi tirul… Lungiţi tirul…”

*

Se ascundeau lumini prin bordeie. În ele se ghemuiau, înfrigurate, râsete şi glasuri. Era ceasul de dinaintea somnului. Vântul rece, care străbătea copacii cu un zgomot de susur de apă la stăvilar, aducea din tranşee focurile rătăcite ale santinelelor înfricoşate.

Apoi, dintr-odată, răpăiala prelungă a unei salve sfâşia tăcerea, rachetele tăiau câte o linie lividă prin beznă şi împuşcăturile reîncepeau, ca un foc pe care-l înviorezi cu un braţ de vreascuri.

— Na, că iar începe, spuneau băieţii.

Iar Vairon, cu nasul sub pătură, bombănea:

— Numai de nu ne-ar cere întărituri!

Grijuliu, poate chiar îngrijorat, căpitanul Cruchet se plimba nervos prin tranşee, din când în când, se căţăra pe taluz, în spatele viilor, şi cerceta câmpia care se întindea, neagră, spre stână. De acolo venea focul. Şi

totuşi, nu se vedea nimic. Era o noapte deasă, fără o fulgerare, fără o flacără de obuz, iar rachetele care se spărgeau în rotocoale mari, luminoase deasupra şoselei, nu dădeau în vileag decât câţiva copaci falnici şi muţi în câmpia adormită.

Ce se întâmpla? Nimeni nu ştia nimic. Poate că germanii atacau şoseaua. împuşcăturile se strângeau într-un cerc de abia două sute de metri, topindu-se aproape cu desăvârşire în vasta linişte a orizontului. Neştiind nimic, ascultam cum se bat în capete cele două zgomote şi, când se lăsa din nou tăcerea după un foc de salvă, ne gândeam: „Gata cu nemţii. I-am respins".

Sulphart bătea birlicul, iar Broucke îşi tot cânta singur un fel de cântec de leagăn:

Nani, nani, puişor Ţi-o aduce maica flori.

Nani, nani, somn uşor…

Ceilalţi adormiseră. Din fundul întunecat al bordeiului nu se mai auzea decât zgomotul regulat al unghiilor unui camarad care se scărpina pe burtă, chinuit de păduchi. Înteţindu-se, împuşcăturile nu-i trezeau. În faţa adăposturilor, căpitanul veghea, singur, înalt, costeliv, numai picioarele ce mai erau de el. îl aştepta pe Bourland, unul din agenţii de legătură, pe care-l trimisese la şosea după informaţii. Un zgomot de bocanci cu ţinte îmi vesti întoarcerea ostaşului.

În curând, un ordin trecu din bordei în bordei: „Deşteptarea… Adunarea".

Cum împuşcăturile păreau a se înteţi, ieşirăm repede, îmbulzindu-ne, şi bâjbâind, care mai de care, după arme, în întuneric. Fără zăbavă, ne aliniarăm pe secţiuni. Deşteptaţi din somn, oamenii se înfiorau surprinşi de frigul nopţii.

— Compania a patra are să aibă poate nevoie de noi, ne spuse, cu glasul lui aspru, căpitanul. Se aşteaptă la un atac. Deci, nimeni, nu-i aşa, nu se descalţă. Toată lumea stă cu sacii strânşi, cu pătura pe deasupra, fiecare cu arma lângă el… Şi acum, îmi trebuie un voluntar…

Ascultam, cot la cot, toate patru secţiunile adunate în careu. O răpăială dezordonată de împuşcături îi tăie vorba o clipă, făcându-l să ciulească urechile, apoi zgomotul se risipi în câteva focuri dispersate şi o linişte apăsătoare se aşternu peste tot. Erau oare la şosea?

— Un voluntar care să cunoască mai binişor sectorul, reluă mai repede căpitanul. E vorba să călăuzească o patrulă de la a patra care trebuie să ia legătura cu cei din armata teritorială aflaţi pe dreapta apei. S-ar putea să se fi strecurat pe acolo elemente de-ale inamicului… Ştiu că sunt destui viteji, nu-i aşa, în companie, dintre bătrâni.

— Prezent! strigă fără zăbavă un glas.

Era Gilbert. Strigase repede, spontan şi fără să se gândească, numai pentru patetica bucurie de a-şi auzi, răsunând în tăcere, vocea neînfricată; numai pentru a-şi arunca, mândru, numele, înaintea a trei sute de oameni fără grai.

— Demachy… Secţiunea întâi.

Şi inima îi bătu când îşi auzi propriul glas, când auzi propriul lui nume dăruindu-se. Sigur pe el, ieşi din rânduri, croindu-şi drum cu coatele şi luă poziţia de drepţi.

— Aş fi preferat un bătrân, spuse căpitanul. Dar mă rog, dacă te-ai prezentat dumneata, bine… Foarte bine.

Furăm trimişi înapoi la adăposturi, iar Gilbert îşi primi ordinele şi porni, cu arma la mână.

Escaladă taluzul şi o luă peste câmp. Pe când mergea pe lângă vie, tresări. Era un om acolo, drept lângă el… O santinelă care supraveghea câmpia.

— Te duci la şosea? Cobori până la măr, şi pe urmă n-ai decât să ţii poteca. Da! numai dă-i bătaie, că ştii, şuieră al dracului când se apucă ăia să tragă.

Porni mai departe. Trezite, câteva potârnichi îi zburară printre picioare, bătând greoi din aripi. Era a doua oară când trebuia să-şi stăpânească o vagă tresărire de teamă şi, cu mâinile îngheţate, îşi încărcă

arma. Ochii îi iscodeau întunericul: niciun copac. La trei sute de metri de bordeie se şi simţea singur, primejduit, departe de lume. Nu-i era frică, şi totuşi, liniştea asta deplină, pustiul, bezna, îi dădeau o strângere de inimă.

Împuşcăturile reîncepură dintr-odată şi câteva gloanţe îi şuierară pe la urechi. Nu se temea de ele. Îşi trecu numai puşca în bandulieră, astfel încât patul să-i ocrotească burta, şi îşi lăsă în jos capul, socotind, în naivitatea lui, că astfel nimic nu-l mai poate atinge. Altă călăuză n-avea, decât rachetele şi împuşcăturile nevăzute. Umbla anevoie, smulgându-şi la fiecare pas bocancii grei de noroi. Din când în când, îl surprindea un zgomot ce i se părea suspect şi atunci, aruncându-se în genunchi, pândea, cu degetul pe trăgaci…

Tranşeele nu făceau joncţiune la pârâu. Dacă s-or fi strecurat ceva germani pe acolo? Adăsta o clipă şi pornea mai departe, mai încovoiat. O potecă tăia câmpia. Să fie cea bună?… Apucă pe ea, la noroc. Sunetul aspru al împuşcăturilor se apropia mereu. În sfârşit, desluşi şirul de copaci de pe marginea şoselei şi se lăsă să alunece de-a lungul taluzului. În şanţ zăceau de-a valma piese de echipament, arme, saci; sprijinit de o grămadă de prundiş, sta culcat un mort. Gilbert îşi întoarse privirile şi sări iute pe şosea. Compania a patra era răspândită în trăgători, cu soldaţii agăţaţi de coasta pietroasă a taluzului. Aşezat pe o bornă, un om muia o bucată de pâine în cană.

— Care eşti acolo?

— Compania a treia… îl caut pe căpitanul Stanislas, pentru patrulă.

— Eu sunt.

În clipa aceea, un glas se rostogoli de sus:

— Mişcă ceva lângă căpiţă.

— Pentru foc de slavă, pregătiţi arm! Direcţia stânga căpiţei… Arma la ochi… Foc!

O trosnitură cumplită îl zăpăci pe Gilbert. Văzuse ţâşnind, de-a lungul întregului taluz, firavul chenar de

flăcări.

— Ţine-o înainte până la copacul care taie drumul, vreo cinci sute de metri… îi spuse ofiţerul aşezându-se la loc. Patrula te aşteaptă.

Gilbert grăbi pasul. Stâna se ghicea în beznă, o hardughie pustie, cu zidurile sparte de mortiere. Ceva mai încolo, taluzul se făcea mai puţin înalt, abia mai răsărind deasupra drumului şi în locul acela se afla, cloborât, un copac. Gilbert se opri şi, cu puşca în bandulieră, puse un genunchi la pământ. Din câmpia întunecoasă îl chemă un glas:

— Care eşti? De la a treia?… Vino-ncoa'!

Erau cinci. Aşezat pe jos, caporalul arunca în beznă priviri pline de neîncredere.

— Cunoşti bine drumul?

— Da, zise Gilbert, e pe acolo…

Şi, cu un gest, le arătă un colţ de noapte.

— Acolo au încercat atacul duminică? Omul cu fanionul roşu?

— Da.

Puseră baionetele la ţeavă şi puştile se alungiră cu o firavă lucire. Caporalul tocmai se scula, când se auzi şuierând o rachetă.

— Nu mişca!

Rămaseră încremeniţi. Racheta înflori şi căzu, dând orbitor din cap. Aşa cum stăteau, roată, pe jos, se pregăteau parcă de joc. Pe creastă, se ivi un grup da oameni încărcaţi cu trunchiuri de copaci şi cu unelte şi apoi dispăru, deîndată ce se stinse racheta.

— Haide!

Împuşcăturile se linişteau o clipă şi se înteţeau din când în când, pentru a amuţi îndată.

— Auzi-i, bombăni caporalul. Au de gând să nu lase nicio sfeclă în picioare.

— V-au atacat?

— Stâlpii de cale ferată, da, şi căpiţa de fân. În ele trag de două ceasuri… Noroc că nu ţintesc încoace,

dobitocii…

Înaintau în trăgători, la câţiva paşi unul de altul. Unul înalt umbla frânt de şale, ca la praşilă. Gilbert mergea în frunte. Pe creastă, o larmă surdă însufleţea bezna, un zăngănit de sape. Pe urmă intrară în necunoscut.

Făceau o sută de paşi, îngenuncheau, iscodeau cu ochi ageri câmpia, porneau iar. Caporalul îşi înfipse vârful baionetei într-o mogâldeaţă neagră… Gilbert simţi cum îi sare inima din loc.

— Nimic… Un snop.

Mai aveau puţin până la pârâu când parcă începu să se lumineze. Nu mai era decât o perdeluţă care astupa luna; vântul o trase deoparte şi se ivi, netedă, câmpia. Patrula se opri locului, demascată de uriaşa rachetă. Câteva clipe care parcă nu se mai sfârşeau, rămaseră ghemuiţi, muţi, neclintiţi. Numai Gilbert se săltase în coate, fără chipiu, şi încerca să se orienteze. Când luna se ascunse, se ridică primul şi porni drept înainte. Zărise, culcate în iarbă, primele cadavre. Erau pe drumul cel bun. La cel dintâi pe care-l atinse, avu un gest brusc de spaimă, de parcă s-ar fi temut de mâna care era cât p-aci să-l agaţe. Omul căzuse încovrigat, cu genunchii îndoiţi, de parcă şi-ar fi urmat pe lumea cealaltă cumplita-i rugăciune.

Gilbert nu mai îndrăznea să înainteze, îi intrase frica în oase şi simţea cum i se moaie picioarele. Se strânse deodată lângă caporal.

— Ce-i, şopti glasul, nu-i pe-aici?

— Ba da.

Se uita la morţi, la toţi morţii aceia pe care îi văzuse fugind în întâmpinarea crâncenului lor destin. Întinderea câmpului presărat cu cadavre îl înspăimânta: atâţia snopi părăsiţi… îi ghicea pretutindeni, în fiecare groapă de obuz, în fiecare brazdă, şi nu mai cuteza să mişte. Nimic nu putea să-l apere, nici măcar camaradul în care se îndesa.

— Ei, ce facem, stăm?

Ceva mai încolo, mantalele se adunau în ciorchini, începuseră a se turti, trupurile se dezumflaseră, de nici nu-ţi mai venea să crezi că masa asta a trăit cândva, a alergat... Gilbert îşi simţea inima strânsă de o nesfârşită durere. Acum, nu-i mai era frică de ei. Poate să-ţi fie frică de ceva ce iubeşti? Biruindu-se pe sine, silindu-şi mâinile care i se împotriveau, se aplecă peste un cadavru şi-i descheie mantaua, ca să-i ia actele. Îl trecu un fel de fior, când simţi pielea rece a gâtului sub degetele-i şovăitoare. Aplecat, caporalul îi lua altuia placa de identitate.

Le era dat bieţilor camarazi pe care îi vizitau în neant să se însufleţească din nou pentru o clipă, la gesturile lor frăţeşti. Şi, deşteptaţi, ei, morţii, călăuzeau plini de milostenie patrula, de parcă şi i-ar fi trecut din mână în mână pe cei vii.

*

Gilbert se întoarse în zori.

— Am călăuzit patrula până la reţeaua nemţească, îi raportă el căpitanului.

Cruchet răspunse doar:

— Aha!...

Şi a zâmbit atât de neîncrezător, încât Gilbert a roşit. Cineva a povestit îndată lucrurile în felul lui şi toţi camarazii au început să-l privească maliţios pe voluntar.

— Sunt unii care se pricep să-şi tragă spuza pe turta lor, zise Fcuillard, aşa ca pentru sine... Ca mâine umflă lipanul de căprar.

Şi altul:

— Te pitulezi pe undeva două ceasuri, mă-nţelegi, şi pe urmă vii şi torni că ai fost până la ei în vizuină.

Gilbert, care vorbea cu noi, n-a ripostat nimic. Un uşor zâmbet amar îi strângea gura.

— Am să-mi înfăşor şi eu arma ca tine, îi spuse el lui Lemoine, a mea a ruginit de tot de la ploaie.

Se îndepărtă, cu capul în jos. Aşezându-se în pragul

bordeiului, îşi luă puşca între genunchi şi, descheindu-şi mantaua, scoase un brâu lat de lână roşie. Dintr-odată, toate râsetele amuţiră.

Ne uitarăm în câmpie în faţa tranşeei germane. Fanionul roşu nu mai era acolo.

Viaţa dt Huzur

Stăm zgribuliţi în ploaie. În satul ăsta clisos şi întunecat nu ştia nimeni că venim şi, îngrămădiţi ca nişte pachete ude de-a lungul caselor adormite, aşteptam întoarcerea furierilor plecaţi după cantonamente. Al nostru, lunganul de Lambert, intrase într-o fermă a cărei fereastră cu perdele roşii însângera noaptea cu o licărire de abator şi, din drum, fără a-i desluşi cuvintele, îi recunoşteam vocea cordială încercând să-l convingă pe proprietar. Fermierul, un ţăran căpăţânos, răspundea răcnind:

— Nu şi nu! Nu culc pe nimeni în beci, v-am mai spus. N-am chef să-mi bea şi drojdia de băutură care mi-a mai rămas.

Compania care sosea din tranşee se culcase la o comandă, zdrobită de oboseală, plină de noroi, leoarcă de apă. În faţa noastră, alţii mai defilau încă, cu un tropăit grăbit de înmormântare întârziată, îndreptându-se cu paşi mărunţi spre Bagneux. După mitraliori şi catârii lor plini de noroi, zărindu-se într-o ceaţă de osteneală şi de ploaie, trecură hurducându-se chesoanele trenului de luptă, căruţa cu carne, ambulanţa cu roţi ferecate şi, în coada regimentului, căruţele companiei, cavalcadă burlescă de trăsuri, de faetoane şi droşti, culese cum a dat Dumnezeu în marşurile şi contramarşurile dintre Charleroi şi Reims, venerabile rable scârţâind din osii, harabale vârfuite cu saci şi puşti, brişti cu coviltirele şiroind de apă, brekuri de familie şi căruţe de berari, apoi închizând coloana, faetonul vagmistrului, tras de un cal de plug prea voinic pentru hulubele la care era înhămat.

Oamenii priveau în gol, istoviţi, pe jumătate

adormiţi. Roţile aproape îi călcau şi ei nici nu-şi trăgeau măcar piciorul. Se trântiseră care pe unde se nimerise, fără să ia seama la nimic, noroiul nemaiputându-i murdări, şi, chirciţi pe lângă ziduri ca să se adăpostească sub streşini, se încălzeau unii pe alţii ca dobitoacele, neavând nici inimă să mai bombăne. Câţiva, rămaşi în picioare cu braţele încrucişate pe armă, vorbeau de fân proaspăt, de vin ieftin, de repaus fără exerciţii, fericire utopică, iar băieţii, aşezaţi pe sacii lor, ascultau fără să răspundă, prea prostiţi ca să mai dorească altceva decât dreptul de a dormi.

Din când în când trecea câte un ofiţer şi, cu o străfulgerare de lanternă electrică, arunca o lumină crudă peste trupurile celor prăbuşiţi.

— Agenţii de legătură… Unde-s agenţii? Au înnebunit?

Un furier strigă, din fugă:

— E-n regulă, don căpitan! Am făcut rost de un cantonament bun pentru cai.

Ploaia se cernea întruna, subţire şi rece. Sus, între malurile livide ale caselor, noaptea curgea, ca o apă neagră.

*

Toată casa răcneşte, din curte până-n pod. În bucătărie, de unde se împrăştie un fum acru de lemne verzi, oamenii se bat pe o cană de molan. Pe scară unii se caţără, alţii se rostogolesc de vale, alţii cântă.

Aici, însă, în grădină, e linişte deplină. Am luat găleata, am întors-o cu fundul în sus, m-am aşezat pe ea şi, cu spatele rezemat de zid, ca într-un fotoliu, mă las în voia visurilor. Suntem în zori. Ziua încă se mai dichiseşte, iarba mai e udă. Şi cerul se iveşte din vreascurile de norişori albi pe care parcă-i întinde la uscat, ca pe rufe.

Cu ochiul leneş, greu încă de somn, privesc grădina părăginită, cu arbuştii desfrunziţi, cu smocurile de buruieni şi cu fântâna scârţâitoare la care se spală băieţii. Trândăvesc între somn şi veghe.

Am dormit bine. Pentru prima oară după două săptămâni am putut să ne descălţăm, să ne scoatem centironul, baioneta, tot echipamentul ăsta blestemat care-ţi omoară şalele. M-am trezit aşa cum m-am culcat: înfăşurat în pătură, cu capul într-un dulap în perete, cu podeaua drept saltea şi cu un sac de fasole drept pernă. Visasem pesemne un vis frumos: îmi stăruiau din el, acum la deşteptare, câteva fărâme în minte, ca nişte puf de la o pilotă.

Adunaţi în spălătorie, caporalii împărţeau efectele de lână destinate oamenilor lor. De când s-a mai muiat frigul, tot sosesc la baloturi în fiecare săptămână. Era şi timpul…

Lângă gard, Sulphart perie moletierele lui Gilbert şi fluieră întruna. A dibăcit, la nişte oameni cumsecade, o încăpere mare unde o să ne instalăm popota şi îi lasă de pe acum gura apă cu gândul la prânz. Să mănânci aşezat la o masă, din farfurie, mi se pare atât de frumos, încât nu îndrăznesc să cred, de teamă să nu fiu dezamăgit.

„Să tot trăieşti” repetă Sulphart. În jurul lui, mai sunt vreo şase-şapte care-şi curăţă mantalele pline de noroi. Zgârie întâi locul cu briceagul sau cu un ciob de sticlă şi, când noroiul s-a prefăcut în praf, îşi bat zdravăn hanţele cu băţul, ca pe un covor. Asta se cheamă la noi că ne periem…

— Mama lui, ce noroi… Şi ţine, parcă ar fi cretă…

Cu fermecătoarea impudoare a ostaşilor, doi băieţi, goi până la brâu, se caută de păduchi. Vairon îşi ţine flanela în mână, cu cotul întins, ca un pictor care priveşte o pânză şi, cu sprâncenele încruntate, priveşte ţintă, inspectându-şi rufa. Pe urmă când descoperă fiara, îşi uneşte iute policarii şi „ţac!” o striveşte. Broucke, dimpotrivă, şi-a vârât nasul în cămaşă şi o cercetează cută cu cută, vânând gospodăreşte. Când dă peste câte unul mai voinic, scoate un strigăt.

— Te-am mâncat fript şi pe tine!

Zbârnâind din unghii, Vairon numără cu glas tare:

— Treizeci şi doi… Treizeci şi trei…

— Douăzeci şi şapte… douăzeci şi opt, îi ripostează blând flăcăul din nord

Tot râcâindu-şi moletierele, Sulphart îi urmăreşte din ochi ca unul care se pricepe. Ar fi în stare să pună şi rămăşag.

— Ai să vezi că Vairon câştigă. Are sânge mai fierbinte… Sunt d-ăia mari?

— D-ăia cu „crucea de fier” îl informează, fudul, camaradul.

— Rahat, zise Sulphart, dându-şi importanţă. Eu am găsit d-ăia roşii, păduchi ciobăneşti. Ăia-s cei mai fioroşi, îţi halesc sângele. Şi te umplu şi de boli. În vreme ce ăştia mai degrabă ţi-l curăţă.

— Cel mai sănătos lucru, adaugă un altul, care ştie el ce ştie, scoţându-şi cămaşa, gata să pornească la vânătoare. Scoate răul din om…

— Pe frate-meu ăla micu’, numai păduchii şi pecinginea l-au scăpat de meningită.

— Nicio mirare, răspunde celălalt, începând să-şi inspecteze centura.

De la cea dintâi privire i-a pierit însă tot curajul. Rufăria lui mişună de păduchi, în fiecare cută colcăie un râu negru. Pare a sta o clipă pe gânduri, apoi se hotărăşte şi, făcând un singur ghem din toate, cămaşă, izmene, brâu, aruncă balotul peste zid.

— Asta-i şi gata. N-au decât să-mi dea altele noi. Şi-am scăpat şi de spălat.

Fouillard, pe care de câteva clipe îl auzeam strigând la el în bârlog, se ivi în prag, cu braţele goale, negre de funingine şi strălucind de grăsime; de la ghetele cu şiretele dezlegate şi până la păru-i de arici n-ai fi putut găsi, nici căutând cu deosebită luare-aminte, un petic de loc pe care să-l murdăreşti. Pielea, rufele, pantalonii, totul e plin de grăsime, de jeg, şi, când cu un gest obişnuit, îşi freacă palmele de şale, ca să le usuce, te întrebi dacă are să-şi păteze palmele de la fundul

pantalonilor sau nu cumva dimpotrivă. Ne is codeşte o clipă cu o privire aspră, cercetează grădina cu ochi bănuitori şi strigă:

— Care eşti măgarul de mi-ai zulit căldarea?

Am vrut întâi să mă ridic şi să-i restitui obiectul. Dar lasă, prea e bine. Parcă şed şi mai comod, de când vrea să mi-o ia. Bunăstarea mă paralizează.

— Ce vreţi mă, să aduc apă în căciulă? răcneşte bucătarul.

N-ar fi recomandabil, fireşte. Şi totuşi îmi strâng cu ipocrizie genunchii, ca să-mi ascund jeţul şi mă uit nevinovat la Fouillard care, dezlănţuit, urlă de furie neputincioasă.

— Porcărie! Porcilor!... La urma urmelor, mi se fâlfâie. Vă dau dracului cu halimosul vostru cu tot; care vrei să-mi iei locul, n-ai decât să mergi să te scrii la clănţănărie.

*

Frumos trebuie să mai arătăm, toate patru secţiunile adunate în careu, aliniaţi pe două rânduri.

Nu-s doi oameni îmbrăcaţi la fel. Afară de cei veniţi la urmă, fusesem echipaţi cu ce a dat Dumnezeu în zăpăceala primei luni de război, şi pe urmă ne-am aranjat şi noi cum am putut. Mantale sunt de toate culorile, de toate modelele, de toate vârstele. Prea scurte pentru cei înalţi, prea lungi pentru cei scunzi. Centura lui Fouillard îl bate în chip jalnic peste buci, şi pe pieptul voinic al lui nea Hamel, mantaua prea strâmtă face cercuri-cercuri de cute, cu toţi nasturii gata să sară. Mie însă cel mai mult îmi place Sulphart.

Poartă o manta de model vechi, albastru-închis, cu un buzunar mare, asortat, albastru-deschis. Şi-a cusut pachetul de pansament sub pieptul stâng şi şi-a întărit moletierele gri cu o curea de piele groasă, tăiată din nişte jartiere reglementare. Ca orice ostaş activ care se respectă, a ţinut să se distingă rupându-şi cozorocul de la chipiu, aşa ca un zmeu din Africa, şi şi-a mai împodobit

păţăchia asta, turtită ca o tigaie, şi cu o cureluşă împletită, de un efect straşnic.

În picioare are nişte scroambe cu pielea crăpată şi scorojită, cioplite cu cosorul, parcă, dintr-o bucată de lemn uscat, pe ale căror călcâie scâlciate mai stăruie încă glorioase urme de noroi din tranşee, iar la şolduri, printr-o ruptură zdravănă în tunica de pânză albastră, i se văd pantalonii! oşii. Ai putea să juri că e un desen din *Uâllustration*.

Alţii, care au primit mantale din cele noi, albastre, fac pe fanţii. Ai zice că se duc la război în haine de nuntă. Băieţii îi privesc cu o ironie silită.

— Bineînţeles, tot ăia şi tot ăia se-nvârtesc.

— Ascultă ce-ţi spun eu, n-au luat decât fraţii care-l ung pe furier.

Şi Sulphart, care-i soarbe din ochi pe caşcavalerii ăştia, se şi gândeşte la fericitele transformări pe care le va face la propria lui manta.

— Am să-mi tai câte un buzunar raglan de o parte şi de alta, şi am să-i pun un guler înalt… Să mă vezi atunci ce boier am să fiu.

Căpitanul Cruchet, care aude foarte bine, se întoarce, oţărât:

— Vorba în front! Cine a vorbit?… Drepţi! mai struneşte-ţi oamenii, Morache.

Ricordeau, care-şi aşteaptă tresa de sergent, ne priveşte încruntând din sprâncene, ca să dea impresia că se bucură de autoritate. Sulphart a rămas stană de piatră, dar în spatele lui, Gilbert se face mic, de teamă să nu i se vadă flaneaua, care-i iese de sub tunică. Toată lumea tace. Mulţumit, căpitanul îşi continuă inspecţia. Pe măsură ce se apropie, trupurile se îndreaptă, ca la un resort; braţele stângi cad, ţepene, şi ochii nesiguri privesc inteligenţi în gol, la o distanţă pe care teoria o evaluează la cincisprezece paşi. Slab, cu picioare lungi, cu o faţă prelungă încadrată cu favoriţi scurţi, căpitanul Cruchet e un tip de o firească severitate, care

impresionează. Cu sprâncenele ridicate, păşeşte fără grabă, cercetându-l pe fiecare ca şi cum atunci l-ar vedea întâi.

— Descoperit!

[GO]

Roşu la faţă, ostaşul îşi scoate fâstâcit chipiul.

— Ţţ! Ţţ! Ţţ! Ţţ! Şi prea lung, şi murdar. Ia să mi-l tunzi… Notează-l, Morache.

Câţiva băieţi profită de ocazie că s-a întors cu spatele şi, scoţându-şi pe furiş capela, îşi scuipă în palme şi-şi lipesc cum pot părul vâlvoi. Din păcate, pe căpitan nu-l interesează numai părul. Vede tot: un nasture lipsă, un bob de rugină pe armă, o gheată nefăcută, o pată de noroi pe cartuşieră; şi cu o voce de gheaţă, întreabă:

— Unde v-aţi murdărit în halul ăsta?

Nostimă întrebare!

După ce-l probozeşte pe Breval, a cărui cartuşieră e legată cu sfoară, se opreşte în faţa lui Sulphart, care stă smirna cu călcâiele lipite şi privirea fixă. Îl cercetează, apoi rânjeşte:

— Frumos e, n-am ce zice!

Sulphart nu s-a clintit, nici ochii nu şi i-a plecat. Vecinii trag la el cu coada ochiului, zâmbind pe sub mustăţi.

— Ţi se pare că eşti mai seducător cu cozorocul rupt, ca o şapcă de golan, ţţţ… Aşa te cer fetele? Bun gust au, n-am ce zice!

Bucuria băieţilor începe a ţâşni în uşoare râsete servile. Sulphart e tot încremenit, cu mâna stângă lipită pe coapsă, cu capul puţin dat pe spate.

— Şi ce claie de păr! Pe legea mea, ăsta nu s-a mai tuns de când a început războiul… Pantalonii rupţi… ţţţ… ghetele pline de noroi… Ţinută necorespunzătoare, total necorespunzătoare. Notează-l, Morache: patru zile arest… Şi să mi-l tunzi… ţţţ… numărul zero.

Sulphart a rămas rece. N-a clipit, n-a mişcat. A, ce ţi-e şi cu biruitorii ăştia de la Marna!

Când credeam că inspecţia s-a terminat şi începuseră să ne furnice genunchii de nerăbdare, căpitanul comandă:

— Sacii jos!

Eram sigur! Face acum inspecţia proviziilor de rezervă. În genunchi înaintea sacului descheiat, trebuie să dezlegăm tot, să desfacem tot, să scoatem tot, ca să găsim tableta de supă strivită sub cămăşi sau cubul de cafea care s-a fărâmiţat printre ciorapi şi murdăreşte rufele.

În genunchi, ne deşertăm calabalâcul, blestemând.

— Dracu’ o să halească biscuiţii ăştia ai lor! bombăne Yairon.

Ne înşirăm tot avutul: cartuşele, săculeţul cu zahăr, cutia cu conserve. Sacul pe care ne căznisem atâta să-l umplem trebuie golit până la fund. În patru labe, băieţii îşi numără, îngrijoraţi, o dată şi încă o dată cartuşele.

— Fir-ar al naibii, nu-mi iese un pachet… N-ai unul în plus?

Tot avutul nostru se alcătuieşte din mâna asta de zdrenţe şi conserve, pe care căpitanul le răvăşeşte cu capătul bastonului, ca să numere cartuşierele. Le trece repede în revistă, apoi venind în faţa secţiunii noastre, întreabş:

— Cine vrea să fie bucătar? Cel de la a cincea a fost schimbat. Cine vrea să-i ia locul?

Toate privirile se îndreptară spre Bouffioux. Două sute de oameni cu frunţile descreţite puşi pe băşcălie îşi aţintesc ochii pe el. Geambaşul s-a roşit ca focul, dar a strigat totuşi:

— Prezent!

— Ştii să găteşti? îl întrebă Cruchet.

— Am fost bucătar în civilie, să trăiţi don căpitan!

Atunci toată compania izbucni în hohote de râs. Broucke se înăbuşea îndoit de şale. În poziţie de drepţi, nici sergenţii nu se mai puteau stăpâni şi, Cruchet, nemulţumit, fu nevoit să comande: „Rupeţi rândurile!”

Când am coborât în bucătărie, unde ardea vesel un foc de lame de parchet, fostul bucătar, negru ca un harap, îi preda puterea lui Bouffioux, în faţa întregii căprării. Ceremonia fu foarte simplă. Fouillard, care învârtea fiertura cu un fel de prăjină, îi întinse urmaşului său obiectul:

— Na, uite-ţi lingura. Nu-ţi mai rămâne decât să serveşti în farfurii… Diseară tu ne faci de mâncare. Atâta că o să mâncăm răbdări prăjite, că eşti bun tu de bucătar cum sunt bun eu să mă fac popă.

Un uriaş hohot de râs încuviinţă spusele bucătarului. Tacticos, Bouffioux îşi scoase mantaua.

— Grija asta să-ţi rămână, răspunse el cu blândeţe.

Sulphart, care îl privea cu simpatie, îi dădu un ghiont:

— I-ascultă mă, carne cu ochi, am auzit că te-apucă de tremuri ca frunza când e să intri în tranşee. Nu cumva te-a făcut mă-ta într-o zi cu vijelie?

Bouffioux începu să mestece liniştit fiertura.

— Nici de asta să n-ai grijă… Eu unul, atâta vreme cât mi-e capul pe umeri şi burta plină, n-am treabă.

*

Aşa se găteşte, cred eu, la sălbatici.

În genunchi în faţa cazanului, Bouffioux, oleacă pilit, cu lacrimi în ochi, cu obrazu-i puhav lucind de sudoare şi brăzdat de funingine, suflă de să-şi spargă pieptul într-un rug ud, care fumegă refuzând să ardă. Lângă el, cu capacul într-o mână ca un scut, Vairon învârteşte fiertura cu prăjina, în vreme ce Broucke, cu zdrenţele curgând de pe el, pe jumătate gol, tranşează carnea congelată, roşie ca sângele, cu o toporişcă, răcnind refrene flamande. Ai zice că taie în bucăţele un explorator. Grijuliu nevoie-mare, aruncă bucăţile îngheţate pe un sac cu cartofi, plin de noroi ca un ştergător de picioare.

De jur-împrejurul focului se înghesuie băieţii, cu mâinile în buzunare, cu nişte mutre din cale-afară de

interesate, şi zâmbind pe sub mustăţi. Ai zice că-şi ţin buzele strâns tivite ca să nu răsufle printre ele veselia; cu ochii strălucitori, cu obrajii umflaţi, îi simţi gata să pufnească în râs.

În genunchi, Bouffioux suflă întruna, oprindu-se din când în când să tuşească şi să scuipe funingine.

— Hai dă-i bătaie, neamule, îl încurajează Vairon, c-a-nceput să fiarbă.

Le face cu ochiul – „fii atent!” – băieţilor şi adaugă, cât se poate de serios:

— Ştii ce zic eu, băieţaş? Dacă vrei să-ţi iasă mai bună iahnia, pune şi puţin orez… Să-ţi lege sosul.

Bouffioux îşi ridică, zăpăcit, faţa plângăreaţă:

— Ce face, orez?…

Aşa cum stă, prăbuşit în genunchi, scăldat în lacrimi, ciufulit şi murdar, s-ar zice că le cere iertare călăilor, înainte de a fi fript de viu.

— Orez, se-nţelege, încuviinţează făţarnic Fouillard, care vrea să-l ajute pe Bouffioux şi să-i împărtăşească din experienţa lui. Îi ia din asprime şi-i dă faţă.

Băieţii îşi trag ghionturi, abia stăpânindu-şi râsul.

— Dacă zici, se învoieşte Bouffioux, ridicându-se anevoie.

Şi se duce de ia cu amândouă mâinile o strachină cu vârf pe care o toarnă în cazan. Pitit pe după caporalul cu aprovizionarea, unul din bucătari nu se mai poate ţine şi râde în batistă.

— Formidabil!… Fainã papară au să halească băieţii de la a cincea!…

— Lemne, normandule, cere Vairon. A început să ardă. Da’ să nu-mi dai crengi, că prea iese fum.

Fără să-şi schimbe arma, Broucke apucă o jumătate din uşa proptită de perete şi o crapă în două cu o lovitură zdravănă.

— Are să trebuiască din nou să scoatem trepte de la scară, zice, uite că iar nu mai sunt lemne… Tot ale? ard cel mai bine.

Într-adevăr, cu lemnul ăsta uscat, care arde cu flacără roşie, fiertura a şi început să cânte.

— Ura! Fierbe! Are să fie gata la timp! bâlbâit geambaşul.

Strânşi roată împrejurul lui, băieţii cască ochii mari: nu mai sunt veseli, sunt de-a dreptul fericiţi.

— Ştiţi ce, sugerează viclean caporalul cu aprovizionarea, să fiu în locul tău, aş turna doi litri buni de vin înăuntru şi aş lăsa să fiarbă preţ de-un sfert de ceas.

Cineva pufneşte în râs: e Fouillard, care nu se mai poate ţine. Ceilalţi încuviinţează însă din cap, gravi ca un sobor.

— Ce, eşti nebun, cum o să pun vin, protestează totuşi Bouffioux, într-o licărire de judecată printre aburii de trăscău. După ce m-aţi pus să bag lapte!

— Ei şi? Ce, ai pus o vadră de lapte? L-au băut tot, zarzavaturile. Îţi spun eu că n-ai dreptate!

— Te cred că iese mai bun, îşi dă făţarnic cu părerea Vairon.

— Nici n-am molan. Doar să iau dintr-al căprăriei.

Văzând că bucătarul, dezorientat, şovăie, caporalul cu aprovizionarea are un gest măreţ:

— Hai, că-ţi dă mandea doi litri… Broucke, ia de acolo din colţ. Sunt şase căldări pline şi trei damigene.

Normandul găbjeşte prima căldare care-i vine la mână – e căldarea din pânză de cort în care m-am spălat azi dimineaţă – şi toarnă dintr-însa patru căni zdravene, după ochi.

— O să fie pe cinste, afirmă Vairon, care-şi linge de pe acum, lacom, buzele.

— Crezi? întreabă Bouffioux, puţin descumpănit.

— Fără discuţie, încuviinţează toţi ceilalţi laolaltă. N-ai pus nimic rău înăuntru… Carne, cartofi, lapte ca să-i taie asprimea, praz, vin, slănină ca să fie gras, orez să lege sosul, biscuiţi. Numai lucruri faine.

Bouffioux, totuşi îngrijorat, saltă capacul şi

adulmecă miş-maşul.

— Poate mi se pare mie, dar are un miros ciudat.

— Şi de ce mă rog să miroasă ciudat? sare Sulphart, care are şi el ceva de spus.

Dându-i deoparte pe ceilalţi, vine să tragă şi el pe nas mireasma cinei din seara aceea.

— Îţi lasă gura apă, afirmă el răspicat şi fără ruşine. Nu guşti?

5 – Cruci de lemn

Fără să se lase rugat, Vairon îşi cufundă cana în cazan şi o scoase plină cu un soi de mehlem gros şi albăstrui, de-ţi venea rău numai văzându-l. Gustă tacticos, cu sorbituri mici, de cunoscător.

— E grozavă, face. Fără glumă, ca la mama acasă; dar parcă – şi rămâne o clipă pe gânduri – parcă i-ar lipsi totuşi ceva…

— Ce face? izbucneşte Bouffioux. N-ai să-mi spui că încă îi mai lipseşte ceva!

— Nu ştiu, da' zic şi eu aşa, dacă ai rade puţină ciocolată în mâncărica asta, n-ar avea ce să fie rău…

Ne încovoiem de şale; ne sufocăm de râs, nu mai putem. De rândul ăsta însă, bucătarul rezistă. Înalţă din umeri, ridicându-şi nădragii cu amândouă mâinile, eu un gest de dandy.

— Ciocolată în ciorbă, cine-a mai pomenit? Mă iei de fraier!

— I-auzi dobitocul, ciorbă! zice Sulphart. Da' ce, asta-i ciorbă? Şi apoi, mie mi se fâlfâie. Da' dacă erai aşa deştept, ce-ai mai venit la mine şi la Broucke să te ajutăm să găteşti? Să mai pofteşti şi altă dată…

Toată banda îl aprobă pe Sulphart şi Fouillard veştejeşte în cuvinte aspre cumplita ingratitudine a succesorului său:

— Îl sfătuieşti de bine şi el îţi b… în nas. Măgar, ce mai.

— Asta e, răcneşte Vairon, că el le ştie pe toate mai bine ca toată lumea.

Unul din bucătari înalţă din umeri:

— Toţi sunt la fel. Habar n-au de nimic şi nu vor să asculte pe nimeni. Ia întreabă-i pe-ai mei, nu le fac eu un orez cu ciocolată a-ntâia?…

— Da’ ăsta nu-i orez, continuă să se împotrivească, mai moale, Bouffioux, e iahnie.

— Ei şi? intervine caporalul. Degeaba te încăpăţânezi. Ciocolata e bună oricum… Uite, diseară iau şi eu masa în căprăria ta, te rog să-mi faci porţie.

Complet zăpăcit, geambaşul se resemnează iarăşi, cu o docilitate de beţivan. Îşi scoate cuţitul şi rade două batoane de ciocolată în iahnia care fierbe, în vreme ce, în spatele lui, Broucke mimează un dans negru, învârtind satirul.

Învălmăşindu-se, ceilalţi ies, pufnind în râs, ţinându-se de şale, bălmăjind ceva din gură, şi-l lasă pe Bouffioux singur-singurel cu cazanul lui.

În grădină, de-a lungul zidului împodobit cu urechelniţă, arde foc lângă foc: bucătăriile tuturor căprăriilor. Ici ciorbă, colo iahnie. Cel de la a doua face cartofi prăjiţi.

— N-avem noroc să găsim şi noi bucătar ca ăsta se căinează Vairon.

Un altul, descumpănit, înfipt în faţa focului, ţine în laba lui mare şi neagră o bucată zdravănă de vacă conservată, înfăşurată în pânza ei.

— Iar un pachet de tifon! blestemă el scârbit. Cum să faci să fiarbă porcăria asta, vrei să-mi spui?

Şi se uită îndelung la bucata de carne, dus pe gânduri, aşa cum trebuie să fi privit Hamlet craniul lui Yorick. Mă uit după Sulphart. Stă, fluierând, în marginea curţii, cu mintea aiurea, cu privirile rătăcite pa deasupra pădurii desfrunzite.

— La ce te gândeşti, Sulphart?

Rămâne tot visător.

— Mă gândesc că atunci când cu mobilizarea, cinci am plecat din uzină, mi-am lăsat sculele şi salopeta la

cârciumarul de peste drum şi i-am spus: „Pune-le bine, trec să le iau zilele astea, când mă întorc de la Berlin”…

Noapte de gardă

E ŞASE ŞI MASA NU-I… NU ZĂU, PREA E din cale-afară.

Pe Sulphart l-au apucat năbădăile. Şi-a scos şi cana şi gamela şi s-a dus de s-a postat la capătul potecii infanteriştilor, pe unde sosesc corvadele. Aşa cum stă cocoţat pe picioarele lui slăbănoage cu moletierele ţepene de noroi uscat, ai zice că e montat pe nişte piloni. Rezemat de tranşee, priveşte, priveşte furios în toate părţile.

— Porcii ăştia de bucătari… Degeaba, cu cât faci mai puţin, cu atât îţi vine să te leneveşti mai tare… Şi mi-e o foame!

Dar nimeni nu-l ascultă, nimeni nu-l plânge. Unii citesc, alţii dorm în vizuina lor, micuţul Belin îşi coase nasturii la manta cu fir de telefon, Hamel mestecă tutun. Ba unul, care tot n-are ce face, priveşte la meterez. Laşitatea asta generală îl scârbeşte pe Sulphart. Ridică din umeri, se răzbună trăgând cu piciorul într-o gamelă care zace pe-acolo pe jos şi, poate ca să nu-şi audă maţele chiorăind, purcede la un aspru rechizitoriu în care camarazii, bucătarii şi înaltul Comandament sunt făcuţi porci, îndemnaţi la legături incestuoase cu neamurile lor din ascendenţa maternă, şi, cel mai adesea, îndrumaţi să se întoarcă, în grup, pe meleagurile prenatale. Nu i-a pierit nici pofta de zeflemea:

— O să mâncăm, fireşte… Ciorbă de izmene şi perişoare de e… Şi-n vremea asta, bucătarii se îndoapă, cu ăilalţi măgari.

— Te-ai gândit să-mi aduci şi mie o luminare şi un pac de tutun?

Cei doi răspund liniştit, monosilabic, cu o mutră ciudată care m-a izbit numaidecât.

— Tifon, ne informează Bouffioux, altă carne nu s-a dat. Am făcut orez cu ciocolată, trebuie să fie grozav…

Bidonul cu molan e plin ochi… Scrisorile sunt la el.

Toate astea sunt spuse însă cu o voce nefirească, cu un aer preocupat care-l izbeşte îndată şi pe Vairon:

— Ce-i cu mutrele astea pe voi? le spune el, amabil… S-a întâmplat ceva?

Bouffioux bâţâie din cap şi faţa lui lătăreaţă, atât de lucioasă încât multă vreme l-am bănuit că se spală cu slănină, izbuteşte aproape să pară îngrijorată.

— N-avem de ce să fim veseli, răspunde el cu glas scăzut… Poimâine atacaţi.

O clipă domneşte tăcerea: atâta cât să facă inima tic-tic. Unii au pălit dintr-odată; câteva mici ticuri imperceptibile: o nară care palpită, un ochi care se bate. Bucătarii ne privesc, dând din cap. Ne uităm şi noi la dânşii, cu dorinţa de a le pune spusele la îndoială. Apoi, dintr-o singură pornire, ne strângem în jurul lor şi întrebările încep a curge:

— Eşti sigur? Era vorba că mâine ne vine schimbul! Nu se poate, baliverne… cine ţi-a spus?

Bouffioux, tare pe adevărurile pe care le aduce, se întoarce, cât se poate de firesc, către secundul său:

— Nu-i adevărat?

Acela confirmă, cu o voce amărâtă:

— Vă închipuiţi că n-o să vă umflăm capul cu asemenea chestii. E cât se poate de adevărat şi de sigur.

Broucke s-a deşteptat singur şi a ieşit din vizuină. Sulphart a lăsat jos gamela în care se pregătea să pună la încălzit cutia de conserve a lui Gilbert, iar Breval a împăturit scrisoarea pe care o citea. Nu fără strângere de inimă, ascultăm.

— La Fismes au venit africanii, explică Bouffioux, e plin satul, toată divizia marocană… La Jonchery au debarcat infirmierii de la divizie, i-au adus cu camioa îl cunosc pe Sulphart şi opiniile lui extremiste: „ăilalţi măgari” nu poate desemna decât totalitatea indivizilor care nu merg în tranşee, fără deosebire de sex, de costum sau de grad. Pe urmă, se pierde în proiecte de

reformă militară, în care se stipulează expres că „toţi băieţii vor fi bucătari, pe rând”, şi că vor fi condamnaţi „să halească din zeama pe care o fierb ei, nu să se îmbuibe cu cartofi prăjiţi, fiindcă doar aşa, poate, o să-şi mai dea puţină osteneală să gătească pentru ostaşi”. Astfel sună cuvintele unui drept.

Ceilalţi însă, cărora încă nu le e foame, n-au cea mai slabă vorbă de încuviinţare: Breval scrie, Broucke sforăie, Vairon fluieră. Definitiv scârbit, Sulphart tace în cele din urmă, îşi scoate cuţitul şi se apucă să taie în felii noroiul uscat care-i îngreunează încălţările. În clipa asta, un zgomot familiar îl face să-şi ridice capul.

— Uite-i!… La masă, fraţilor!

În zăngănit de cratiţi şi bidoane, sosea într-adevăr corvada de masă. Bouffioux e în cap, purtând pe piept o diagonală de pâinişoare înşirate pe o sfoară, cu iahnia într-o mână şi, în cealaltă, cu un bidon de benzină plin cu cinci litri buni de vin.

Toţi bucătarii vin după el în monom, încărcaţi cu oale pe care le cară doi câte doi, de câte o prăjină petrecută prin urechi, cu saci de cartofi bucşiţi nu se ştie cu ce, cu străchini din care picură ţărâna, cu găleţi din pânză de cort, cu pâinişoare puse ca pe frigare într-un băţ, un întreg aparataj rudimentar de negrese care-şi hrănesc tribul.

Sulphart a şi ochit bidonul pe care-l poartă Bouffioux în bandulieră.

— Mişto, avem ce bea…

Lipiţi de pereţii coşcoviţi sau băgaţi în vizuine, lăsăm loc corvezii să treacă şi facem roată în jurul lui Bouffioux şi al ajutorului său, care şi-au pus jos povara. Ridicăm cu lăcomie capacele.

— Ce-i de mâncare?

Toţi îl întreabă deodată pe Bouffioux, care se şterge de năduşeală.

— Ai adus poşta? Am ceva?

I-a ucis pe Sarrail cu o lovitură de sabie, că

mergem la odihnă la Paris, că papa a reuşit să impună pacea, sau că observatorul de ia antiaeriană a fost împuşcat fiindcă era feldmareşal în armata germană. Ăsta n-are milă de la nimeni: e împuşcat cel puţin o dată pe lună.

Nu se îndoieşte nimeni, mai ales atunci când, în preajma unei aprige ciocniri, mesagerul ne informează că o să stăm „la umbră" în urma artileriei, să-i asigurăm spatele. A doua zi ne aflăm îndeobşte printre firele de sârmă ghimpată unde ne batem ca siucşii, dar fiecare are altceva de făcut decât să condamne impostura bucătarilor, iar data viitoare îi credem din nou. De când cu războiul, adevărul răsare din cratiţi; cu atât mai bine, de altminteri, pentru dânsul: îi e mai puţin frig decât în celebrul lui puţ.

Toate bârfele şi balivernele astea îmi vin una câte una în minte şi mă fac circumspect. îl mai ascult o clipă pe Bouffioux, care tocmai discută atacul din punct de vedere pur strategic şi, cât se poate de politicos, ca să nu-l supăr, îl întreb.

— Ia zi, bătrâne, măcar eşti sigur? Nu-i un pont de bucătărie?

Leoarcă de năduşeală, geambaşul îşi înghite cuvântul rostit doar pe jumătate şi se opreşte uluit. S-ar zice că l-am jignit. Rămâne câteva clipe cu ochii holbaţi, cu vorba în gât, prea indignat ca să răspundă. Pe urmă se roşeşte tot, gata să explodeze…

Ba nu, se stăpâneşte. Face numai o mutră lungă, se apleacă, îşi ridică strachina şi declară cu demnitatea unui apostol ultragiat:

— E-n regulă, sunt un idiot, tot ce v-am spus sunt vorbe de clacă. Numai că poimâine îl vedeţi voi pe dracul.

Vrea să-i dea deoparte pe băieţi ca să plece, dar ceilalţi strâng rândurile şi, ca să-l reţină, se leapădă, în mod laş, de mine:

— Dă-l încolo!… Spune, frate… Adevărat că

batalionul trei rămâne în rezervă?... De ce tocmai batalionul trei?... Pe unde pornim?... Atacăm şi la Bois-Carre?

nele... Se pare că vine din Lorena corpul doi... Şi artilerie, frate-meu, nişte piese barosane, numai să le vezi...

O întreagă oştire se încheagă din vorbăria lor dezlânată: cavalerie, negri, aviaţie, infanterişti, genişti. Bouffioux n-ar jura că e adevărat, dar s-ar părea că a venit şi legiunea străină: ciclistul casierului a prins o vorbă la telefon. Într-un cuvânt, totul e pus la punct: brancardieri să ne culeagă, preoţi să rostească slujbele pentru morţi.

O clipă, am rămas zăpăcit, cu zâmbetul uitat în colţul gurii ca un steag de 14 Iulie pe care nu s-a gândit nimeni să-l ia jos. „Va să zică iar mergem să facem pe câmpie mii de nebunii? De, asta e...” Şi zâmbetul mi-a pierit de la sine.

Nici băieţilor nu le vine să râdă: n-au decât a întoarce capul ca să-i vadă, prin meterez, pe cei de la ultimul atac, zăcând culcaţi în ierburile înalte. Niciunul nu-şi scoate din buzunar medalionul ca să-l sărute pe furiş, niciunul nu strigă, ca în poveşti: „În sfârşit, ieşim din groapă!” în chip de vorbă istorică Sulphart zice doar: „Curvele dracului...” fără să ştie nici el cui i se adresează complimentul.

Amuţiţi, ascultăm belşugul de vorbe al oamenilor de corvoadă care-şi trec unul altuia ştafeta. Aşază trupele în dispozitiv, instalează artileria, asigură aprovizionarea, studiază sosirea rezervelor... Şi vorbesc, vorbesc...

Ba dau chiar atâtea amănunte, încât începe să mă încerce o uşoară îndoială. Prea am auzit multe ponturi de-astea cumpărate cu o credulitate de piele-roşie pe lângă cratiţe de bucătarii care ni le vând pe urmă seara în tranşee, împreună cu ciorba şi cu fiertura de orez.

Dimineaţa, la aprovizionare, fac schimb de ştiri,

culese din cele mai tainice izvoare: ce-a înţeles anapoda biciclistul casierului, ce i s-a părut unui telefonist că a auzit, ce i-a spus vizitiului colonelului un planton de la brigadă. Toate astea vin asamblate şi comentate, se presupune, se deduce şi se mai şi inventează câte puţin, ca să sune mai bine. Şi cu asta raportul bucătarilor e gata. Iar seara, băieţii din tranşee află că a murit Kronprinţul, că regimentul pleacă în Mai ºC, că Joffre

Trag de el cu amândouă mâinile, ca nişte mişei care se agaţă de sutana sfântului Vincent de Paul. Din pură mărinimie, Bouffioux se învoieşte până la urmă să vândă ultimele ponturi şi, practicând iertarea ocării, îşi informează camarazii, „dându-l încolo pe dobitocul ăla”. Dobitocul ăla sunt eu.

Nu mă jignesc, mă trag deoparte şi mă pun în patru labe, ca şi cum mi-aş cere iertare. Ei bine nu, trebuie să-mi respect uniforma. Mă strecor cu capul înainte în vizuină şi bâjbâi în raniţă după o cutie de conserve, îmi scot spirtiera cu alcool solid, gamela plină cu apă murdară pe care o păstrez cu grijă de ieri dimineaţă şi, instalat pe un sac cu pământ, îmi prepar un bain-marie.

Aplecat peste flacăra albastră, îmi iau o figură preocupată, ca să-i duc pe băieţi, dar îl ascult cu făţărnicie pe geambaş, care vorbeşte întruna. Ca să mă umilească, îşi aminteşte câteva amănunte de care uitase, aduce noi şi noi precizări, în stare, fiecare în parte, să mă facă praf. Ca un refren, repetă într-una:

— Or fi şi astea tot flecăreli, ai?…

Atâta certitudine sfârşeşte prin a mă tulbura. Şi dacă o fi adevărat? n-au aerul că glumesc. Cu capul în piept, îi urmăresc pe furiş pe deasupra gamelei în care apa a început să cânte. Toată căprăria e adunată roată în jurul lui, cuprinsă de frământare. Singur Demachy rămâne calm şi-i ascultă ciorovăindu-se cu zâmbetu! lui obişnuit, ironic, puţin amar, un zâmbet de copil răsfăţat căruia nu-i mai place nimic.

Văzându-mă că încep să mănânc, băieţii îşi

amintesc că-i aşteaptă masa.

— Are să se răcească, observă Broucke.

Şi îşi umple gamela, plină încă, de fasole sleită pe fund, de la iahnia precedentă. Urmându-i exemplul, îşi iau toţi câte o porţie zdravănă. Pe urmă, strânşi roată în jurul lui Breva! întindem să ne toarne vin. În vreme ce acesta ne măsoară, meticulos, la fiecare, partea lui de scursori, Sulphart ascultă bidonul cu rachiu şi scoate un strigăt jalnic, de suferinţă şi indignare:

— Drace! Nici măcar nu e plin…

Ridicând apoi bidonul ca pe o zdrobitoare mărturie, urlă:

— Ăsta-i trăscău pentru doişpe oameni, în ajun de atac? Poate vreţi să ştiţi cine-l bea în sănătatea noastră… N-au decât! să poftească să ceară voluntari, au să ia de pe jos.

— Asta-i raţia, îi răspunse răspicat Bouffioux. Nu-i un bidon plin de căprărie.

— Nu zău, ia mergi de vezi la castel, la masa ofiţerilor, nu-şi are fiecare ocaua plină? Aşa vrei să-i belim pe nemţi? Mai du-te şi te plimbă! Uite, nu-mi trebuie rachiul lor, n-au decât să şi-l bage în e…

Şi aruncă scârbit bidonul pe meterez, după ce s-a asigurat că n-are să-i sară dopul. Cazanele sunt goale, castroanele linse; Bouffioux şi ajutorul lui îşi strâng sculele, luând cu ei şi câteva cărţi poştale scrise în grabă.

— La revedere, băieţi, ne urează grăsanul de bucătar… N-aveţi teamă, are să fie pleaşcă de gloanţe, pentru fiecare… Ce vă doresc la toţi, e câte o rană de-aia mică şi frumuşică, cu trei săptămâni de spital…

Urările astea, rostite cu glas blajin, îl fac pe Fouillard să tresară. Cu o căutătură rea, se uită la geambaşul cel rotofei, care i-a moştenit locul.

— Tu n-o să ai parte de rana aia frumuşică, îi strigă el, cu o voce gâjâită, de ofticos. Mai ai nas să vorbeşti de atac, tu care te-ai tot tras la umbră, căcăciosule!

Bouffioux s-a întors:

— I-ascultă-mă, băieţaş… Să trebuiască să merg la atac, nu mi-ar fi mai frică decât ţie… Am făcut retragerea, ce dracului!

— Ai făcut-o, la dosul unui camion.

— Ai început să vorbeşti murdar, i-o reteză celălalt, am terminat, cu tine nici nu mai discut.

Fudul nevoie mare, zice încă o dată „Noroc bun, băieţi” şi se încolonează în procesiunea bucătarilor, care face calea-ntoarsă pe cărarea infanteriştilor. Ca nişte cai de birjă scufundaţi în sacii cu nutreţ, băieţii şi-au aplecat capetele peste gamele; câteva clipe nu se mai aude decât un zgomot de clefăituri.

— V-a rupt gura, ce mai, râde nea Hamel, tot îndopându-se cu orez cu ciocolată.

— Nu vorbi prostii, îi răspunde Fouillard, cu barba-i rară năclăită de ciorbă. Îmi zbârnâie şi mie în cap că o să atacăm.

— Ei şi, dac-om ataca, om ataca, izbucneşte Gilbert. Nu toate gloanţele omoară.

Stând pe vine în gaura lui ca într-o baracă, micuţul Belin aprobă:

— Nici nemţii nu mănâncă oameni. Nu e cazul să ne amărâm dinainte.

La ceasul ăsta, ştirea e cunoscută în toată tranşeea; cu strachina în mână, toţi trăncănesc, şi zvonurile umblă din căprărie în căprărie. Cică vin în noaptea asta pionierii, să pregătească scările de atac. Am auzit că se instalează tunuri de 37 şi aruncătoare de bombe… Compania întâi o să dea o patrulă numeroasă.

Toate astea încep să mă clatine şi totuşi, în vreme ce-mi împart brânza cu Gilbert, încerc să-l conving că nu vom ataca. Sulphart răcneşte, cu gura plină. Nu se mai gândeşte la atac, ci doar la nedreptăţile ce-l înconjoară. Îşi şterge strachina cu un smoc de iarbă şi veştejeşte infamia Marelui Cartier General care favorizează în chip nedemn pe „şuţii din batalionul trei care nu mişcă

niciodată un deget”, în vreme ce combatanţilor nu le dă nici rachiul la care au dreptul. Îi zbiară în nas lui Bréval, în clipa aceea singurul gradat, totuşi nevinovat de această tăgadă de dreptate, şi ca să-i închidă gura, trebuie să se scoale şi să vină la dânsul sergentul Berthier.

Ne răspândim în tranşee ca sătenii pe uliţă, după masa de seară. Băieţii vorbesc, discută, se»-nervea/n. Cineva mă strigă:

— Jacques!

E Bouland, unul din biciclisii colonelului.

— Ei?

— E adevărat; atacăm… Am fost să ridic de la aprovizionare două mii de trabucuri.

Am căscat ochii mari. Ce face?… trabucuri, trabucuri cu inel? De rândul ăsta sunt sigur, atacăm fără îndoială.

Hamel, căruia, cu mintea lui, nu-i sunt accesibile deducţiile prea subtile, a priceput totuşi şi el.

— Avea care va să zică dreptate iuda ăla de bucătar, oftează el.

Apoi, fiindcă înţeleptul nu trebuie să ia în seamă decât partea cea bună, în cele mai aspre împrejurări, adaugă:

— Tu nu fumezi, aşa că-mi dai mie raţia ta, da? Să n-o dai la altul.

Dus pe gânduri şi nu fără o strângere de inimă, mă apropii de camarazi.

Suit pe bancheta de tir, Vairon priveşte prin meterez câmpia întinsă şi pustie, ciuruită ferfeniţă de găuri de obuz, unde s-a frânt ultimul atac. Se pot număra morţii, risipiţi în iarba galbenă. Au căzut în poziţia în care şarjau, cu fruntea înainte; unii, doborâţi în genunchi, par şi acum gata să sară. Mulţi poartă pantalonii roşii de la începutul războiului. Unul, rezemat de un mic stog, cu mâinile crispate, îşi ţine mantaua deschisă ca pentru a ne arăta gaura care l-a ucis. Vairon

îi priveşte îndelung, visător, neclintit şi şopteşte:

— Aşadar, va trebui să mergem să-i întărim pe băieţii din faţă.

*

Sunt de gardă în schimbul doi, aşa că intru în bordei să mă odihnesc puţin; Breval e de mult înăuntru, scrie. Lungit pe pânza de cort, cu mâinile sub ceafă, Gilbert visează. Îmi fac rostul de dormit, cu raniţa căpătâi, şi mă culc. Nu se mai aud decât respiraţiile noastre regulate şi, în trunchiurile din plafon, chiţăitul ascuţit al şobolanilor.

Goniţi degrabă de frigul care se lasă odată cu seara peste tranşee, băieţii intră înăuntru. Se mai aprinde o lumânare, cu minerul unei baionete drept sfeşnic; s-au aşezat de jur-împrejurul luminii şi unul din băieţi dă o bancă. Partida se curmă însă repede: n-are nimeni chef, în seara asta.

— Bănuiam eu c-o să atacăm, spune, cel dintâi, Lemoine.

Înfrigurarea din primele clipe s-a domolit; acum vorbesc despre atac resemnaţi – aproape cu nepăsare.

— Ce, nu luăm noi pădurea? izbucneşte Broucke, care încă n-a adormit. Am făcut noi altele, mai ceva…

Breval şi-a lipit plicul. La lumina lumânării, îi văd tremurând bărbia slăbănoagă.

— Măcar de ne-ar trimite pe urmă acasă, oftează el.

Acasă! Să ne întoarcem acasă!… Toate chipurile se luminează dintr-odată, şi gurile râd ca ale copiilor când le vorbeşti de Crăciun.

— Ia spune, Lemoine, întreabă Sulphart aşezat pe meterezul de lemn alb care-i slujeşte de scăunel, dacă ar fi să-ţi spună cineva: „Poţi să te întorci acasă, dar să faci drumul de-a-ndărătelea, cu un trunchi zdravăn de copac în spinare, cu sacul plin şi desculţ”, te-ai duce?

— Ba bine că nu, primeşte Lemoine, fără nicio şovăială… Dar tu, dacă ţi-ar spune „Gata, pentru tine războiul s-a terminat, cu condiţia să nu mai pui în gură

picătură de vin sau de rachiu toată viaţa”, ce-ai zice?

Sulphart meditează câteva clipe: în sufletul lui se duce desigur o crâncenă luptă.

— Hm… Dar cidru tot aş putea să beau, nu?… Şi apoi, pe şest, nu m-ar împiedica nimeni să mai dau pe gât câte un rom mic. Aş zice „da”.

Iată-i dar lansaţi în cele mai fantastice supoziţii, în cele mai absurde ipostaze, care, vreme de ceasuri întregi, le dau sămânţă de vorbă şi-i leagănă în speranţe de basm. Colivia 2 deschisă: visele cele mai fantasmagorice îşi pot lua zborul. Îşi imaginează nişte târguri imposibile, nişte condiţii stupefiante pe care generalul vine personal să li le propună în schimbul – negustorie cinstită – liberării lor. Şi oricât de formidabile ar fi aceste condiţii, sunt fără excepţie primite.

Din supoziţie în supoziţie, ajung să-şi ofere câte un mădular, să-şi jertfească o bucăţică de piele ca să-şi scape restul. Fiecare îşi alege rana: un ochi, o mână, un picior.

— Eu, zice scărpinându-se Broucke, eu mi-aş da piciorul stâng… N-am nevoie de piciorul stâng ca să lucrez acolo la tocitoare… Şi-apoi, mai bine să te-ntorci olog decât să nu te întorci de fel.

— Ba eu unul aş prefera să rămân fără un ochi, zice Fouillard. La urma urmei ce-ţi trebuie, mă rog, doi ochi? Vezi la fel de bine cu unul singur… Ba chiar mai bine, ca probă că închizi un ochi ca să ţinteşti mai bine.

Discută cu nădejde şi temei, susţinându-şi fiecare preferinţele şi, fără vorbe mari, taie în carne vie, într-a lor, îşi disecă pe îndelete trupul, membru cu membru, alegând gospodăreşte locul.

— Nu, frate, ochiul e ochi, zice Sulphart, care are principii. Un picior paradit la fix, asta-i exact ce trebuie. Numai că dacă stai să aştepţi brancardierul, poţi să fii sigur că dai ortul popii acolo la grămadă. Eu unul uite cum aş face.

Ia două arme cu chiulasele înfăşurate în flanelă şi,

cu crosa subsuoară, slujindu-se de ele ca de cârje, începe a ţopăi prin bordei, cu un picior rupt, gemând cu glas ascuţit:

— Aoleu! Aoleu!… Lăsaţi-mă să trec, fraţilor…

A pus cu migală totul la punct în scena evacuării, până şi tonul, schelălăit şi plângăreţ, cu care ţipă. Dar toate astea n-au darul să-l convingă pe normand, care se încăpăţânează:

— Tot un picior e mai bine.

— Uite ce e, zice nea Hamel, eu nu le dau nici picior, nici deget, nimic… Şi neamţul care o vrea să mă doboare, s-o facă dintr-un foc, altminteri îl belesc eu, ca pe ăla de la Courcy.

Amuţesc cu toţii, duşi pe gânduri. Se şi văd oare alergând pe câmpie, cu capul în piept, cu spinarea încovoiată sub şuierul morţii?

Sulphart şi Vairon vorbesc încet între ei:

— Eu am dibuit o groapă de obuz, lângă pârâu…

Dacă văd că atacul dă chix, mă bag acolo înăuntru şi aştept să se lase seara.

— Dacă le umflam tranşeele, o să fie oleacă de sfârâială… De mult îmi doresc un binoclu nemţesc sau un pistol… După Montmirail, am luat douăzeci de mardei, pe unul de la un automobilist.

Breval, care sta bosumflat pe gânduri, se hotărăşte şi el să deschidă gura:

— Cum necum, zice desfăşurându-şi moletierele, toţi nu ne-ntoarcem…

Lângă el, Broucke îşi scoate ghetele.

— Ştii că e oprit să te descalţi, îi spune el. Dacă e vreo alarmă?

— Plec în ciorapi, îi răspunde molcom normandul, culcându-şi pe raniţă căpăţâna împodobită cu o claie de păr bălai.

Hamel şi Vairon, care au gropi individuale, ies din bordei şi, pe sub foaia de cort pe care o ridică, pătrunde un crâmpei de noapte rece şi neagră.

— Are să pişte iar la noapte, îmi spune Fouillard, îndesându-şi în cap gluga de lână. Mă trezeşti, da? pornim amândoi.

Nu vreau să adorm: abia aş apuca să închid ochii, îmi iau sacul de cartofi şi-mi strecor picioarele înăuntru, să le adăpostesc de frig. Pe urmă, cu pătura trasă până peste nas, cu mâinile subsuoară, privesc visător cum pâlpâie, stingându-se, luminarea. Desluşesc vocea lui Sulphart, pe care o furie neputincioasă nu-l lasă să doarmă.

— Ce mă scoate din sărite, îi. explică el micuţului Belin, e că mă duc să crăp ca să cuceresc trei prăpădite de ogoare cu sfeclă care n-aduc niciun folos… Ce le trebuie pădurea aia a lor, aflată într-o vale? Numai de-ai dracului o fac, ca să ne trimită pe lumea cealaltă, aia e!…

Monologul roşcovanului îl leagănă pesemne pe prichindel ca un cântecel de adormit copiii. Răspunde, cu o voce somnoroasă:

— Prea vrei şi tu, mă, să le înţelegi pe toate.

Celelalte voci au mai bâzâit cât au bâzâit până au amuţit. Acum dorm toţi. Sprijinit într-un cot, îi privesc, desluşindu-i anevoie; mai mult îi ghicesc. Dorm nebântuiţi de vise, la fel ca în fiecare noapte. Respiraţiile li se împletesc: răsuflări greoaie, de muncitori cu palma, şuierături de bolnavi, suspine egale de copii. Pe urmă parcă nici nu-i mai aud, respiraţiile se topesc şi ele în beznă. Ca şi cum ar fi murit… Nu, nu mai pot să-i văd dormind. Prea seamănă cu celălalt, somnul ăsta copleşitor care pune stăpânire pe ei. Chipurile astea destinse sau crispate, feţele astea pământii, le-am mai văzut de jur-împrejurul tranşeelor, şi trupurile la fel stau, când îşi dorm somnul de veci pe câmpiile pustii. Pătura cafenie e trasă peste ei ca în ziua când doi camarazi au să-i ridice, ţepeni. Morţi, toţi nişte morţi… Şi nu îndrăznesc să adorm, de teamă să nu mor ca ei.

Deodată, Breval se trezeşte, ţipând răguşit, şi se ridică buimac. Rămâne o clipă aşezat, rezemat în braţele

încordate, nedesprins încă din visul lui urât. Se sileşte să râdă.

— Zău aşa, se făcea că nemţii…

O voce bombăne. Ceilalţi nu s-au deşteptat.

— Da' ce, n-a stins nimeni lumina? Despre mine, las să ardă…

Se întinde, se ghemuieşte, adoarme la loc. Mucul de lumânare luminează deodată bordeiul cu o flacără mai puternică, ultima… E întuneric beznă.

Îi invidiez acum. E foarte bine aci, la adăpost, cu picioarele la cald, cu mădularele destinse. Să dormi… şi poimâine? La naiba! mai e până atunci…

Cineva a dat deoparte pânza de cort:

— Jacques… Fouillard… Hai, mă, că e târziu.

Ce repede trece vremea!… îl zgâlţâi pe Fouillard, care mârâie ceva, mâinile ne bâjbâie după puşti. Ieşim. Ce frig e! Camaradul care m-a trezit clănţăne din dinţi, cu pătura în cap.

— Ceva nou?

— Nimic… Trebuie să iasă o patrulă… Bună seara.

Nu se vede nimic; în tranşeea întunecată, nu mai ştii care sunt gabioanele şi care santinelele somnoroase, îmi strecor puşca în meterez. Trei ore am de stat aici…

Peste parapet nu se vede la zece paşi. Privirea iscodeşte bezna până la reţeaua încâlcită ai cărei stâlpi se clatină, pe urmă se pierde. Zăpăcit, privesc fără a vedea. Privesc noaptea şi mi-e frig. Un frig care îmi alunecă de-a lungul braţelor ca un vânt de gheaţă, ce mă pătrunde. Încep să ţopăi când pe un picior, când pe celălalt şi strâng bine pătura pe mine.

Când ieşi din bordei, frigul te muşcă de bărbie, te înţeapă la nas ca o priză de tutun, e chiar nostim. Pe urmă se înrăieşte, îţi ronţăie urechile, îţi chinuie vârfurile degetelor, ţi se strecoară prin mâneci, prin guler, prin carne, se face o bucată de gheaţă care-ţi degeră şi măduva oaselor. Tremuri şi ţopăi.

Se aude apropiindu-se un tropăit, un zăngănit de

arme. E patrula care se pregăteşte să iasă. Băieţii au la gât nişte foarfeci uriaşe, precum clopotele la gâtul vacilor elveţiene.

— Ne-am învârtit, spune, căţărându-se, cel din frunte: trebuie să aducem fiecare câte un căpeţel de sârmă nemţească, să vadă că am fost acolo… Ce-o să ne pată sufletul…

Escaladează greoi parapetul, caută rampa de ieşire şi se îndepărtează, cu spinările încovoiate. Peste groapa noastră întunecată se aşterne din nou liniştea. Câteva santinele vorbesc pe şoptite. De după o foaie de cort răzbate un firicel de lumină: pesemne fierbe cineva nişte vin.

Se aude venind din bordeie respiraţia celor adormiţi: ai zice că toată tranşeea geme ca un copil bolnav. Rebegit de frig, încep iar să ţopăi ca un urs în faţa meterezului negru, fără alt gând decât la scurgerea ceasurilor. Nas în nas, cu braţele încrucişate, băieţii ţopăie greoi, trăncănind între ei, sau bat, ritmat, din picioare. Noaptea se însufleţeşte datorită acestui zgomot cadenţat. Pe drum, pe cărare, pământul îngheţat răsună sub toţi bocancii ăştia cu ţinte. Toată tranşeea dansează.

G

În noaptea asta. Tot regimentul dansează, acum, în ajun de atac, ba toată oştirea dansează, dansează Franţa întreagă, de la munte până la mare… Ce frumos comunicat pentru mâine!

Ostenit, mă opresc. Rezemat în coate de parapet, îmi zboară mintea la fel de fel de lucruri… Apoi îmi cade capul în piept şi tresar… Ei, comedie, era cât p-aci să adorm! Mă uit la ceasul de pe mână: încă două ore. Simt că n-am să pot rezista până la douăsprezece, nu, în niciun chip n-am să pot. Ascult, cu pizmă, sforăiturile unuia care, „le soileşte” în gaura lui. De m-aş putea strecura lângă dânsul, pe paiele călduţe, cu capul pe perna lui din saci cu pământ, şi să dorm… Numai la gândul ăsta, o dulce toropeală îmi închide ochii…

Haida de să fim serioşi… Mă scutur şi mă silesc să privesc în gaura cea neagră a meterezului, prin care nu se vede niciodată nimic. Şi prea e linişte, nici măcar un obuz; s-ar zice că germanii au plecat.

Poc! O plesnitură scurtă, un foc în liniile nemţeşti. Pe urmă altul, numaidecât după el… Băieţii care, la meterezele lor, visau cu ochii deschişi tresar. Ascultăm, cu sufletul la gură. O clipă de tăcere, apoi câteva focuri trase în neorânduială, şi rafala se întinde, răpăind.

— Trag în patrulă!

O rachetă inamică îşi trasează linia albicioasă şi explodează. Alta şuieră în dreapta, alta pe urmă în stânga, şi ochii lor pătrunzători, legănaţi de vânt, iscodesc câmpia trezită din somn. Nicio mişcare, ai noştri s-au adăpostit.

În faţa noastră, toată linia germană trage: gloanţele trec miorlăind pe deasupra tranşeelor, foarte jos, câteva plesnesc parapetul, ca nişte lovituri de bici. Şi peste zgomotul ăsta de împuşcături stăruie, exasperant, ţăcănitul regulat al unei mitraliere. Păzea! O rachetă verde! nemţii cer artilerie. Aşteptăm, ceva mai încovoiaţi în spatele meterezelor.

Cinci focuri izbucnesc, în snopuri roşii, cinci şrapnele perfect cadenţate. Licărirea lor bruscă luminează spinările rotunjite şi capetele plecate în piept. Câteva obuze percutante şi fuzante explodează, împrăştiate, pe câmpie. Câteva minute de larmă şi, fără nicio noimă, totul amuţeşte; tunul şi-a potolit mânia. împuşcăturile au încetat şi ele.

— Nu trage nimeni… transmiteţi. Patrula e afară, comandă o voce.

— Nu trage nimeni, transmiteţi.

Ordinul soseşte, trece, se îndepărtează. Stăm la pândă, ascultăm… Poc! La câţiva paşi, un foc sfâşie tăcerea. Ce-i cu ăsta, e nebun? Poc! încă unul…

— Nu trageţi, pentru Dumnezeu! strigă sergentul Berthier, care a ieşit din bordei. Se întoarce patrula.

În clipa aceea, aud tremurând o voce în beznă. Ba nu, ce face, cântă?… Chiar aşa, e un cântec!

Vreau să mă întorc în Nonnaiulia, acasă…

În spatele meu, Fouillard râde. Şi râd şi eu fără să vreau, cu inima strânsă. E tragică şi burlescă romanţa asta bâiguită în beznă. Vocea se apropie şi-şi conteneşte cântecul:

— Nu trage… Vremeau, de la a patra… Patrula.

Altul însă, mai încolo, reia refrenul, cu o voce înfundată:

acasă, în ţara unde m-am născut…

Şi mai încolo, se aude un al treilea, care fluieră, pierdut în noianul de întuneric:

Tot înainte. Normandia mea iubită.

Pretutindeni, pe ogoarele întunecate, se aud la firul ierbii voci care fredonează în surdină şi fluierături timide. Parcă s-ar întoarce de la chef: e ceva frapant şi bufon. Pentru a preveni o stratagemă a germanilor, care s-ar fi putut să afle parola, s-a ordonat patrulelor să cânte cântece populare, ca să-i recunoaştem. Şi pe brânci printre sfeclele uscate, târându-se, băieţii cântă.

Vocile lor gâtuite dau târcoale dincolo de hăţişul de ghimpi; caută rampa de ieşire.

— Pe aicea, fraţilor!…

Unul sare în tranşee.

— N-a dibăcit pe careva?

— Habar n-am… Ne-au auzit, ticăloşii. Nu-i de mirare, cu porcăriile astea ale lor de foarfeci care se aud de la o poştă.

Alţi câţiva îşi dau drumul în gaura noastră, cu armele în mâini. Se desluşeşte un grup întunecat, care înaintează încetişor.

— Nu trageţi! Un rănit.

Pe deasupra parapetului, le întindem mâna. Îşi coboară anevoie camaradul care geme. E încovoiat, ca frânt în două, lovit în şale.

— Am mai lăsat unul lângă pârâu… Un glonte drept

în cap. Jos mai trăgea, mă, mitraliera aia a lor!

Se aude fredonând o voce rătăcită. În cele din urmă se apropie. Un salt în tranşee. Pe urmă gata.

— Atenţie, s-a întors toată lumea, transmite Berthier.

— S-a întors toată lumea, repetă santinelele.

Într-un bordei, în spatele meu, aud glasuri:

— Cu patrula asta, au să miroasă ceva... Iar rămânem de fraieri... Şi batalionul trei, de ce nu atacă, mă rog?

Abia mai ascult, amorţesc. Încă un ceas şi un sfert... Dacă număr până la o mie, tot are să treacă un sfert de oră. Pe urmă nu-mi mai rămâne decât o oră de făcut.

Mă trage însă la somn, pomelnicul ăsta stupid de cifre. Ca să rămân treaz, mă silesc să mă gândesc la atac, la goana nebună peste câmpie, la lanţul de oameni care se sfarmă verigă cu verigă; vreau să-mi fac singur spaimă. Dar uite, nu pot. Mi-e greu capul şi nu mă mai ascultă. Toropită, mintea mi se pierde, împleticindu-se într-o visare fără nicio noimă.

Războiul... Văd ruine, noroi, şiruri de oameni dăulaţi, cârciumi unde se bate lumea pentru un chil de vin, jandarmi gata să intervină, trunchiuri de copaci ciopârţite şi cruci de lemn, cruci, cruci... Toate astea defilează, se învălmăşesc, se topesc una într-alta. Războiul...

Am impresia că toată viaţa are să-mi fie covârşită de această cumplită mizgă, pe care, spârcuită, memoria mea n-are s-o poată uita nicicând. N-am să mai pot nicicând privi un falnic copac fără a-i evalua greutatea trunchiului, o coastă fără a vedea, în contrapantă, tranşeea, un ogor în paragină fără a căuta pe el cadavrele. Când are să lucească în grădină vârful unui trabuc, am să strig poate: „Stinge, dobitocule, că ne reperează pe toţi!...” Nu zău, tare am să mai plictisesc lumea, când oi îmbătrâni, cu amintirile mele din război!

Dar am să apuc oare să îmbătrânesc? Cine ştie… Poimâine… Ce mai sforăie, băftoşii! Un cotlon cu paie undeva, oriunde-o fi, o pătură, asta-i tot ce-mi mai doresc. Să dorm…

La jumătatea drumului dintre vis şi veghe, mintea mea şovăitoare schiţează o idilă burlescă, un fel de vis inconştient pe care nu-i pricep. M-am întâlnit cu fata la intrarea în cantonamentul ei şi, arătându-i cu un gest autoritar câmpia, îi fixez locul de întâlnire.

— Drept înainte, la o mie două sute de metri, e o căpiţă de fin… La doi paşi în stânga, un copac eu coroana rotundă…

Şi fata, cu călcâiele lipite, uni răspunde salutând milităreşte: 1

— …Ies să trăiţi!

Ce frig e!… Şi ce întuneric!… De ce suntem, oare, cu toţii, aici?… E stupid. E trist. Capul mi se lasă, cade… Mă tem să n-adorm… Am adormit…

Moara icira aripi

A M regăsit ferma aşa cum o LĂsasem duminică, înainte de atac. Ai zice că cele patru companii acum au trecut islazul, în drum spre tranşee, că dulăul care se zbenguie aleargă după o tabacheră. Nimic nu s-a mişcat de la locul lui.

Pe aici ne-am dus, pe drumul ăsta plin de noroi crăpat. Câţi s-au întors? Mai bine să nu mai numărăm…

Intru iar în odaia cea mare, care mai miroase încă a mâncare, şi mă aşez la fereastră, pe scaunul *meu*. Iată, sunt aici toate: castronaşul *meu*, saboţii *mei*, sticluţa *mea* de cerneală. Ce plăcut e să dai iar de lucruşoarele astea ale tale, de toate nimicurile astea familiare, pe care ai fi putut să nu le mai vezi niciodată.

Sunt ursit pentru fericire; viaţa merge mai departe, cu noi termene de speranţă. Un fel de aprigă bucurie îmi picură în suflet. Alţii ca alţii; eu văd cerul, aud apa susurând; şi inima mi-e plină de pace, ea care atât de tare a bătut.

Ce dur e omul, cu toate suspinele lui de milă, ce uşoară i se pare suferinţa altora, când a lui nu există! Privesc totul cu ochi reci. Grămada de băligar, umedă şi lucie, stă rezemată de zid, astfel încât, dinăuntru, se vede la înălţimea ferestrei cocoşelul cel negru învăluit într-un abur subţire şi albastru. Pe pietrele cenuşii ale staulului, câteva gloanţe rătăcite au lăsat urme ca nişte cicatrice albe. În mijlocul ogrăzii, puţul cu ghizdurile lui vechi şi cu cele trei ziduri înverzite… Cum, nu s-a isprăvit încă, acolo? Parcă iar se aude tunul. Cine ne-a schimbat? Cei de la 148. Bieţii băieţi!…

Apa pârâiaşului curge susurând prin faţa fermei. Străbate băltoaca fără să facă nicio dâră şi scapă sărind din piatră în piatră, până la roata putredă a morii, pe care un pisoi mare se face că doarme.

Stoluri de porumbei se duc şi vin, foşnind din aripi, mângâind zidurile cu umbrele lor iuţi; gâştele se plimbă, grave, în trupă, umblând, gâgâind şi tăcând laolaltă. Doi viţeluşi, unul bălţat cu negru, celălalt cu roşu, se hârjonesc făcând, greoi, graţii de căţelandri, iar prepelicarul cel mare, lătrând întruna, îşi trece vremea speriind găinile. Nu înţelege niciunul nimic. Doar măgarul care-şi mestecă pe îndelete fânul, demn cum nu se mai află în tunica lui de noroi uscat, ascultă cu o ureche. Din când în când, cu un pai în dinţi, se opreşte din mestecat, îşi saltă capul lung şi visător şi ascultă cum bubuie tunul.

Ce tărăboi a mai fost, duminică, în curte, când s-a împărţit trăscăul – o cană la doi inşi! – şi s-au dat trabucurile, trabucuri scumpe, boiereşti, cu inel! Zău că nu s-a mâncat prost.

— Şi dacă mi-or face nemţii autopsia, n-au să mă prindă cu bărdăhanul gol, spusese lunganul de Vairon, cu obrajii roşii şi cu centura desfăcută.

Aici, în grajdul ăsta cu acoperiş ţuguiat de şindrilă, ne îngrămădisem sacii. Sunt încă acolo, aproape toţi, osuarul unui întreg batalion. Un tragic maldăr de unelte

ruginite, de efecte, de saci spintecaţi, de cartuşiere, de raniţe. Pe ici pe colo câte o rufă, care s-a umplut de noroi. O pâine neîncepută, un gât de sticlă răsărind din te miri ce, câte un pachet de scrisori, cartonaşe colorate şi atât de nătânge încât îţi vine să plângi… Involuntar, citesc, fără să mă aplec, numele: le cunosc pe toate…

Asta e vesta lui Vairon. O lăsase aici de teamă să nu-i fie prea cald. Am scotocit tot, ne-am împărţit ciocolata şi conservele de carne şi am înnodat în câte o basma actele şi bietele nimicuri care se trimit celor de-acasă: moşteniri de la un ostaş. O fotografie a căzut pe jos: o mămică în rochie de duminică, cu un bebeluş gras pe genunchi. Cămăşi încă nedespăturite, pachete de tifon, o pipă. Şi, rătăcită în jalnica harababură, o perniţă de mătase, o perniţă frumoasă şi trandafirie, adusă acolo cine ştie cum de cine ştie cine.

Pe legea mea, straşnic mai bubuie…

E ceva ca un tren lung în plină cursă, un zgomot îndepărtat de furtună care tună, apropiindu-se. Pe urmă încep a răpăi împuşcăturile, toată zarva unui atac dezlănţuit.

Speriat, se întoarce cel dintâi acasă câinele, cu coada între picioare. Pe urmă păsările înspăimântate, pe urmă cei doi viţeluşi, brusc nedumeriţi că se pomenesc singuri în ogradă. Măgarul nu s-a clintit din loc. Visător, rămâne mai departe lângă fânul lui. Din când în când ciuleşte urechile, dă capul pe spate ca şi cum s-ar pregăti să ragă; pe urmă, plin de dispreţ pentru bubuiturile astea pe care le cunoaşte, se apleacă înţelepţeşte, trage o gură de fân şi, cu capul în jos, mănâncă…

*

Nu-mi plac oamenii din satul ăsta. În ochii negustorilor nu facem nici cât banii pe care ni-i fură. Ne privesc cu un soi de scârbă ori de teamă şi când ne înghesuim în prăvăliile lor, fiecare cu hârtia de cinci franci în mână ca să fie servit mai repede, ţipă mai tare

decât dacă ar fi năvălit prusacii să-i prade.

Cât a fost regiunea ocupată de nemţi, ne spun femeile, erau mai puţin fuduli. De fugit n-au vrut să fugă, din pricina mărfurilor. Dar când s-au retras şi ultimii francezi – nişte vânători pedeştri care au rezistat o după-amiază întreagă, ascunşi în cimitir – i-a cuprins panica. Ascundeau tot: rachiuri, conserve, bani mari, iar femeile oftau, în vreme ce bătrânii săpau în grădină gropi în care să-şi vâre avutul.

Învăţătoarea – o femeiuşcă aprigă, cu obrajii palizi, pe care oamenii n-o iubesc fiindcă se piaptănă cu părul lins şi cărare la mijloc – închisese ferestrele şcolii şi coborâse drapelul în bernă. Grăsanul de Thomas, băcanul şi negustorul de vin de la *Hon el Or* venise însă într-un suflet la ea, cu câteva ţaţe după el, să o silească să scoată drapelul din pricina căruia „tot ţinutul avea să fie trecut prin foc şi prin sabie”.

Femeiuşcă încercase să-l înfrunte:

— Nu eşti primar, nu eşti nimic. Nu primesc ordine de la dumneata.

— Ordine necrdine, ai să faci şi dumneata ce fac toţi, se înăbuşea băcanul, care se şi vedea împuşcat la tejghea. Eu îţi ordon.

— În numele cui?

— Mă priveşte, în numele regelui Prusiei, dacă pofteşti!

Bâlbâindu-se apoplectic, cu ochii mai-mai să-i sară din cap, speculantul bătea mânios cu pumnul lui greu în biroul învăţătoarei. Fusese nevoită să cedeze.

Cu groaza în inimi, unii ascunşi în case, alţii înşiraţi pâlcuri-pâlcuri de-a lungul drumului, ţăranii priviseră cum trec primele batalioane de bavarezi, care răcneau plini de veselie… Paris! Paris!” de parcă aveau să-l prade chiar mâine. Întâi sosise o maşină, plină cu ostaşi înarmaţi. Ţâncii zburdau de jur-împrejur, ţipând şi strâmbându-se.

— Nu vă mai astâmpăraţi, odată, draci împieliţeţi!

le striga o bătrânică, decana ţinutului; au să creadă că vă strâmbaţi la ei.

Şi le trântea nişte saluturi de mătura pământul cu panglicile lungi şi negre ce-i împodobeau boneta de duminică.

Germanii râdeau şi le aruncau copiilor mâini pline de bomboane, furate de la Reims. Vreme de cinci zile, ţinutul fusese ticsit de bavarezi şi de prusaci. Luaseră cu dânşii trei ostateci pe care nu-i mai văzuse nimeni; cel mai bătrân fusese, ziceau unii, împuşcat la o leghe de acolo, la drumul mare, fără niciun motiv, în chip de exemplu.

— Şi plăteau cinstit, porcii, povestea grăsanul de Thomas. Ofiţerii achitau cu bonuri, dar oamenii din trupă ne dădeau bani buni franţuzeşti.

Cu banii ăştia – ai prizonierilor, ai răniţilor, ai morţilor noştri – băcanul îşi umpluse lada şi astfel coborâse în dugheana lui belşugul pe care noi i-l tot spoream.

În ziua atacului, nu mai rămăsese în sat niciun ostaş, aşa că îşi putea şi el îngădui o clipă de răgaz. Ar fi vrut să meargă la pescuit, dar în locul unde se termină Le Chemin des Vaches, îl opriseră santinelele. Se întorsese acasă mânios, învârtindu-şi undiţa gata-gata să-şi spargă borcanele. Pe urmă, ca să-şi omoare timpul, se căţărase în pod şi urmărise lupta cu binoclul, în vreme ce nevastă-sa făcea clătite.

Când ne văzuse, la douăsprezece punct, ieşind din tranşee şi avântându-ne în pas alergător spre liniile inamice, spulberaţi pe ogoarele pustii ca seminţele în vânt, îl încercase ceva ce s-ar putea numi un sentiment.

— Vino repede să vezi, îi zbierase el muierii. Mişcă-te, că nu mai rămâne niciunul.

— Nu pot să las laptele, răspunsese ea de jos, dă în foc.

Şi Thomas văzuse totul singur.

Satul fusese totuşi străbătut de un fior de emoţie în

ziua aceea, când se văzură întorcându-se primele tărgi şi lungul şir de răniţi care veneau şchiopătând, târându-şi picioarele sângerânde. În pragul uşii, cu lacrimi în ochi, maica Bouquet încerca să-şi recunoască, în defilare, clienţii. În plin câmp, învăţătoarea instalase un fel de punct de ravitaliere, unde îi întâmpina pe răniţi cu câte o cană de limonadă.

Preotul – un bătrân cumsecade care ţine foarte mult la noi – nu s-a culcat toată noaptea; în zori, îi mai împărtăşea încă pe muribunzi.

Am umplut cu ei şase gropi, iar ceilalţi au trebuit să aştepte, clădiţi în stivă deoparte, până au săpat cei din armata teritorială altă groapă. Nu s-au găsit alte flori cu care să le împodobim mormintele decât vreo câteva micsandre veştejite, ceea ce i-a dat lui Thomas ideea să deschidă un raion de coroane.

— Se câştigă chiar mai bine decât la conserve, a mărturisit burtosul.

Acum sunt pe alese, pe o etajeră, aliniate ca sticlele de băuturi fine. Se găsesc unele foarte simple, din imortele galbene, care miros a farmacie, şi altele mari, cu perle, împletite cu flori negre cu tije violete.

— Astea-s pentru clienţii mai cu dare de mină, îmi spune Demachy, care le cercetează cu bunăvoinţă, ca un client serios ce alege înainte de a cumpăra.

Şi adaugă, drăguţ:

— Una ca asta am să-ţi ofer eu.

După-masă, prăvăliile se umplu de lume şi uliţele se însufleţesc. Satul capătă o înfăţişare de duminică. Toată lumea a ieşit din casă: bunicuţe care tropăie mărunt, cu bidoane în bandulieră, puştani care orăcăie jucând şotron cu nişte bucăţele dintr-o troiţă făcută praf de un obuz de 305, ţărani care nu mai ies la câmp, şi ostaşi, ostaşi…

Ne înghesuim la uşile băcăniilor, fără să ştim prea bine ce avem să cumpărăm. În trecere, ne vindem câte un pont:

— Ai auzit? Nu mai au molan la *Comptoir français*.

— Învăţătoarea a primit cârnaţi.

— Are şi rotarul, dar trebuie să te grăbeşti.

Aici toţi sunt negustori; fiecare casă e o dugheană, fiecare fermă o cârciumă şi toate ferestrele sunt împodobite cu ghirlande de iască la metru, în chip de firmă. Cârnăţarul vinde piepteni şi domnul primar rachiu.

În faţă la *Comptoir français* se îmbulzesc zbierând treizeci de ostaşi. Toţi sunt cu bidoanele goale.

— Leprele dracului! strigă unul, spintecând grupul ca să plece. Bine mi-ar părea să cadă un obuz să-i facă praf pe toţi!

— Numai sticleţii sunt bine serviţi aici, încuviinţează un altul. O ciocănesc pe cucoană, mă-nţelegi, ea n-are treabă cu contravenţiile şi ei halesc pe gratis.

Uşa brutarului e zăvorâtă, cu obloanele puse. Vreo zece naivi fac totuşi coadă, în nădejdea deşartă de a apuca puţină pâine caldă; numai civilii o pot cumpăra – există în sensul acesta o ordonanţă a primarului şi uşa rămâne închisă.

Şi totuşi, am văzut-o în maldăre, în stive, frumoasa pâine blondă civilă, după Marna. Vai, bună mai e pâinea caldă…

În case se aude cântând. În piaţă oamenii discută, glumesc.

Pentru noi, războiul s-a sfârşit, pentru cinci zile s-a sfârşit. Atacul, morţii, am uitat tot; ne aducem aminte atâta cât să vorbim între noi, să ne spunem cu o bucurie reţinută: „Scăpărăm, ai?” Peste cinci zile, e adevărat, va trebui să ne întoarcem în tranşee, la Redan sau în stânga pârâului, dar nimeni nu se gândeşte la asta. Doar prezentul contează, doar ziua de azi – singura pe care suntem siguri că o trăim. Fără a mai atrage atenţia nimănui, aşa cum urechea se deprinde cu tic-tacul ceasului, se aude tunul. Când trag 75-urile de la gară,

miorlăitul lor străbate parcă toată piaţa.

— Îl caută pe dracu’ până au să-l găsească, spune Lemoine, căruia nu-i plac artileriştii. Nemţii ne lasă în pace şi ei trebuie să-i zădărască. Rezultatul: bombardează satul şi tot noi o belim.

Germanii bombardează adesea, iar primăria, nouă-nouţă, cu turla ei de ardezie, le slujeşte drept ţintă. Câteva case, sparte până la pivniţă, lasă să li se vadă biata inimă dezgolită, şi acoperişul fără ţigle se deschide spre cer, ca o poartă cu grilaj. Uriaşe gropi haotice s-au săpat acolo unde erau cândva hambare; în fundul cuvetei, un obuz a pisat nişte pietre, nişte bârne şi cine mai ştie ce dărâmături calcinate. Toate ruinele astea, cei din armata teritorială le fac, pe îndelete, grămăjoare, iar ştrengarii vin şi-şi iau de acolo şipci de plafon, ca să-şi facă săbii. Căci şi copiii se joacă de-a războiul.

Plecăm de la Thomas şi mergem la tuşa Bouquet, a cărei prăvălie, vopsită în negru, aruncă o pată de tristeţe în piaţa cu ulmi desfrunziţi. Stai la coadă ca să intri, te baţi ca să fii servit. În băcănia cu rafturile goale, s-a strâns o gloată de oameni care răcnesc. Dindărătul tejghelei, tuşa Bouquet, un zdrahon de femeie, se luptă cu douăzeci de mâini hrăpăreţe.

— Sardele nu mai am… Da, atâta e *camembert*ul… Dacă nu vrei, nu lua, că are cine să cumpere… Nu mai tot puneţi mâna pe toate, că i se face omului silă 1

Cei care se strivesc de tejghea se fac rugători, iar cei din spate strigă peste capetele lor.

— Madam Bouquet, cutia de fasole, aceea de colo, de sus, vă rog… Sunt client serios…

— Nişte pateu, madam Bouquet… Alo! în partea asta nu mai serviţi… Stau de o jumătate de oră.

Negustoreasa se agită, strigă şi nu serveşte pe nimeni, preocupată doar să dea deoparte mâinile întinse, de frică să nu i se fure ceva.

— Nu mai am nimic, v-am spus… Mergeţi acasă… Lucie! Hai, vino să-nchidem… Au să spargă tot,

mocofanii!

Lucie însă, fiica patroanei, nu se clinteşte: nu-i plac mocofanii. Cu o broboadă argintie peste bluza scrobită, cu păru-i spelb făcut cu fierul, tronează semeaţă, în odăiţa din fund, la fel de mândră pe scăunelul ei, între portretul generalului Joffre şi lista de monede care nu trebuie primite, ca o curvuliţă debutantă într-un taxi.

Tot regimentul o cunoaşte pe Lucie, toţi bărbaţii o doresc şi, când străbate bodega plină, cu tava cu pahare în mână, li se scurg ochii după ea şi îşi rostesc pe şleau poftele. Cei mai îndrăzneţi întind mâna pe furiş şi o ciupesc, în treacăt. Ea nici nu catadicseşte să bage de seamă şi trece printre ei cu mutra ofensată a unei prinţese în exil, osândită să se ocupe de gospodărie.

Orice-ai zice, e o fată care se respectă. Nu zâmbeşte decât ostaşilor „bine” şi nu roşeşte decât pentru ofiţeri.

Un ostaş „bine” e acela care cumpără lapte condensat, prăjiturele, ciocolată extraşi vin înfundat. În ochii ei, astea sunt mărfuri nobile a căror cumpărare denotă educaţia desăvârşită şi gusturile alese ale unui „băiat de familie”. Demachy, care a cumpărat colonie şi şampanie, e aproape deopotrivă de stimat ca un sublocotenent, şi Lucie îi zice „domnule”.

— Patru păhărele, domnişoară, comandă Lemoine. Şi dă-ne ceva dulce.

— Nişte drojdie, de pildă, adaugă Sulphart, în chip de indicaţie.

Fata se marghioleşte, cu ochii la Gilbert.

— Nu sunteţi cuminţi. Ştiţi doar că e interzis… Am să vă servesc totuşi, dar vă rog să beţi repede ca să iau paharele.

Ascultător, Sulphart îl dă pe gât pe-al lui şi trece în odaia cealaltă, să facă târguielile pentru cină. Şi numaidecât, începe să zbiere:

— Caltaboşul l-am oprit eu. Nu-i aşa, madam Bouquet?… Şi şvaiţărul, „şvaiţărul meu”…

Dacă te-ai potrivi la el, a oprit tot din ajun, de-o săptămână, de când lumea.

— Caltaboşul e al meu, mă alifie… n-ai decât să întrebi.

La o masă lângă noi, câţiva băieţi beau vin roşu, litru după litru. Înainte, costa un franc şi douăzeci de centime. O notă a colonelului a interzis însă să se vândă vinul de masă mai scump de optzeci de centime. Atunci, tuşa Bouquet a pus ceară pe gâtul sticlelor aşa că îl plătim un franc şi cincizeci de centime: acum e vin înfundat.

În cămaşă, Vieuble, un ostaş din compania noastră, serveşte la mese. În toate satele unde mergem la odihnă, găseşte câte un cârciumar la care să se tocmească. Serveşte în local, coboară în pivniţă, spală paharele, încasează bacşişuri, şterpeleşte şi în fiecare seară se culcă beat. El şi bucătarul colonelului sunt cei mai invidiaţi oameni din tot regimentul.

Se apropie de masa noastră, zâmbind satisfăcut ca un negustor căruia îi saltă comerţul:

— Ei, băieţi, aţi scăpat şi voi de la marş?… Eu m-am dat bolnav, da’ nu mai ţine, că mă ştie doctorul ca pe-un cal breaz. Bagă-n mine la sare amară de mă umflă râsul… A vrut el Morache să mă înhaţe la cotitură, da’ i-am tras clapa!…

— Da. L-am văzut cum spiona din spatele sălciilor. Crede că nu-s destui turnători.

— Şi pe unul ca ăsta îl face sublocotenent! se indignează Vieuble, cu şervetul pe braţ. În orice caz, nu pentru isprăvile din ziua de atac.

— Te asigur că dacă-l vedea colonelul cum l-am văzut noi, nu-l mai făcea… Ştii că i-a trântit patru zile lui Broucke, fără să ştie nimeni de ce.

— N-ai teamă, prezice Sulphart întorcându-se încărcat ca un om de corvoadă, toate astea o să se plătească cu vârf şi îndesat.

— E avei e de minor, produce, îşi dă sentenţios cu

părerea Lemoine.

— Ne vedem noi după război.

Mereu acelaşi cântec: toate se vor răfui după război, însuşi faptul că-şi stabilesc revanşa la data asta nesigură îi face să se şi simtă pe jumătate răzbunaţi.

La cazarmă, când erau în termen şi majurul îi punea în pichetul de incendiu sau sergentul făcea cu ei culcări, plecau, foc de mânioşi, mârâind ameninţări misterioase.

— Las că vine el războiul, şi-o să vedem… îi găsim noi atunci pe dumnealor…

Războiul a izbucnit; i-au găsit, într-adevăr, pe majur şi pe sergent şi i-au luat urgent la cantină spunându-le „bătrâne”. Pe urmă, au urât alţii – sau tot pe aceiaşi. Şi acum când suntem pe front, nu-şi mai amână pentru la război proiectele de răzbunare, ci pentru când o fi pace.

— Las să fim noi iar civili, atunci să vedem…

Şi Demachy, care ştie foarte bine că n-o să vedem nimic, zâmbeşte sceptic, jucându-se cu paharul, pe fundul căruia sclipeşte un grăunte de lumină.

Veniţi din prăvălie sau din stradă, alţi băieţi se aşază zgomotos la mese:

— Hei, bătrâne, o sticluţă de roşu.

Un caporal gras încearcă zadarnic s-o înduplece pe domnişoara Lucie, dispreţuitoare şi ursuză.

— Numai două păhărele, don’şoară. Le bem repede. Orice, numai să fie o tărie, un „adio-mamă”.

— Lăsaţi-mă-n pace, n-avem decât vin, aici nu e pentru beţivi.

Cu coatele pe masă sau călare pe scaune, băieţii discută, într-o zarvă de glasuri, de picioare hârşite, de strigăte, de ciocnet de pahare.

— Am auzit că le-au luat o tranşee celor din… care ne-au schimbat pe noi.

— Şi ce te miri, cu nătărăii ăia!

— Nu-s buni de nimic, nici măcar un bordei ca lumea nu-s în stare să sape. Numai noi tragem, zău aşa.

Deodată se iscă o discuţie între Vieuble şi nişte mitraliori care vor să-i tragă chiulul cu un chil de vin. Un roşcovan mititel cu ochi fără gene îşi apără cu o voce îngălată gologanii şi reputaţia:

— Nu mai face pe grozavul. Ce, dacă nu suntem parizieni e musai să fim hoţi? Nu ştiu care din noi zuleşte mai gras. Şi acolo, în capitală, află că am fost înaintea ta.

— Mai taci din gură, i-o întoarce Vieuble, fără să se supere. Neam de neamul tău n-a văzut Parisul, mă mârlane. În capitala ta, am văzut eu, se plimbă vacile pe bulevard.

— Ce zice, ce zice trântorul?

— Zice că n-ai pus în viaţa ta piciorul în Paris, mă plăvane, nici măcar înţolit de duminică şi cu găinile în paporniţă. Şi nici n-ai fi putut s-o faci, cu maşina de întors gâlme. A, nu ştii ce-i aia, mă, neam de traistă? E drept în faţa gării: cum se dă jos un mocirţan, tranc!

Sare pistonul şi mi ţi-l azvârle înapoi în tren. Să stai să te cruceşti, nu alta…

Vocea asta de foburg, vorba asta tărăgănată, mi-l amintesc în chip straniu pe Vairon. Parcă-l aud şi acum bombănind, în dimineaţa atacului, când i s-a dat să care o scândură pe care s-o arunce peste tranşeea germană, în chip de pasarelă. Bietul băiat! Broucke ne-a spus că a trecut pe lângă el, când ne-am repliat, şi că încă mai mişca. Astăzi, după patru zile, e sigur că s-a terminat. Şi totuşi…

— Hai, fii băiat cumsecade, Ferdinand, face Vieuble cu mâna întinsă. Dă-ncoa treizeci de mardei şi nu mai plânge: ai să trăieşti să-ţi vezi iar târla.

La o masă lipită de a noastră, câţiva ostaşi din companie vorbesc de moară şi de alde Monpoix, fermierii, privind spre noi, ca şi cum ni s-ar adresa nouă. Totul li se pare suspect în şandramaua aia: porumbeii care zboară întotdeauna la aceleaşi ore, fumul, câinele cel alb care se zbenguie pe pajişte, în ochii germanilor şi, mai ales, bătrânul care, în fiecare seară, iese singur-

singurel să-şi fumeze pipa.

— Îţi spun eu, de zece ori şi-a scăpărat amnarul.

— Şi unora nici nu le pasă, mă-nţelegi, totul e să se îndoape ei ca porcii, insinuează un slăbănog mititel şi cârn.

Sulphart, care face pe arbitrul în conflictul mitraliorilor, nu-i aici să le răspundă, iar Demachy nu-i aude. Cu bărbia în palme, visează, privind în gol.

— Ce-i cu tine, Gilbert? Gânduri negre?

— Nu, amintiri…

Şi vorbeşte încetişor, de departe, ca şi cum s-ar afla încă în trecut.

— Acum un an, exact în ziua asta, soseam la Agay. Era dimineaţă. Mi-aduc aminte că lângă gară ardea un rug frumos, verde, de eucalipt sau de pin, şi fumul acru înţepa aerul cu o mireasmă sălbatică. Îmi spunea că o face să tuşească. Purta o rochie albastră, albastră ca brebenocul…

Şi se sili să zâmbească:

7 – Cruci de lemn

— Acum sunt eu în albastru. E război…

Vecinii noştri vorbesc mai tare, cu râsete maliţioase şi cu înţepături la adresa noastră. Într-o seară, pe când se întorceau în bordeiele lor, cu o gamelă de orez în burtă, şi fără măcar o picătură de vin, ne-au auzit pesemne râzând, în casa bine încălzită şi au prins pică pe noi. Văzând că sunt hotărât să nu răspund, insistă.

— Îţi spun eu că se culcă amândoi cu fata. Sigur că se poate, pe şest, dacă ai lovele… Ehei, aşa război mi-ar plăcea şi mie.

Gilbert îşi întoarce puţin capul şi-i priveşte. Cu un zâmbet ciudat – jumătate amar, jumătate şiret – îmi spune, fără a coborî glasul:

— Îi auzi?

Pe urmă saltă din umeri, rămâne o clipă pe gânduri şi:

— După război, reia el, cu zâmbetu-i dezamăgit în

colţul gurii, n-o să mai putem ieşi în lume, nici măcar cu un picior de lemn. Dacă arăţi ca unul care are ceva bani, se cheamă că n-ai luptat. Cu un guler tare şi cu mănuşi, n-are să te creadă nimeni că ai fost în tranşee, şi catârgiul trenului de luptă, spălătorul de autocamioane, bucătarul colonelului, mecanicul amânat la încorporare, toţi au să te ocărască în plină stradă şi au să te întrebe unde ai stat pitit în vremea războiului. Mie nu-mi pasă. Ca să fiu sigur că nu mă sfâşie, cum văd căsc-ncurcă lucrurile, îmi cumpăr nişte espadrile, o şapcă de trei la franc şi mă spăl cu unsoare… Asta şi o beţie zdravănă şi poţi să fii aproape sigur că scapi: beţivii sunt singurii cruţaţi, când e vreo revoluţie.

Cârciumile se închid la unu, aşa că-i plătim Luciei, care ne dă rest tot atâtea zâmbete câţi bani mari şi plecăm. Sulphart vrea să ne care la cafeneaua Culdot unde, ne asigură el, se găseşte absint, dacă vii din partea furierului de la a treia. În virtutea obişnuinţei, Lemoine spune că nu-i adevărat. Pornim agale. Satul e acum aproape pustiu. E interzis să ieşi din cantonament până la ora cinci şi cei câţiva întârziaţi care mai umblă haimana se fofilează pe lângă ziduri şi-şi lungesc gâtul la fiecare colţ de stradă, de teamă să nu cadă în braţele jandarmilor.

— N-aş avea niciun chef să ne găbjească, zice Sulphart cu o privire iscoditoare. Să te prindă tândălind în vreme ce ăilalţi stau cuminţi în banca lor, e groasă.

— Nicio primejdie, îl asigură Lemoine, optimist ca întotdeauna când şi-a făcut plinul.

— Nicio primejdie, ai? Dacă ai tăcea din gură, ai vorbi mai cu folos.

Prizonieri în surele lor, băieţii n-au ce face şi s-au aşezat la lucarne, cu picioarele spânzurate. Îşi savurează o dulce lene privind cum trec companiile care merg la instrucţie ca să înveţe prezentarea armei cu mişcări descompuse.

Pe Chemin des Vaches, pe unde trece decovilul,

câţiva ostaşi cărunţi din armata teritorială care merg la corvoadă se joacă de-a trenul. Unul, un bătrânel, aşezat într-un vagonet, îşi dă drumul la vale făcând: nu! nu! şi ceilalţi aleargă după dânsul, ţipând ca nişte copii.

Ca să străbatem piaţa, trebuie să ne fofilăm pe lângă ziduri, să ne strecurăm pe după stivele de trunchiuri, să folosim terenul.

— Uite-l, ne spune Lemoine, uite-l pe Broucke, ne dă bună ziua.

Normandul e închis în subsolul primăriei, unde s-a făcut arest. Cu capul printre gratiile ferestruicii, ia aer şi, fără un cuvânt, de teamă să nu ne dea în vileag, ne zâmbeşte.

— Să-ţi petreci zilele de odihnă la pârnaie când n-ai făcut nimic, împuţită afacere, mârâie Sulphart. Şi nu poţi să spui nimic, eşti un rahat, asta eşti. Dacă într-o dimineaţă Morache ne-ar spune: „Mă pupaţi în fund”, n-ai putea să răspunzi nimic, n-ai putea să faci nimic, decât să-l ajuţi să-şi scoată pantalonii. Glumă, glumă.

dar asta-i nedreptate… O dată ce e republică, ar trebui să fim cu toţii egali.

Gilbert, care nu e democrat, ridică din umeri şi face mutrişoara lui de maimuţică dezamăgită:

— Egalitatea: o vorbă şi egalitatea asta… Ce-i aia, mă rog, egalitate?

Sulphart chibzuieşte o clipă. Pe urmă răspunde, cât se poate de serios:

— Egalitate e să poţi să bagi în mă-sa pe cine pofteşti.

În capul satului, ne oprim o clipă să stăm de vorbă cu Bernadette, care păzeşte vitele. Îi place foarte mult lui Gilbert, cu ochii ei prelungi de căprioară, cu obrajii pistruiaţi şi cu gâtul gingaş, de pariziancă. Îi spune prostii care o fac să râdă în hohote, şi-i bănuiesc că se întâlnesc pe ascuns. Prea naivă ca să fie stricată, cred că i se par nostimi toţi bărbaţii ăştia înflăcăraţi care o urmăresc ţinându-se scai după ea, până în grajd. Dar

poate că totuşi a pus ochii pe vreunul din noi.

Se gândeşte la noi, când e regimentul în tranşee. Şi când bubuie straşnic tunul, numără candid fiecare foc… „Puţin… De loc… Pe toată viaţa”… de parcă ar rupe petalele unei margarete.

*

— Grăbeşte-te, domnule Sulphart, ai să mă ajuţi să jumulesc raţa.

Intrăm în bucătărie, unde ne întâmpină o mireasmă călduţă şi plăcută. Masa rotundă, strălucitor de albă sub lumina lămpii, ne aşteaptă parcă să citim. Papucii mei sunt colea, lângă sobă, cu pisoiul cel roşcovan culcat peste ei. Ai zice că te-ai întors acasă, într-o zi de ploaie.

Cu obrajii încinşi încă de drumul făcut în plin vânt de-a lungul câmpiei, răsuflăm fericiţi.

— E mai bine aici decât în tranşee, ai, băieţi, face maica Monpoix, bătând în castron coca smântânossă de clătite.

E bine la moară, asta aşa e. Suit două luni de când venim aici la odihnă: şase zile în tranşee, trei zile la fermă.

La început, am dormit prin şure, în remiză, în pod şi chiar pe scară. Pe urmă însă, fără să ne sinchisim de germanii care, clin clopotniţa din L… ne vedeau cu siguranţă săpând, ne-am făcut bordeie în imaş. De departe, toţi aceşti tumuluşi te duc cu gândul la nişte morminte proaspete care-şi aşteaptă crucile. Din şubredele colibe ele paie construite în septembrie n-au mai rămas decât nişte adăposturi de malgaşi, cu lemnăria putrezită şi cu acoperişul de trestie distrus de ploaie. Totuşi, cantonamentul se numeşte în continuare satul de negri. Cele pe care le vizitam în copilărie, pentru un franc, nu erau mai nostime şi am impresia, privindu-ne, că văd aceiaşi sălbatici – ceva mai puţin negri, e adevărat – pregătindu-şi cuşcuşul în gamele de tinichea.

Suntem vreo zece băieţi, sergenţi şi ostaşi, care

trăim la fermă în pensiune. Printre noi se află Lambert, furierul, Bourland, un agent de legătură al colonelului, Demachy, Godin, care era sergent şi pe care Barbaroux, maiorul, l-a degradat pentru o prostie, Ricordeau şi, câteodată, majurul Berthier, când se plictiseşte la el la popotă.

În ciuda bordeielor săpate în iarbă, în ciuda fumului care le arată că sunt şi oameni pe aici, germanii nu trag niciodată în direcţia asta. Zdrobesc totul, fac praf satul, casă cu casă, dar niciun obuz nu caută ferma. S-ar zice că o apără un element miraculos.

— Suntem feriţi de copaci, explică Monpoix.

Ferma e casa noastră. N-o părăsim niciodată de tot, chiar la plecarea în tranşee, ne lăsăm aici fericirea.

Păstorii provensali, când suie cu turmele la munte, văd şi de acolo ferma albă, surele, păşunile verzi, şi îşi închipuie că trăiesc tot în căsuţa lor cu scufie creaţă de olane. Noi, din tranşee, trăim încă la fermă: vedem coborând şi urcând spirala albă a porumbeilor, desfăşurându-se fumul uşor, la fel de albastru ca plopii şi, în zori, când se întorc ultimele santinele, auzim cocoşul strigându-ne bună-dimineaţa.

— Astea toate sunt semnale, repetă cu încăpăţânare Fouillard, ştiind că ne supără.

Nu văd decât semnale, toată noaptea, acolo şi pretutindeni. Câteodată o patrulă pleacă în pas alergător, în direcţia luminii, şi bate câmpia. Se învârtesc ceasuri întregi, se rătăcesc, dau târcoale fermelor adormite sau bagă groaza într-o femeie care urca să-şi culce copiii, cu luminarea în mână.

Când vorbim de lucrurile astea la fermă, Monpoix bombăne:

— Păi sigur, toţi suntem spioni pe aici… A, ticăloşii!

Dis-de-dimineaţă, înainte de a pleca la câmp, vine să stea la taifas cu noi, în bucătăria întunecoasă unde ne bem ciocolata. O flacără puternică mângâie placa împodobită cu trei flori de crin roase de vremuri a

căminului lângă care, cu feliile înfipte în vârful baionetei, prăjim pâine.

Îi place tinereţea noastră zgomotoasă de ostaşi. Şi-i mai place să vorbească de lucrările noastre, de tot ce săpăm, acolo în câmpie.

— Nişte tranşee ca lumea, măcar?... Nu-i mai lăsaţi să răzbească, pe nemernicii ăştia de prusaci... Şi postul de ascultare unde-l puneţi acum?

Cunoaşte sectorul cum îl cunoaştem noi, cărare cu cărare, fără să fi pus piciorul acolo. În ciuda aspectului său ursuz, cred că ne îndrăgeşte. Bucătarii mi-au spus că în dimineaţa atacului era mai frământat ca noi. I-am întrebat:

— Cunoştea ora atacului?

— Ca noi toţi... Ne întrebase de câteva ori.

Maica Monpoix, în schimb, nu pricepe nimic din „tot războiul ăsta al nostru", dar fata îi seamănă lui taică-său: o memorie straşnică şi fidelă, de ţărancă, într-o zi pe când vorbeam de nişte baterii grele germane demascate în Pădurea Neagră, a spus:

— A, da, la cota 91.

Surprins, m-am uitat la ea. Nimic nu-i întuneca privirea nevinovată. Vorbise desigur aşa, într-o doară, o cifră pe care-o ţinea minte...

Familia Monpoix abia dacă iese clin casă. Li s-a îngăduit să rămână la fermă, dar li s-a interzis să circule înspre linii. Ca să-şi dezmorţească picioarele, bătrânul dădea într-o vreme ocol satului de negri, dar s-a certat, cu nişte soldaţi, pentru două hulube noi-nouţe pe care le luaseră ca să facă pervaz la o uşă de bordei şi, înjurat de băieţi, nu mai îndrăznea să se arate în cantonament.

De atunci, îşi face plimbarea înspre baterii. Îşi fluieră dulăul, pe Feroce, şi-i vezi de foarte departe umblând de colo colo, stăpânul negru şi câinele alb, până la creastă: mai departe nu merge niciodată. Dacă germanii încep să tragă, nu se grăbeşte să se întoarcă acasă: nu-i e frică.

Uneori, ziua în amiaza mare, dacă-i vine lui aşa, se urcă să se culce, fără să spună la nimeni nimic. îl auzi umblând prin pod, muţind lăzile, deschizând şi închizând câte o lucarnă. Nevastă-sa râde:

— Ce-o fi făcând? N-are astâmpăr, blestematul…

Nu ştiu de ce, dar mă simt stingherit, în vremea acestor absenţe, pe care nimic nu le explică.

Ce le dăm noi pentru mâncare celor din familia Monpoix le îndulceşte viaţa, fiindcă nu prea au bani. Vxnd lapte, ouă, câteva păsări. Dar porumbei n-au vrut până acum să vândă, nici măcar colonelului.

— Mă flăcăi, nici aşa să n-o luăm, ne spune Monpoix. Credeţi că sunt uşor de prins, ticăloşii ăştia? Noaptea, iarăşi, nu poţi să te sui după ei: ar vedea prusacii lumina. Şi-apoi omul se mai şi deprinde cu dobitoacele lui.

Cum se face frumos, neobosita horă a porumbeilor aşază peste moară o cunună albă, din care îşi iau zborul câteva flori. Într-o zi, din tranşee, am tras într-unul care zbura foarte jos, pe deasupra liniilor. I-o fi fost frică? A fugit înspre nemţi.

Mult n-o să mai vedem însă porumbeii de la fermă: colonelul zicea că are să-i ucidă pe toţi.

Dar pe cei din familia Monpoix nu-i revoltă toate sâcâielile astea. Parcă nici nu bagă de seamă suspiciunea care îi înconjoară şi nici nu vorbesc de ea. Asta mă miră cel mai mult.

Dacă li se refuză un permis de liberă trecere de câteva ceasuri, bătrânul bombăne puţin şi gata. Fata mai face din când în când câte o aluzie, cu vocea ei tărăgănată, dar fără a vădi nicio emoţie, ca şi cum ar vorbi de un necaz firesc, pe care eşti dator să-l suporţi ca pe oricare altul, că doar suntem în război.

Ciudată fată, palidă, blândă, bolnăvicioasă, vorbind cu o voce albă ca obrajii ei. Îmi dau seama că se simte bine printre noi, dar de râs nu râde niciodată în hohote, ca maică-sa. Îşi păstrează aceeaşi figură gravă, şi când

vorbim şi noi serios în loc să zbierăm, se opreşte din lucru ca să ne asculte, indiferent de subiect. Nu uită nimic din ce a auzit – viaţa noastră, a fiecăruia, familiile noastre, dara verile noastre – şi la rândul ei nu primeşte nicio scrisoare de la frate-său, vânător pedestru, de care e tare mânciră, fără să ne-o citească.

Şi lucrările noastre militare o interesează. Cunoaşte, de când tot aude vorbindu-se de ele, ocolişurile şerpuite ale cărărilor, prin aceeaşi pădure unde până mai ieri umbla după mure, şi amplasamentul bateriilor, pe care le-ai crede aşezate în faţa fermei, atâta de tare tremură zidurile când se trage. Nu pune nicio întrebare: ascultă fără a rosti un cuvânt şi ai putea să crezi că se gândeşte aiurea, dacă te-ai uita în ochii-i ce privesc în gol.

Mi-aduc aminte că într-o dimineaţă, în faţa lui Morache care tocmai îşi lua gustarea la fermă, ea vorbea cu Demachy de corvada noastră din ajun. Săpasem un amplasament la liziera pădurii şi cărasem trunchiuri, pentru un cuib de mitraliere. Gilbert îi descria locul, sub brazi, lângă pârâu.

— Vorbeşti mult, primejdios de mult! spusese majurul cu vocea lui ţipătoare.

Gilbert, mi-amintesc, pălise; ea însă, îl privise numai pe Morache cu o înfăţişare abia mirată, fără să răspundă nimic. N-a pomenit pe urmă niciodată de incidentul acesta.

Emma e încă mai îndatoritoare ca maică-sa. Când mă întorc din tranşee găsesc întotdeauna apă caldă să-mi spăl mădularele rebegite. Ştie gusturile tuturor, găteşte ciorba de varză aşa cum o mănâncă Gilbert şi face cafeaua foarte tare, ca să ne placă, renunţând ea însăşi să bea dintr-însa. În ziua când batalionul se întoarce, papucii ne sunt puşi lângă foc încă de la amiază şi când trece câte un rănit, ţeapăn, într-un vagonet, dă fuga până la drum, să vadă dacă nu-i vreunul din ostaşii ei. Cum începe câte unul din noi să vorbească, se apropie. O văd

ascultându-l pe Berthier. I; explică tocmai lui Gilbert cum ar vedea el un nou atac, dându-i şi amănunte concrete. Cu castronul în mână, fata stă în picioare, lângă lampă, şi ai zice că bărbia, pătată de lumină, i se scaldă în lapte. Ascultă oare cu adevărat?

Întoarce capul, mă zăreşte, se apropie numaidecât de maică-sa, cu ochii plecaţi, plimbându-şi neauzit papucii pe dale.

Monpoix moţăie într-un colţ. E un ceas călduţ şi tihnit de odihnă. Mi-e bine. Mă întind lenevos ca un câine care se încălzeşte şi mă sprijin de pat, cu un braţ căpătâi şi cu celălalt pe saltea. Te simţi la adăpost de tot, ca în sânul familiei, mai la adăpost decât în tranşeea cea mai adâncă. Ajunge să tragi perdelele mari şi să aprinzi lampa ca să te simţi ca la mama acasă şi să nu te mai temi de nimic. Din prudenţă, mai punem şi o pânză de cort la fereastră. Noaptea nu va căpăta nimic din căldura noastră, niciun fir din lumina noastră.

Suntem acasă, departe de primejdie, departe de război. Trunchiurile uriaşe ale bordeielor se tem de obuze şi se încovoaie; aici e un perete frumos cu tapet roz, care ne ocroteşte. Suntem încrezători. Mai bine decât de toate parapetele ne simţim apăraţi de lumina asta care ni se pare atât de frumoasă după licărirea galbenă şi tremurătoare a lumânărilor, ne simţim apăraţi de focul care cântă, de cratiţa care aromeşte, de toată această modestă fericire – ba chiar de mirosul ăsta aţâţător pe care-l emană cepele, aidoma unor mici fructe albe în farfuria lor.

*

O adevărată cină de familie, o cină de seară de iarnă, mai intimă, mai afectuoasă decât celelalte, când, înfrigurată, fericirea vine de se ghemuieşte lângă foc.

Suntem oare ostaşi? Aproape că am uitat. Se vede acolo, e drept, o bluză albastră a lui Berthier, mai sunt şi vreo două tunici, dar ceilalţi sunt în tricouri, în vestă, n-au nimic militar într-înşii. Ba Demachy a cerut să i se

trimită de-acasă pijama cu brandenburguri de mătase, care i-a pierdut definitiv afecţiunea satului de negri şi l-a făcut ţinta stăruitoarei antipatii a lui Morache.

Nepăsători şi zdraveni, cei douăzeci şi cinci de ani ai noştri hohotesc de râs. Viaţa se întinde înaintea noastră ca o uriaşă câmpie peste care vom alerga.

Să mori! Haida de! Are să moară el poate, şi vecinul, şi alţii încă, dar eu, eu nu se poate să mor… Nu se pot pierde aşa dintr-odată, toată tinereţea asta, toată bucuria, toată forţa asta nestăvilită. Am văzut murind vreo zece, o să mai văd o sută căzând, iar că poate să-mi vină şi mie rândul, să ajung şi eu o grămadă albastră într-un câmp, una ca asta nu-mi vine s-o cred. În ciuda morţii ce pare a ne urmări şi care ia cu sine pe cine pofteşte şi când pofteşte, o nesăbuită încredere a pus stăpânire pe noi. Nu-i adevărat, nu se poate muri! Cum poţi să mori, când stai şi râzi sub lumina lămpii, aplecat peste farfuria de unde urcă un iz de cerbarea şi de haşmă?

De altminteri, nu vorbim niciodată de război: la masă e interzis. E de asemenea interzis să vorbim argou sau să discutăm chestiuni de serviciu. Pentru fiecare infracţiune, se pune la puşculiţă o amendă de zece centime: e jocul nostru de fiecare zi. Lui Ricordeau, noul nostru sergent, îi topeşte toată solda, de nouăzeci de centime în total. Vorbeşte foarte cu socoteală, totuşi, căci l-am făcut să fie bănuitor, dar Sulphart găseşte mereu noi şi noi şiretlicuri ca să aducă vorba pe o pantă primejdioasă şi, cât ai clipi, cuvântul nenorocos a şi scăpat: corvada din ajun, atacul din şaisprezece, postul de ascultare…

— Zece centime, zece centime! strigăm noi.

Dacă din nefericire Ricordeau încearcă să se împotrivească, se înfundă mai rău.

— Nu ţine, protestează el, refuzând să plătească amenda.

Şi atunci, toţi începem a zbiera şi mai tare:

— Ăsta-i argou! încă zece centime!…

Despre ce vorbim? Despre toate de-a valma. Vorbeşte fiecare de meseria lui, de dragostea, de afacerile lui, cu necontenită voioşie. Viaţa ni se risipeşte în frânturi de anecdote şi, fără să vrem, le mai înflorim câte puţin: prea puţine lucruri s-au petrecut în scurtul nostru trecut de oameni tineri!

Cei mai puţini veseli n-au niciodată amintiri triste de povestit; şi nici nu lasă să se bănuiască vreuna în viaţa lor. Au cunoscut totuşi nu o dată doliul, lipsurile. Da, dar au trecut… Din ce a trăit, omul nu păstrează decât amintirile plăcute; pe celelalte, timpul le şterge, şi nu există durere pe care uitarea să n-o cicatrizeze, nu există doliu pentru care să suferi toată viaţa.

Tot ce a fost în trecut devine frumos; văzuţi de departe, oamenii par mai buni. Cu câtă dragoste, cu câtă duioşie vorbim despre neveste, iubite, logodnice! Toate sunt sincere, credincioase, voioase şi ai putea să crezi, auzindu-ne vorbind în serile acelea, că nu există decât fericire în viaţă.

Uneori, ceva se plesneşte de zid, ca o lovitură de bici. E un glonte rătăcit.

— Intră, strigă Demachy.

Dacă vreunul vorbeşte despre Fritz care i-a tras, toţi mesenii se agită: „Zece centime! Zece centime!” Şi râdem.

— A trebuit să vină războiul ca să ne facă să aflăm ce fericiţi suntem, spune Berthier, serios ca întotdeauna.

— Da, a trebuit să aflăm ce e nevoia, încuviinţează Gilbert. Înainte, nu ştiam, eram nişte nerecunoscători…

Acum, savurăm cea mai neînsemnată bucurie, ca pe un desert de care ai fost lipsit. Fericirea e pretutindeni: un bordei în care nu plouă, o supă fierbinte, culcuşul de paie murdar pe care dormi, istorioara nostimă pe care o povesteşte un camarad, o noapte fără corvoadă… Fericirea? Păi bine, dar fericirea încape în cele două pagini ale unei scrisori de acasă, pe fundul unei căni de

rom. Precum copiii săraci, care-şi clădesc palate cu cioturi de scânduri, soldatul îşi făureşte fericirea din toate ciurucurile.

Un pietroi, un singur pietroi pe care să pui piciorul într-o băltoacă de noroi, tot fericire e. Dar trebuie să fi trecut prin noroi, ca s-o ştii.

Încerc să pătrund viitorul, să văd mai departe decât războiul, în depărtarea aceea ceţoasă şi daurită ca zorile unei zile de vară. Vom ajunge oare până acolo? Şi ce vom dobândi? Fi-vom oare tămăduiţi vreodată de această îndelungată suferinţă; uita-vom oare vreodată mizeria asta, glodul, sângele, robia? O, da, sunt sigur, avem să uităm şi n-are să ne rămână nimic în amintire, decât câteva imagini de luptă, pe care spaima n-are să le mai sluţească, câteva glume, câteva seri ca astea de acum. Şi le spun:

— O să vedeţi. Au să treacă anii. Pe urmă o să ne întâlnim într-o zi, o să vorbim despre băieţi şi tranşee, despre atacuri, de toate pătimirile şi petrecerile noastre şi o să spunem râzând: „Ce vremuri frumoase…”

Atunci sar toţi, gălăgioşi, chiar şi Berthier:

— Ho! Ajunge!

— Dacă-ţi place, n-ai decât să te reangajezi!

— Vremuri frumoase, schimburile în noroi! Asia-i grozavă!

— Şi corvada de tablă ondulată, în noaptea aia de ploaie, ai uitat-o? Că făceai tărăboi destul!

— Vremuri frumoase erau alea, pe ziua de şaisprezece, la douăsprezece fără două minute?

Rid bucuros că-i aud strigând:

— O să vedeţi!

Răsucindu-şi un colţ de şorţ albastru, maica Monpoix, care se distrează deopotrivă cu noi, îmi încuviinţează spusele în mijlocul zarvei:

— Cu siguranţă că o să vă pară rău după fermă.

— Mai venim pe aici, măicuţă!

Bourland se ridică să-şi ia vioara. A construit-o

singur dintr-o cutie de trabucuri şi nişte strune pe care le-a cerut de la Paris, şi jucăriei ăsteia, instrumentului ăstuia de circ îi datorăm cele mai frumoase seri.

O acordează – două vaiete – şi toată lumea amuţeşte. Muzica, prietena noastră a tuturor…

Cântă *adagio* din *Patetica*. Totul se domoleşte… O muzică înflăcărată şi duioasă, ca inimile noastre. Ce e patetic în lungul acesta suspin? Nimic… E ca un vis frumos şi sfâşietor. Şi-apoi, ce ne pasă ce cântă… *Moartea lui Aase*, o arie de Bach, nici nu mai ştiu. Mintea nu-l mai urmăreşte. Firave gherghefuri pe care se ţes visările noastre.

Ascultăm, cu gândurile şi privirea pierdute. Iată întorcându-se vocile scumpe de odinioară. Ce dulci sunt, venite de aşa de departe! Visăm. E într-o duminică, la Colonne, în atelierul unde pianul picura mărgăritarele din *Grădini sub ploaie*, melodia pe care o cântă o prietenă…

Cu gura întredeschisă şi cu mâinile împreunate, Berthier ascultă de parcă s-ar ruga. Lui Gilbert nu-i văd decât fruntea dreaptă de copil încăpăţânat, pe deasupra degetelor împletite care-i ascund ochii. Sulphart şi-a luat o înfăţişare gravă, crispată, ca şi cum ar trebui să înţeleagă ceva. Pe urmă închid ochii ca să nu mai văd nimic.

Să nu mai fi nimic decât un suflet fermecat peste care coboară somnul. Departe, războiul… Departe, prezentul… Sudălmile, horcăiturile, tunul, toate zgomotele din biata viaţa asta a noastră de dobitoace, nimic nu poate să ne împietrească inima, să-i altereze nesfârşita duioşie. Renaşte, ca o grădină, în august, după ploaie. Şi zece ostaşi nu mai sunt decât un singur suflet legănat, zece ostaşi…

— *Meditaţia lui Thaïs*, Bourland!

— Ba nu! *Valsul umbrelor*.

Gilbert, care are voce frumoasă, cântă romanţe, *mezza voce*, şi toţi băieţii reiau refrenul. Şi atunci se

întoarce Parisul, minunata toamnă pariziană, când trotuarele ude de ploaie lucesc sub felinare. Le cântăm pe toate, una după alta, toate succesele de astă-iarnă, şi, din refren, vocile se întăresc. Daţi pe spate pe scaune, ţipăm, fără grijă, plesnind de bucurie. Vioara lui Bourland nu se mai aude, pierdută în corul acela asurzitor: toată lumea rage…

— Ascultaţi!

Se lasă deodată tăcere. Bourland s-a oprit, cu arcuşul ridicat. Surprinse, frunţile se încreţesc… Ascultăm, îngrijoraţi. Ce s-a întâmplat?

Acelaşi pumn bate în uşă şi un glas vine din noapte.

— Un rănit.

Deschidem repede; clipind din pleoape, intră înăuntru. E alb ca varul, cu nişte ochi mari, încercănaţi, care-i mănâncă obrazul. Braţul îi e prins în eşarfă cu o batistă mare, murdară pe care se lăţeşte o pată roşie şi, scurgându-se până la mâna-i inertă, picături de sânge îi înseamnă drumul.

— Nu, nu rom. Mai bine vin.

Servindu-l, lui Monpoix îi tremură mâna. Muţi, stingheriţi, îl înconjurăm. S-a aşezat greoi, istovit de vlagă. Niciun zgomot, decât gâlgâitul vinului pe gâtleju-i uscat.

Câinele s-a trezit. Se ridică, adulmecă urma şi, picătură cu picătură, linge sângele, cald încă, de pe dale.

Alte şase zile de tranşee – şase zile de ploaie – şi iată-ne iar la fermă. Scriu. Monpoix şade rezemat de sobă, încovoiat, cu spatele rotund; pipa a lăsat-o să se stingă. Nu se aude decât supa fierbând şi răsuflarea lui, grea şi şuierătoare.

Mi se pare schimbat, de la atac încoace. Nu mai glumeşte cu noi ca odinioară. Stă ceasuri întregi fără să scoată o vorbă, înţepenit pe scaunul lui scund, şi când vorbim între noi, abia dacă întoarce capul să ne asculte, sfios, de parcă s-ar teme să nu-l repezim.

Nevastă-sa spune că e bolnav. Şi totuşi, nu se vaită.

A mormăit că nu vrea să-l vadă medicul nostru şi se tratează în legea lui, cu căni pline de tizană.

Ce poate să aibă? Mă gândesc adesea. Fără îndoială, obrazul supt, febra care-l scutură în fiecare seară arată că e bolnav, dar atâta nu-mi ajunge. Am impresia că sub istovirea asta trebuie să fie altceva; o simplă indispoziţie nu l-ar încovriga astfel şi nu l-ar pironi, mut, zile întregi lângă foc. Nu pare să-l doară ceva. Se gândeşte, atâta tot.

— Omul ăsta se prăpădeşte, diagnostichează Maroux, care odinioară se plimba cu el, ca să-i spună poveştile lui de vânătoare.

— S-ar zice într-adevăr că-l munceşte un necaz. Totuşi, ştirile de la fiu-său continuă să fie bune. La ce se gândeşte oare, în siestele astea prelungite? Nici noaptea nu se mai plimbă, să-şi fumeze pipa. Ba alaltăieri seară s-a ridicat, şi-a luat punga de tutun şi s-a îndreptat, târându-şi paşii, spre poarta ogrăzii, A deschis poarta şi s-a oprit în prag, uitându-se la câmpia neagră unde oamenii se strigau unii pe alţii. Vântul să fi fost, sau întunericul, l-am văzut înfiorându-se. A trântit poarta şi s-a întors la locul lui, lângă sobă. În seara aceea n-a fumat.

Ce frământare ascunde? Nu-l sâcâie nimeni mai rău ca înainte de atac, dimpotrivă. I s-au propus chiar în

HUI

mai multe rânduri pei mise de liberă trecere de care a spus că n-are nevoie.

Nu-l interesează nimic, nici măcar zbenguielile lui Féroce.

— De ce nu mergeţi să faceţi o plimbare cu câinele, domnule Monpoix?

— N-am chef să ies, băieţaş.

De câteva ori, Berthier a spus:

— Vă spargem capul cu urletele noastre. O să mâncăm în bucătărie.

Bătrâna Monpoix şi Emma au protestat: să nu ne

mai audă râzând, cântând, ciorovăindu-ne – nici aşa! Şi bătrânul a spus la fel.

— Ba nu, rămâneţi. Când vă aud vorbind, mai îmi alung gândurile negre.

Şi totuşi, nu ne adresează niciodată cuvântul. Niciodată nu ne mai pune ca altă dată întrebări despre noile tranşee, despre corvezile, patrulele noastre, toate lucrurile care îl interesau atâta. Dimpotrivă, când vine vorba de ele, găseşte întotdeauna un motiv să se îndepărteze, sau îşi pleacă în jos capul şi închide ochii pe jumătate, ca şi cum ar încerca să aţipească. Şi nu numai eu am băgat de seamă.

— Bietul de el, s-ar zice că suferă când vorbim despre atac, îmi spune înduioşat Gilbert.

Aşa e. O dată nu ne-a vorbit despre întâmplarea din şaisprezece, nicicând nu s-a apropiat să ne audă povestind-o. Când vine vorba de ea, nu-şi întoarce nici ochii. S-ar părea doar că spinarea i se încovoaie şi mai tare, că îi cade capul în piept… Nu-i văd decât spinarea, spinarea lată şi rotundă, dar ghicesc pitită acolo un fel de crâncenă atenţie. Ai putea să juri că moţăie şi totuşi ascultă, sunt sigur că ascultă.

Deună-seară, Berthier îi istorisea sergentului vagmistru cum ne-am repliat pe cărarea în V, când am fost nevoiţi să dăm înapoi. Câţiva oameni şi cu el acopereau retragerea, trăgând în mantalele care veneau peste câmp şi aruncând de-a curmezişul cărării capre cu sârmă ghimpată, trunchiuri de copaci, tot ce le cădea în mână.

În porţiunile în linie dreaptă, îi punea pe oameni să fugă, de teama unui tir în anfiladă şi, tot uitându-se înapoi, aceştia se împiedicau de cadavre şi cădeau, înjurând. Din fericire se ridicaseră răniţii, căci acum ar fi fost prea târziu. Până la prima linie, nu întâlniseră decât unul singur. Sta aşezat pe parapet, cu picioarele spânzurate, ca pe marginea unui şanţ – nu se mai temea de gloanţe – şi striga, într-o prelungă şi încăpăţânată

tânguire: „Văd ca prin ceaţă… Nu mă lăsaţi… Văd ca prin ceaţă…” Din tâmplă i se scurgea, bogat, un fir de sânge care-i brăzda obrazul.

Îi auzise trecând în galop şi, ghicind desigur că se repliază, fugise în spatele lor, întâi aplecat, în patru labe, pe urmă drept în picioare, bâjbâind în beznă eu mâinile-i înspăimântate. Implorarea lui îi urmărise o vreme: „Nu mă lăsaţi, băieţi, vă jur că n-am să strig!…” Pe urmă, un pas în golul cărării şi, cu mâinile întinse, orbul se scufundase pierind în mormânt. Când dădeau colţul redanului, auziseră un zgomot sec de Mauser. Era desigur lovitura de graţie.

Mă uitam din întâmplare la Monpoix în vreme ce Berthier vorbea. Îşi săltase capul să asculte şi deschisese nişte ochi stranii, nişte ochi mari, holbaţi, cu pleoape care nu mai clipeau. Când m-a văzut, şi-a plecat numaidecât la loc capul şi a aţipit iar.

Privirea asta surprinsă nu înseamnă nimic şi totuşi din seara aceea mă bântuie tot felul de gânduri. Fără să vreau, instinctiv, îl observ pe bătrân.

La ce cugetă oare zile întregi? Cred că acum ştiu. Nu e nimic, nici măcar o presupunere, doar o vagă nelinişte, o teamă fără noimă, care se cristalizează. Ceva care prinde însă cheag în mintea mea, cu fapte mărunte ce se leagă între ele, cu banale coincidenţe, îi pândesc acum cele mai neînsemnate gesturi, ca şi cum ar trebui să descopăr ceva.

Câteodată, mai mă împotrivesc încă acestei obscure sugestii. Nu zău, e stupid: de unde şi până unde un suflet de erou de roman în ţăranul ăsta bolnav? Suferă aşa cum ar suferi dobitoacele lui care, nepricepându-se să se plângă, se întorc cu faţa la perete şi gogesc. Nu-i cazul aici de niciun fel de psihologie.

Şi totuşi… Şovăitoare, bănuiala se întăreşte, e ca un presentiment pe care judecata nu-l poate înlătura.

Simte pesemne atenţia stăruitoare cu care-l urmăresc şi nu-i place să rămânem singuri. S-ar zice că

se teme să nu-i vorbesc. Mă duc să mă aşez în partea cealaltă a sobei, călare pe un scaun, cu bărbia pe braţele încrucişate, ca şi cum m-aş pregăti de taifas. Nici nu deschide ochii. Totuşi, sunt sigur că mă simte acolo şi că asta îl stinghereşte. Aş putea rosti cuvintele care-l înspăimântă, le cunosc. Ne ghicim unul altuia neliniştea. La un moment dat, îi văd tremurând, pe genunchii de catifea roasă, mâinile mari cu unghii scurte. Va deschide oare ochii, să mă privească în faţă?

Nu. Încetul cu încetul, respiră mai lung, mai liniştit. A adormit. Atunci tot eşafodajul de bănuieli mi se prăbuşeşte dintr-odată şi, văzându-i mâinile care continuă să tremure, scuturate de friguri, îmi vine să-l trezesc, ruşinat de cruzimea mea mintală şi să-i vorbesc ca altă dată, voios, ca unui camarad.

De ce mi-o fi intrat în cap că îi e frică să treacă pe lângă hambarul unde zac, grămadă, efectele morţilor? Deunăzi se oprise acolo în faţă şi am venit lângă el. Ieşind din sacii spintecaţi, rufele ajungeau până în drum.

— Uite, i-am spus, ăsta-i sacul lunganului de Vairon. Se văd scrisorile maică-sii. A băgat-o în spital grija să-i trimită câţiva gologani, flanele calde, biata bătrână… Doi morţi dintr-un foc.

S-a întors, alb la faţă.

— Mie să nu-mi spui lucruri de-astea, băieţaş. Am şi eu un flăcău la oaste.

N-am ştiut ce să răspund, l-am lăsat să intre în casă neîndrăznind să-l urmez. Seara, parcă nu-mi venea să deschid uşa încăperii de unde-i auzeam glasul ostenit. Am intrat împreună cu Bourland. Bătrânul îl întreba pe Gilbert:

— Adevărat că lunganul acela, Vairon, mai striga încă, a doua zi, rănit pe câmp?

Când m-a văzut, s-a oprit, întorcându-şi iute privirea. N-a mai deschis gura în seara aceea şi a urcat să se culce înainte de a ne aşeza la masă. Îmi aduc aminte de toate astea şi mă opresc din scris. îl privesc pe

bătrân cum răsuflă gâfâind, cu umerii scuturaţi de friguri. Arată rău, astă-seară. Îi ghiceşti obrajii supţi şi pământii, sub barba nerasă de o săptămână. Mi se pare încă mai abătut decât în repausul de rândul trecut. Înţepenit pe scăunelul lui, îşi continuă visele negre.

Şi în amurgul care dă un luciu de gheaţă spătarelor ceruite ale scaunelor, mi se pare că am să văd, aplecându-se deasupra lui, toate umbrele morţilor noştri, pentru care îşi deapănă caierul ceasul.

*

Îl îngroapă pe Monpoix. A murit alaltăieri noapte, fără un vaiet, fără agonie. Dimineaţă, nevastă-sa l-a găsit rece în pat.

Dus pe umeri, sicriul lui a pornit peste câmp, urmat de două rochii negre şi de câţiva ţărani şi soldaţi. Abia mă pot mişca, aşa că am rămas singur la fermă. O simt vastă şi posomorâtă în juru-mi.

Nu se mai aude nimic, decât sărituriile porumbeilor, în pod. E apăsătoare liniştea asta deplină care aduce a moarte. Cele două scăunele puse unul lângă altul mai aşteaptă încă parcă, sicriul. Căci o dată s-a mai întors…

Atunci, incidentul ăsta banal la urma urmelor nu m-a izbit, dar acum când am rămas singur, mă cuprinde o ciudată tulburare. Ar trebui să mă gândesc la altceva.

În vreme ce, străbătând pajiştea, înmormântarea ajunsese la drum, nemţii ne-au zărit şi au început să tragă. Primul obuz a căzut lângă noi, celălalt la cincizeci de paşi şi alaiul s-a destrămat deîndată. Cei patru inşi care duceau sicriul – parcă-i văd şi acum – s-au oprit, uluiţi, apoi, văzându-i pe ţărani fugind, au lepădat targa de pe care sicriul s-a răsturnat şi au sărit lângă noi în şanţ. Era şi timpul, al treilea obuz a explodat drept în taluz, ciuruind sicriul. În rând câte unul, cu spatele încovoiat, am luat-o la goană îmbrâncindu-ne şi mortul a rămas singur pe potecă, cu pânza neagră căzută de pe sicriu. Mama şi fata, cărora nu le e frică niciodată, au fugit strigând şi când băieţii au adus înapoi sicriul la

fermă, Emma a leşinat. Ea a observat prima că scândurile sicriului erau pe jumătate ieşite din cuie, de parcă bătrânul ar fi făcut o sforţare să iasă afară şi să fugă împreună cu noi.

Cu sicriul pus pe două scăunele, a rămas până în amurg în ferma pe care nu voia s-o părăsească. La căderea serii, ţăranii s-au întors şi cei patru inşi şi-au reluat povara. Adineauri au ieşit pe uşă; afară, câinele încă mai urlă, smucindu-se în lanţ.

Tragica întoarcere a bătrânului m-a izbit ca o prevestire. Niciodată n-au tras aşa aproape de fermă. Au de gând s-o distrugă, acum că bătrânul nu mai e? Mă cuprinde o ciudată tulburare. Am impresia supărătoare că-mi stă cineva în spate.

Atunci, cu o umbră de teamă, mă scol şi, fără să mă întorc, fără să arunc măcar o privire la scăunelul bătrânului, ies fluierând în ogradă. Trag repede uşa după mine…

S-a întunecat de-a binelea. Puţul de piatră pare un mormânt. De cealaltă parte a pârâului, trece un schimb, o ceată neagră şi zumzăitoare. Siluete greoaie, învălmăşite, din care răsar ţepi de sape şi de puşti: un grup de terasieri înarmaţi. În urma lor câteva tabachere, rezemate în bastoane. Desigur, ostaşi din armata teritorială.

În tranşee, niciun foc. De departe, dinspre Berry, duduie surd tunul. Sălcii cu fruntea plecată visează în jurul iazului; în întuneric, raţele adormite par lebede. Noaptea se cuprinde, toată, în apa asta liniştită. Copacii îşi desenează precis siluetele, creangă cu creangă, şi se vede şi cerul de cositor, cerul întins şi trist care se priveşte în oglindă.

Niciun zgomot. Pe câmpie, un glas rătăcit, o gureşă de potârniche. Întinsul acesta de tăcere mă linişteşte… Ia te uită, de ce n-o mai lătra Feroce?

Deodată, în porumbărie, se iscă un zgomot uşor de pene, zvonul foşnit care se aude când trezeşti păsările

într-un coteţ. Un porumbel, încă unul, ies şi, fâlfâind o dată din aripi, se aşază pe o creangă… De ce? Cine i-a stârnit?

Mă paşte un gând absurd: Emma s-a întors, s-a urcat acolo sus, pe furiş, şi face ceva, duce mai departe ce făcea bătrânul… Cu bănuiala în inimă, ascult, ţinându-mi respiraţia. Un scârţâit; să fi deschis cineva o lucarnă?

Şi-apoi, ce-o fi o fi, eu vreau să ştiu. Pătrund în fermă prin încăperea întunecoasă unde se află cuptorul. Pipăi cu mâinile. Mă lovesc de o roabă, inima-mi bate, dezlănţuită…

Urc pe scara de lemn. Doamne, ce mai scârţâie!… Podul. Un petic de noapte albastră pătrunde prin geamurile murdare ale lucarnei. În întuneric, câteva mogâldeţe… Aş, nu; nişte saci…

Îmi tremură picioarele. Şi totuşi, nu mi-e frică. Fac tiptil un pas înainte şi mâinile-mi reci bâjbâie în întuneric, recunoscând lucrurile. Ochii, iscoditori, se deprind şi ei. Da, e o manta pusă la uscat, cu mâneciie spânzurate.

Dincolo de peretele de scânduri, porumbeii continuă să se foiască. Mă apropii şi, încetişor, ca să înăbuş ţipătul balamalelor ce scârţâie, deschid uşa… Cu gâtul ţeapăn, cu pumnii strânşi, privesc. Nimic, nimic…

Razele de lună care străbat printre olane luminează porumbeii, ghemuiţi pe stinghii. Unul gângureşte. Afară, vântul cântă un cântec subţirel, cu buzele strânse…

Închid atunci uşa care scârţâie şi, singur-singurel în podul întunecos, privesc la zdreanţă aceea mohorâtă, cu mânecile spânzurate, mantaua aceea ostenită în care va muri un ostaş.

Ui Cafeneaua marinarilor

I SE SPUSESE DEMACHY: „IL GĂSEŞTI la *Cafeneaua marinarilor*, lângă podul de piatră”.

Podul cel mare cu stâlpii şubreziţi nu se mai trecea decât noaptea. Ziua, era destul să se arate pe el un biciclist ca să se dezlănţuie o salvă care plesnea,

mânioasă, apa, sau smulgea o bucată de parapet. Ajuns pe seară, Demachy trecu râul în amonte, pe podul de vase.

În unda verzuie, care abia tremura, plopii înalţi se scufundau până la creste, de parcă acelaşi cer l-ar fi căutat şi în apa liniştită.

O şalupă mare dormea lângă malul râpos, culcată pe-o rână. Prin scândurile smulse se vedea cala, goală în uriaşele-i coaste de lemn, şi te întrebai cum ajunsese să eşueze aşa departe carcasa asta de balenă.

Râul foşnea, spărgându-şi unda în vasele podului. Erau nişte bărci mici, verzi sau negre, bărci de pescari, din acelea pe care le mână cu o vâslă lenevoasă, în duminicile frumoase de vară. La prora celei mai noi, vopsită în alb, se citea un nume: „Lucienne Bremont. Roucy”. O schijă de obuz o rănise în coastă.

Înşirate pe tot malul, cruci de lemn subţirele şi golaşe, făcute din scânduri sau din crengi încrucişate, priveau cum curge apa. Le vedeai pretutindeni, până departe în luncă, unde chipiile roşii pluteau ca nişte nuferi ciudaţi.

Dacă s-ar umfla apa, crucile ar lua-o la vale, purtate de unda cenuşie, ca să acosteze cine ştie unde, lângă un copil care ar silabisi pe scândura roasă: „… infanterie… pentru Franţa…” şi şi-ar face dintr-însa o sabie de lemn. Ai fi zis că morţii îşi părăseau mormintele uitate şi că nesfârşitul şir al celorlalţi morţi îi privea plecând, cu crucile atât de apropiate încât păreau că-şi dau mâna.

În desişul câmpului, măceşii înfloriţi îşi ofereau buchetele albe. Demachy culegea din ele, din mers. Se apropia de ţiglărie. Pe acoperişul spart, steagul cu cruce roşie nu mai flutura: ajunsese un fel de zdreanţă cenuşie sfârtecată, care spânzura de-a lungul prăjinii. Găurit de mortiere în septembrie, zidul de cărămidă fusese spart de obuze, turnul doborât, faţada uruită, astfel încât acum se putea intra în ambulanţă prin zece spărturi. Şi totuşi, aici se îngrijeau răniţii, de când apa pătrunsese în

pivniţe. Şi cum nimeni nu îndrăznea să aprindă un foc, noaptea, în ferma aceea reperată, erau bandajaţi în beznă, pe pipăite, cu degete care căutau rănile.

Cei care nu mai puteau fi salvaţi îşi aveau patul făcut lângă uşă: gropile erau săpate, n-aveau decât să iasă. Cimitirul învăţase şi el cum se face războiul; nu mai lăsa morţii să umble fără socoteală, îi aduna în companie în faţă la ţiglărie. N-aveai decât să te apleci, să dai deoparte o coroană de flori, o cocardă tricoloră făcută din trei cârpe, ca să descoperi un număr de regiment, un nume. Cuţitul unui camarad gravase toate lucrurile astea pe o plăcuţă de centiron, dar rugina le rodea repede, de parcă moartea ar fi vrut să le ucidă până şi amintirea.

Demachy se opri la primele morminte. Aduse din ajun, câteva cadavre îşi aşteptau gropile, culcate printre cruci. Unul era înfăşurat într-o pânză de cort, aspru linţoliu pe care sângele îl făcea şi mai ţeapăn. Ceilalţi rămăseseră aşa cum luptaseră, cu mantaua murdară de pământ, cu pantalonii plini de noroi, fără nimic care să le acopere feţele buhăite sau supte, bietul lor obraz vineţiu, mânjit parcă cu drojdie de vin. Capul unui sergent era, totuşi, acoperit. îl băgaseră într-o raniţă, ca într-o glugă, şi se putea ghici ce cumplită rană ascunde giulgiul acela de sânge închegat. Avea o verighetă pe deget. Braţul unui vânător mititel se întinsese şi bara parcă aleea, cu unghiile înfipte în pământul reavăn. Să se fi târât oare din tranşee, ca să vină să moară aici?

Printre crucile negre şi albe, Demachy o căută pe aceea a lui Nourry, care fusese ucis la Bois des Sources, cu o săptămână în urmă. Micuţul Belin o făcuse dintr-o scândură mare de ladă, spartă în două, şi Gilbert o recunoscu de la spate, citind „Champag…” La picioare, cineva îngropase o dulie de obuz, în care se ofilea un mănunchi de mărgăritare. Demachy le aruncă, punând în locul lor rujele pe care le adusese.

Cu ochii închişi, se gândea la Nourry, în ultima lui zi. Lovit în burtă, gemuse toată noaptea în bordei,

brancardierii nu mai veneau, şi, întorcându-şi din când în când spre noi capul micuţ cu nasul cârn, şoptea:

— Aoleu, nu vă las să dormiţi, săracii de voi.

Murise în zori. împuşcăturile de noapte tăcuseră, tunurile nu trăgeau încă. În pădure, cânta un cintezoi. Şi în liniştea care domnea, moartea aceea ne devenise şi mai limpede.

Ca să-i facem un mormânt adevărat, căprăria ţinuse să-l ducă în spate. Plecaseră după mâncare patru oameni în loc de doi, cărând cu rândul corpul mare, înfăşurat în pătura lui cafenie, iar Demachy mersese în urma lor, cu crucea de lemn alb la subsuoară şi cu bidoanele în cealaltă mână.

După ce murise, lui Nourry îi veniseră două scrisori. Le-am fi putut returna, în colţ cu brutalul aviz de deces: „Adresantul n-a putut fi găsit”. Demachy socotise că e mai bine să le ia el. Le scoase din cartuşieră, le rupse fără să le citească şi, pe mormântul acela reglementar de soldat, dreptunghiular ca un pat de cazarmă, desfoi petalele scrisorilor, ca omul măcar să doarmă sub nişte cuvinte de acasă.

Îi era mai drag, acum că se dusese. Îi părea rău că nu i-a arătat mai multă dragoste flăcăului ăstuia sfios şi cuminte, că n-a fost mai bun cu el. Purta astfel în sine şi numele altor camarazi, lăsaţi în micile cimitire din Champagne sau din Aisne, sau între linii, pe pământul nimănui, şi vorbea cu ei, îi asculta plângându-se, sărmanii oamenii aceştia care, cât au trăit, nu i-au plăcut întotdeauna, fiindcă erau, nu o dată, necioplţi, grosolani, în vorbe şi în purtări. Nu-l uita pe niciunul şi-i plăcea să se aplece asupra amintirii lor, acum când nu mai rămăsese dintr-înşii decât un nume oarecare în memoria uitucă a celorlalţi băieţi din căprărie.

Oprit astfel lângă un mormânt, îşi regăsea, neatins, sufletul lui de altă dată, sufletul lui de dinainte de război, îndurerat şi pătimaş, care dormea istovit de oboseală, de viaţa de mizerie, de poftele zilnice, de frecăturile cu

ceilalţi. Se trezea astfel, în ceasurile de singurătate – atâta cât să sufere…

— Hei, bătrâne, îi strigă un brancardier care-l văzu plecând, nu te mai plimba pe aici. Sunt ai dracului în după-amiaza asta, trag întruna.

Porni agale mai departe, de-a lungul apei, fără nicio grabă să ajungă undeva. I-ar fi plăcut să rămână singur, în seara aceea.

Cu grădinile lor părăginite, una cu câmpul, primele case erau încă bune de locuit, abia ciupite de tunurile de 210, cu olanele zburătăcite de obuze ca un stol de porumbei roşii. Cum dădeai însă dealul, intrai în plin masacru.

Întâi se vedea biserica: o ruină de clopotniţă, fără vârf, şi un zid înalt, dărâmat, ale cărui ferestre în ogivă se deschideau spre cer. Portiţa casei parohiale, neatinsă, păzea dărâmăturile şi, pe deasupra clopoţelului, o plăcuţă albastră te sfătuia, nevinovată: „Trageţi tare”.

Oricât s-ar înverşuna artileria împotriva unei aşezări omeneşti, tot rămâne ceva în picioare: o bucată de zid cu tapetul înflorat şi cu o pereche de fotografii în ramă neagră; o uşă proaspăt vopsită care face pe frumoasa în mijlocul motoanelor sfărâmate, un cămin de marmură rămas undeva pe sus în echilibru pe trei lame de parchet.

Din dărâmăturile astea, Demachy încerca să reconstituie aşezarea. Nu era niciun sat, niciun târguşor: mai curând un colţişor de agrement, o mică localitate de vilegiatură, liniştită, în care negustorii se retrăgeau, pe la şaizeci de ani, ca să butăşească trandafiri sau să meargă la pescuit. Ferme deloc, doar vile care încă se recunoşteau, după un peron cu trei trepte de grezie, o bucată de faţadă roz, cu tencuiala zgâriată de schije.

Mergea poticnindu-se de-a lungul străzii mari, mărginită de prăvălii devastate şi de urme de case. Din dărâmături, suind scările pivniţelor, veneau voci, râsete, un nechezat de cal, un scârţâit de vioară.

Pe vine în spatele bucăţilor de zid, bucătarii se străduiau să facă foc fără să scoată fum şi întorceau capul doar aşa, din curiozitate, când se auzea prin aer vâjâind câte un obuz. Ce vrei, trebuie să rişti câte ceva dacă pofteşti cartofi prăjiţi.

— Unde-i *Cafeneaua marinarilor*? strigă Demachy.

— Mai jos, pe stânga.

Plecă mai departe grăbind pasul, căci o schijă mare tocmai căzuse lângă el, în ruine, stârnind un snop de moloz şi de fum. Spera să mai găsească firma la locul ei pe un colţ de faţadă, dar de jur-împrejurul podului de piatră pe care-l căutau nemţii, nu mai rămăsese decât o harababură de moloz şi de grinzi zdrobite, alături de un acoperiş mare, roşu, neatins, pe care obuzele nu-l văzuseră. Totuşi, din găurile răsuflătorilor se auzeau zbierete. Se aplecă şi întrebă:

— Unde-i *Cafeneaua marinarilor*?

— Alături… Are o colivie la poartă.

Se uită de jur-împrejur după ea, dar nu văzu nimic. Pe deasupra bisericii plesniseră două şrapnele – două detunături straşnice – şi Demachy îşi ieşi din fire: „Unde dracului e colivia aia*?*”

Schijele trecură, vâjâind, şi se abătură pe olane, ca o grindină. Se ridică şi numaidecât ciuli urechea:

— A, aici sunt…

Piecunoscuse vocea lui Sulphart, care tocmai avea desigur o discuţie amicală cu Lemoine.

— Ce face? zbieră el, păi bine mă, mocofane, mai umblai încă în patru labe când eu aveam dintr-ăia lucioşi.

Călăuzit de strigăte, Demachy căută scara şi se năpusti în jos pe trepte. Într-adevăr, la intrare era pusă o colivie mare, de unde, dintr-un colţ, un corb prizărit şi zbârlit, cu ciocu-i mare vârât între pene, contempla cu un ochi rotund dezastrul.

Pe chestiunea păsării se certau băieţii, în pivniţa *Cafenelei marinarilor*, unde secţiunea noastră îşi aştepta schimbul, după ce făcuse doar trei zile în linia întâi.

— A, uite-l pe Demachy, ia-ntreabă-l pe el, zbieră Sulphart, văzându-şi prietenul, a cărui privire orbecăia prin bezna pivniţei, ia-ntreabă-l să-ţi spună el, nu trăiesc corbii o sută de ani?

— Am prins eu mai mulţi decât ai văzut tu, replica liniştit Lemoine, aşezat pe o jumătate de butoi tăiat ca să slujească drept ciubăr. Habar n-ai ce vorbeşti: nu se află pe lume ceva mai tâmpit decât corbul.

— Ceea ce nu-l împiedică să trăiască mult, şi ăsta a văzut mai multe războaie ca tine, poate chiar Revoluţia, şi şaptezeci-ul…

Tolănit într-un colţ, în plasa unui hamac, Vieuble protestă:

— Ia mai slăbeşte-mă cu şaptezeci-ul tău. Război boieresc. Se băteau o zi pe lună şi ziceau că-i prăpăd. Şi fraţii care se plimbau prin Paris înainte să meargă s-o ia pe cocoaşă la Buzenval, era o socoteală şi asta, ce zici? îmi vine să mor de râs când aud de aşa războaie.

— Da’ eu nu-ţi vorbesc de şaptezeci, stăruia încăpăţânat Sulphart, eu îţi vorbesc de corb.

— Ho! Huoo! mai leagă căţeaua!

Începură toţi să urle, ca să-l facă să tacă. Cineva aruncă într-însul cu un sfert de pâine.

— Bine, bine, făcu el, jignit. Da’ eu tot îi dau ceva să ciugulească.

Luă o bucăţică de carne conservată, un dărab de brânză şi sfertul de pâine cu care aruncaseră în el şi alcătui astfel cina corbului, care nici nu cerea atât.

Deodată, Demachy se simţi fericit. Sulphart îi păstrase un locşor bun, pe o somieră, unde avea să poată citi, visa, tolănit împărăteşte, ca pe un divan.

Din pivniţa cea mare, două ferestruici cu gratii dădeau la râu. Dimineaţa pătrundea înăuntru, odată cu zorile, o ceaţă îngheţată care mirosea a gârlă.

Abia se vedea şi, ca să scrie, băieţii aprinseseră o luminare, pe care o fixaseră cu trei lacrimi de ceară pe un gheridon de acaju. Erau de toate în pivniţa aceea:

scaune, paturi, mese, lăzi de sticle, care ne slujeau drept dulap, saltele, până şi un balansoar, la care trăgea cu coada ochiului Bouffioux, să-şi aprindă focul cu el. Niciodată, de când erau în război, nu dormiseră mai bine băieţii din companie. Îşi savurau fericirea cât era ziulica de lungă, lăfăindu-se fiecare în colţişorul lui, lăsând urme de bocanci murdari pe rufăria de pat, şi cu capul plecat alene pe o pernă de puf.

În pivniţa din fund, se desfăşura un concert. Un caporal cânta din ocarină şi băieţii aşezaţi pe jos în jurul lui reluau cu voci languroase refrenul romanţei. Cocoţat pe un birou Empire, nea Hamel bătea tactul cu călcâiul pe panoul de palisandru.

Ne făceam vizite de la o pivniţă la alta. Toate erau bine mobilate. Cred că nu mai rămăsese nimic prin case, nici pe sub pietre: încetul cu încetul se cărase tot. Ce nu fusese coborât prin pivniţe era dus în pădure, când ne venea rândul la tranşee. Seara, corvezile soseau ca nişte bande de umbre şi se întorceau încărcate cu mese, cu fotolii, cu somiere. Mobilă cu mobilă, orăşelul se muta, şi întâlneai, în Bois des Sources, nişte ciudate bordeie în care uşa era a unui sipet Renaissance, straşnic sculptată cu nişte orori de bretoni mititei, cântând din cimpoi. În cortul nostru, găsisem un fotoliu de răchită şi o plapumă roşie de puf. Sublocotenentul Berthier avea o canapea şi o oglindă mare, crăpată pe mijloc, pe care un oştean credul gravase: „În trei luni, gradat”.

Pe marginea drumului era chiar şi un pian pe care, sastisiţi, băieţii îl părăsiseră la jumătate de cale spre pădure, iar seara, în timp ce aşteptau căruţele de aprovizionare, bucătarii cântau în surdină cu un singur deget câte un cântecel.

Linia întâi nu era cine ştie ce, în sectorul acela de pădure. Ici colo câte un obuz plictisit, din când în când – aşa murise Nourry – riscul unui glonţ, dacă te duceai să dai apă la cai între două cărări, asta era tot. Ne plimbam slobozi prin pădure şi bucătarii îşi vedeau de gătitul lor,

la o sută de metri mai în spate, îndeajuns de ocrotiţi de desiş. Pentru întâia dată de când eram în tranşee mâncasem mâncare caldă şi băusem cafea care aburea în căni.

La început, germanii lansaseră torpile, nişte enorme „burlane de sobă” care distrugeau tot. Fusese îndată adusă o secţiune de bombardieri, care să le răspundă. Aceştia săpaseră pământul aproape o lună, zi şi noapte, căraseră trunchiuri de copaci şi făcuseră un adăpost cu şpraiţuri solide care nu se temeau de nimic. Pe urmă, îşi aduseseră tunul.

Era o splendidă piesă de muzeu, un fel de mortieră mititică de bronz, pe a cărei burtă de broscoi erau săpate data şi locul naşterii: „1843, Republica franceză, Toulouse”. De încărcat îl încărcăm după ochi: un gram de pulbere la metru. Ne aflam la vreo 180 de metri de inamic: se puneau aşadar patru linguroaie şi, ca să fie pe săturate, sergentul tunar mai adăuga şi un supliment. Scotea un zgomot îngrozitor şi, după ce trăgea, mortieră sălta de frică. Se vedea ghiuleaua învârtindu-se şi descriind o uriaşă parabolă, apoi căzând unde poftea ea, în pădure, aclamată de nemţii care strigau bravo, şi aveau şi de ce. Câteodată mai şi exploda. După câteva zile, tunarii primiseră alt tun – unul adevărat – şi plecaseră cu el să-l încerce într-altă parte, lăsându-ne, împreună cu mândreţea de bordei, o armă barocă şi inofensivă, un fel de praştie mare sau de balistă, făcută din cauciucuri şi din pârghii de lemn. Cu instrumentul ăsta se puteau arunca grenade: primul care a încercat a murit.

De atunci, secţiunile aflate în linie îl foloseau ca să le arunce nemţilor proiectile din cele mai neaşteptate: bocanci, sticle goale, cizme de tranşee cu tălpi de lemn, şi în general toate obiectele de care nu mai era nevoie, cu condiţia să aibă greutatea potrivită.

Sulphart dobândise mare dibăcie la jocul ăsta. Câteşitrele zilele şi le petrecuse bombardând tranşeea

cea mai avansată a nemţilor, aflată la patruzeci de metri de linia noastră. Aruncase tot ce putuse: ciorapi umpluţi cu pietre, cutii de conserve, cărămizi, chiulase de obuz. În ajun, înainte de a pleca, le servise lovitura de adio: un borcan mare de muştar plin cu pământ, care trebuie să fi căzut în plin în tranşee, fiindcă i-am auzit strigând. îl aclamasem pe Sulphart, îi huiduisem pe nemţi şi din tranşeea lor unul dintr-înşii – poate cel rănit – ne răspunsese într-o franţuzească stricată, făcându-ne porci şi măgari.

De atunci, veselia lui Sulphart depăşea orice măsură. Zbierase tot timpul schimbului, îşi povestise fapta de arme la tot regimentul, intrase în vorbă cu ofiţerii, îi agăţase pe bucătari la intrarea în cărări, cu obrazu-i radios plesnind de mândrie.

— L-am nimerit drept în mutră, nu-ncape vorbă, ţi-o spun eu, ca probă că m-a făcut porc, şi încă în franţuzeşte… Era cu siguranţă un ofiţer.

Bătuse toate pivniţele ca să-şi povestească isprava şi, pentru o cană de vin, o istorisea în public, pe larg şi înflorită cum se cuvine. La intrarea în pivniţă, unde îşi îndopa pe îndelete pasărea hămesită, puteai să-l auzi spunându-şi a suta oară povestea unor guguştiuci care-l ascultau cu gura căscată.

— Da, măi, frate-meu, striga el, l-am nimerit pe general drept în mutră. Mi-a zis şi porcule, în franţuzeşte.

Şi nu uita, totuşi, să recunoască şi meritele inamicului, adăugând, cu un ton plin de respect:

— Ce-i al lor e-al lor, de şcoliţi, sunt şcoliţi, ai dracului!

VIII

Muntele Golgota

D în *BOIS DES SOURCES*, îl ZAREA! printre ramuri, pe care poposeau, în roiuri verzi, cei dintâi muguri. Arată de obuze, spintecată de torpile, hărtănită, tragică, era o movilă înaltă şi cretoasă, din care răsăreau

câţiva bulumaci ce fuseseră cândva arbori. Pe hărţile statului major avea, desigur, un nume. Ostaşii o numiseră Muntele Golgota.

Era infernul sectorului. Când intra regimentul în dispozitiv de luptă, toată lumea se întreba, cu spaimă: „Cine merge azi la Golgota?…” Şi când aflau răspunsul, victimele bombăneau:

— Sigur, iar noi… Şi învârtiţii tot învârtiţi, n-ai să-i prinzi pe-acolo…

Bombardată fără răgaz, Golgota fumega ca o uzină. Vedeai torpilele urcând din pădurea nemţilor şi căzând, greoaie, pe pământul acela mort, din care nu mai puteau smulge nimic, decât rămăşiţe omeneşti şi pietriş. Noaptea, acolo se desfăşura focul de artificii: globuri roşii, steluţe albe, omizi verzi armonios arcuite, splendidă viziune a nopţilor de război, la care se adăugau, trosnind, fulgerele exploziilor. Şi vreme de câte patru zile, două secţiuni stăteau acolo, pândind necunoscutul peste câmpul jerpelit, presărat cu mantale albastre şi spinări cenuşii.

De departe, când priveai norul galben şi verde al exploziilor, care nu se destrăma niciodată, când vedeai stufosul panaş de torpile, când auzeai furtuna aceea fără de sfârşit, îţi spuneai:

— E cu neputinţă. Nu se poate rezista acolo…

Nu se mai întoarce niciunul.

Şi totuşi se rezista; şi totuşi se mai întorceau.

Ne venise rândul să urcăm acolo. Pe Golgota ajungeai nu pe o cărare, ci pe un fel de potecă săpată în pământul cretos, un drum de catâri, mărginit de bordeie scunde, umede şi reci. De la un capăt la celălalt, se înşiruia de-a lungul ei un sfâşietor furnicar de efecte, bidoane, cartuşe, zdrenţe, unelte – un adevărat cimitir de obiecte. Şi din loc în loc, câte o cruce de lemn: „Brunet, 148 Infanterie… Cachin, 74 Infanterie… Aici zace un soldat german…” Abia acoperite de un strat de ţărână, se desluşeau limpede umflăturile trupurilor. Erau peste

douăsprezece halte pe drumul acela de cruci.

În seara aceea, schimbul se efectuă mai repedeânaintam, cocoşaţi, cu urechile ciulite. Ne îmbrânceam. Când începură a se desluşi, la lumina rachetelor, cioturile de copaci, sublocotenentul Berthier, care ne conducea, transmise:

— Ne apropiem, linişte.

Un sfat de prisos. Nu se auzea niciun murmur, niciun sunet, nicio şoaptă. Lemoine, care nu credea în primejdie, îşi ţinea totuşi cu mâna baioneta, care zăngănea. Aceeaşi seriozitate ne stăpânea pe toţi. Numai Maroux era mulţumit. El zisese că e pleaşcă să ajungi acolo sus, unde n-are să ne deranjeze nimeni. Mergea însă şi el ca şi ceilalţi, cu capul plecat, ţinându-şi cu mâna gamela care se bălăbănea.

— Culcat!

Două obuze şuierară şi explodară la douăzeci de paşi, într-un fulger roşu care ne orbi. Ne băgasem toţi unul într-altul, mai-mai să ne strivim. Schijele biciuiră creta.

— Transmiteţi, înainte…

În tranşeea îngustă, săpată pe celălalt versant al colinei, oamenii din regimentul pe care-l schimbam ne aşteptau, nerăbdători, cu sacul în spinare. În şoapte, repezit, sergenţii transmiseră consemnele:

— Tranşeea lor e la liziera pădurii… O sută şi ceva de metri. Nu trageţi în stânga mai departe de mesteceni: e un mic post ai nostru…

Fără vorbă multă, camarazii ne urau noroc, în vreme ce-şi strângeau calabalâcul.

— Atenţie la torpile, mai ales seara, la ceasul mesei. Dacă puteţi, aduceţi-l pe flăcăul care e pe câmp, drept în faţa sârmei ghimpate. E un băiat de-al nostru care a fost doborât alaltăieri noapte. Şi-l îngropaţi, da? îi zice Questel…

Iute, porniră, îndesaţi claie peste grămadă pe cărarea strâmtă în care se revărsa toată tranşeea. Zarva

lor înăbuşită se îndepărtă şi se stinse. Băftoşii…

Nu lăsaseră nimic pe Golgota: câteva cutii de conserve, pachete de cartuşe, plini neîncepute, un camarad în câmp… Plecaseră.

În vreme ce primul schimb de santinele îşi lua posturile în primire, cu coatele pe parapet, secţiunea noastră se scurse pe celălalt versant al muntelui, ca să se instaleze.

Un regiment de pionieri – nişte băieţi din nord, trişti şi violenţi – săpaseră acolo un fel de cazemată a cărei intrare dădea în liniile noastre, iar crenelurile în pădurea nemţească. Se alcătuia dintr-o galerie destul de înaltă, bine consolidată, mărginită de-a dreapta şi de-a stânga de mici adăposturi, mobilate cu paie şi jurnale. Primii sosiţi se repeziră zbierând înăuntru, gonindu-i pe ceilalţi, cu pumnii şi cu picioarele şi, în clarobscurul unei luminări cu flacăra tremurată, se iscă o hărmălaie crâncenă, de ţipete şi de înjurături. Berthier făcu, destul de lesne, ordine:

— Haida, haida, fără scandal, fără balamuc, potoliţi-vă E loc pentru toată lumea.

Scotocea cu lanterna colţurile întunecoase şi-şi instala gospodăreşte oamenii. În spatele lui, soldaţii aşteptau cuminţi, ca nişte şcolari pe care-i cazează profesorul, şi nimeni nu mai striga, ca să nu-l necăjească. Fiecare îşi primea cotlonul desemnat şi se băga în el.

Descălţându-şi pătura, Breval făcea descoperiri în paie: „Un ziar de la noi! strigă el bucuros… Am să citesc în pat, ca pe vremurile bune…”

Eram patru în firida noastră, straşnic înghesuiţi, cu centironul desfăcut şi cu moletierele desfăşurate.

9 – Cruci de lemn

Broucke se descălţase chiar şi se pusese pe sforăit, în vreme ce mititelul de Belin mitocosea dintr-un căpeţel de sârmă ghimpată un sfeşnic ingenios, din care lumina să nu răzbată afară.

— A, e bine, oftă Breva! întinzându-se. Numai de

ne-ar lăsa nemţii în pace.

— La urma urmelor, e exact ce-am spus eu. făcu Maroux, care dormea în cealaltă parte a galeriei. De departe, cu toate marafeturile alea care zboară pe sus, crezi că e cine ştie ce, şi când eşti aici, vezi că nu e mai rău ca în altă parte.

În fiecare clipă, totuşi, câte o detunătură surdă zguduia movila şi bubuitura pătrundea, cu o rafală de vânt, în peştera noastră, făcând să tremure luminările. Câteodată cădea pe celălalt versant al Golgotei, la intrarea tranşeei noastre, şi atunci vedeam flacăra fulgerului, prin pânza de cort.

— Prea lung, zicea Lemoine, pe care cei patru metri de pământ ce se aflau peste noi îl făceau să se simtă în siguranţă.

Broucke sforăia mai tare ca de obicei, ca să nu mai audă tunul, iar Breval îşi citea gazeta, departe de război.

— Putorile, bombăni el… Iar au fost arestate nişte femei, în tabăra englezilor. Şi să nu-ţi închipui că nişte târfe: nu, femei măritate… Am auzit că le afişează numele la primărie. Ce mai bucurie pe bărbatu-său, când o afla…

Mai citi câteva rânduri, apoi făcu furios ziarul ghemotoc, îl aruncă şi se întoarse cu faţa la peretele de cretă udă, spunându-mi: „Stinge tu”.

Cu puternice bubuituri surde, artileria se înverşuna, încăpăţânată, împotriva Golgotei, spre vârf de tot, acolo unde ar fi trebuit să se ridice cele trei cruci. Între două detunături nu se auzea nimic, decât din când în când un pas de om care se împiedică de o piatră, sau împuşcături rătăcite, o toană a unei santinele.

În lumina pâlpâitoare a luminării ce sta să se stingă, mă uitam la trunchiurile solide pe care atârnau efectele şi bidoanele noastre. Raniţele umflate umpleau pereţele, cu baionetele drept cuier. Sub căpătâi, sacul; într-un colţ, puştile… Şi cari toate astea cu tine nopţi întregi, zile întregi, kilometri de-a rândul… Îţi cari cu

tine casa, bucătăria, până şi giulgiul: pătura cafenie în care, bine înfăşurat, mă pregătesc să dorm.

Încetul cu încetul, noaptea părea că se destramă. Ai fi zis că cea din urmă stea se grăbeşte să plece acasă.

În ceaţa zorilor de zi, lucrurile se întorceau din călătoria lor în ţara beznei şi-şi reluau, cuminţi, locurile: copacul cu crengile în chip de furcă în faţa tranşeei, căpiţa pârjolită lângă reţeaua Brun. Cel clintii care văzu moi ţii fu Broucke.

— Sunt ceva. Încă o pădure care să ne coste scump…

Gilbert încerca să-l descopere pe cel din noaptea trecută, pe care ne rugaseră băieţii să-l îngropăm. În cele din urmă îl descoperiră zorile. Rămăsese la douăzeci de metri de sârma ghimpată, ţeapăn de pe-acum şi veşted, ca ceilalţi. Ce rost are să-ţi pui viaţa în primejdie ca să tragi un cadavru mai aproape de tranşee? Un loc aici sau o groapă colo… I-am luat hârtiile şi gata. Mormântul? Undeva, pe front…

Odată cu ziua, se deşteptă şi artileria. Întâi tună o salvă de şrapnele, încununând Golgota cu o aureolă verde curând destrămată. Apoi veni rândul pieselor grele.

Primele şuierături ne aruncară plini de ţărână în fundul tranşeei. Un zgomot sfâşietor şi un snop de pietre căzu ca o grindină peste noi. Breval ţipă scurt, atins la ceafă de o schijă sau de o piatră. Era doar o zgârietură, dar curgea sânge.

— N-ai noroc, îi spuse Lemoine punându-i puţină tinctură de iod… Dacă-ţi paradea un braţ…

— Era o socoteală, făcu cu părere de rău caporalul.

Ziua se scurse astfel, încovoiaţi sub obuze, fugind sub torpile.

Pe la unsprezece, tirul se înteţi şi corvada de masă şovăi îndelung înainte de a pleca, socotindu-se mai la adăpost înjanţ decât pe cărarea plină de surpături. Când se întoarseră, vărsaseră jumătate din vin, macaroanele

erau pline de pământ şi Sulphart îl făcea albie

S*

de porci pe Lemoine care „nu era în stare nici să care un bidon”.

După ce înghiţirăm fiertura, ne apucarăm să jucăm cărţi, în aşteptarea serii. Broucke începuse să sforăie; culcat lângă dânsul, Gilbert încerca să viseze.

Deodată se ridică şi ne spuse, cu un glas uscat:

— Aici dedesubt sapă cineva.

Se întoarseră cu toţii, lăsând să le cadă cărţile din mâini.

— Eşti sigur?

Făcu da, din cap. îl scuturai zdravăn pe Broucke, care continua să sforăie, iar Maroux, Breval, Sulphart se culcară în galerie, cu urechea la pământ. Ne uitam la ei, tăcuţi, cu inima strânsă. Înţelesesem cu toţii: o galerie… Cu groaza în suflet, ascultam, furioşi pe obuzele care zguduiau movila cu loviturile lor de berbece. Cel dintâi se ridică Breval.

— Nu-ncape nicio îndoială, făcu el cu glas scăzut, sapă.

— Un singur om lucrează, se aude limpede, preciză Maroux. Departe nu sunt.

Stăteam strânşi cu toţii, neclintiţi, privind pământul întărit. Unul se dusese după sergentul Ricordeau. Sosi, ascultă câteva clipe şi spuse:

— Da… ar trebui să-l anunţăm pe locotenent.

Rând pe rând ne culcam fiecare să ascultăm şi ne ridicam, pământii la faţă. În tranşee, ştirea se şi răspândise şi, între două obuze, oamenii stăteau şi pândeau înfiorătoarea cazma care săpa, săpa…

Sublocotenentul Berthier veni la căderea nopţii, cu corvada de masă. Ascultă îndelung pământul, dădu din cap şi ţinu numaidecât să ne liniştească:

— Aş!… Trebuie să fie nişte pionieri care sapă o tranşee, şi chiar destul de departe… Zgomotele astea, ştiţi, sunt foarte înşelătoare. Am să-ntreb pe cineva de la

geniu… Oricum, nu vă alarmaţi: sunt cu siguranţă încă foarte departe, nu-i nicio primejdie…

Ne instalarăm la pândă. Obuzele continuau să cadă. Dar ne era mai puţin teamă de ele acum. Ascultam cazmaua.

După ce ne făcurăm cele două ore, ne urcarăm la loc în peşteră. Zgomotul scăzuse.

— E cumsecade, zise Broucke. Nu mai dă zor.

Şi, liniştit, adormi.

Când să suflăm în luminare, se ivi din nou locotenentul Berthier, însoţit de un plutonier de geniu. Ne ridicarăm în picioare numaidecât şi ne îndesarăm în galerie. Primul cuvânt pe care-l prinserăm fu:

— Bănuiam.

Lui Fouillard – un tic – i se bătu un ochi.

Plutonierul se întinsese cu urechea la pământ, cu ochii închişi. Tăcerea noastră asculta împreună cu el. Se ridică, îşi scutură cu palma mantaua albă de var şi plecă împreună cu Berthier, fără să ne spună nimic; niciun cuvânt.

— Înseamnă că încă nu e nicio primejdie, îşi dădu cu părerea Lemoine.

— Înseamnă că o să sărim în aer, proroci Sulphart.

Şi totuşi, ne-am culcat. Şi am dormit. Berthier se întoarse în zori; avea un aer trist, un aer îngrijorat, pe care nu i-l cunoşteam şi care ne nelinişti numaidecât. Ce ştia oare? Stătu iar să asculte sapa, fără să-şi mai lipească urechea de pământ, căci zgomotul ajungea acum mai limpede până la noi. Ne simţeam tulburaţi de un presentiment vag, de o teamă confuză. Berthier îşi săltă capul:

— Căprăria Breval, adunarea.

Ne privi pe toţi, cu privirea lui profundă, de om cumsecade, apoi, oprindu-şi ochii doar asupra lui Breval, care, de când cu tăietura, purta un bandaj în jurul gâtului, ca un guler tare, îi spuse:

— Aţi ghieit, germanii sapă o galerie. S-ar putea să

vină geniştii noştri să facă şi ei o săpătură, dar cred că ai lor au avansat prea mult ca să-i mai putem tăia. Încât… nu-i aşa… e inutil să mai rămână toţi aici… înţelegeţi, nu?… Aşa că… rămâne căprăria voastră, Breval: s-a tras la sorţi. Retragem în linia a doua cele două secţiuni şi voi rămâneţi aici cu căprăria voastră şi cu mitraliorii… Nu sunteţi mulţi, dar colonelul are încredere în voi: ştim că sunteţi viteji… Şi-apoi, nu mai e primejdie de atac, de vreme ce sapă… De altminteri, galeria e încă departe de a fi gata, n-aveţi de ce vă teme… Nu-i primejdie, nicio primejdie… E o simplă măsură de prevedere.

Îşi pierdea şirul, vorbele îi rămâneau în gât. Îşi plimbă încă o dată privirea, roată, peste toată căprăria, căutându-ne ochii la fiecare. Nimeni nu spuse nimic; Fouillard bâlbâi:

— Da’ la masă tot o să putem pleca.

— Veţi primi-o aici.

Ceilalţi tăcură, puţin palizi, şi atât. Curaj? Nu. Disciplină. Ne venise rândul…

— Ne-am ras, spuse simplu Vieuble.

— Eşti nebun, nici pomeneală, i-o reteză locotenentul. Nici să nu vă gândiţi la una ca asta… Uite – şi-şi plecă ochii, stingherit – aş fi vrut să rămân cu voi. Era locul meu. N-a vrut colonelul… Aşa că… noroc bun.

Buza de jos îi tremura, un abur îi umezea ochii sub sticlele ochelarilor. Deodată, ne strânse mâna la toţi şi se îndepărtă, cu dinţii încleştaţi, galben ca ceara.

Ceilalţi o şi luau din loc, îmbrâncindu-se, de parcă s-ar fi temut să nu-i ajungă moartea din urmă. Ne priveau într-un chip ciudat, când treceau pe lângă noi, şi cei de pe urmă ne spuseră: „Noroc bun”. Ţăcănitul lănţişoarelor pe gamele se îndepărtă, zornăitul bidoanelor goale, pietrele date de-a dura, glasurile… Rămâneam singuri. Mitraliorii se aşezară lângă piesele lor. Trei băieţi coborâră în tranşee şi noi ne întoarserăm în cazemată.

— Nu ne mai rămâne decât să aşteptăm, spuse

Deniachy, care-şi exagera nepăsarea.

Să aşteptăm ce? Aşezaţi cu toţii pe marginea culcuşurilor, ne uitam la pământ ca un sinucigaş care priveşte cum curge apa întunecată, înainte de a sări în ea.

Ni se părea acum că hârleţul loveşte mai tare, la fel de tare cum ne bătea nouă inima. Fără să vrem, ne lăsam în genunchi, ca să ascultăm mai bine.

Fouillard se întinsese într-un colţ, cu capul sub pătură, ca să nu mai audă nimic, să nu mai vadă nimic. Breval începu, cu un glas şovăielnic.

— La urma urmelor, nu-i musai să sărim în aer… O galerie nu se face aşa, cu una, cu două.

— Şi încă în piatră.

— Zici că-s aici-aşa, şi când colo mai e încă treabă de o săptămână.

Vorbeau toţi deodată acum; minţeau toţi, ca să prindă la inimă, să-şi păstreze totuşi speranţa. Şi când, după o scurtă şi zgomotoasă discuţie în care fiecare avea de povestit câte o istorie cu o galerie, stătură din nou să asculte, li se păru că nici nu mai izbeşte aşa tare… Maşinal, ne desfăcurăm păturile, ne culcarăm.

— Ce-o să mai sărim din somn, bombăni Vieuble descălţându-se.

Unde avea să crape pământul? închideam ochii şi ni se părea că văd fotografiile acelea mârşave din revistele ilustrate, pâlniile acelea căscate, cu stâlpi, cu fierărie şi cu ciozvârte de oameni care dau pe dinafară, îngropaţi numai pe jumătate.

Întinşi, cu capul pe sac, nu mai auzeam decât înfiorătorul târnăcop, regulat ca un tic-tac de ceasornic, care ne săpa groapa.

— O să fie un tărăboi! murmură Belin. E nevoie de oleacă de încărcătură ca să smulgi din loc o movilă ca asta!

— Încă trei zile până să ne cărăm.

— Ba nu, încă două şi jumătate: miercuri seară

trebuie să ne schimbe.

Absorbit, Breval scria pe genunchi, cu un sac drept pupitru.

— Îi dai senzaţii nevesti-tii, glumi Lemoine, îi scrii că o să sărim în aer?

Obuzele cădeau mai rar, în noaptea asta. Scurta auroră a rachetelor se năştea şi murea peste pânza de cort. Noaptea era aproape liniştită. Numai zgomotul acela surd de hârleţ, care ne legăna…

La douăsprezece, intrai de gardă. Era frig în tranşee. Vântul aducea fior4 de gheaţă din pădure şi Gilbert tremura sub pătură.

— Auzi?

— Da. Ciocane întruna.

Nu mai priveam în câmpie. La ce bun? Nu se vedea decât bezna tremurând în beznă. Ascultam, gândeam.

Deschise vorba Demaehy, cu glas scăzut, eu tonul acela zeflemitor care mă irita şi care totuşi îmi plăcea:

— Prea era frumos… Zău, prea era frumos. O viaţă fără griji, zi de zi numai bucurii, într-o bună dimineaţă, bate cineva: „Toc! toc! Eu sunt, viaţa.

— Nu te cunosc.

— Foarte prost. E rândul dumitale!” Şi-ţi pune o cazma şi o puşcă în mână, şi sapă, băieţaş, şi umblă, băieţaş, şi crapă, băieţaş…

— În definitiv, de ce te-ai înrolat, îi spuse Lemoine, o dată ce erai reformat?… Şi încă la pifani.

— Datoria, un moment de entuziasm: prostii.

Ne apropiarăm de mitralierii înghesuiţi, muţi» în adăposturile lor. Unul dormea în fund, cu capul pe spate.

— Încă două zile şi jumătate, ai? ne spuse comandantul piesei.

— Ne termină ei înainte, zise altul.

Lemoine care, pe orbeşte, îşi sculpta bastonul, se lăsă pe vine într-un colţ.

— Dacă sunt siguri că sărim în aer, făcu el, n-aveau decât să ne scoată, ca pe ceilalţi. Şi-apoi de ce căprăria

noastră şi nu alta, mă rog?

Vântul secera stelele. Noaptea se făcea şi mai deasă. Nu mai eram în tranşee decât nişte mogâldefe negre şi, în întunericul adăposturilor, nu se deslușea nimic, decât punctul de jar al unei pipe. Din când în când, câte unul ridica perdeaua crenelului şi privea. Nimic… Un frison, o şoaptă: oile serii păşteau pe câmp.

După trei ceasuri de gardă, ne întorsesem îngheţaţi. Şi, făcuţi covrig sub pături, cu raniţele una lângă alta în chip de perne, ne luase somnul, un somn zdravăn de brute.

Dimineaţa, ne trezi o prevestire, o cumplită suferinţă lăuntrică. Zgomotul încetase: o linişte tragică îi luase locul. Căprăria sta mută, încremenită, aplecată peste Breval, care asculta, culcat cât era de lung. Ridicaţi în capul oaselor pe culcuşurile noastre, îl priveam.

— Ce se întâmplă? şopti Demachy.

— Nu mai ciocănesc!… Sigur că îndoapă galeria.

Inima mi se opri în loc, de parcă ar fi luat-o cineva în palmă. Mă trecură fiorii. Aşa e, nu se mai auzea săpând. Terminaseră.

Breval se sculă, cu un surâs maşinal pe buze:

— Nicio îndoială. Nu mai ciocănesc.

Ne uitam la pământ, muţi ca şi el. Fouillard, palid, dădu să iasă. Fără un cuvânt, Hamel îl apucă de braţ. Maroux se aşezase, cu mâinile încrucişate între genunchi şi, cu tocurile-i groase, bătea toba pe scândura culcuşului.

— Încetează! îi spuse aspru Vieuble, Ascultă…

Ne lungirăm cu toţii gâtul, înspăimântaţi, temându-ne să nu ne înşelăm. Nu! Cazmaua se auzea iar. Ciocănea. O, ce dragă a putut să ne fie, o clipă, cazmaua aceea blestemată! Săpa. Eram graţiaţi. Nu încărcau încă galeria, nu ne sunase încă ceasul.

Cu o opintire, Vieuble îşi scuturase spaima. Alb de

mânie, sări afară răcnind.

— E nebun, strigă Breval. Ce face?

Dădurăm fuga după el. Se căţărase pe sacii cu pământ, şi, afară din tranşee până la brâu, cu gâtul întins, zbiera:

— N-aveţi decât să spălaţi, porcilor vă f... muma-n e... Poate c-o să sărim în aer cu toţii, dar eu tot vă...

Sulphart îl apucase pe după piept.

— N-ai de gând să taci, dobitocule?

Breval îl trăgea şi el de braţ, omul însă nu se da bătut.

— Trebuie să mierlesc măcar unul până nu sărim în aer. Nu vreau să crăp ca un fătălău, urla el, vreau unul măcar!...

Izbutirăm totuşi să-l dăm jos de acolo şi să-l băgăm la loc în şanţ, unde se linişti, după ce bău o gură din coniacul vechi al lui Demachy.

— Nu e rău, făcu el, ca unul care pricepe.

Tot... Toc... Toc... Săpa într-una... Toc... toc... Pe urmă se oprea. Stăm atunci şi ascultam, şi mai înspăimântaţi. Nu. Toc... Toc... Toc...

Aşa a mers încă două zile, şi o noapte. Patruzeci de ore pe care le număram, le smulgeam, cu fâşii de minute. Două zile şi o noapte de numărat, cu gura uscată de fierbinţeală. Ultima seară, nu l-am mai putut opri pe Vieuble: ieşi cu patru grenade în raniţă şi, după o oră, ajunseră până la noi patru lătrături, apoi nişte gemete şi răcnete la liziera pădurii. Îşi vânduse bine sifoanele.

Se întorcea în tranşee, când sosi, precedând schimbul, locotenentul Berthier. Ne şi săltasem sacii în spate, gata de plecare.

— Ei, zise, îmi pare bine... Aţi văzut că nu trebuia să vă prăpădiţi cu firea. E gata.

— Încă n-am plecat, tremură Fouillard.

— Să sărim în aer acum, asta aş zice şi eu baftă, observă cât se poate de serios Lemoine.

Regulate, zgomotele ajungeau până la noi, oricum

liniştindu-ne. Acum însă nu mai pândeam cazmaua, ci schimbul. Ne-o vesti o rumoare surdă.

— Schimbul… Intraţi în peşteră, să faceţi loc. Lăsaţi consemnele în seama mea, ne spuse Berthier.

Ne uitarăm la oamenii care treceau, un regiment necunoscut. Erau numai zece, şi patru mitraliori. Ultimul se oprise, ghicindu-ne în umbra tranşeei.

— Şi zi, sapă o galerie pe dedesubt?… E clar că sărim în aer. Ce, patru zile sunt de colea?…

Într-un glas, încercarăm să-l liniştim:

— N-are niciun rost… Uite, noi n-am stat?… Chestii d-astea nu se fac bătând din palme… Păstraţi-vă cumpătul.

Peste sacul omului, îl pândeam însă pe locotenent; ne mâncau tălpile de grăbiţi ce eram să plecăm. Fouillard, mi se ştie cum, şi dispăruse. În sfârşit, Berthier se întoarse.

— Înainte marş!… Noroc bun, copii.

Şi, întorcându-se spre Demachy, adăugă încetişor:

— Bieţii băieţi, mi-e frică pentru ei.

Să nu fi fost locotenentul care călca voiniceşte în frunte, poate am fi rupt-o de fugă. Ne era frică de Golgota aceea lividă, pe care din când în când o dezbrăcau rachetele. Frică de primejdia aceea pe care o simţeam în spate, încă aproape de tot.

Ne lăsarăm pe drumul cretos, străbăturăm repede podeţul peste pârâu şi atunci abia îndrăznirăm să ne întoarcem. Golgota se desena, cumplită, în noaptea verde, cu cioturile ei de copaci, ca nişte picioare de cruci.

1»

Mâncarăm la gura tranşeei. Bucătarii făcuseră cafea neagră şi înfulecam cu lăcomie, nemaisimţind în stomac ghearele acelea care ne strângeau. Cănile de vin se goleau una după alta: trebuia să deşertăm vasul înainte de a pleca iar. Umflându-se în pene, Sulphart le spunea poveşti băieţilor din companie:

— Mamă, ce i-am mai spurcat pe nemţi, cu Vieublé ăsta!

Fiecare om din căprărie îşi avea grupul lui în faţa căruia perora. Vieublé, al cărui glas tărăgănat, de şmecher, se remarca dintre celelalte, îşi istorisea incursiunea:

— Oi-i a guiţat, ori la loc comanda… Mă ridicasem, apucasem cu stânga un stâlp din reţeaua lor şi tranc! în plin înăuntru… Nici măcar nu m-a atins un glonte… Şi fii atent ce binoclu a-ntâia am umflat de la un neamţ zdăhnit, un ofiţer…

Compania mergea de-a lungul canalului, un şir lung şi descusut. Din bordeiele artileriştilor, săpate în malul râpos, urcau aburi şi îi pizmuiam pentru vizuinele lor umede: „Să faci tot războiul acolo înăuntru, ăsta zic şi eu chilipir…”

Neagră, apa nu oglindea decât noaptea şi n-avea altă viaţă decât un uşor clipocit. Trecurăm râul pe un pod ce se clătina, făcut din bărci şi butoaie. După ce treceai canalul, intrai în pădure şi răcoarea îţi cădea pe umeri ca o manta udă. Mirosea a primăvară ploioasă. Undeva cânta o pasăre, care nu ştia că e război.

În spatele nostru, rachetele desenau linia nesfârşită a tranşeelor. Curând, copacii le ascunseră şi codrul cel des înăbuşi glasul îndârjit al tunului. Ne depărtam de moarte.

Când intrarăm în primul sat, capul coloanei se porni să cânte încetişor şi fără să vrem începurăm să mergem în pas.

Avem pe azi un marş de noapte, în loc să sjorăim în pat, pornirăm la plimbare…

Atunci, dintr-odată, venind de departe, un zgomot surd zgudui noaptea: un zgomot tunător de catastrofă, pe care ecoul îl repetă îndelung. Galeria sărise în aer.

Ca la o comandă, coloana se oprise. Nicio şoaptă… Ascultam încă, cu inima strânsă, ca şi cum am fi putut, de pe malul ăsta, să auzim vreun strigăt. Tunurile

amuţiseră şi ele, buimăcite.

Degeaba. Nu se mai auzea nimic. Se sfârşise…

— Câţi erau? întrebă cu glas gâtuit un om din coloană.

— Zece… răspunse cineva. Şi patru mitraliori…

A muri pentru pairie

Nu, E ÎNFIORĂTOR, MUZICA N-AR trebui să cânte cântecul ăsta…

Omul s-a prăbuşit grămadă, de-a lungul stâlpului de care-i sunt legaţi pumnii. Batista petrecută pe sub frunte pare o cunună. Palid, preotul militar rosteşte o rugăciune, cu ochii închişi, să nu mai vadă.

Niciodată, nici în ceasurile cele mai grele, n-am simţit ca astăzi prezenţa morţii. O ghicim, o adulmecăm, ca pe un câine care se pregăteşte să urle. Ce e grămada aceea albastră, un soldat? Trebuie să f-le cald încă.

O, să fii silit să vezi un asemenea spectacol, şi să păstrezi pentru totdeauna în amintire strigătul lui de fiară, strigătul acela sălbatic în care se simţea teama, groaza, ruga, tot ce poate cuprinde urletul unui om care vede deodată moartea aici, lângă el. Moartea: un stârp scurt de lemn şi opt oameni palizi, cu arma la picior.

Strigătul acela nesfârşit ni s-a înfipt tuturor în inimă ca un cui. Şi deodată, în răcnetul acela cumplit, pe care îl asculta, îngrozit, un regiment întreg, am înţeles nişte cuvinte, o implorare de agonie: „Cereţi iertare pentru mine… Cereţi iertare colonelului…”

S-a aruncat la pământ, ca să moară mai puţin repede şi l-au târât de braţe până la stâlp, moale, urlând. N-a încetat să strige până la sfârşit. Se auzea: „Copilaşii mei… Domnule colonel…” Plânsul lui cu sughiţuri sfâşia liniştea aceea de groază şi, tremurând, soldaţii nu mai aveau decât un singur

[MU

gând: „O, repede… repede… să se isprăvească odată. Să tragem, să nu-l mai auzim!…”

Răpăiala tragică a unei salve. Încă un foc, unul

singur; lovitura de graţie. Şi gata…

A trebuit să defilăm, pe urmă, în faţa cadavrului. Muzica începuse a cânta *A muri pentru patrie* şi companiile treceau cu pas vlăguit una după alta. Berthier strângea din dinţi, ca să nu i se vadă falca tremurând. Când a dat comanda „înainte, marş”, Vieuble, care plângea cu sughiţuri ca un copil, a ieşit din rânduri, aruncându-şi puşca şi a căzut, apucat de o criză de nervi.

Când treceam pe lângă stâlp, întorceam capul. Nu îndrăzneam nici să ne uităm unul la altul, palizi cum eram, cu cearcăne sub ochi de parcă am fi făcut o faptă rea.

Iată cocina de porci unde şi-a petrecut ultima noapte, atât de scundă încât nu putea sta decât în genunchi. Cu siguranţă că a auzit de pe drum pasul cadenţat al companiilor care coborau să-şi ridice armele. O fi înţeles oare?

L-au judecat aseară, în sala de bal de la *Cafeneaua Postii*. Mai erau încă acolo crengile de brad de la ultimul nostru concert, ghirlandele de hârtie tricoloră şi, pe estradă, marea pancartă pictată de muzicanţi: „Lasă-i să vorbească şi vezi-ţi de-ale tale”.

Un caporal mititel, numit din oficiu, l-a apărat, stingher şi jalnic. Singur pe toată scena, cu braţele atârnându-i din umeri, ai fi zis că se pregăteşte să „ne zică una”, iar comisarul guvernamental a râs, ascunzându-şi gura cu palma înmănuşată.

— Ştii ce a făcut?

— Alaltăieri noapte, după atac, l-au pus de patrulă. Fusese şi în ajun şi a refuzat. Asta e…

— Îl cunoşteai?…

— Da, era un flăcău din Cotteville. Avea doi copii.

Doi copii; înalţi cât stâlpul lui…

Sfânta fecioară a iilfanilor

Drumul mare mişuna de oameni, zgomotos şi întunecat, ca o galerie de mină în care s-ar fi stins toate lămpile, la ieşirea din şut. O întreagă gloată întunecată

pe care n-o vedeai, dar pe care o simţeai trăind, lupta în noaptea aceea de cerneală, fiecare trupă forându-şi drumul ei, şi din mbulzeala asta se ridica o larmă de tropăituri, de glasuri, de scârţâituri de roată, de nechezaturi, de înjurătură, toate amestecate, învălmăşite, aşa cum se învălmăşeau ogoarele, drumul şi oamenii, în aceeaşi umbră deasă.

Şi totuşi, exista o rânduială în îmbulzeala aceea. Teritorialii se retrăgeau, regimentele noastre care înaintau spre linia de foc, căruţele, chesoanele, fiecare îşi avea drumul său; companiile se încrucişau lovindu-şi coatele, zvârâite în taluz de motocicliști: „La dreapta! Ţineţi dreapta!”; nările cailor de la artilerie ne suflau în obraz, roţile uriaşe ale camioanelor ne ştergeau bocancii şi, în tumultul ăsta de lucruri şi de fiinţe, eşalonul de atac îşi înfigea încetişor nesfârşitele coloane de tropăitui-i.

Înghesuite de-a lungul şanţului, câteva regimente oprite în loc ne priveau trecând. Oamenii, în picioare, îşi întindeau gâtul, de parcă ar fi căutat pe cineva în talazul acela negru. Se mai ghiceau şi alţii, tolăniţi în iarbă: o raniţă albă, punctul roşu al unei ţigări. Între ei şi noi, interpelări de glasuri.

— Ce regiment?

— Mai e vreun sat până la tranşee?

— De unde veniţi?

O voce de şmecher de Paris striga, din rândurile noastre: – ¡ti

— E vreunul din Montmartre? Să trăiască cei din Barbes!

Glasurile astea necunoscute se căutau şi se uneau, ca nişte mâini. Sulphart, pe care un păhărel de vin îl deşteptase, se ţinea de glume:

— Ce companie?

— Compania de gaz aerian!

Înaintam smucit, într-un marş inegal care ne sleia picioarele. Din când în când ne opream, drumul fiind

astupat; auzeam, în întuneric, sunând strunele cailor cabraţi şi pe artilerişti înjurând. Câte unul ne apuca de braţ:

— Voi atacaţi? Algerienii au şi sosit… Şi sunt tunuri căcălău, să ştiţi…

Atunci, lângă mine, Fouillard bombănea:

— Şi nemţii, mă rog, n-au tunuri, ai? Dobitoci bătrâni! M-apucă dracii când aud chestii d-astea.

Coloana pornea iar, subţiindu-se între două şiruri de chesoane şi de cai în spume; apucă unul de coadă, cu amândouă mâinile şi trase cât putu. Crupa grea a dobitocului nici măcar nu se mişcă.

— Nu ştie să dea eu copita mârţoaga asta a ta? îi strigă el vizitiului, înfofolit pe scaunul lui. N-ar putea să-mi rupă şi mie un picior, fir-ar el al dracului!

Un catâr de la mitraliere mergea în rândurile noastre, sunându-şi lăzile: i se puse în spate în nădejdea unei lovituri de picior, şi, ca să-l stârnească, o luă de la început, trăgându-l de coadă ca de cordonul unui clopoţel. Îndobitocit ca un om, catârul nici nu se urni.

— Ce, ai căpiat? zise Hamel… Şi dacă-ţi trânteşte o copită în burtă?

— Mi se rupe… M-am săturat, n-aş mai merge la atac.

În spatele lui, Gilbert, mucalit, declama cu un ton de parcă ar fi citit un ordin de zi pe armată:

— „A dat necontenit dovadă de deosebit curaj şi de iniţiativă, fiind pentru camarazi un exemplu de neasemuită vitejie”.

Fouillard se întoarse:

— Pe tine te bag în mă-ta. Vezi-ţi de belelele tale.

Strivit sub sac, Breval bombăni:

— …Curajul să se ia la harţă… Mai dobitoci ca dobitoacele…

Siluetele copacilor abia se desluşeau, atât era de neagră noaptea, şi, departe, către linia de foc, unde tunurile noastre trăgeau în valuri, nicio licărire nu

lumina cerul jos. Nevăzută, bătălia se desfăşura în spatele acestui zid întunecat, iar drumurile, umflate ca nişte artere, pompau sânge proaspăt spre dânsa.

O clipă, coloana bătu pasul pe loc: „Luaţi-o la stânga!” striga cineva în faţa noastră. Pornirăm iar, în şir destrămat. Nişte lucruri negre închideau drumul: doi cai eu picioarele lungi şi ţepene, o căruţă răsturnată şi câteva cadavre, cărora li se ghicea forma îndurerată sub foile de cort. Un miros fad şi cald urca din morman. În grabă, teritorialii umpleau marea groapă săpată de obuz.

Unul din bătrâni nu lucra. În picioare pe o bornă, domina puhoiul şi, aplecându-se, încercând să vadă, striga:

— Bailleul Emile, compania a cincea… Nu sunteţi compania a cincea? Emile! Emile… Nu-l cunoaşteţi pe Bailleul? e fiul meu. Hei! Emile 1

Coloana, istovită, defila pe dinaintea lui, întunecată, de nepătruns. Nimeni nu răspundea. Câteva capete se întorceau din mers şi priveau la bătrân. În spatele nostru, glasul lui încă mai chema:

— Emile… Nu-l cunoaşteţi pe Bailleul, dintr-a cincea?

Dacă l-am cunoscut… Ba bine că nu… Bietul băiat!

Din biserică, n-a rămas intact decât colţul ăsta de altar: capela Fecioarei şi şase rânduri de strane. Tot restul a fost prefăcut în ambulanţă şi din spatele unui perete de scânduri care ne despart de naos, se aud răniţii gemând.

Două sute de oameni se îmbulzesc să audă slujba. Ceilalţi stau în tindă şi chiar în cimitir, unde ascultă imnurile, pălăvrăgind, aşezaţi pe câte un colţ de mormânt.

Unii vin din tranşee, plini de noroi, cu obrazul cenuşiu, cu mâinile pământii; alţii, dimpotrivă, sunt încă roşii după toaleta făcută la pompa de apă. Ne îmbrâncim, ne înghesuim, mantale murdare şi bluze ofiţereşti.

Câteva femei, toate în doliu, câteva fete, la care ne binoclăm dându-ne coate şi, la locul de cinste, un ţăran bărbierit, de vreo cincizeci de ani, foarte demn în straiele lui negre de duminică.

La fiecare genuflexiune a preotului, i se văd de sub sutană moletierele albastre: slujba o face un brancardier de la noi. Pe unica treaptă de piatră, îşi trec mătăniile printre degete patru soldaţi bărboşi: alţi preoţi. Vântul flutură alene cearşafurile albe care astupă vitraliile sparte.

Niciun candelabru pe altar; până şi tabernacolul a fost luat. N-a mai rămas decât Fecioara în rochie albastră presărată cu stele, cu un mănunchi de părăluţe la picioare. Sfânta Fecioară a pifanilor…

Îşi întinde amândouă mâinile, două mânuţe trandafirii de ghips vopsit, două mâini atotputernice, care-l mântuie pe cel ce-o roagă. Din soldaţii aceia fără treabă, nu toţi sunt credincioşi, dar toţi cred în mâinile ei, vor să creadă în ele, orbeşte, ca să se simtă apăraţi, ocrotiţi; vor s-o roage aşa cum te ghemuieşti lângă unul mai puternic, s-o roage ca să nu le mai fie frică şi să păstreze, aidoma unui talisman, amintirea mâinilor ei.

Câţiva au venit într-adevăr să se roage. Ceilalţi, a căror mulţime se revarsă în cimitir, aşteaptă defilarea fetelor: slujba e un spectacol pentru soldaţi.

În ajunul acesta de atac, au venit mai mulţi ca într-alte duminici. Cântă. Vocile lor bărbăteşti păstrează, în rugăciune, un accent aspru de viaţă brutală; cântă în voie, din tot pieptul, ca la cârciumă şi din când în când imnul acoperă tunul:

O, mântuie, miniuie Franţa.

În numele lui Dumnezeu…

Cântă fără a se gândi la cuvinte, cu candoare, ca nişte copii de cor care cântă până răguşesc; şi pe câţi dintre noi, aşa cum stăm, cu ochii închişi şi cu fruntea în palme, nu ne tulbură până la lacrimi cântarea asta!

O, mântuie, mântuie Franţa…

E ca un strigăt profund, care urcă din orga asta omenească. De dincolo de peretele de scânduri, un rănit strigă: „Nu! Mă doare… Nu aşa!” Ghicim o mână grăbită smulgând pansamentul murdar. Vaietele, strigătele astea aspre dau preotului răspunsurile.

Apoi sună clopoţelul, toate capetele se înclină. Ai zice că, precum sub o rafală de vânt, rugăciunea îi încovoaie pe toţi. Stăm umăr la umăr, strânşi unul într-altul într-un şanţ de atac. Tunul bubuie şi mugeşte vestind astfel înălţarea, dar nu-l mai aude nimeni, cum nu mai aude nici vaietele răniţilor… Nu mai există nimic în biserica asta, decât două braţe de soldat ridicând căţuia spre Fecioara cu mâini milostive.

Sună clopoţelul… Ce-ţi cerem oare, Sfântă Fecioară a pifanilor, altceva decât speranţa!

Acceptăm tot: schimburile în ploaie, nopţile în noroi, zilele fără pâine, oboseala supraomenească, oboseala aceea care ne face mai dobitoci ca dobitoacele; acceptăm toate suferinţele, dar lasă-ne viaţa, doar atâta: viaţa… Ori măcar să credem până la capăt într-însa, să sperăm fără încetare, să sperăm, orice s-ar întâmpla. Acum şi în ceasul morţii noastre, amin.

*

Pe două rânduri, soldaţii priveau cum ies fetele, voinice şi durdulii, în bluze ţipătoare, cu obrajii lustruiţi ca pentru o inspecţie, râzând şi vorbind tare, ca să facă pe pariziencele. Ochi lacomi le râvneau şi complimente din topor le întâmpinau pe cele mai frumoase.

Fata primarului, înţepată şi clorotică, plecase, cu ochii în pământ, împreună cu domnişoara de la poştă, o fată vioaie într-o rochie neagră ca o vânzătoare de magazin, care umbla danţând şi-şi punea desigur un fir de pudră pe obrazul mat. Când o văzu, Bourland se înroşi până la urechi şi fata îi zâmbi.

— O urmărim? propuse Sulphart care, tuns proaspăt, se credea irezistibil.

Vieuble nu ţinea s-o facă. Era ocupat: cu un spic

lung, o gâdila de departe în palmă pe cârciumăreasă, care făcea fiţe printre prietenele ei.

— Las pe mine, îi răspunse el şoptit roşcovanului, o să bem pe gratis, ţi-o spun eu.

La poarta cimitirului, cu bicicleta proptită de perete, preotul distribuia scapulare şi foiţă de ţigări.

Pe partea cealaltă a străzii, se distribuiau cuţite.

Era în curtea potcovarului în faţa casei, oamenii de la trenul de luptă descărcau un cheson cu muniţii, lăzi grele de cartuşe pe care le apucau câte patru, ca cioclii când coboară sicriele. Cum intrai pe poartă, începea talciocul. Pe caldarâm se înălţase un morman de cuţâtoaie – nişte „şişuri" zdravene cu mâner de lemn, şi Lambert, furierul, pe vine dinaintea taberei acesteia de bilei, le distribuia pe căprării. Era gloată şi tărăboi; răcneau toţi şi dădeau din coate.

— Nu ştiu, striga Lambert, roşu în obraji, nu mă priveşte. «Mi s-a spus să dau cuţite la toţi din secţiunea a doua, le dau cuţite. Dacă-mi spuneau să vă distribui umbrele, vă dădeam umbrele… Mai departe, treaba lor", tăimăciţi-vă eu maiorul de aţă…

Grămada de lame scădea văzând cu ochii.

— Grăbiţi-vă, glumea furierul. N-au să se ajungă pentru toată lumea. Ei, cine n-a căpătat cuţit?

Întorcându-se către un sergent bătrân pe care nu-l observasem şi care stătea în picioare în spatele lui, adăugă, încreţindu-şi fruntea:

— Sunt şi unii care n-au să aibă ce face cu cuţitele… Şmecherii ăia care se pricep să facă războiul…

Bătrânul nu răspundea. Avea o barbă albă şi băieţii îl priveau stăruitor, întrebându-se cu glas tare ce caută acolo.

— Ce caută, ne explică Lambert, caută că mi-a luat locul, altceva nimic. Da, fraţilor, m-au schimbat şi m-au vărsat la a treia, ca şef de secţiune: moşulică ăsta vine în locul meu…

— Dar cine e?

— I-au pierit amândoi feciorii şi s-a reangajat, căzătura… se enervă furierul. Bineînţeles, colonelul a vrut să-l debarce pe hodorog, n-a vrut să-l bage în tranşee, şi l-a numit în locul meu, ce-i pasă… E ruşinos, zău… Pe mine mă doare-n dos de cei doi feciori ai lui! N-am să-i răzbun eu. Am tras destul, un an cât am stat în tranşee. Dacă avea poftă de bătaie, n-avea decât să se ducă singur, nu scoală-te tu să şed eu şi să mă trimită pe mine să crăp pentru el… încolo, ce să zic, sună frumos, reangajat la vârsta lui, nu? Harţabaua!

Bătrânul sta deoparte şi nu spunea nimic, cu un aer absent, cu o privire tristă şi pierdută care, oricum, făcea să mi se strângă inima.

— Haideţi, a şaptea, chema Lambert, mai iute mişcarea… zece şiruri noi-nouţe, o frumuseţe. Ăsta nu mai e lot, e gheşeft.

Caporalii plecau, cu buzunarele pline de cuţite. În stradă, ca să dea gata fetele, unii şi-l desfăceau, cu un ţăcănit sec, şi-i încercau tăişul pe podul palmei.

— Şi ce gheşeft, îmi spuse un scundac din companie, cu consternarea zugrăvită pe chip. Ce să fac eu cu un cuţit? eu sunt grădinar în civilie. Ba unul din flăcăii mei e chiar librar. La ce-i bun cuţitul în meseriile astea?

Berthier se plimba singur, la fel de dus pe gânduri, cu mâinile la spate şi cu ochii în pământ. Mă dusei la dânsul. Îmi repetă tot ce auzise despre atac, la raportul de dimineaţă.

Pentru moment, o singură parolă: să răzbim. Nicio unitate nu va fi schimbată în timpul luptei; eşaloane proaspete vor întări neîncetat valurile decimate şi vom înainta cu orice preţ. Lângă noi e divizia marocană, legiunea, corpul douăzeci; în spate, toată oştirea…

— Am încredere, îmi spuse el hotărât.

Oprindu-se, mă privi drept în ochi:

— Cred că răzbim.

— Şi eu… cred.

Încrederea asta nebunească o simţeai la toţi, în toate glasurile; era în aer, în lucruri. Oare tunul care bătea fără răgaz, pustiind teritoriul de cucerit, să fi fost cel care înfigea în noi această certitudine a biruinţei? Nu din judecată, din instinct aveam încredere… pentru prima oară, aveam senzaţia că ne pregătim pentru o bătălie şi nu pentru una din busculadele acelea tragice, pentru unul din mutaturile acelea burleşti cum fuseseră atacurile de până acum.

În capul satului, în spatele unei pădurici, artileria grea trăgea salve precipitate, fără să vadă nimic din război decât o perdea verde de aluni. Era cald şi servanţii îşi lepădaseră vestoanele, ca să nu-i mai stinghereaască: lucind de sudoare, încărcau la tunuri ca la o gură de cuptor.

— Niciodată nu s-a tras atâta, ne spuse un brigadier din eşalon. Fiecare piesă ţinteşte o porţiune de mai puţin de douăzeci de metri, nimic nu mai poate să rămână în picioare, nimic…

Într-un hârdău de apă, lângă o piramidă de dulii aurii, stăteau la rece câteva sticle. Între două trageri, artileriştii în cămăşi veneau să bea un gât şi pe urmă, ştergându-şi fruntea cu dosul palmei, îşi reluau infernala partidă de bile.

Pe drum, sau tolăniţi de-a lungul taluzului, tândăleau nişte călăreţi, lăsându-şi caii să smulgă fâşii din scoarţa copacilor. Ne uitam întâi chiorâş la dânşii, pizmuindu-i pentru posturile mai bune, pentru vestoanele prea curate şi mai ales pentru saluturile pe care, de departe, le primeau de la fete, dar glumele obişnuite lipseau: nimeni nu-i întreba, luându-i peste picior: „Nu ştii cumva pe unde vine tranşeea?” Curând, dimpotrivă, vorbeam prieteneşte. Ei ne spuneau:

— Noi suntem unităţile de urmărire… După ce faceţi spărtura, şarjăm şi atacăm rezervele.

În spatele nostru, aştepta o armată întreagă: automobile blindate, pontonieri, escadroane, baterii de

75 şi parcă simţeam de pe acum toată această masă împingându-ne. Vorbeam, discutam, cuprinşi de friguri. Un artilerist înalt, puţin pilit, repeta:

— După lovitura asta, gata cu războiul, v-o spun eu… E ultimul atac, băieţi…

Niciodată n-am văzut atât de felurite uniforme, până şi mantale mari, roşii, de spahii, în spatele grilajului ruginit de la castel. Poate şi înflăcărarea care emana din toate fiinţele acelea, ca o răsuflare, ne făcea să trăim, o zi, în acea însufleţită atmosferă de încredere. Până şi pe cei mai puţin viteji îi îmbătau atâţia martori, în faţa cărora „ei, pifanii, erau cei care aveau să înceapă atacul”.

Ca să fermecăm fetele, ca să-i dăm gata pe răcani, vorbeam tare, făceam pe nebunii şi, când ne încrucişam cu oameni din câte un regiment schimbat care trecea la odihnă, ne uitam la ei de sus şi cam în zeflemea.

— Ăştia nu-s buni decât să piardă tranşeele pe care le iau alţii.

— N-ai grijă, că nu capeţi crucea de lemn!

Prin ferestrele deschise ale unei cârciumi, pe o străduţă răcoroasă mărginită cu soc alb care-ţi pudra buzele cu – zahăr, se auzea tărăboi. Răsturnau scaune, se îmbrânceau, cântau în clinchet de pahare ciocnite, de simţeai numai după zgomot cum le creşte dispoziţia războinică. Să nu-i mai cunoşti, zău aşa…

În picioare, cu paharul în mână, Fouillard încerca să urle, cu un glas care se frângea:

— Baioneta la arm … înaintee!

Vieuble, care trecea, mândru nevoie-mare de crucea lui de război şi de medalie, săltă din umeri:

— Tot ei cu gura mare, făcu el superior.

— Încotro, la cantină?

— Nu, mănânc şi eu la birtaşul care vă găteşte vouă… Sunt invitatul lui Gilbert, căruia i-am jurat să-l ajut pe Sulphart să-l care, dacă s-o întâmpla să fie rănit.

Fără să se oprească, cu un chiştoc îngălbenit prins

de buza care-i atârna, sta pe gânduri.

— Ştiu eu… Sulphart, de ne e camarad. Ei bine, eu unul n-aş avea încredere. Şi pe ăsta îl cam lasă curajul câteodată.

Maşinal, ca nişte cai care se întorc acasă, ne îndreptăm spre ocolul unde-şi instalase Bouffioux căruţa, înghesuiţi în jurul unei mese grosolane, se agitau vreo douăzeci de oameni.

În mijlocul grupului, dându-i deoparte pe ceilalţi cu un gest circular, ca un atlet: de bâlci care se pregăteşte să ridice greutăţi, Hamel, cu mânecile suflecate, dădea un spectacol. Îşi scosese cuţitul marinăresc pe care îl ţinea zdravăn în mâna-i păroasă, se încovoia de spate şi, cu sete, icnind ca un pădurar, îl înfigea până-n plăsele într-o halcă enormă de vacă, ciuruită de vreo douăzeci de răni la fel. Cei care primiseră cuţite de tranşee se îmbulzeau în spatele lui, cu cuţitele în mâini, strigând de parcă ar fi fost să se încaiere. Se năpusteau asupra cărnii şi o spintecau lovind sălbatic unul după altul.

Pe lamă rămâneau bucăţele de grăsime, de zgârci, iar carnea înjunghiată. Îşi pierdea forma, se turtea ca o zdreanţă pe masa crestată. Vestit de Lemoine care, singur, găsea că „n-are nici un e az să stricăm mâncarea”, Bouffioux sosi în fugă, cu hut ta-i mare dansând peste pantalonii care-i cădeau în vine.

— Dobitocilor! zbiera el. Şi pe urmă iar faceţi scandal că nu-i bună iahnia. Treaba voastră, de rândul ăsta îi raportez locotenentului…

Hamel, ştergându-şi cuţitul, îl privi pe bucătar cu nişte ochi de dulău deranjat din somn:

— Te jenează că ne exersăm? Şi băieţii care poate mâine intră-n foc, tot treaba noastră, ai?… Tu rămâi să cureţi cartofi. Învârtitule!

— De ce zbieri la el? interveni Lemoine, cu vocea lui. leneşă. Când mănânci din ciorba lui îţi place.

— Şi tu ce te bagi, alifie? îl repezi Vieuble.

Lunganul de Lemoine nici nu se clinti; nici măcar

nu-şi scoase mâinile din buzunar, mai înalt cu un cap decât parizianul arţăgos care-l provoacă de la obraz.

— Bă mocofane*! Până ieri păştea oile şi acum face gât

— Am să fac cât am să poftesc şi n-am să-ţi cer ţie voie, îi întoarse ţeapăn celălalt, încruntându-şi fruntea încăpăţânată. Nu se cade să-ţi baţi joc de carne.

— Asta fiindcă n-a mâncat carne neam de neamul tău, mă, păduche.

— Am mâncat poate mai bine ca tine… Degeaba faci pe nebunul; trebuie să fii şi tu un fomist, altfel n-ai avea; mutra asta;

— Ia mai taci din gură, bulangiule, că-ţi arăt eu dumitale.

Deodată, cei din jur, numai ochi şi urechi, se strânseră: atenţie! I-a spus „dumneata”, se îngroaşă gluma. Roşu ca un rac, bâlbâindu-se, cu fruntea udă de năduşeală, Bouffioux bodogănea cuvinte de neînţeles.

— Să araţi cui ai mai arătat, mai zise Lemoine, parcă mai puţin înfipt.

— Şi pe urmă, dacă ciorba… zbiera Bouffioux.

Alţii interveneau, fără să ştie despre ce e vorba, numai de dragul dea. răcni.

— Are să facă rahatul 1 praf, numai gura e de el.

— Trebuie să; fii un papă-lapte ca să rabzi să ţi se facă una ca asta!

— Eu cred că are dreptate. Să ne mai slăbească bucătarul. Ce, e carnea lui? E a noastră, a tuturora.

— Ia mai leagă căţeaua, care eşti din altă companie…

Atras de larmă, sergentul Ricordeau, care se bărbierea, se ivi la fereastra podului, cu obrazul plin de săpun.

— N-aţi mai isprăvit de ţipat? Pe legea mea că dacă mă siliţi să cobor, n-are să vă pară bine… Aha! uite că vine locotenentul Morache; mai aveţi vreo pretenţie?

Erau exact cuvintele care trebuiau: toată lumea

amuţi, banda se destrămă.

În halca de carne, rămăsese înfipt cu sălbăticie, până la plasele, un cuţit mare, cu o mână însângerată întipărită pe minerul de lemn.

*

În odaia din spatele prăvăliei unde prânzeam, înghesuiţi, opt inşi în jurul unei mese rotunde, se revărsau, din salonul ticsit, beţivii cu paharul în mână. Bubuitul necontenit al tunului făcea să tremure sticlele şi să danseze farfuriile pictate din bufet; din când în când, o lovitură mai violentă pătrundea brutal în încăpere şi acoperea glasurile.

— Trage tare!

— Ei, ce se aude, mâine-i atacul, adevărat?

Război, atac, ambulanţă, numai asta se auzea şi când, uitând de ele o clipă, ne trecea un gând la fericirea de odinioară, de la Paris, la căminul pierdut, tunul se întorcea şi bătea la uşă.

Strânşi ciotcă la tejghea, băieţii vorbeau la nesfârşit despre tranşee: numai un soldat e în stare să asculte fără să se plictisească poveşti cu soldaţi. Având dinainte pe limbă replica tradiţională: „Exact aşa mi s-a întâmplat şi mie, închipuieşte-ţi…” se ascultau unul pe altul, fără a încerca să înţeleagă, gândindu-se numai, fiecare, cum să-şi plaseze istorioara.

Până la masa de seară, am tândălit, am băut, am vorbit, am ostenit. Cele trei uliţe ale satului erau pline de trupe şi, pe drumul mare, camioanele colbuite sforăiau, cărând infanteriştii care, în treacăt, ne strigau prin praf numărul lor de regiment.

Cerul, de-un albastru crud, leşietic, se păta cu şrapnele care se adunau în turme albe, ca oile acelea bucălate care vestesc, vara, timp frumos. În mijlocul lor, scânteietor şi neastâmpărat, se rotea un avion. Pe colţuri de mese, aşezaţi pe o roabă sau pe o oişte de căruţă, pe burtă, sprijiniţi într-un cot sau cu spatele rezemat de perete, soldaţii scriau. Pe o pajişte, alţii jucau fotbal

ţipând cât îi ţinea gura şi băieţii urmăreau partida călare pe nişte şei lustruite, în timp ce catârgiii de la trenul de luptă îi tundeau.

În partea cealaltă a satului, uliţele erau pustii. Şi peste tot, socul înflorit a cărui mireasmă o respiram ca pe o alinare.

— Zău că nu e o vreme de mers la război, oftă Gilbert, mestecând o tulpină de anason.

Lambert, care venea în urma noastră cu nasul în pământ, păru că se trezeşte:

— O vreme de mers la război! se enervă el. Unde ai citit asta, în *Pêle-Mêle*?… Multe bazaconii mai ştiu şi şmeeheraşii ăştia care scriu despre război… Să mori cu faţa la soare, mare pricopseală!… Mamă, ce-aş mai vrea să-l văd pe unul din ăştia cum dă ortul popii muşcând sârma ghimpată şi să-l întreb cum i se pare peisajul…

Vărsându-şi mânia pe nişte ombele, pe care le secera cu un băţ, mârâi ca turbat:

— Să-l trimită acolo pe hodorog, tot vrea să-şi răzbune feciorii!

Lunecând din frunză în frunză, soarele cădea în picături mari pe drum. Un pârâiaş curgea printre nalbe, ducând cu sine lungi alge despletite: părul Ofeliei. În pădure, băieţii culegeau flori, înainte de a-şi lipi scrisorile.

— Uite ce e, să mai lăsăm gândurile, zise Gilbert scuturându-se… Să intrăm aici, s-ar zice că e oleacă de petrecere.

Împinserăm uşa cârciumii şi, încă din prag, îl zării pe Bouffioux şi pe Fouillard aşezaţi amândoi la o masă cu nişte sticle goale în faţă. Un pui de chef îi împăcase: bucătarul apoplectic, cu ochii strălucitori, celălalt, palid, cu privirea sticloasă. Băuseră trăgând la sorţi cine să plătească până când – idee de beţivan – Fouillard propusese, înecându-se de râs:

— Hai să jucăm pe crucea mea, în cinci secunde… Am văzut câteva faine la dulgher, cu tăbliţă, ca pentru

ofiţeri…

Bouffioux acceptase; pierduse. Ceruse revanşa: o cruce pentru un camarad din căprărie. Pierduse iar.

— Trebuie să fii beat, zău aşa… bombăniseră băieţii. Nu se glumeşte cu chestii d-astea… Mergeţi afară dacă vreţi să vă ţineţi de tâmpenii…

Cei doi fanfaroni se apucaseră iar de băut: un rând pentru câştigător, pe urmă ultimul, pe urmă iar „câte una mică” şi acum, îndopaţi de nu mai puteau nici închide gura, cu picioarele moi, stăteau prăpădiţi cu bărbia pe masă, neînstare nici să mai bea, nici să mai zbiere.

— Te-am avut, repeta prosteşte Fouillard.

Şi celălalt făcea „da”, bâţâind greoi din cap.

— Hai să plecăm de aici, ne spuse brusc Lambert.

Şi ieşirăm.

Toată ziua m-am gândit fără să vreau la miza lor de beţivi. Acum, culcat în cort, tot la asta mă gândesc… Bombardamentul s-a liniştit, dar vântul stârnindu-se, aduce din tranşee zvon de împuşcături. O latură a cortului, rămasă deschisă, dă spre linia de foc şi, dincolo de pădurea întunecată, se zăresc zorii de o clipă ai rachetelor.

Întinşi pe paiele proaspete care pârâie, ascultăm, cu sufletul în palmă, un zvon nelămurit de glasuri surde şi de cântări. În umbră se zăresc pete albe fluturate de vântul uşor: rufărie soldăţească pusă la uscat. Dar cu noaptea asta limpede, cu romanţele, cu duioşia asta care pluteşte în văzduh, eşti ispitit să le iei drept nişte rochii albe care întârzie să plece, poţi să visezi că aici, lângă noi, aproape de tot, stau nişte femei şi ne ascultă. N-am vrea să le vorbim, nu: doar atât, să le simţim acolo…

Ce bine e să te dezmierde zefirul! Câteva voci lenevoase reiau refrenul, în surdină, şi lungesc cuvintele de dragoste, ca să le guste mai din plin

Închide-ţi ochii dulci.

Că viaţdni doar o clipă.

Şi vino să le culci Pe-a *visului ar-i-i-pă*”.

Glasurile se înduioşează, cântecul moare… Nu se mai vede nimic: soldaţii, războiul… Nu sunt chiar atât triste, noaptea, mantalele noastre palide. Nu ţi-ar plăcea o rochie de culoarea asta?

Culcat în fundul cortului, Gilbert rosteşte versuri, duioase giuvaieruri de Samain, pe care ceilalţi le ascultă neîndrăznind să se mişte, cu ochii plini de stele.

Mintea ne e dusă departe, atât de departe: Parisul, satul, aleea liniştită, patul cu aşternutul brodat sau patul larg de provincie, cu burta lui roşie pe care o turteşti cu un pumn. Acasă… Amintirea bucuriilor de odinioară se topeşte în cerul gurii, ca un aluat delicios, şi inimile sunt atât de duioase, încât curg din ele romanţe, când le strângi puţin.

Inchide-ţi ochii dulci…

Deodată, pe drum, se aude un pas regulat de trupă în marş. Ce să fie?… îi recunoaştem numaidecât, după brasarda albă. Cei din frunte poartă pe umeri brancarde strânse, următorii împing nişte cărucioare uşoare pe două roţi. Unul ţine o lanternă a cărei lumină galbenă dansează în jurul lui ca un câine smintit. Trece regimentul tăcerii.

— Ei, ce s-aude, rupe liniştea un glas stingherit, nu ne mai cânţi ceva?

— Nu zău, fără glumă, nu mai ştiu nimic…

Se lasă tăcerea… Şi totuşi, glasurile noastre nu erau decât un murmur, dar era destul un murmur ca să înăbuşe zgomotele nopţii aceleia de nelinişte. Acum, le auzim pe toate: răsuflarea grea a unuia care doarme, paiele care trosnesc sub trupurile frământate, şi mai încolo, înfricoşata rumoare a tranşeei care luptă. Liniştită, noaptea s-a schimbat dintr-odată, vastă acum şi gravă ca un vis de treizeci de ani.

Luna urcă fără grabă, dindărătul unei mantile de brazi. Aşterne încetişor pe şesul de iarbă umbra exactă a baionetelor şi a piramidelor, pictând ciudate semne negre pe frumoasa câmpie argintată. O puşcă mică,

înfiptă într-o baionetă de armă, închipuie, baroc, două braţe la care privesc ca prin vis.

Dar deodată simt inima strângându-mi-se şi în desenul acela negru desluşesc o cruce, o cruce profetică de umbră, pe care luna a aşezat-o peste trupul mare al lui Lambert, adormit.

xr licioric

Din spate spre tranşee, în şiruri nenumărate, regimentele de atac se îndreptată, îmbrâncindu-se, spre linia de foc.

— Transmiteţi, înainte.

— Înainte, vită, repetau glasuri mânioase.

Şi coloana dezmembrată pornea iar, în trap greoi, în zăngănit de gamele şi de armament. Zorii ne descoperiră pe cărările unde compania noastră, plecată printre ultimele, bătea pasul pe loc de la două noaptea, necontenit tăiată de brancardieri, întârziată de schimburi, şi artileria germană deschisese deîndată focul. Şrapnelele păreau că ne urmăresc, înaintând odată cu noi, şi batalionul, hărţuit, alerga spre linia de foc sub o boltă de fum verde în zigzag.

Călăuziţi de Morache care, înnebunit, nu mai găsea drumul, mergeam unde ne ducea cărarea, hăituiţi de rachete. Între două explozii auzeam vocea lui Cruchet, rece şi meticuloasă ca la exerciţiu.

— Ei, Morache… Te orientezi?

Obuzele se ţineau după noi de parcă ar fi avut ochi. Umblam, ne bifurcam, făceam cale-ntoarsă. dar haita nu ne slăbea, urlând să ne spargă urechile şi îmbătându-ne cu fum acru.

La fiecare flacără, ne aruncam unii într-alţii, cu capul şi picioarele învălmăşite, lipiţi de perete, înţepeniţi în gropi. Ghiulelele explodau jos, biciuind din când în când cu schije cărarea, şi strigăte se ridicau din grămada aceea de trupuri.

— Hei! sunt rănit.

Buimăciţi, săream peste trupuri; înaintam,

îmbrâncindu-ne, douăzeci de paşi, pe urmă ne aruncam iar în patru labe, cu gura şi cu ochii chinuiţi de câte un tic, încovoindu-ne spinarea sub larmă.

— Ei, Morache, relua căpitanul, e bine pe-aici? Ţţţ! Ţţţ!... eşti sigur?

Porneam iar, cu gâtul uscat, fără să ştim încotro. Şi totuşi, nimeni nu-şi pierduse cumpătul, stăruia un soi de disciplină în vălmăşagul acela; mintea se clătina, puţin zăpăcită, ca la ieşirea dixvtr-o forjă infernală, dar totuşi lucidă şi, între două salve, comenzile se făceau auzite, metodic ca ordinul unui contramaistru transmis în larma unei hale de uzină.

În cele din urmă, brusc, barajul ne pierdu. Se aşternu deodată ca un calm deplin şi observarăm că soarele răsărise. Ieşisem pe un drum, într-o vale cu tufişuri verzi şi dese care-i împodobeau tahizurile. Cât ai clipi, Sulphart se repezi, scotocind crengile.

— Hei, băieţi... Sunt mure aici...

*

— Nu mă atingeţi, nu mă atingeţi... repeta rănitul, palid, înaintând pe cărare.

Zdrobite, braţele îi atârnau ca două cozi roşii. Ajuns lângă noi, spuse cu aceeaşi voce albă în care nu mai fremăta nici durerea:

— Vreau să mă aşez, luaţi-mă de manta.

Ţinându-l de guler, îl puserăm pe bancheta de tir, cu pieptul ţeapăn, cu două braţe de cocă însângerată care nu se mai ţineau decât de mânecile sfâşiate. Nasul îi era mic, cu nările lipite, de parcă moartea ar fi şi început să-l înăbuşe.

— Ar trebui să te grăbeşti să ajungi la postul de ajutor, îi spuse Lemoine, uitându-se la cele două pârâiaşe de sânge.

— Da, mă duc... Aprindeţi-mi o ţigară... Puneţi-mi-o în gură.

Îl ridicarăm, ne mulţumi din cap, şi o porni mai departe cu pas mecanic, cu un camarad în faţa lui care

spinteca masele de soldaţi.

— Faceţi loc, un rănit.

Toată compania era bulucită acolo, uriaş scut viu de căşti puse una lângă alta, în faţa a patru scări grosolane. Pătura înfăşurată, fără sac, arma la spate: „Ţinută de paradă” glumise Gilbert.

În dreapta noastră, îngrămădită în aceeaşi paralelă, o companie dintr-un regiment de contingente tinere tocmai pusese baioneta la armă; trebuiau să iasă cu noi, în primul eşalon. Toate şanţurile, toate tranşeele erau pline şi faptul că ne simţeam aşa de înghesuiţi, cot la cot, cu sutele, cu miile, ne umplea de o încredere brutală. Cutezător sau resemnat, nu mai erai în masa asta de oameni decât un grăunte. În dimineaţa aceea, oştirea avea un suflet de învingător.

Câţiva băieţi, cu ochii strălucitori, cu obrajii roşii, vorbeau repede, cuprinşi de un fel de febră. Alţii stăteau muţi, palizi ca ceara, şi bărbia le tremura uşor.

Pe deasupra sacilor cu pământ priveam la liniile germane, îngropate într-un panaş de fum în care pârâiau fulgere, mai încolo, în câmpie, trei sate păreau că ard şi artileria noastră trăgea întruna, într-un tunet care ţâşnea şi ţâşnea iar, îngemănând ecoul cu glasul care-l iscase. Câmpia se zguduia de toată această mânie şi simţeam, cu cotul, cum freamătă şi se macină tranşeea.

Gilbert se uita într-una la ceas. Aşteptarea asta neliniştitoare îi crispa inima; ar fi vrut să audă semnalul, să pornească imediat, să termine; gândi cu glas tare;

— Ne prelungesc plăcerea.

Pe parapet, între două tufe de iarbă, se băteau două lighioane: un cărăbuş mare, de culoarea mierii arse, cu o platoşă groasă, şi o gâză albastră cu antene fine. Gilbert le privea şi, de câte ori cărăbuşul era gata s-o strivească, îl răsturna pe spate, cu vârful degetului. O picătură de transpiraţie îi căzu de pe frunte, pe mica

IX – Cruci de lemn gâză albastră, care dădu din aripile-i pestriţe, scuturându-se.

— Atenţiune, se apropie ora, ne preveni, din dreapta, un ofiţer.

Mai aproape, Cruchet ordonă:

— Baioneta la armă… Grenadierii în frunte.

Un fior de oţel străbătu întreaga tranşee. Aplecat de spate, Gilbert se uita mai departe la gâze, fără să asculte cum îi bate inima. Cărăbuşul îşi scutura masiva platoşă, cealaltă îl apucase însă între antenele-i lungi şi îl ţinea şi nu-i mai dădea drumul.

Fără grabă, Cruchet îşi strângea cureluşa de la cască, în picioare pe prima treaptă a unei scări din saci de pământ, ne domina pe toţi. Ne privi.

— Fraţilor… Ttt… Ttt… Pentru Franţa, nu-i aşa?… Un atac pe cinste… O luăm, nu?

Să fi fost din pricina emoţiei, mi se păru că glasul îi era mai puţin uscat, mai puţin tăios ca de obicei. Ca prin minune, ni se desfăşură dintr-odată înţelesul cuvântului şef. Ne strângeam centiroanele, dădeam deoparte arma carene bătea şoldul. La picioarele unei scări, Berfhier era gata să iasă. Întorcând capul, îl văzu pe Morache, cu obrazul descompus.

— După dumneavoastră, dorn locotenent, zise el imilităreşte, făcând un pas într-o parte.

Celălalt, palid, o luă drept un pretext:

— Ce-i, îngână el… ţi-e frică să ieşi primul?…

Fără un cuvânt, sublocotenentul se întoarse şi puse din nou piciorul pe treaptă.

I Din spate, se văzu doar cum ridică din umeri.

(– Morache face pe el! strigă Vieuble în mijlocul hărmălaiei. i

Locotenentul auzise poate, dar nici nu se clinti. Urcând din grămada aceea de oameni, uriaş arici de baionete, glasul tărăgănat continuă:

— Acu’ nu mai ajunge să răcneşti… Trebuie să te baţi… E mai greu decât să bagi oamenii la pârnaie… Acu suntem toţi egali…

Nu se mai auzea, în bubuitul tunului, decât vocea

lui zeflemitoare şi băieţii râdeau, fără răutate, de parcă vorbele astea i-ar fi uşurat.

Gata să ţâşnească, trupurile se legănau, bătând parapetul ca o maree.

Ţâşnind ascuţit, şuierară câteva 75-uri, şi, în aceeaşi clipă, bubuitul artilerei grele tăcu parcă sau se îndepărtă.

— Gata? întrebă mai tare Cruchet.

Inimile ne băteau tare, inimile sau singura inimă a acestei mulţimi înarmate.

— Ai adresa mea? îi mai spuse Sulphart lui Gilbert cu o voce sacadată, în care emoţia făcea cuvintele să se ciocnească între ele.

Ia te uită, cărăbuşul auriu nu mai mişca, gâza îl ducea cu sine… A, şi pulberea asta, ce putoare acră!… Un zgomot se iscă lin dinspre dreapta, nişte strigăte sau un cântec. „Zuavii au şi pornit!” Izbucni o rafală de 105, cinci sunete de chimval…

— Înainte a treia, strigă căpitanul.

— Înainte!…

Strigăte, învălmăşeală, un om care alunecă şi cade, înjurând, puşti care se agaţă… Cu tâmplele vâjâind, ne apucăm de parapet, pe urmă ne ridicăm, cam şovăind pe picioare. Privim câmpia uriaşă, câmpia pustie… „înainte!” Am ieşit, alergăm…

O mitralieră, una singură, începuse să latre. Trezindu-se înnebunită, artileria germană trăgea peste tot.

Lanţul de oameni începea să se închege, siluete firave, puşti oblice, şi înainta, cu pas măsurat, în faţa tranşeelor mute. În stânga, cu trompeţii în frunte, un batalion şarja strigând. Rămas singur, cu sabia în mână, un ofiţer îndemna ultimele căprării de răcani care şovăiau înaintea barajului.

— Haideţi, haideţi… Mai repede, afară!

Un pachet de ţânci urmă. În faţa lor ţâşni ca un grizu, un fuzant, explozie roşie, ploaie de schije… Un

trup sfârtecat împroşcă şanţul. Glasuri gemând în fum.

— Haideţi! Nu mai e nicio primejdie… Afară!

IU

Bâiâind pe picioare, încă o secţiune escaladă sacii care se prăbuşeau, dar o rafală grapă câmpul. Dădură înapoi…

Se înverşunară iarăşi, o căprărie după alta, zăpăciţi, buimaci. La fiecare sforţare, focul îi arunca înapoi, rostogolindu-i în groapa lor. De fiecare dată, se împlânta în ei câte o salvă.

— Afară, fir-ar al dracului!

Valul bătu, bietul, mai fără vlagă taluzul pe care nu-l mai putea trece… Nu mai aveau curaj…

Maiorul se caţără dintr-o săritură.

— Înainte, fricoşilor!

Strigând cu glas de fetiţă, un elev-ofiţer, mărunţel îi înghiontea în spate, silindu-i să iasă. Jertfă vie, se iviră, clătinâncâu-se, minaţi cu pumnul; o tresărire supremă în faţa morţii, un ultim recul.

— Aşa, băieţi!… Înainte… strigă glasul de fetiţă…

Se năpustiră prin rampa de ieşire, se răspândiră, se repeziră drept spre zidul de fum… Gata, barajul era trecut…

Risipite pe ogoare, batalioanele alergau, şi un ostaş, dincolo de primele linii, fâlfâia un steag: şalul era cucerit.

*

Ziduri prăbuşite, faţade sparte, grămezi de ţiglă şi de motoane, acoperişuri întregi căzute, stâlpi ţepeni răsărind din dărâmături… Strada se ghicea după şinele răsucite ce se zăreau din când în când din moloz. Mergeam din ruină în ruină, rezemându-ne de o bucată de zid, trăgând fără ţintă înainte, ciuruind cu grenade pivniţele goale. Strigam…

Tunul bubuia mai slab, dar, prin răsuflători, mitralierele secerau satul. Unii se prăbuşeau frânţi de şale, ca traşi în jos de greutatea capului. Alţii făceau câte

o piruetă, cu braţele în cruce şi cădeau cu faţa la cer, cu picioarele îndoite. Aproape că nici nu-i vedeam: alergam.

Unul, alb de ghips, îi striga lui Gilbert:

— Lambert a fost ucis!

În jurul unui puţ, un grup se bătea cu patul puştii, cu pumnii, cu cuţitul: o încăierare în mijlocul unei bătălii. Un german, lovit cu capul de Vieuble, se răsturnă peste ghizduri şi se văzu sărind în aer o capelă, o capelă cenuşie cu bandă roşie. Toate acestea se înscriau în memorie cu trăsături precise, în chip brutal şi fără să ne mişte: strigătele celor ucişi, detunături, lătrături de grenadă, camarazi care se prăbuşesc. Fără să ştim încotro, luându-ne unul după altul, şarjam drept înainte.

Lipiţi pe după un zid se piteau unii codaşi: „Haideţi cu noi, măgarilor!” le strigă Gilbert.

Câţiva nemţi trecură în fugă, dezechipaţi, cu mâinile sus, zorind spre liniile noastre. Aşezat la intrarea unei pivniţe, un altul se ştergea, cu o batistă murdară, de sângele care-i curgea din frunte; cu stânga, ne făcu un semn de salut.

În ciuda răpăielilor, se auzea gâfâitul lung al obuzelor de calibru mare care se băteau în mijlocul satului, stârnind un nor gros de praf şi de fum şi, cu spinarea încovoiată, ne lipeam de pereţi.

Scăldaţi în praf şi în moloz, prinsesem culoarea neutră a acestor obiecte zdrobite. Nimic viu, nimic care să mai aibă o formă; dărâmături bombardate, un şantier de catastrofă, în care totul se învălmăşea: cadavre răsărind din ruine, pietre sfărâmate, fâşii de stofă, ţăndări de mobilă, saci soldăţeşti, toate otova, distruse, morţii nu mai tragici decât pietrele.

Istoviţi, gâfâind, nu mai alergam. Un drum tăia ruinele şi o mitralieră nevăzută îl ciuruia, stârnind un norişor la o palmă de pământ. „Toată lumea în şanţ!” strigă un majur.

Fără să ne uităm, sărirăm. Când dădui cu piciorul de fundul acela moale, o scârbă supraomenească mă

aruncă înapoi, îngrozit. Era o grămadă infamă, o exhumare monstruoasă de bavarezi îngălbeniţi peste alţii gata pământii, din ale căror guri strâmbe, ieşea o duhoare împuţită; un morman de cărnuri hărtănite, nişte cadavre deşurubate, parcă, cu picioarele şi genunchii complet întorşi, şi, ca pentru a-i veghea pe toţi, un singur mort rămas în picioare, cu spatele la zid, sprijinit de un monstru fără cap. Cel din capul coloanei nu cuteza să înainteze pe grămada aceea de cadavre: ne încerca un fel de teamă religioasă să păşim pe morţii aceia, să strivim cu piciorul chipurile acelea omeneşti. Minaţi însă de mitraliere, cei din urmă săreau totuşi, şi groapa comună părea că dă pe dinafară.

— Înaintaţi, fiţ-ar al dracului!…

Şovăiam încă să călcăm pe caldarâmul acesta în care se înfunda piciorul, apoi, împinşi de ceilalţi, înaintarăm fără să ne mai uităm, bălăcindu-ne în Moarte… Dintr-o toană drăcească, nu cruţase decât lucrurile: de-a lungul a zece metri de şanţ, intacte în micile lor firide, stăteau rânduite nişte coifuri cu ţeapă, acoperite cu o prelată de pânză. Băieţii puseră mâna pe ele. Alţii desprindeau raniţe, bidoane.

— Ia te uită ce mai lăfăitori, zbieră Sulphart, fluturând o pereche de cizme galbene.

La ieşirea din cărare, un sergent aşezat pe vine striga: „La stânga, în trăgători, la stânga!”; şi şirul pornea iar, în fugă, pe un drumeag mărginit de o rigolă. Mai departe, în câmpie, nu se vedea decât o reţea de sârmă ghimpată, pe jumătate ascunsă de buruieni. Nicio tranşee, niciun german, niciun foc.

Curând, focul încetă şi ne domolirăm fuga, grupându-ne; izbucni însă, sădindu-şi pe tot drumul şiru-i de copaci vaporoşi, o salvă de şrapnele şi când ne uitarăm, văzurăm drumul pustiu. Se pitiseră cu toţii în şanţ, sau îndărătul bucăţilor de zid. Ne îngrămădisem, pachet, într-o rigolă îngustă, săpată la poalele unui zid de chirpici. Ne săltăm, nervoşi, pe ceafă, sulul păturii,

aşteptam… Obuzele se înverşunară o clipă, nişte 88-uri care treceau atât de jos, atât de aproape, încât ne miram că nu vedem iarba secerată înaintea noastră şi ne luam capul în palme. Tirul rătăcit se lungi apoi, urmându-şi jocul de-a v-aţi ascunselea în sat. Pe întreg drumul, şirul de oameni se ridică, fără a-şi părăsi adăposturile.

— Rămânem aici? întrebă un soldat care părea înfundat într-o adâncă vizuină.

— Nu, înaintăm mai departe, ne strigă, trecând în fugă, Ricordeau.

— La ce bun, satul ăla e luat.

— Cum îi zice?

Nu ştia nimeni.

— Am zbârcit-o, şopti, băgat în mine, Fouillard. Are să trebuiască să ne retragem.

Unii strigau: „Uite legiunea străină! înaintează”, alţii „Păzea! Ăştia-s nemţii! Atacă!”

— Au să ne ia din flanc.

— Eşti nebun, sunt tranşeele noastre.

Bombardamentul le închise gura pentru o clipă.

Cinchiţi, trăgeau câte un gât din bidon, între două rafale.

— Don’căpitan! Aici suntem, don’căpitan…

Cruchet îşi dăduse drumul din vârful taluzului, trăgând după sine bucăţi de moloz. Berthier alerga în spatele lui şi mergeau de la groapă la groapă, aruncându-se pe burtă când sufla câte un obuz. Căpitanul striga:

— Bravo, ştrengarilor… Să le luăm şi linia a treia… Atenţie la semnal pe dreapta…

Avea un chip nou, roşu, transpirat, cu un zâmbet larg şi tăcut aşternut pe buze. Alergând întruna, repeta:

— Atenţie la semnal pe dreapta… la dreapta…

Un bubuit şi nu mai auzii nimic… Fusese ca o izbitură masivă, care ne răsturnă pe toţi, o lovitură care te ameţeşte, un suflu care te dă peste cap… Şi norul acela gros, bezna… O mie de gânduri: am murit, sunt

orb, suntem îngropaţi. Apoi strigăte:

— Ajutor! repede…

Înotând în fum, răniţii fugeau. Fouillard era culcat în faţa mea, cu capul într-o baltă roşie şi spinarea i se zguduia convulsiv, ca de un plâns cu sughiţuri. Sângele lui şi-l plângea.

Încă un suflu se năpusti asupra noastră… Mă adunasem cu capul între genunchi, făcut covrig, strângând din dinţi. Cu obrazul crispat, cu ochii mijiţi, aşteptam…

Obuzele curgeau gârlă, unul după altul, dar nu le auzeam: prea era aproape, prea era tare. La fiecare explozie, ne sare inima din loc, capul, măruntaiele, totul zvâcneşte. Ai vrea să fii mic, şi mai mic, fiecare părticică din trupul tău te înspăimântă, mâinile şi picioarele se chircesc, capul vâjâie şi vrea parcă să se înfunde în grumaz, într-un cuvânt ţi-e frică, ţi-e cumplit de frică… Sub tunetul ăsta de moarte, nu mai suntem decât o grămadă care tremură, o ureche care pândeşte, o inimă înspăimântată.

Între fiecare două salve, se scurgeau zece secunde, zece secunde de viaţă, zece secunde imense cuprinzând într-însele toată fericirea, şi mă uitam la Fcuillard, care nu mai mişca acum. Sta culcat pe o parte, vânăt la obraz, cu gâtul spintecat, înjunghiat cum se înjunghie o vită.

Fumul puturos ascundea drumul, dar nu voiam să vedem nimic: ascultam, îngroziţi. Pisând de jur-împrejur, obuzele ne aruncau pietre în obraz şi stăm îngrămădiţi în făgaşul nostru, doi vii şi un mort.

Dintr-odată, fără nicio pricină, focul încetă. Mai căddeau obuze grele, tot pe ruine, stârnind gheizeri negri, mai departe însă, pentru alţii. În capetele noastre zdruncinate, clipa asta de tihnă a fost augustă. Mă întorsei şi, la poalele taluzului, îl văzui pe Berthier aplecat peste un trup lungit la pământ. Cine să fie?

Pe tot drumul, băieţii se ridicau: „Grenadierii! striga un glas.

Apoi, venind din dreapta, ne ajunse un ordin.

— Colonelul întreabă cine comandă în stânga… Transmiteţi.

— Transmiteţi… întreabă colonelul cine comandă în stânga.

Îl văzui pe Berthier punând domol pe iarbă capul mortului. Se ridică, livid, şi strigă:

— Sublocotenentul Berthier, de la a treia… Transmiteţi…

[1GS]

Ţinându-l de manta, Cilbert trase cadavrul până la malul pâlniei adânci în care ne aruncasem. De multă vreme morţii nu-l mai înspăimântau. Totuşi, îi lipsi curajul să-l ia de mină, de biata lui mină crispată, îngălbenită şi plină de noroi, şi se feri de privirea stinsă a ochilor acelora albi.

— Ar mai trebui vreo trei, patru ca ăsta, făcu Lemoine. Am avea un parapet straşnic, cu puţin pământ pe deasupra. p, + r.

Nu era decât o clipă de când bietul flăcău mai alerga încă cot la cot cu noi, cu ochii mari, holbaţi de groază, spre tranşeea germană din care ţâşneau flăcările scurte şi drepte ale mauserelor. Pe urmă, câteva rafale de obuz ciuruiseră compania, mitralierele seceraseră câteva şiruri de oameni şi, din masa fremătândă care şarja, tragică, mută, nu mai rămăsese decât ce vedeam: douăzeci de oameni făcuţi ghem, nişte răniţi care se târăsc, gemând, şi toţi morţii ăştia…

Între două explozii, Gilbert îl auzise strigând: „Aoleu! S-a zis cu mine”. Rănitul se mai târâse câţiva metri ca un animal zdrobit, şi-şi dăduse sufletul acolo, dintr-un horcăit. Ceva trist? Şi da, şi nu… În câmpia asta săracă, cu aspect de teren viran, nu era decât un cadavru mai mult, încă un om albastru care doarme, de îngropat după atac, dacă s-o putea. La câţiva paşi, sub un gorgan cretos, erau băgaţi în pământ nişte nemţi: or să fie bune crucile lor şi pentru noi, cu o capelă cenuşie

pe un braţ, cu una albastră pe celălalt.

— Ei, ce dracu' facem? întrebă Hamel, căruia îi curgea un firişor de sânge din mâneca ruptă. Nu vezi că ne-au lăsat mască?

— Nicidecum, zise Gilbert. Iese negreşit batalionul doi, dar trebuie să aşteptăm artileria să pregătească terenul.

— Şi dacă trag prea scurt, iar e vai de pielea noastră.

Ascunsă în iarba înaltă, tranşeea germană abia se ghicea, îndărătul păianjenului de fier al sârmei ghimpate. Germanii nu mai trăgeau şi până şi tunurile lor tăcuseră. Doar câte un 210, atent, mai trecea, foarte sus, gâfâind cu un gâlgâit de sticlă care se goleşte, şi mergea să cadă pe sat, încununând ruinele cu un nor greu, de uzină.

Culcaţi pe malul pâiniei, câţiva soldaţi pândeau, cu ochiul la firul ierbii; alţii discutau, îngrămădiţi în groapă.

— Crezi că se amână atacul la linia a treia?

— Mai mult ca sigur. Doar dacă n-om săpa o tranşee aici.

— Nu zău, că nu în mâna asta de ostaşi câţi am rămas le-o sta nădejdea atacului.

— Mor de sete. Mai ai ceva în bidonul ăla?

— Nimic… Uită-te puţin ce de-a băieţi au picat de la sat încoace.

Erau morţi peste tot: agăţaţi în mărăcinii de fier, doborâţi în iarbă, îngrămădiţi în gropile de obuz. Ici mantale albastre, colo cenuşii. Unele erau înfiorătoare, cu obrazul umflat acoperit parcă cu'o mască de pâslă mucegăită. Alţii erau pământii, cu ochii goi: cei din primele atacuri. Îi priveam fără să ne mişte, fără să ne facă silă şi, când citeam un număr necunoscut pe gulerul mantalei, ne spuneam doar: „Ia uite, nu ştiam că şi regimentul lor…"

La câţiva paşi de pâlnie, un ofiţer sta culcat pe o parte, cu mantaua descheiată şi în degetele-i ciolănoase îşi ţinea pachetul cu pansament pe care nu fusese în

stare să-l desfăşoare.

— Ar trebui să încercăm să-l tragem până aici, spuse Lemoine, care-şi urmărea ideea, ar mai fi încă unul pentru parapet. Şi cu neamţul de dincolo…

— Ce, te-ai smintit? bombăni Hamel. Poate vrei să ne repereze cu tot teancul ăsta în faţa noastră.

— Băieţii din alte gropi cum şi-au făcut parapete?

Într-adevăr, din loc în loc, de-a lungul întregii creste se ascundeau oameni, pe care-ai fi putut să-i iei drept nişte ciorchini de morţi. Culcaţi lângă cea mai măruntă movilă, ghemuiţi în cele mai strâmte gropi, roboteau aproape nemişcaţi, scormonind pământul cu lopeţile Lineman şi, răbdători, înălţau în faţa lor nişte grămăjoare de pământ, nişte muşuroaie pe care orice suflu le-ar fi spulberat.

— Groapa noastră e mai adâncă, suntem mai apăraţi, observă Gilbert.

— Da, dar dacă reperează creasta, atunci să vezi nuntă.

În clipa aceea, artileria nemţească se deşteptă. Se auziră sosind câteva obuze, fuzante, care explodară mult prea sus, într-un smoc negru, dar după reglarea tirului, bombardamentul începu. Cele dintâi căzură destul de departe, în stânga, apoi rafala se apropie, ţinând creasta şi… deodată… Patru bubuituri grăbite, patru jeturi de aburi, patru explozii… Salva căzuse în faţa pâlniei noastre şi un nor gros, puţind a praf de puşcă, umplu groapa. Făcuţi covrig, ne aruncasem unul într-altul, fiecare căutând să se înfunde sub picioarele înnodate. Gilbert îşi ascundea instinctiv capul sub braţul îndoit din cot, ca un copil speriat. Şi iar o ploaie de ţărână… sosea salva a doua, pisând de jur-împrejur, cu izbituri furioase, la dreapta, la stânga. Apoi, deodată, se întâmplă ceva brutal, ceva nelămurit şi cumplit, ţâşnind ca din noi înşine…

Obuzul explodase pesemne în malul pâlniei. Doi oameni nu mai mişcau, alunecaţi în fundul gropii. Ieşiţi

din minţi, răniţii fugeau cu obrazul însângerat, cu mâinile cruşite. Cei ce rămâneau abia dacă se uitau la ei, înfipţi în pământ, cu capul între umeri, aşteptând lovitura supremă. Dar, deodată, tirul se lungi: măturau în dreapta. Toate capetele se ridicară. O, neasemuit minut de bucurie, când moartea s-a dus mai încolo!

Gilbert îşi aruncă ochii pe câmpie. Ies nemţii?… Nu. Nu se vede nimic. Abia pe urmă îi privi pe cei doi camarazi, a căror gură întredeschisă părea că vorbeşte cu cerul.

— Nu putem să-i lăsăm aici, să-i călcăm în picioare, propuse Lemoine, să-i punem mai bine în faţă.

Doi băieţi îl apucară pe primul, năclăindu-şi mâinile cu sânge închegat şi-l urcară pe malul pâlniei. Gilbert îl întoarse cu faţa spre inamic, ca să nu-l vadă. Celălalt cadavru fiind mai greu, trebui să-i ajute, ţinându-i capul care se bălăbănea.

— Aşa, făcu mulţumit Lemoine, am făcut rost de un parapet straşnic… Bieţii băieţi, nu s-au gândit la una ca asta, adineauri… Şi unul chiar îmi dăduse adresa de-acasă… Păzea!

Începe iar: nişte 88-uri acum, sub focul cărora ne turteam la pământ, cu nasul în ţărâna uscată. Soseau câte cinci şi atât de iute, încât pornirea şi explozia detunau deodată.

În câmp, răniţii fugeau; seceraţi de schije, unii n-apucau să ajungă mai departe. Dar dincolo de reţeaua de sârmă ghimpată tot nu se vedea nimic, nimic. Bătălie fără inamic, moarte fără luptă. De dimineaţă, de când ne băteam, nu văzusem douăzeci de germani. Morţi, altceva nimic decât morţi.

Cu obrazul ţeapăn, cu unghiile băgate în carne, cu dinţii strânşi, număram exploziile. Încet, încet, capul se goleşte, părând totuşi mai greu. Dar de ce rămânem, totuşi, atât de calmi? Pândim, ne ferim, dar inima nu bate mai iute, şi privim de jur-împrejur fără înfiorare, fără uimire. Nu se mai aude nimic decât exploziile astea

infernale care-ţi sfâşie pieptul. Şi trag şi trag… Ne simţim picioarele moi, mâinile reci, fruntea fierbinte. Să fie asta frica?

În fundul gropii mai zăcea un trup. Acela nu murise dintr-odată. Se zbătuse îndelung, horcăind livid. Acum nu mai mişca.

— Nu-l punem şi pe el sus? întrebă Lemoine, cu capul pitulat sub braţul îndoit.

— Până ne-or pune alţii pe noi, răspunse Hamel.

Ne priveam unul pe altul cu o ciudată nelinişte. Pe care din noi are să ne urce, din clipă în clipă, sus acolo, ca să îngroaşe zidul morţilor?

Opintindu-ne, îl scoaserăm pe ultimul din groapa comună şi trupu-i mutilat deveni încă o dâră cafenie pe flancul pâlniei.

Ca o furtună care se potoleşte, canonada slăbise şi ea, şi din toate gropile răsăreau capete speriate. Vor ieşi oare germanii la atac? Un ofiţer se ridică în picioare în spatele unei movile.

— Curaj, băieţi, ne preveni el.

În aceeaşi clipă, la câţiva paşi de noi, o voce lansă:

— Atenţiune, uite-i!

Atunci ieşiseră, nicio sută de oameni, dintr-o mică pădure, situată la două sute de metri de creastă. Şi numaidecât se ivi un al doilea grup, venit nu ştiu de unde, pe urmă încă unul, care se avântă răcnind, şi răspândindu-se în trăgători.

— Nemţii! Trageţi, trageţi… Ochiţi la bază…

Toţi strigau, din fiecare movilă urcau ordine şi răpăiala împuşcăturilor cuprinse toată linia. Deodată, nu se mai văzu nimic. Se culcaseră ei? îi culcasem noi?

După un minut, bombardamentul reîncepu, mai brutal, mai precis. Între două rafale, vedeam fugind răniţii. Alergând sau târându-se, încercau să ajungă la un taluz scund, înfrunzit, care mărginea câmpia.

— Se ascund în şanţul nemţilor, strigă un puşti din contingentul T5. Nu mai poţi să treci, de mulţi ce sunt. Şi

obuzele cad din plin într-înşii. Straşnică marmeladă!

Artileria noastră răspundea – 75-ul miorlăind, 120-ul brutal, şi tunul-revolver scuipând ca o pisică. Fiecărei salve îi răspundea altă salvă. Şi, în groapa noastră, ghemuiţi lângă morţii pe care cei mai speriaţi şi-i trăgeau peste ei, ca pe nişte scuturi însângerate, supravieţuitorii aşteptau. Nu se mai vedea decât din loc în loc câte un soldat, ceva albastru ghemuit într-o groapă. S-ar fi zis că lanţul de oameni desfăşurat înaintea satului cucerit se frângea, verigă cu verigă. La fiecare zece paşi, zăceau soldaţi, cu ochii la cer, cu coapsele desfăcute şi genunchii ridicaţi, sau pe burtă cu capul sub braţ. Unul dintr-înşii era atât de bine culcat, încât ai fi zis că doarme, şi Gilbert, văzându-l, îl pizmui.

Brusc, tună o nouă salvă. Când ridicarăm capul, zărirăm în fumul care se risipea mogâldeaţa cea albastră răsturnată pe o parte. Pe mantaua-i nou-nouţă se întindea o pată roşie. Gilbert se târî până la el, îl ridică puţin, apoi, lăsându-l să cadă, ţeapăn, la loc, se întoarse dintr-un salt.

— Nu merită osteneala, l-au ferchezuit bine… A şi început să horcăie…

Exploziile se ciocneau între ele, fumul nu mai avea răgaz să se destrame, şi schijele zburau, în stoluri turbate. Deodată ne orbi o flacără galbenă şi roşie. Dintr-o mişcare, ne aruncasem unul într-altul, înmărmuriţi, cu inima strânsă. Şi Gilbert a căzut desigur fără să fi auzit nimic, fără să fi simţit nimic, decât un pumn zdravăn în cap, un suflu infernal drept în obraz…

Când îşi veni în fire, cu capul greu, dădu temător din picioare. Îl ascultau, se mişcară… Nu, acolo n-avea nimic. Îşi trecu apoi mâna peste obraz… Ia te uită, era roşie! Rana era la frunte, lângă tâmplă. Aplecându-mă asupra lui, îi spusei:

— Un fleac… O zgârietură.

Nu-mi răspunse, încă buimăcit, şi rămase neclintit câteva clipe. Băgat în el, Hamel era tot în genunchi, cu

obrazul în pământ. Nu mişca, nu sufla, dar Gilbert nu îndrăzni să-i vorbească, nici măcar să-l atingă, ca să se amăgească măcar un minut că n-a murit. Pe urmă îl întrebă pe Lemoine, ocolind cuvântul.

— S-a terminat?

Celălalt îi arătă, simplu, un firicel subţire de sânge care se prelingea din cască, scurgându-se pe gât. Încă unul… în fundul pâlniei, se îngrămădeau pe puţin zece trupuri. Între două mantale însângerate, se ivea de sub cadavre câte un cap palid, cu ochii holbaţi. Viu sau mort?

Gilbert îşi desfăcu pachetul de pansament şi se legă la frunte. Cu batista îşi şterse sângele care-i curgea de-a lungul obrazului, într-o caldă dezmierdare, apoi, ca să-şi răcorească fierbinţeala, îşi puse capul pe ţeava puştii, rece ca gheaţa. Într-un scurt răstimp de acalmie, auzi în dreapta plesnetul împuşcăturilor şi al grenadelor. Gândi nelămurit: „Iar atacă”. Dar îi lipsi curajul să privească spre câmpie.

O nouă salvă se abătu, răscolind ţărâna, apoi un şrapnel de o sută cinci explodă drept deasupra noastră. Gilbert rămase o clipă buimac, şi inima i se opri. Apoi, îndreptându-se brusc din şale, se ridică în picioare, sări pe malul pâlniei şi fugi. Mergea să se ascundă într-o altă groapă, oriunde, numai să iasă din gaura asta, din mormântul ăsta deschis. Altă salvă suflă: se aruncă la pământ. Apoi se ridică, înnebunit, alergă la dreapta, la stânga, poticnindu-se de trupuri. Toate pâlniiie erau ticsite: pretutindeni morţi zdrobiţi, răniţi cadaverici, soldaţi la pândă.

— Nu mai e un loc?

— Nu… Am un camarad rănit.

Se mai foi o clipă, apoi se ai uncă pe burtă în spatele unei moviliţe. Inima îi bătea să se spargă, ca o vită pe care ar fi strivit-o sub ei. Gâfâind, asculta tunul, cu capul înfierbântat şi pustiu de gânduri. Deodată îşi zise:

— Ce-am făcut, am fugit!…

Îşi repetă de câteva ori cuvintele astea, de parcă nu le-ar fi înţeles. Pe urmă, ridicându-şi capul, îl văzu pe Lemoine făcându-i semn. Atunci, în fugă, dintr-o răsuflare, se întoarse la pâlnie. La postul lui…

Semăna cu un teasc, groapa asta tragică cu pereţii vineţii şi, ca să nu calci în picioare trupurile camarazilor care umpleau cazanul, trebuia să te ţii de malul pâlniei, cu degetele înfipte în pământul sfărâmicios. Lui Gilbert i se păru că o să leşine. Nicio durere, nicio emoţie: doar puţină oboseală. Ofiţerul, tot în genunchi în spatele movilei, îl zări şi-l chemă.

— Ei, băiete, merge?

Gilbert îl privi, privi morţii. Cu dosul palmei îşi şterse obrazul pe care-l gâdila sângele, apoi răspunse:

— Merge…

Ziua se îndepărtează, aşternându-şi amurgul pe câmpie. În stânga, mai scânteiază nişte împuşcături, dai ca un foc care stă să se stingă.

Ce s-a întâmplat pe la prânz? Am tras, arşi de soare, cu capul greu, cu gâtul uscat. În cele din urmă a plouat şi ploaia aceea torenţială a spălat fierbinţeala care ne ardea pe toţi. În rafale, artileria mătura creasta, turbând de necaz că mai dă acolo peste oameni vii. Pe urmă ni se părea că-i vedem pe nemţi avântându-se. Şi trăgeam, trăgeam…

Foarte aproape, căzuţi în propria lor sârmă ghimpată, zăceau, făcuţi covrig, câţiva nemţi, ca boabele unui funebru şirag de mătănii. Îmi sare în ochi unul, cu sacul de grenade pe burtă: cu o ultimă picătură de vlagă, ridică din când în când braţul, şi bate aerul o clipă.

În uia bra tot mai Hedăă, infanteristul acela mititel horcăie întruna. E îngrozitor puştiul ăsta care nu vrea să moară.

Să fie schimbul? Sosesc oameni, în fugă, şi merg din groapă în groapă, cu spinarea încovoiată.

— Ei, băieţi, gata? Plecăm? Ce regiment?

Eroare: sunt agenţii noştri de legătură.

— Ce se aude? Plecăm?

— Nu… trebuie să mai stăm. şi la noapte. Companiile de întăriturі vin cu unelte. Trebuie să ne organizăm pe creastă.

Răsăriţi din toate părţile, oamenii se apropie, în patru labe.

— Ce face? Să rămânem aici? Bună afacere… Nu mai suntem nici treizeci de inşi din toată compania.

— Şi tot noi, care va să zică… Mie nu-mi pasă, sunt rănit, o întind.

— Ordinu-i ordin, repetă agenţii… Trebuie să rezistăm. Schimbul vine mâine.

Ia te uită, nu se mai aude rănitul acela mititel… Gilbert se simte stors de vlagă, cu capul pustiu. Ar vrea să nu se mai mişte şi să doarmă, să doarmă. Cămaşa i s-a lipit de spate. Să fie ploaia? Transpiraţia?

Artileria a tăcut, istovită, cu glasul frânt. Acum se aud mai bine gemetele. Aveţi răbdare, copii, aveţi răbdare, nu mai strigaţi, acuşi vin brancardierii.

Se lasă noaptea.

Şi, domol, amurgul îşi ţese în tăcere pâcla, singur giulgiu uriaş pentru atâţia morţi neînfăşuraţi.

O ciurdă jigărită, un regiment de noroi uscat, ăştia sunt oamenii care ies din şanţuri şi o iau în debandadă peste câmp. Chipurile noastre livide şi murdare doar ploaia le-a mai spălat. Mergem târându-ne picioarele, cu spinarea încovoiată, cu gâtul întins.

Ajuns pe creastă, mă opresc şi mă întorc ca să mai văd o dată, ca să-mi întipăresc în suflet imaginea câmpiei aceleia întinse, brăzdată de tranşee, arată de obuze, cu cele trei sate pe care le-am luat: trei grămezi cenuşii de ruine.

Ce trist lucru e priveliştea unei victorii! Negura îi mai ascunde, încă, sub giulgiul ei, câteva colţuri şi nu mai recunosc nimic, pe harta aceea vastă de pământ răscolit. Trois-Chemins, Ferma, Boyau-Blanc, totul e otova; e aceeaşi şi aceeaşi câmpie, tocită de i se vede

urzeala de marnă albă, un bărăgan pustiit, fără un copac, fără un acoperiş, fără urmă de viaţă, plin pretutindeni de pete minuscule ca de muşte: morţi, morţi…

— Sunt douăzeci de mii de cadavre de nemţi aici, strigase colonelul mândru de noi.

Francezi câţi?

Zece zile a trebuit să rezistăm pe şantierul acela mohorât, să ne lăsăm tocaţi batalion după batalion, ca să mai înnădim un petic de ogor la victoria noastră, un şanţ surpat, o bojdeucă dărâmată. Dar zadarnic caut, nu mai recunosc nimic. Locurile unde atâta am pătimit seamănă perfect cu altele, pierdute în acelaşi pastel cenuşiu, ca şi cum n-ar putea exista două înfăţişări ale unuia şi aceluiaşi supliciu. Acolo, undeva… Mirosul fad de cadavru dispare, nu se mai simte acum decât clorul, răspândit cu cisternele de apă. Eu însă duc cu mine în cap, în piele, cumplita duhoare de mort. E în mine pentru totdeauna: ştiu acum cum miroase mila.

Pe măsură ce ne depărtam de front, rămăşiţele secţiunii se adunau, companiile căpătau iar o formă. Ne uitam unul la altul şi ne înfricoşam.

Nişte soldaţi întinşi pe iarba plină de pecingine se ridicară şi veniră spre noi. Chiar în seara asta trebuiau să intre în dispozitiv de luptă.

— E greu, băieţi?

— Sectorul morţii.

Arătând scurt cu bărbia către ceata noastră istovită, Breval spuse simplu:

— O companie.

Străbăturăm, cu fruntea în pământ, un sat jalnic cu ferestre fără geamuri şi cu acoperişurile sparte, pe urmă furăm opriţi pe un câmp, lângă drumul mare, unde aşteptau nişte camioane. Acolo, mâncarăm: orez cald care-ţi umfla burta, de care nu ne mai săturam ghiftuindu-ne, lacom, şi căni pline de cafea fierbinte, nu că ne-ar fi fost cine ştie ce foame, cât ca să ne despăgubim de zilele acelea de mizerie, să ne îmbuibăm,

să simţim că plesnim.

Bătrânul furier cu barbă albă distribuia rachiul cum se toarnă vinul, cu cana plină.

— Trebuie să-l terminăm, ne striga el cordial.

Cât despre vin, n-aveai decât să-ţi torni. Bând tolăniţi, băieţii se uitau cu ochi răi la bătrân.

— Din cauza lui a murit Lambert.

— Săracul!... Nu mai fusese în tranşee de la Berry.

Tăcut, mă gândeam la crucea lui, la fatidica cruce de umbră.

— Se pare că s-a ridicat de trei ori, povestea Gilbert, tare ca să-l audă furierul, şi de fiecare dată l-a atins o mitralieră. Pe urmă s-a mai şi târât, strigând... îi făgăduisem să-i scriu maică-sii.

Cei mai osteniţi adormiseră. În grupuri mici laolaltă cu gradaţii, ceilalţi discutau: vorbeau toţi deodată, înfriguraţi, aruncându-şi de-a valma, cu sufletul la gură, impresiile, de parcă ar fi vrut să se descarce de amintirile acelea prea apăsătoare. Mai emoţionaţi chiar decât noi, automobiliştii ascultau şi, cum numai ei citiseră ziarele, ne explicară bătălia, de care noi nu ştiam nimic.

Băieţii arborau toţi trofee luate de la inamic, căşti la centură, ca nişte scalpuri.

— Ţi-o cumpăr, îi propuse unuia un şofer.

Ispitit de preţ, un altul îşi oferi prada şi, pe marginea drumului, se încinse târgul. Se vindeau tot felul de amintiri, toate epavele pe care le poate arunca un atac: epoleţi, mantale cenuşii, schije de obuz – „iese o călimară a-ntâia, fraţilor...” – încărcătoare de Mauser cotate la un franc, saci căptuşiţi cu blană roşie, căni mici de aluminiu, care nu ocupă loc mult, dar care îţi frig degetele, bidoane învelite în pânză kaki, cărţi poştale cuprinzând gândurile dragi ale cine ştie cui. Pe câte un coif având pe el vulturul cu aripile întinse, oamenii se aplecau curioşi să vadă gaura ucigaşă ne unde zburase viaţa. Sulphart îşi flutura perechea de cizme galbene ca

pe o piesă rară.

— Ghete nemţeşti, băieţaş! striga el… Ciubote mişto… Care vrei să te fâţâi prin Paris cu copite nemţeşti?

Tăcu brusc şi îşi strânse marfa, ca un negustor ambulant surprins de poliţie.

— Şase, uite-l pe Morache…

Nu-l mai văzuse de zece zile, din dimineaţa atacului. Nu părăsise o clipă beciul puturos – primul întâlnit – pe care şi-l alesese drept post de comandant, şi ieşise de acolo cu obrazul acoperit parcă de mucegai, cu buzele vinete, clipind din ochi. Îşi aduna, ţipând, compania – compania lui, acum că murise Cruchet – şi cu vârful bastonului îi trezea brutal pe cei ce dormeau.

— Aida, mişcă, am comandat echiparea, putoare, îi striga în obraz lui Broucke, care se ridica buimac, cu ochii cârpiţi de somn.

Înjurând, ne echipam.

— Sper totuşi că n-o să ni-l pună şef pe ăsta, după tot ce-a mişculat… Berthier a făcut toată treaba…

— Da, dar n-are decât o tresă.

— Noroc de Vieuble, că s-a evacuat; ce-ar mai fi guiţat!

— Ăsta zic şi eu că a avut baftă… Să-l fi văzut fugind cu mina paradită, zău că te umfla râsul.

Ne îmbarcarăm. Într-o clipă, eram toţi cazaţi, cu sacii stivă în fundul camioanelor, ba mai aveam şi loc să şedem, să ne întindem, să ne simţim comod.

— Ar fi trebuit să prevadă, zise ridicând din umeri gradatul care ne supraveghea, în genunchi pe scaunul lui. Au comandat tot atâtea camioane câte v-au adus, şi acum sunteţi, nu-i aşa, mai puţini…

Atunci abia observarăm locurile goale. Ce mulţi lipseau!… Mi se părea că-l văd încă aievea pe lunganul de Lambert, silindu-se să râdă, pe bătrânul Hamel, fumându-şi pipa în colţul lui, pe Fouillard, care se aşezase în spate, lăsându-şi picioarele să atârne. La

fiecare hop, spunea:

— Măcar de-aş cădea şi mi-aş rupe nasul!

Convoiul se urni, într-un nor gros de praf care le punea şoferilor ciucuri pe ochi şi bărbi de moşnegi. Zăpăciţi şi legănaţi, dăulaţi de căldură, de osteneală şi de vin prost, moţăiam, prea hurducaţi totuşi ca să putem dormi. Doar Broucke se puse numaidecât pe sforăit, culcat pe spate, cu tărtăcuţa-i de paie galbene săltând pe sac.

Maroux, aplecat în afară, se agăţa de fete, fluturând triumfal un coif cu ţeapă, de parcă l-ar fi dobândit într-un duel. Între sate şi camioane se schimbau semne, strigăte, ba chiar bezele, pe care ni le întorceau fete transpirate, cu cămaşa răscroită pe piept.

Ne depărtam de război; ferestrele aveau geamuri, acoperişurile ţigle. Deodată, camioanele dansară pe caldarâm şi, numaidecât, auzirăm nişte urlete ce porneau din primele maşini. Zeci de capete se strecurară de pe sub prelate, toate corpurile se aplecară înspre spate; şi atunci, de-a lungul întregului convoi, se iscă o larmă nebună de aclamaţii; fabuloasă apariţie, minunea minunilor, ce ne era dat să vedem: un tren, un tren civil adevărat, cu vagoane adevărate şi, pe peron, o femeie cu pălărie.

După ce trecurăm bariera, intrarăm într-un orăşel, cu prăvălii, cu trotuare, cu femei, cu cafenele, la care ne uitam orbiţi, năuci, ca nişte sălbatici, nemaistăpânindu-ne răcnetele de bucurie. Cei care erau pansaţi la frunte îşi scoteau căştile ca să fie văzuţi mai bine şi Belin trimitea, fudul, bezele cu mâna-i bandajată, ca un teanc de rufărie nou-nouţă.

La o fereastră înflorită, se: vi un căpşor bălai şi drăguţ – toate căpşoarele sunt drăguţe, când le zăreşti doar o clipă – salutat în treacăt de o îndelungată aclamaţie, şi vârtejul era departe când fata mai asculta încă, plecată peste brazda aceea de praf şi de strigăte.

Convoiul înainta într-una şi nimeni nu se plângea

de drumul prea lung. Am fi vrut. să mai aşternem câteva sate, câteva câmpuri, câteva poşte între război şi noi. Ce bine, n-o să mai auzim tunul! în mirişti, ba – tozele mâncau, sforăind, snopi blonzi; câte o pădurice de un verde crud ne răcorea ochii arşi; invidiam fericirea satelor pe care le întrezăream printre copaci, a fermelor cu acoperişuri roşii care nu mai erau pentru noi decât nişte cantonamente.

Era prea cald, sub prelatele pe care soarele bătea în plin. Amorţiţi, nu mai strigam, am fi vrut să dormim… în sfârşit, camioanele încetiniră, apoi se opriră.

Ne dureau picioarele, capul ne era greu, trupul îndurerat. Bombănind, ne legam sacii care niciodată nu ni se păruseră atât de grei.

— De ce nu ne-or fi debarcat în sat?… se vede treaba că cei de la statul-major habar n-au ce-i oboseala…

Cum coborârăm, câţiva se şi prăbuşiră în iarbă. Alţii înaintau şchiopătând, cu picioarele umflate în încălţările bâhlite, pe care nu le mai scosesem de două săptămâni. Ne sprijineam în puşti, ne rezemam de copaci, ceată răpănoasă de ologi, pe care n-o mai susţinea nicio voinţă. Bourland sosi pe bicicleta-i măruntă şi mă strigă:

— Jacques!… Defilăm în sat, cu muzica în frunte. Generalul e în garnizoană.

Pe taluz, capetele băieţilor culcaţi se ridicară, indignate; şchiopii se apropiară.

— Ce face? Paradă ne mai lipsea? îşi bat joc de noi? Li se pare că nu suntem destul de dărâmaţi şi aşa?

— Nu, generalul vrea să numere citi n-a izbutit să omoare.

— Foarte bine, eu nu mă duc; să zbiere Morache cât o pofti…

Sulphart striga mai tare decât toţi, fluturându-şi cizmele nevândute.

— De de-alde astea sunt buni, de panorame… Când

e oleacă de sfârâială prin tranşee nu-i mai vezi pe niciunul. Nu le mai ardea de nuntă acolo la Trois-Chemins.

ITTTI o paradă acum după câte-am tras, trebuie să fii nebun, încuviinţă categoric Lemoine. Ar trebui să nu meargă niciunul.

În timp ce discutau, opri o maşină şi coborî din ea Berthier. Mantaua plină de noroi stătea ţeapănă pe el, ca un cilindru de clisă uscată; cu ochii duşi în fundul capului în spatele ochelarilor, înainta trăgându-şi paşii. Se vedea clar că nu mai poate.

— Ne-am săturat, domnule locotenent, îi declară Sulphart, cu o neclintită demnitate de om liber. N-are nimeni chef să defileze pentru toţi ţărănoii.

— O fi, dar mai e şi generalul, replică cu blândeţe Berthier. Aşa că, sacul în spinare, bătrâne… E un batalion de răcani cantonat aici, trebuie să le arătăm că nu suntem un regiment de domnişoare.

Ne echiparăm până la urmă, bombănind. Ne aliniarăm.

— La dreapta câte patru!

Pe drum, se vedea aliniindu-se muzica, şi drapelul, scos din tocul lui, luându-şi. locul în rând.

— Înainte… are!

Regimentul se urni. În frunte, fanfara cânta marşul regimentului, şi, când trompeţii reluară victorios refrenul, mi se păru că spinările ostenite se îndreaptă. Pornisem anevoie, dar acum cadenţa era mai vie, oamenii băteau pasul în ritm regulat. Defilau nişte manechine de noroi, cu bocanci de noroi, cu jambiere de noroi, cu mantale de noroi, cu bidoane ca nişte bucăţi mari de argilă.

Niciunul din cei răniţi uşor nu părăsise coloana, dar nu erau nici mai palizi, nici mai istoviţi decât ceilalţi. Toţi aveau, sub căşti, aceleaşi trăsături de groază: o defilare de strigoi.

Ţăranii de prin părţile frontului sunt călită la suflet

şi nu se mai emoţionează cu una, cu două, după atâtea orori; totuşi, când văzură ieşind prima companie a acestui regiment de pe tărâmul celălalt, se schimbară la faţă.

— Vai! săracii băieţi…

O femeie începu să plângă, apoi altele, apoi toate… Era un prinos de lacrimi, de-a lungul întregului şir de case şi abia când le văzurăm plângând înţeleserăm cât am pătimit. O teistă îngâmfare îi cuprinse pe cei mai simpli la suflet. Toate capetele se ridicară, cu o mândrie ciudată în ochi. Muzica ne înflăcăra, alămurile sunau, tobele băteau; cei mai istoviţi păreau să renască şi-i simţeai pe toţi gata să strige: „Noi! noi am dat atacul!… Noi ne întoarcem de acolo, de sus…”

În piaţă, batalionul bobocilor sta aliniat, în mantale noi, cu baioneta la armă. La câţiva paşi în faţa lor, generalul, călare, cu suita-i muiată în fireturi şi decoraţii. Niciun glas în rândurile noastre, nicio şoaptă în faţă. Nu se auzea, afară de muzica înflăcărată, decât cadenţa mecanică a regimentului în marş. Privirea voluntară a celor ce defilau părea că vrea să-i domine pe toţi tinerii aceia care prezentau, muţi, arma.

Generalul se ridicase în scări şi, cu un gest larg şi teatral, cu un splendid gest cu sabia goală, salută drapelul nostru ciuruit, ne salută pe Noi… Şi deodată, regimentul nu mai fu decât o singură fiinţă. O singură mândrie: de a fi cei salutaţi. Mândri de noroiul de pe noi, mândri de chinul nostru, mândri de morţii noştri!…

Trâmbiţele răsunară reluând refrenul şi intrarăm pe strada mare, glorioşi, ţepeni, între două şiruri vii de ţânci care mergeau în pas cu noi. Fata de la Poştă, cu ochii roşii, cu capul pe spate, făcu bună ziua cu batista udă, strigând nişte cuvinte care se înecară într-un sughiţ.

Atunci Sulphart, palid ca ceara, nu se mai putu stăpâni:

— Noi am luat satul! îi strigă el cât îl ţinea gura. Noi!

Şi din toate capetele întoarse, din toţi ochii strălucitori, de pe toate buzele, părea că ţâşneşte acelaşi strigăt de mândrie:

— Noi! Noi!

Plină şi puternică, muzica ne îmbăta, ca ducându-ne cu sine la o petrecere de duminică; înaintam, cu focul în şale, stând împotriva acestor lacrimi cu mândria noastră de bărbaţi biruitori.

Haida de or să fie veşnic războaie, veşnic, veşnic…

În grădina morţilor

Compania înainta smucit, oprita ba de rachete, ba de cei care-i cărau pe răniţi.

Lărgindu-se, tranşeea ieşea din când în când la suprafaţă, astupată de un obuz şi, în faţa noastră, îi vedeam răsărind din umbră pe băieţii cu spinările încovoiate, galopând peste câmp, cu arma în mână, spre a sări repede înapoi în şanţul răscolit. Nu vorbea nimeni, abia dacă mai bombănea câte unul: zoream înainte, repede, de parcă la capătul drumului ne-ar fi aşteptat fericirea.

— Atenţiune! transmise şoptit un agent de legătură care ne călăuzea spre primele linii, sunt doi oameni de corvoadă căzuţi de-a curmezişul cărării. N-a fost încă vreme să-i ridicăm.

Gilbert, care mergea înaintea mea, mă avertiză:

— Sări.

Mă poticnii de ceva: două gâlme, două dâmburi moi. Călcaţi în picioare de un schimb întreg, trupurile turtite se şi acopereau cu un giulgiu subţire de ţărână.

— Până mâine nici nu se mai văd, făcu un glas.

Bombardamentul inamic continua, regulat, crâncen. În bubuiala aceea neîntreruptă, nu ascultam însă decât obuzele care se spărgeau lângă noi: celelalte nu mai contau. La fiecare salvă, ne aruncam la pământ, tupilaţi sub sac, pândind torţa roşie a exploziei. Pe urmă porneam iar, în trap zdruncinat.

În spatele agentului de legătură, care şovăia din

când în când la câte o răscruce, oamenii mârâiau, din obişnuinţă.

— Mama ei de treabă… Parcă întotdeauna-i alege anume pe cei mai tâmpiţi ca să ne conducă… Ai să vezi că ne rătăceşte.

Străbăturăm în fugă un drum aşternut cu pietriş şi, părăsind cărarea, ocolirăm ruinele satului, ferindu-ne pe după nişte ziduri năruite, care ne ajungeau până la brâu. Încotro mergeam? Să schimbăm pe cineva? Nu ştiam.

— Mai repede, mai repede, striga Morache.

Rachetele se vedeau foarte aproape acum, în spatele unui taluz, şi curba lor capricioasă părea că se abate drept spre noi. Nu se mai auzea de jur-împrejur zvonul înăbuşit al trupelor de schimb, bâzâitul certăreţ al corvezilor; toate zgomotele amuţiseră şi, în bătaia turbată a tunului, se simţea, aproape de tot, marea tăcere în fiorată a tranşeelor.

— Transmiteţi: linişte, şopti călăuza.

— Nu te teme, răspunse Sulphart, n-are nimeni chef să cânte.

Un zid înalt închidea câmpia, spart, dărâmat, cu bucăţi mari rămase aproape intacte. Se desena tragic şi negru pe cerul acela de război, de un alb crud. Din loc în loc, câte un ciot de copac. Să fi fost rafinăria de zahăr, de care ni se tot vorbea? Sau poate parcul castelului?

— Pe aici, şopti încetişor agentul de legătură.

Era în zid o spărtură mai largă: pe acolo trecurăm. Câteva baionete se agăţară, un bidon zăngăni şi, ţinându-ne fiecare de silueta celuilalt, înaintarăm, poticnindu-ne în pietre. Şuierând, urcară în aceeaşi ţâşnire două rachete.

— Nu mişcaţi!

Explozia lumină brutal locul, orbindu-ne. Încremeniţi, fără a-şi clinti nici capul, oamenii priviră. Dintr-o singură ochire, văzură crucile, lespezile, chiparoşii: ne aflam într-un cimitir. Era o bina uriaşă de pietre zdrobite, de arbori ciopârţiţi şi, dominând ruinele,

un sfânt înalt şi sever ţinea pe braţele lipite o carte de marmură, în care, în fiecare noapte, schijele gravau, şuierând, câte ceva.

— Pe aici secţiunea întâi, comandă sergentul Ricordeau.

Şirul nostru îl urmă. O torpilă explodă la douăzeci de paşi, într-un snop roşu. Ne aruncarăm cu toţii la pământ. În beznă strigă un rănit.

— Haide, mai repede, ne zori sergentul… Căprăria Breval, aici.

În faţa mea, turtit pe un parapet de saci, o santinelă bombăni:

— Dobitocilor… Dacă o să răcniţi aşa, unul Wtf mai scapă. Nemţii sunt la mai puţin de douăzeci de metri.

Ricordeau, cu gâtul întins ca să-şi recunoască oamenii, ne amplasa:

— Lemoine, la meterez; îl iei pe primul. Or să ţi se transmită consemnele. Breval, ai astea trei bordeie pentru căprăria ta, dă-i bătaie…

Breval şi alţii intraseră într-o capelă strâmtă, fără acoperiş, şi-l văzui înfundându-se, pe burtă, în pământ.

Demachy, care era în faţa mea, îşi aruncă bagajele într-o groapă neagră, la poalele unei lespezi, şi sări. îl urmai. În aceeaşi clipă, o explozie cumplită făcu să se cutremure pământul şi pe acoperişul nostru de piatră se abătu grindina.

— La ţanc, zise Gilbei t.

Pe dibuite, încercam să descoperim lucrurile în jurul nostru şi mâinile ne alunecau pe pereţii reci. Pe deasupra capetelor noastre, se deschidea intrarea, ca o lucarnă albastră.

— S-o astupăm şi să facem lumină.

Prinserăm cu cartuşe o pânză de cort pusă în două şi Gilbert îşi scăpără bricheta. Luminarea cu fitilul turtit şovăi pâlpâind, apoi flacăra ne lumină adăpostul. Cei patru pereţi străluceau uzi. Pe pardoseala cavoului nu era decât o saltea murdară de ziare vechi, pe care se

citeau titluri germane.

— Foştii locatari ne-au lăsat de citit, ai văzut… Ia te uită, unul şi-a scris şi numele.

Pe peretele văruit o mână răbdătoare începuse într-adevăr să sape „Siegf…” La ce bun să-ţi însemnezi trecerea prin mormântul ăsta?… Şi cu celălalt, cu primul care a fost culcat aici, acela al cărui nume trebuie să stea scris pe cruce, cu el ce s-a făcut?

— Nu ţi-e puţin oarecum aici înăuntru?… Deşi, la urma urmelor, cu o pătură deasupra şi una dedesubt, n-are să fie de loc rău.

— Şi-apoi lespezile astea sunt groase, doar să nu cadă în plin drept peste noi. Eu sunt schimbul doi, de la trei la cinci; tu?

Ne culcarăm. Nu era mai multă lărgime decât într-un pătuţ de copil; cu toată mantaua, pătura şi aşternutul acela subţire de ziare, simţeam sub şale răceala pietrei. Îmi pusesem capul pe umărul lui Gilbert şi, cu mâinile vârâte subsuoară, cu gulerul ridicat, încercam să dorm. Nu se vedea nimic, nimic…

Sus, într-un tunet înspăimântător, bombardamentul continua, pregătind contraatacul lor, şi din când în când izbitura de berbece a unei torpile zguduia cimitirul. Mintea mi-era bântuită de un fel de coşmar lucid. Simţeam în spinare răsuflarea umedă a mormântului care-mi dădea fiori.

— Ţi-e frig?

— Nu.

Oasele… Unde or fi aruncat oasele? Mă urmărea o idee prostească. Aş vrea să ies să citesc numele, să ştiu în patul cui dorm. Aşadar, dacă pică o torpilă aici, s-a terminat. Nu mai e nevoie nici să ne îngroape, ba nici cruce nu mai trebuie: e gata pusă, pentru altul. Nu înseamnă să ispiteşti moartea, s-o sfidezi, culcându-te într-un mormânt? Şi totuşi, noi n-avem nicio vină… Da, aş dori să-i cunosc numele celuilalt. Fără să vreau, mă gândesc la ei. Mi-l închipui culcat, drept şi întins. Şi,

superstiţios, de teamă ca nu cumva, stând ţeapăn ca şi el, să fiu luat drept un mort, mă ghemuiesc, cu genunchii la gură.

— Mult te mai fâţâi!

O beznă neagră ne striveşte. Cei doi pereţi se apropie şi ne strâng unul într-altul, ca pe doi prunci la sânul mamei. Gilbert nu doarme nici el: îi simt în obraz răsuflarea gâfâită.

Siegfrieel. Da ce n-a rămas oare aici, o dată ce şi-a săpat numele? L-o fi gonit celălalt mort, care nu l-a vrut, şi s-a dus să moară afară, oriunde, în molozul acela măcinat de cioaie. Poate chiar de picioarele lui ţepene m-am împiedicat adineaori.

Am văzut o puşcă atârnată de braţul unei cruci; în locul coroanelor sunt agăţate nişte raniţe; obuzele au răsucit grilajul… Câte asemenea cimitire de ţară n-am străbătut cândva, în care caprifoliul îşi împletea ramurile pe mormintele uitate! O fată cu corsaj roşu plivea aleea. Era vară. Nu se poate să le fi fost frig ca nouă, sub gorganul lor cu iarbă grasă; suntem mai morţi decât dânşii, aşa cum tremurăm sub lespezile astea. Un fior de frig şi de spaimă mi se urcă de-a lungul mânecilor şi-mi strecură gheaţa în inimă. Nu e aşadar, o minciună frigul din mormânt de care vorbesc poeţii? Vai, tare mi-e frig:

Sus, obuzele, pe dibuite, caută într-una oameni în beznă. Şi totuşi, vom dormi. Cincizeci suntem sub cruci, o sută de morţi care dorm. Înviate, santinelele veghează, aruncând privii-i agere peste parapetul care stă să se surpe. Câte gânduri, câte visuri nu s-or depăna acum în noapte, în aceste alcovuri de veci!

Pe cei vii prea ingraţi îi socot, ne-ncloios.
Că dorm. aşa cum fac, în cearşaf călduros…

*

Trei zile, se împlinesc trei zile de când ţinem cimitirul pustiit de obuze. Nimic de făcut, doar de aşteptat. Când totul va fi zob, când nu va mai fi rămas decât un ghiveci de trupuri şi pietre zdrobite, atunci vor

ataca. Atunci vor trebui să se ivească şi nişte oameni vii.

Între aceşti patru pereţi care se crenelează şi se năruie, compania e prizonieră, izolată de regiment de

1 ISO]

bombardamentele care pisează ruinele, de mitralierele care mătură pistele.

Seara, pornesc câţiva oameni de corvoadă, se aventurează câţiva brancardieri. Şi repede, ascunzându-se, dezgroapă un om dintr-un cavou mare de familie, unde de câteva zile gem, fără nădejde de ajutor, câţiva răniţi, îi fură cimitirului un mort.

Mai sunt încă şase, în mormântul acela din care germanii au făcut un post sanitar. Când te apleci peste vizuina asta, te izbeşte mirosul lor cumplit de febră şi jelania rugătoare a horcăielilor lor contopite. Unul e acolo de o săptămână, regimentul lui l-a abandonat. Nu mai vorbeşte. E ceva tragic de slab, cu ochii uriaşi, cu obrajii supţi mânjiţi de barbă şi cu nişte mâini descărnate ale căror unghii zgârie piatra. Stă nemişcat, ca să nu-şi mai stârnească rana din coapsele zdrobite, dar o sete cumplită îl face să geamă.

Noaptea îi ducem apă, cafea când ne vine. La amiază însă, toate bidoanele sunt goale. Atunci, ars de friguri, îşi întinde gâtul slab şi linge lacom piatra mormântului pe care se scurge apa.

Unul mărunţel, într-un colţ, îşi curăţă limba albă cu un cuţit. Altul mai are viaţă în el doar cât un imperceptibil gâfâit al pieptului; cu ochii închişi, cu dinţii strânşi, s-a ghemuit tot ca să se apere de moai-te, să-şi scape puţina suflare care pâlpâie şi se duce.

Şi speră totuşi, toţi speră, chiar şi muribundul. Toţi vor să trăiască, şi mărunţelul repetă cu încăpăţânare:

— Astă-seară vin sigur brancardierii, ne-au promis ieri…

Viaţa asta e un lucru pe care-l aperi până la ultima tremurătură, până la ultimul horcăit. Apoi dacă n-ar avea nădejde în brancardieri, dacă patul de spital n-ar străluci

ca o fericire în visele lor înfrigurate, ar ieşi din mormânt, aşa cu picioarele frânte sau cu burta spintecată, s-ar târî din piatră în piatră, cu ghearele şi cu dinţii. Mare trebuie să fie puterea care să-l ucidă pe om; mare suferinţa care să-l doboare…

Şi totuşi, se întâmplă şi asta. Speranţa se duce, resemnarea, neagra resemnare se abate, greu, pe suflet.

Atunci, omul resemnat îşi trage pătura peste el, nu mai spune nimic şi, ca unul ce se stinge într-un colţ de mormânt, îşi întoarce doar capul înfierbântat şi linge piatra care plânge.

*

Neînsufleţit pare totul, sub arşiţa soarelui, pe binaua aceea de moloz. Azi-noapte, tremuram de frig în gropi, acum ne sufocăm. Nu mişcă nimic. Lipit de parapetul de saci cu pământ, cu mantaua la fel de pământie, santinela aşteaptă, aidoma de neclintită ca acela ce se vede culcat în faţa capelei, cu braţele încrucişate şi cu ceafa spintecată, cu craniul distrus.

Obuzele cad întruna, dar nu le mai auzim. Buimaci, înfiguraţi, ne ducem în vizită la mormântul lui Sulphart. îl recunoşti după tăbliţă:

„Matineu, fost primar”.

Joacă de dimineaţă până noaptea cărţi cu Lemoine şi fiindcă pierde, ţipă, îl înjură şi-l face hoţ. Lemoine nu-şi pierde cumpătul:

— Mai termină cu zbieratul, îi spune doar, ai să-l trezeşti pe primar.

Îngrămădiţi câteşipatru în mormântul strâmt, gâfâiam. Nu-i decât trei, toate bidoanele sunt goale de mult şi oamenii de corvoadă care pornesc când se întunecă n-au să se întoarcă înainte de miezul nopţii.

Nu mai vorbesc, ca să-mi fie mai puţin sete. Praful ăsta de piatră pisată şi de pulbere ne arde gâtlejul şi, cu buzele uscate, cu tâmplele vâjâind, n-avem decât un gând, să bem, să bem ca nişte dobitoace, cu capul băgat în găleată.

— Faci cinste cu o căldare de vin, ai, Gilbert? repetă Sulphart… Ne aşezăm în genunchi în jurul ei şi bem până plesnim.

De când a spus vorba asta, ideea ne urmăreşte. Plăcerea asta imposibilă ne fascinează până la nebunie: să bem, să bem cu tot obrazul, cu bărbia, cu nasul, să bem un ciubăr întreg.

Din când în când, Demachy îşi iese din fire. „Apă, izbucneşte el, vreau apă!”

Nu mai are nimeni nimic, nicio picătură. Ieri am plătit doi franci o cană de cafea, dar azi băiatul a preferat să-şi păstreze tot. Şi totuşi, există un puţ în sat: în jurul lui zac vreo cincisprezece oameni. Trăgătorii inamici pândesc, cocoţaţi pe un zid; aşteaptă ca omul de sacrificiu să sosească, cu toate bidoanele în bandulieră, şi-l doboară, ţintind cu grijă, ca la vânătoare. Acum au postat la ieşirea din tranşee un sublocotenent care interzice trecerea. Nu mai mergem la apă decât noaptea.

— Ba să vedeţi că eu mă duc, ţipă. Sulphart… Mai bine risc să mă împuşte decât s-o mierlesc aşa cu ţârâita, simt că mă bolânzesc de cap…

— Nu te duce, te omoară ăia, zise Lemoine.

Atunci Sulphart îşi vărsă mânia pe el:

— Păi sigur, ţie ce-ţi pasă, ciobane, ţie nu ţi-e sete. Acolo la tine pe câmp nu-i obiceiul să bei apă, eşti învăţat să te usuci de sete la curul plugului, bă opincarule. până ieri păşteai porcii la tat tu acasă.

— Dacă ţi-ar fi chiar aşa sete, îi întoarce cu înţelepciune Lemoine, n-ai mai zbiera atâta…

Şi atunci ne aşezăm la loc, cu spatele la perete, şi aşteptăm. Să faci războiul, atâta mai înseamnă: să aştepţi. Să aştepţi schimbul, să aştepţi poşta, să aştepţi masa, să aştepţi moartea… Şi toate sosesc la ceasul potrivit: ajunge să aştepţi…

*

Cineva a ridicat brusc pânza de cort, aruncând în cavou o lopată de lumină a zilei.

— Veniţi repede, Breval e rănit.

Demachy s-a ridicat. Doarme, cu o voaletă legată pe obraz, din pricina muştelor.

— Cine? Breval?

Şi fără să-şi scoată voaleta cu broderii, care mai miroase încă a pudră de obraz, a alergat spre capela cu rachete, unde l-au târât pe caporal.

E rănit la piept: un glonte de şrapnel. Culcat, cu capul pe treapta altarului, se uită la noi cu ochi neliniştiţi, cu ochi mari de spaimă. Când l-a zărit pe Gilbert, i-a făcut semn din cap, ca de salut.

— Mă bucur că te văd, să ştii.

Demachy îşi dezlega voaleta. Mâinile îi tremurau.

— E bună şmecheria asta a ta, îi spuse Breval. Cu javrele astea de muşte, nu se poate dormi. Degeaba am râs de tine.

Obosi numaidecât şi închise ochii. Cu tot bandajul, o pată brună i se lăţea pe manta. E zdravăn atins. Brusc, buza i s-a destins şi, ca un copil, a început să plângă în hohote, tânguindu-se amarnic printre sughiţuri.

Gilbert i-a ridicat capul, punându-l pe braţul lui şi, plecat peste el, i-a spus, cu un glas arţăgos:

— Ce te-a apucat?… Ai înnebunit? Ce-ţi veni să plângi? Nu-ţi face gândur-i negre, ce dracu’! Eşti rănit şi gata. Ba poţi să spui chiar că ai baftă; diseară te duce la ambulanţă şi mâine ai să dormi într-un pat.

Fără să răspundă, fără să deschidă ochii, Breval plângea întruna. Când s-a mai alinat, a spus:

— Pe biata fetiţa mea o plâng.

L-a privit încă o dată îndelung pe Gilbert fără să scoată un cuvânt, apoi, părând că se hotărăşte, i-a spus cu glas scăzut:

— Ascultă, vreau să-ţi spun ceva, între patru ochi, să-mi faci un serviciu.

Gilbert a încercat să-l oprească, să-i vorbească de boieria de la spital, să-l amăgească… El însă dădu din cap.

— Lasă că ştiu eu, s-a terminat. Vreau să-mi faci un serviciu. Dar îmi juri, da? Te duci la Rouen, o vezi pe nevastă-mea… îi spui că nu e bine ce a făcut. Că am suferit foarte mult. Nu pot să-ţi spun tot, dar cu un ajutor pe care şi l-a luat, a făcut nişte prostii… îi spui că nu se cade, de pentru fetiţa noastră… Şi că am iertat-o înainte de a muri. Îi spui, da…

Şi a început iar să plângă, liniştit. Nimeni nu scotea o vorbă. îl priveam toţi, plecaţi peste el ca peste un

13 – Cruci de lemn mormânt ce se deschide. A contenit din plâns în cele din urmă, mai tânguindu-se doar încetişor, şi a tăcut o clipă. Apoi a strâns din dinţi şi, ridicându-se în coate, cu privirea sălbatică, a scrâşnit:

— Ba nu şi nu. Nu vreau… Ascultă, Gilbert, în numele lui Dumnezeu, îţi cer să te duci la Rouen. Trebuie să te duci! Jură-mi şi să-i spui că ea e de vină că am murit… Trebuie să-i spui… Şi să spui la toată lumea că e o târfă, că şi-a făcut de cap în timp ce eu eram pe front… O blestem, auzi, şi-i doresc să crape ca mine cu hăndrălăul ei cu tot. Să-i spui că am scuipat-o în obraz înainte de a muri, să-i spui, mă…

Îşi întindea gâtul, iar obrazul îi era slab, înfiorător, cu un fir de spumă roşie în colţul buzelor. Palid, Gilbert încerca să-l liniştească. îl luase pe după gât, încetişor, şi încerca să-l culce… La capătul puterilor, Bréval nu mai opuse nicio rezistenţă. A rămas câteva clipe inert, cu ochii închişi, apoi au început să-i curgă de sub pleoapele lăsate două şiruri de lacrimi.

Aplecat peste el, Gilbert îi sufla în obraz, atât de aproape, încât mai că-i simţea pe buze sudorile morţii care i se şi iveau pe la tâmple.

— Haida de bătrâne, nu mai plânge, repeta el cu glasul răguşit de lacrimile pe care şi le stăpânea… Nu mai plânge, eşti doar rănit.

Şi mângâia cu evlavie capul slăbănog care plângea. Mai încet, Bréval a şoptit:

— Nu… Pentru fetiţă… mai bine să nu-i spui toate

astea… Să-i spui să se facă femeie de treabă, pentru fetiţă… că trebuie s-o facă fericită, nu să-i dea exemple rele. Să-i spui că i-am cerut-o eu, înainte de a muri, şi că e greu să mori aşa…

Cuvintele îi curgeau din gură domol de tot, aşa cum îi curgeau şi lacrimile. Într-un colţ, Sulphart, cu capul pe braţul îndoit, plângea în hohote. Locotenentul Morache, care fusese anunţat, era livid. Încerca să se stăpânească, dar i se vedeau buzele şi bărbia tremurând.

Bréval nu mai mişca; nu-şi auzea decât răsuflarea scurtă, şuierătoare. Dar a tresărit brusc în braţele lui

Gilbert, ca şi cum ar fi vrut să se ridice şi, strângându-l tare, de mină, a gemut, sufocându-se:

— Ba nu… ba nu… vreau să ştie… Prea am fost cătrănit… Să-i spui că e o putoareşă-i spui, mă…

Vorbea anevoie acum şi trebuia să se oprească, istovit. Capul îi căzu, greu, pe braţul lui Gilbert, a cărui manta se păta de sânge. Mai palid decât muribundul, îl legăna şi, încetişor, îl ştergea la gură, unde spuma se spărgea în băşici trandafirii. Breval se sili să mai deschidă o dată ochii cu pleoapele prea grele şi meeică să vorbească:

— Fetiţa fericită… nu trebuie… să-i spui, mă, să-i…

Necunoscută, rugămintea i se stinse, odată cu ultima privire care-i mai pâlpâia, săracul, în ochi. Şi, ca şi cum şi-ar fi închipuit că-i mai dăruieşte o clipă de viaţă ascunzându-l de Cea care ia morţii cu sine, Gilbert îl strângea la piept, cu obrazul lipit de al lui, cu mâinile pe umeri şi plângând pe fruntea lui.

*

— Atacă nemţii!

Gilbert şi cu mine am ţâşnit deodată, asurziţi. Orbeşte dibuim după puşti şi smulgem pânza de cort care astupă intrarea.

— Sunt pe drumul din vale!

Cimitirul urlă de grenade, arde, trosneşte. E un fel de nebunie de văpăi şi de hărmălaie brusc izbucnită în

noapte. Tragem cu toţii. Nu ştim nimic, n-avem niciun ordin: nemţii atacă, sunt pe cărare, asta-i tot…

Un om trece în fugă prin faţa gropii noastre şi se întinde cât e de lung, de parcă i s-ar fi pus piedică. Alte umbre trec, aleargă, înaintează, se retrag. Dintr-o capelă năruită, ţâşnesc rachete roşii chemând barajul. Apoi se face parcă deodată ziuă; stele mari şi palide explodează deasupra noastră şi, ca la lumina unui far, vedem iscându-se nişte năluci care galopează printre cruci. Grenadele plesnesc, lansate de pretutindeni. O mitralieră se strecoară sub o lespede, ca un şarpe, şi începe să tragă, repezit, secerând ruinele.

— Sunt pe potecă, repetă glasurile.

Şi, lipiţi de taluz, oamenii aruncă într-una grenade, neîncetat, dincolo de zid. Peste parapet, oamenii trag, fără nicio ţintă. Toate mormintele s-au deschis, toţi morţii s-au ridicat şi, orbi încă, ucid în beznă, fără să vadă nimic, ucid un crâmpei de noapte sau nişte oameni.

Duhneşte a praf de puşcă. Înflorind, rachetele proiectează umbre fantastice fugind în cimitirul fermecat. Lângă mine, ferindu-şi capul, Maroux trage printre doi saci din care se scurge pământul. Unul se zvârcoleşte în moloz, ca un vierme tăiat în două cu sapa. Şi alte rachete roşii urcă întruna, strigând parcă: „Baraj! baraj!”

Torpilele cad, în snopi, desfundând marmurele. Sosesc în salve şi e ca un tunet care ar bubui de cinci ori.

— Trageţi! trageţi! urlă Ricordeau, pe care nu-l vedem.

Zăpăciţi, buimaci, încărcăm armele care frig. Demachy, care s-a pomenit cu sacul gol, a ridicat grenadele unui camarad căzut şi le aruncă, cu un gest larg de discobol. Din larmă se iscă strigăte, vaiete, dar nimeni nu le ia în seamă. Există cu siguranţă oameni îngropaţi. Preţ de o clipă, rachetele scot la iveală un mort înalt, culcat pe o lespede, întins şi drept ca un om de piatră.

În rafale, soseşte în sfârşit barajul nostru, şi un gard roşu de fuzante spintecă noaptea, bubuind. Obuzele vin unul după altul, împletindu-şi firele şi ţesându-ne o reţea de fier deasupra capetelor. Percutante şi fuzante se înfig mânioase în faţa liniilor noastre, barând drumul, şi, cu un surguci de rachete, pârâind de obuze, cimitirul pare că varsă foc. De la un parapet la celălalt, oamenii aleargă fără nicio noimă, împiedicându-se, îmbrâncindu-se. Mulţi cad, cu capul greu, frânţi de şale, şi mormintele scuipă într-una alţii, cărora şrapnelele şi rachetele le dezvăluie siluetele hăituite.

În centru, în faţa unui sfânt nepăsător, torpilele pisează, tocind soldaţii sub lespezi, zdrobind răniţii la poalele crucilor. În morminte sau pe moloz, oamenii gem, se târăsc. Unul se prăbuşeşte lângă mine şi mă apucă furios de picior, horcăind.

Precipitate, exploziile ne izbesc în creier. Cad atât de aproape incit ne clătinăm, orbiţi de fulgere. Obuzele noastre se ciocnesc şi se bat, urlând, cu ale lor. Nu mai vedem nimic, nu mai simţim nimic. Roşu, fum, vacarm.

Asta ce mai e, 88-ul lor sau 75-ul nostru care trage prea scurt?... Ne împresoară o haită de foc. Crucile sfărâmate ne străpung cu schije şuierătoare... Torpilele, grenadele, obuzele, mormintele înseşi explodează. Totul sare în aer, e un vulcan care izbucneşte. Noaptea în erupţie are să ne zdrobească pe toţi...

Ajutor! Ajutor! Se asasinează oameni!

XIII

Casa cu buchet alb

Am terminat masa de seară, ce bine ar fi dacă oamenii ar tăcea. Lumina galbenă a luminării pâlpâie într-o sticlă goală. A mai rămas un fund de vin în căni, un vin alb, puţin tulbure, care tipiceşte degetele şi mângâie gâtlejul. În cămin, câteva bârne groase se mistuie trosnind.

Aplecat peste o oală din care ies aburi, roşu şi strălucind de sudoare, Sulphart ne pregăteşte meticulos

vin fiert. Şi-a suflecat mânecile până la coate şi şi-a deschis larg cămaşa pe pieptul păros, în partea din stânga îi atârnă şase ace de siguranţă înşirate pe un ac: singura insignă care nu li s-a furat soldaţilor. Lemoine şade în faţa focului pe un butuc, cu mâinile-i mari, inutile, atârnând placid, împreunate între genunchi şi, uitându-se la el cum roboteşte, fluieră încetişor, fără niciun gând rău, dar nu fără a-i stârni lui Sulphart, susceptibil, bănuiala unei critici.

— Că doar n-ai să mă înveţi tu să fac vin fiert, ai, mocirţane, rânjeşte el acru. Ţi-o spun eu, că mă pricep, ca să fie dulce ca lumea trebuie puse două sferturi de apă la un litru de molan şi cinci bucăţi bune de zahăr la sfert.

— E prea mult, răspunde liniştit Lemoine. Nu se mai simte vinul.

— Auzi la el, nu se mai simte vinul!

Dar în loc să se înfurie, Sulphart ridică doar clin umeri, ca şi cum ar fi acceptat de bunăvoie să fie jignit.

— Ştii ce, mai bine să nu mai vorbim, tu întotdeauna umbli cu fofârlica.

Lemoine nu-i răspunde. Scuipă în foc şi rămâne pe gânduri… Vinul cântă în oală.

Zidurile fermei sunt foarte bătrâne, bondoace şi înnegrite. Prin gemuleţele pătrate, pline de praf, ale ferestrelor, luna plină răzbate şovăind. Somptuoase pânze de păianjen, ca nişte catifele cenuşii, atârnă pe plafonul pe care se încovoaie o uriaşă bârnă de castan. Tot războiul, toate câmpurile de luptă sunt aici, în odaia asta întunecată, istoria lor o spune talmeş-balmeşul de obiecte împrăştiate pretutindeni: nişte străchini de pământ pe un scrin şchiop, nişte cartuşe într-un ulcior, nişte saci umpluţi cu cine ştie ce, puşti aliniate, căşti, un dârmon mare.

Aşezat pe un scăunel de mulgătoare, Broucke îşi prăjeşte la foc picioarele goale, uitându-se cum ies aburii din pantalonii lui albaştri pe care i-a pus la uscat sus pe

cămin, alături de rufele lui Maroux.

— Aşa o să dorm mai bine, îi explică el noului nostru caporal. N-o să-mi mai mănânce puricii spinarea.

La masa mare – o masă de tâmplărie străveche, ciopârţită toată, cu o scândură pusă pe două coşuri în chip de scaune – căprăria termina cina, într-o hărmălaie generală. Unul mânca din picioare, lăpăind din blidu-i de tablă. În genunchi, un altul spărgea lemne ude, nişte crengi plouate, de toamnă, care ardeau fumegând.

Împinsă cu brutalitate, uşa se deschise, lăsând să pătrundă noaptea rece, musafir nepoftit.

— La alimente, băieţi, strigă grăsanul de Bouffioux, cine vine cu mine?

— Merg eu, răspunse Maroux.

— Şi eu, spuse micuţul Belin, ridicându-se.

— Vezi de nu uita să te întorci, mă, îi strigă Sulphart bucătarului, că-i vai de capul tău. Ai promis că dai un rând.

Uşa se închise şi intimitatea noastră păru deodată mai plăcută, căldura mai dulce.

— Parc-am fi acasă, murmură unul, fericit.

Rare clipe când ne vizitează fericirea, ca un prieten pe care nu mai sperai să-l vezi. Rare clipe când îţi aminteşti că ai fost cândva un om, că ai fost un stăpân, cel mai puternic din toţi: propriul tău stăpân. Un foc care pâlpâie, o masă, o lampă, şi iată trecutul întorcându-se…

Ştergându-şi mâinile de pantalonii de catifea, unul din boboci scoase cu gingăşie o fotografie din livretul militar jerpelit.

— Tinerică, ce zici? E nevastă-mea… Nu împlinise optsprezece ani când am avut-o.

— Ai mai mult gust ca ea, îi spuse Sulphart.

— Cine-ţi ţine locul de când e văduvă?

Broucke pufni în râs. Totuşi, un rictus îi strâmbase gura băiatului care, bâlbâindu-se, răspunse:

— Nu fi idiot. Nu se glumeşte cu chestiile astea. Dac-ai fi însurat, ai înţelege.

— Sunt însurat, îl înfruntă Sulphart. Numai că nu sunt gelos: a mea dă din fund ca să-mi trimită mie pachete.

Ceilalţi scoseseră toţi câte o fotografie, dintr-un portofel rablagit sau dintr-un livret pătat de transpiraţie. Ni le treceam din mână în mână, portrete stângace de fete frumoase, îmbrăcate de duminică, şi de gospodine în rochie neagră, îmbrăţişând câte un ţânc cu cravata legată fără cusur.

La masa mare, ne certam pe desert: nişte biscuiţi fazi şi prăfuiţi pe care-i oferise Gilbert. Se bea zdravăn, în faţa focului, Belin spunea o istorie.

— Erau nişte băieţi care au murit în ambulanţă. N-ai văzut al patrulea sicriu? Sângele răzbise şi pătase drapelul. Ăla era sergentul…

Dădeau pe gât cană după cană, cu obrajii îmbujoraţi.

— Ţi-aduci aminte când ne-am pilit, la chiolhanul de o sută de zile înainte de eliberare… Treizeci de litri la opt inşi! Straşnic ne cherchelisem.

— Şi bobocul ăla spilcuit, un corsican…

Sulphart şi Lemoine, care împărţiseră la fiecare vin fiert, îşi povesteau răcnind amintirile, de parcă s-ar fi spovedit la toată ferma.

— Zbierau toţi: „Nu trageţi! Fraţi englezi!” Şi deodată, piu, pif, piu!… Erau nemţii… Ah, porcii!

— Eu înaintam ţinându-mi raniţa în faţă, de parcă ar fi fost în stare să oprească gloanţele… Mamă, ce te prosteşti în clipele alea!

Demachy îi asculta, respirând aburii calzi ai vinului fiert. În momentul acela, se auziră în curte nişte tropăituri, şi Bouffioux intră gâfâind.

— Ei, băieţi, zise el, aruncându-şi pe masă sacul plin de linte, o să fie pe cinste. Dau un rând într-o bombă cu fete vesele.

Se întorseseră toţi, stârniţi şi neîncrezători.

— Ce face? Ţi-arde de glumă… Nu zău, îţi baţi joc

de noi.

Dar faţa senină a normandului, obrazul lui neted şi radios, ochii strălucitori, totul dovedea că nu minte.

— Fete adevărate, fete care nu fac mofturi, afirmă el. Fete nostime şi lacome.

— Las că-le săturam noi! urlă Sulphart.

Toţi se sculară, îmbrâncindu-se, şi-l înconjurară pe Bouffioux.

— Mi-a povestit lunganul de Chambosse, cel de la vagmistru… E o mustărie în capul satului, o casă mare cu obloanele trase, mă rog. Şi ca să n-avem vorbe, contesele au pus şi un buchet alb la poartă.

Izbucni o hărmălaie de strigăte şi râsete. Cu simţurile aţâţate, se îmbrăcau în grabă şi-şi dădeau ghionturi, chicotind. Înfrigurat, Broucke îşi trăgea nădragii încingându-şi brâul de lână fără să-l mai înfăşoare, peste pantalonii uzi.

— Nu plecaţi fără mine, se ruga el.

— În patrulare, băieţi! răcnea Sulphart, sigur de pe acum că le face praf pe toate.

Numai Gilbert stătea liniştit. Nu părea foarte convins.

— Îl ştiu eu pe Chambosse, îmi spuse el, o puşlama, un bărbier… O fi vrut să-şi bată joc de dobitocul ăsta gras.

Ceilalţi erau însă gata de plecare.

— Nu-l aşteptăm pe Maroux?

Săriră toţi, grăbiţi să ajungă mai repede.

— A, nu, haideţi mai iute, dacă se aglomerează. Are să vină după noi.

Plecarăm. Sub paşii noştri, pământul crăpat de frig suna ca o cutie goală în noaptea aceea de noiembrie. Şi cerul părea îngheţat, un cer uriaş de cositor întunecat, semănat cu puchiţei de aur. În surele vecine se auzeau băieţii cântând în cor. Printr-o fereastră cu geamurile sparte, zării câteva feţe luminate brutal de o lanternă şi, în fundul negru al sălii, nişte umbre care dansau în

sunetele unui acordeon. În faţa primăriei, stând pe jos în jurul unui foc, nişte mitraliori făceau rachiu fiert într-o gamelă.

— Încotro?

— În recunoaştere, le răspunse Sulphart care alerga în frunte.

Ne pusesem în rând câte unul, ca un schimb în tranşee. Atâta ştiam, să ne jucăm de-a războiul.

— Mai încet ăia din faţă, striga Belin.

— Transmiteţi, a treia nu ţine pasul…

— Atenţie la aliniere.

Sulphart imita vocea croncănitoare a maiorului.

— Da ne rătăcim, frate, în sectorul ăsta, ne rătăcim. Legătura la mine.

Luna plină arginta câmpia şi aşternea pe drumul alb umbra copacilor. Noaptea dezlegase codrii ancoraţi în pământ şi-i vedeai pornind în larg, sub o negură fără de sfârşit. Acolo, tunul, ostenit, nu mai lătra. Începurăm să cântăm. Broucke ne călăuzea, fără să ştie încotro. Gilbert şi cu mine veneam în spate, ţinându-ne de braţ.

Venind dinspre Monimartre.

Montmartre-Paris.

Dudui peste un prun Grozav şi plin de prune.

Ce timp frumos, *ce vreme bună*!

Cântam cât ne ţinea gura, de parcă am fi vrut să ne cheltuim aspra bucurie răcnind.

Ce vreme bună, *timp frumos*.

Tra-la-la şi ce-am găsit!

Ce timp frumos, *ce vreme bună*!

Ah, *de ar ţine tot aşa Vremea bună de iubii*!

— Nu mai strigaţi aşa, ne spuse Maroux venind după noi în galop. O să ne dăm de gol.

— Asta aşa e, încuviinţă Lemoine, care se ţinea în rând târându-şi leneş picioarele lungi. Şi dacă ne aud fetele răcnind, ne pun mutu’ la uşă.

Ascultători, ne înăbuşirăm bucuria, râzând gros şi pe înfundate.

— Nu mai pot, mărturisi Sulphart.

— Am auzit că patroana e o brună a-ntâia, explica Bouffioux, o muiere frumoasă de pică.

— Eu am văzut-o, sări Broucke. Are nişte ochi mari cât nişte străchini… Dacă aia o fi, ştiu că o să petrecem…

Ajungem în capul satului, unde fermele se răreau. O mogâldeaţă întunecată se desenă, turtită, pe marginea drumului.

— O santinelă! exclamă Maroux.

Soldatul, un teritorial bătrân, ne privea sosind, calm, rezemat în puşcă. Un fular care-l îmbrobodea până la ochi îi înăbuşea glasul.

— N-aveţi parola? ne întrebă el. E Clermont…

Trecurăm repede, bucuroşi de aşa pleaşcă, şi curând, în noaptea luminoasă, zărirăm o clădire mare, văruită de lună, cu obloane la ferestre.

— Acolo e!

Cu paşi tiptil, ne apropiarăm. Într-adevăr, acolo era: se afla un buchet alb deasupra porţii. Toţi îl văzurăm deodată şi un murmur de bucurie îi mulţumi lui Bouffioux.

— Eu bat. spuse tulburat Sulphart.

Ciocăni în uşă. Ascultam, cu răsuflarea tăiată, strânşi unul într-altul. Broucke râdea încetişor, ca o găină care cotcodăceşte. Cu urechea lipită de uşă, Sulphart ne făcu semn să tăcem. Se auziră paşi, apoi o cheie se învârti în broască şi uşa se crăpă, ca o fâşie de lumină. O clipă, zărirăm un chip frumos de femeie, foarte palid, cu părul negru, lins, pieptănat cu cărare la mijloc. Pe urmă uşa se trânti cu putere la loc.

— Asta e, strigase Broucke, care nu văzuse decât ochii, ochii aceia mari şi frumoşi.

— Ce s-a întâmplat? se miră Bouffioux.

Stăm nedumeriţi, dezamăgiţi, în faţa uşii închise. Nimeni nu înţelegea nimic.

— A înnebunit puştoaica, bombăni Sulphart, gata să se supere. Hei, deschideţi…

Şi ciocăni la uşă.

— Că doar nu ne-o ţine în curte, nu?

Lemoine, aflat ceva mai în spate, cu mâinile în buzunare, dădu sentenţios din cap.

— I-om fi părut cam mulţi, socoti el. Trebuia să ne mai ascundem câţiva.

— Cum, şi de asta nu deschide? răcni Sulphart.

Şi, violent, cu pumnul, bătu şi mai tare. Nimeni nu răspunse.

— Mamă, ce-aş mai sparge uşa asta cu piciorul, să fiu civil, mormăia el printre dinţi.

Lemoine nu-şi pierduse nădejdea. Nu putea să creadă că dulcea fericire pe care o râvnise s-a spulberat atât de repede.

— Să fim serioşi, şopti el, trebuie să se întoarcă…

— Avem bani destui, strigă Bouffioux, care cunoştea sufletul 1 femeilor.

Lemoine, aşa ca să fie, strigă parola: „Clermont! Clermont!” gândind că poate nu se primesc decât ostaşii aflaţi în regulă.

Fiecare începu să răcnească câte ceva, după cum îl tăia capul, doar – doar le-o hotărî pe femei.

— Hei, fetelor! Am venit să vă facem o serenadă. Deschideţi, ce naiba! Avem gologani… Plătim şampania.

Ciupind o mandolină imaginară, Sulphart se porni să cânte o serenadă sub ferestrele luminate:

De cânt pe sub fereastra ta.

Ca-ndrăgostiţii trubaduri…

Un altul bătea şi mai tare toba în uşă, strigând în cadenţă de marş: „Patroana! Patroana!” în vreme ce Broucke se julea încercând să se caţere pe ziduri până la obloanele închise. Tot nu deschidea nimeni. Atunci ne pornirăm cu toţii în cor:

De-ai vrea să mă faci fericit.

Marguerite! *Marguerite*!

De-ai vrea…

Pesemne că femeilor le plăcea muzica: uşa se

redeschise, larg de rândul ăsta.

— Aha! strigă banda noastră.

Fu ca un urlet lung de foc de artificii, la prima rachetă. Şi ne avântarăm…

Bruna cea frumoasă stătea în spatele uşii, ridicând lampa ca să ne lumineze calea. Voiau să intre toţi deodată, şi dădeau buzna râzând. Răzbind primul, Sulphart îşi şi întinsese, lacom, braţele. Femeia îl respinse.

— Aţi venit să petreceţi, spuse ea, cu un glas aspru, care mă surprinse, haideţi să vedeţi… Poftim, e drăguţ, merită osteneala…

Şi deschise nervos o uşă…

În marea încăpere rece şi goală, o luminare veghea, lângă un pătuţ de fier. În el era culcat un copil, alb de tot, strângând la piept în mânuţele-i firave un crucifix mare, negru. O ramură de merişor se scălda într-o farfurioară. Fără un strigăt, îngrozită, căprăria dădu îndărăt.

Aşa e obiceiul, în părţile astea, să pui un buchet alb la uşa casei în care a murit un copil.

XIV

Vorbe de dntgosie

Ploaia biciuia noroiul şi oamenii.

De văzut nu se vedea, dar îi auzeai grindina răpăind pe pământul moale şi pe mantalele ude.

Noaptea ascundea tot, o noapte deasă, fără cer, fără orizont, şi ultimele corvezi de masă care ieşeau din tranşee n-aveau altă călăuză decât zvonul înăbuşit de glasuri. Oamenii înaintau, cu ochii mijiţi, cu obrajii reci. Vântul le şuiera în urechi, un vânt rătăcit, care nu găsea nimic de scuturat, nici ramuri, nici lucruri.

Împrejurul bucătăriilor de campanie se îmbulzeau căprăriile. Soldaţii se zgribuleau pe sub căruţe ca cerşetorii în tinda bisericii. Cei din faţă se îmbrânceau, întinzându-şi strachina sau gamela. Ploaia intra grămadă în cazanul descoperit şi unul din ultima căprărie, care

frământa noroiul într-o băltoacă, bombănea, împingându-i pe ceilalţi:

— Ce mai tocană o să mâncăm, supă sadea.

În picioare pe căruţă, ca un biet circar făcându-şi încăpăţânat numărul, un bucătar flutura o cruce de lemn alb, nou-nouţă:

— Unde eşti, a şaptea? Cine a comandat o cruce?

Se agita, de parcă ar fi oferit un bilet de loterie. Oamenii se iscodeau unii pe alţii.

— Au vreun mort la a şaptea?

— Da, Audibert. O torpilă. L-au îngropat pe marginea drumului.

Leoarcă de apă, cu pantalonii lipiţi pe coapse, se bălăceau trăncănind. Aplecaţi peste butoiul care bolborosea, câţiva priveau cum se distribuie vinul.

Sulphart supraveghe câteva clipe împărţeala, cu pâiniţele înfipte în baston făcute fleaşcă, apoi ieşi din grup.

— Du-te tu la scrisori, Demachy. Eu merg să iau trăscăul.

Pentru scrisori, pentru ele venise Gilbert. Ceruse să intre în corvada de masă – patru ceasuri dus şi întors în noroiul alunecos al tranşee! – ca să fie sigur că primeşte scrisoarea de la Susy, s-o caute el cu mâna lui în grămada furierului: erau cinci zile de când nu mai primise nimic de la dânsa, cinci nopţi de când îl înjura pe vagmistru, pe furier, pe bucătari, pe toţi cei care desigur îi furau corespondenţa. În seara asta n-a mai putut şi s-a oferit voluntar.

De câteva ori îl opri pe bătrânul reangajat care alerga între butoi şi căruţe ca să-i supravegheze pe bucătari.

— Am vreo scrisoare?

Dar furierul n-avea timp.

În sfârşit, după ce se termină împărţeala vinului, bătrânul veni să se adăpostească sub o căruţă şi scoase dintr-un sac scrisorile, legate pe căprării. Cât ai clipi,

toate umbrele risipite se desprinseră din noapte adunându-se la un loc.

— Poşta! A venit poşta!

Bâzâind, cercul se strânse în jurul căruţei, cei din primele rânduri pe vine, alţii strecuraţi printre roţi. Toţi voiau să fie mai aproape, ca să audă mai bine. Acum se împărţea cea mai aleasă raţie: raţia de fericire pe douăzeci şi patru de ore. Furierul citea anevoie, la lumina unei lanterne de buzunar camuflată cu o apărătoare. Oamenii ascultau, cu mâinile întinse şi cu sufletul la gură.

— Prezent… Prezent…

Cum punea mina pe pachet, fiecare îşi căuta repede, cu degetele ude, scrisoarea lui şi, cu toată bezna, cu toată ploaia care te orbea, o recunoştea numaidecât, după formă, după pipăit. Sacul se goli curând. Se iscă un murmur dezamăgit.

— Bine, frate, şi noi? Eu n-am nimic? Eşti sigur, mă, te-ai uitat bine?… Ce mai podoabă de vagmistru ne-a dat Dumnezeu… Mai mult ca sigur că le aruncă la coş, acolo la birou.

Cei care nu primiseră nimic se dădeau deoparte descurajaţi şi, ca să-şi descarce mânia neputincioasă, se uitau chiorâş la furier, de parcă într-adevăr l-ar fi bănuit că le aruncă scrisorile la gunoi.

— N-ai grijă, că pe ale lui le primeşte.

Gilbert era fericit. Luându-şi pachetul, recunoscuse numaidecât plicul lui Susy, mai lung ca celelalte. Simţi cum îl năpădeşte un val de fericire.

Acum că-şi avea scrisoarea în buzunar, nu mai era grăbit s-o citească, nu voia să-şi cheltuie toată bucuria dintr-odată. Avea s-o savureze încet, cuvinţel cu cuvinţel, culcat în colţul lui, şi să adoarmă cu căldura lor în suflet.

În câmpia întunecată, printre căruţele împotmolite pe care bucătarii le împingeau spre drum înjurând, oamenii se chemau. Siluete greoaie cu pânze de cort în cap, cojocele de miel, prost legate, umbre ciudate în

spinare cu saci, cu străchini, cu bidoane. Ca să apere iahnia, acopereau vasele cum puteau, cu o poală de manta, un colţ de glugă, un ziar pus în chip de capac. Mânată de rafalele vântului, ploaia cădea mai deasă, mai mânioasă. Răpăia pe cască şi se strecura pe gât, cu toată batista legată ca un fular. Toţi tremurau.

— Înainte, a treia.

Corvadele porneau, companie de companie, în lungi şiruri împleticite. În zvon de glasuri, câmpia cea neagră se deşerta de umbre.

În tranşee, noroiul era până peste glezne. Apa curgea de pretutindeni, din pereţii cleioşi şi din noapte. Se bălăceau în mocirla asta de clei negru, şi, ca să nu se înfunde, erau nevoiţi să calce în urma celui din faţă, să umble din gaură în gaură. Nu se auzea decât clefăitul picioarelor smulse din nămol şi bombănitul oamenilor siliţi să umble oblu, din pricina încărcăturii. Malul moale se lipea de coate şi bucăţi de noroi cădeau, făcând „fleoşc!” în căldările cu vin şi cu mâncare.

Cu cât înaintau, cu atât se făcea mâlul mai adânc. Piciorul şovăia, căutând un colţişor solid pe care să calce; un pas greşit şi omul aluneca până la genunchi ca într-o gaură de hazna. Şi atunci, cum udul nu se mai teme de ploaie, îi trăgea hotărât un „paştele mă-sii!” şi o lua voiniceşte înainte, înfundându-se cu nădejde în noroi. De la o vreme, înjurăturile se amestecau cu glume.

— Eu mă duc să-l rog pe colonel s-o aducă şi pe nevastă-mea.

— Auzi, ai citit, la Paris nu se găsesc trăsuri la ieşirea de la teatru.

— Nu fi necăjit, barometrul zice că se face frumos.

Fiecare pas era un chin, căci noroiul sugea bocancii grei, şi, cu toată ploaia, trebuia să ne oprim ca să ne tragem sufletul. Cu spinarea încovoiată, cu mâinile la căldură în buzunare, oamenii gâfâiau. Cei prevăzători nu-şi uitau niciodată cănile; treceau din mână în mână şi fiecare scotea câte o măsură de vin din căldarea de

pânză sau trăgeau chiar de-a dreptul din bidon câte o duşcă de cafea caldă.

În tranşeele toropite de ploaie, nu mai trăgea nimeni. Niciun obuz. Nu se auzea nimic, decât cazna surdă a corvezii. Din loc în loc, trupa ostenită se ciocnea cu alta, venind din sens invers, sau cu un schimb. Cele două coloane se luau în piept, încăpăţânate, nevoind niciuna să dea îndărăt. Un ofiţer cu gluga lăsată arunca ordine pe care nu le asculta nimeni. De la ceată la ceată, scăpărau înjurături:

— Dă, mă, îndărăt! Uite dobitocul! Nu vezi că avem greutăţi!

— Nu se poate. Sunt brancardieri în spate.

O rachetă palidă, a cărei lumină se dilua în ploaie, demasca o clipă o corvoadă încărcată cu unelte. Pe urmă, totul se învălmăşea. Încrustaţi în mal, cu picioarele şi spatele în noroi, oamenii se încrucişau, într-o hărmălaie de sudălmi.

— Mai încet, capul coloanei!… Transmiteţi, nu putem ţine pasul…

La următoarea cotitură, coloana oarbă oprea brusc, în faţa unui nou obstacol. Despre ce e vorba ştiau numai cei din frunte, ceilalţi nu vedeau nimic decât un şir de spinări încovoiate pierzându-se în beznă. Mâinile îngheţate puneau jos povara.

— Ei, ce facem? Rămânem aici?

Din faţă sosea un ordin:

— Faceţi loc, un rănit.

În şanţul de noroi abia începea o targă, trebuia să le dăm drumul brancardierilor. Coada corvezii se retrăgea, în bulboana de noroi, până la ultima paralelă. Unii se târau în patru labe, în firide, iar cei care n-aveau nicio gaură în care să se vâre, îşi puneau pâinea sau vasele pe marginea cărării şi se căţărau afară agăţându-se de parapetul cleios al cărui pământ se fărâma în mâini.

Câte unul striga:

— Vinul meu, s-a dus dracului vinul!

Îngenuncheaţi pe marginea taluzului, oamenii se uitau cum trece rănitul, o mogâldeaţă ţeapănă, cu bocancii grei ieşind de sub pătura cafenie. Palid la faţă, cu ochii uriaşi, cu buzele strânse, nu vorbea nimic; doar câte un geamăt răguşit, când targa se lovea de ceva. Ai fi zis că nu vede pe nimeni, de parcă ar fi privit în el însuşi cum îi fuge viaţa. Şi o mână-i atârna, ca un lucru mort.

Striviţi de povară, brancardierii se opinteau patinând în noroi şi, auzind că se apropie bâzâitul înfundat al altei corvezi, cel din frunte vestea, cu glas istovit:

— Faceţi loc… Un rănit.

Ca să pornim mai departe, trebuia să aşteptăm refacerea coloanei. Căprăriile se căutau una pe alta: glasuri rătăcite în noapte şi în ploaie. Apa făcuse să plesnească toate capacele de hârtie şi şiroaiele care izvorau de pe maluri se scurgeau în vasele cu mâncare. Din spate, se auzeau într-una glasuri:

— Mai încet… Nu ne putem ţine de voi.

Dar ploaia îi mina înainte, biciuind obrajii îngheţaţi, şi oamenii se bălăceau, surzi şi orbi, verigi zdrobite dintr-un lung şir degerat.

La paralela Nancy, unde secţiunea noastră era în rezervă, corvada ce bifurcă. Sulphart îşi puse jos frigarea de piinişoare şi vasul cu mâncare şi începu să colinde din bordei în bordei.

— Lingura şi strachina, striga el.

Odată cu glasul lui, oamenii auzeau urgia ploii. Bombăneli somnoroase îi răspundeau:

— Bagă-ţi-le-n cur… Mamă, ce toarnă, cui îi mai arde de mâncat?

Totuşi, câţiva ieşiră. Într-un adăpost strâmt, la firul ierbii, se aprinse o luminare. Pe vine, îşi umpleau gamelele şi-i auzeai mâncând.

— Eu îmi iau cana mea de vin, spuse Brouc-ke.

Dar Maroux, deşteptat, strigă din gaura lui:

— Căldarea cu vin şi rachiul la mine. Nu umblă nimeni la ele. Le împart eu dimineaţă.

Gilbert i le duse, împreună cu pachetul de scrisori, şi fugi până la gaura lui. Se îndoi de şale ca să treacă pe sub saci şi sări. Ţâşniră stropi de parcă ar fi intrat într-un pârâu. Cu toată scândura pe care o pusese în chip de baraj, ploaia trecuse şi, în adăpostul săpat în pantă, se făcuse la intrare o mică băltoacă. Iar să te pui în genunchi în noroi ca să sapi un canal cu lopata Lineman, iar să scoţi apă cu cutia de conserve, să te lupţi cu gârla asta care răzbeşte peste tot... Nu se mai încumeta s-o facă. Ei şi, o să stea ghemuit în loc să se întindă.

Îşi scoase impermeabilul şi fu din cale afară de bucuros aflându-şi mantaua uscată. În noapte răpăia ploaia şi el zâmbi ascultând-o. Era la adăpost, era acasă la el, n-avea nimic de făcut decât să-şi citească şi să-şi recitească scrisoarea, pe urmă să doarmă cu ea.

După ce îşi desfăşură moletierele pline de noroi şi îşi răzui bocancii, îşi strecură picioarele ude în doi săculeţi cu pământ, ca să-i ţină cald. Apoi se înfăşură în pătură, îşi aruncă impermeabilul lucios pe genunchi şi tăie mucul lumânării ude. Ce şi-ar mai fi putut oare dori...

Citea:

„Mă simt foarte bine aici, hotelul e foarte vesel. De departe nu i se vede decât acoperişul roşu: restul e ascuns de mimoze.

Apropo, m-am întâlnit la hotel cu un prieten, despre care ţi-am mai vorbit, Marcel Bizot. E un băiat foarte drăguţ şi o să fiu bucuroasă să ţi-l prezint, după război.

Ne plimbăm adesea împreună. Nu te supără, nu-i aşa, scumpul meu? Prefer să ţi-o spun eu, fiindcă ne-am întâlnit cu nişte imbecili care ar putea să-ţi scrie cine ştie ce răutăţi. Am urcat cu el pe Mal Internet. Ţi-aduci aminte de Mai Internet?”

Afară, trecea un schimb, zvon domol de zgomote înăbuşite. La intrarea bordeiului apa curgea într-una şi,

picătură cu picătură, plângea în băltoacă.

O mireasmă de proaspăt se răspândea din scrisoare: verbină. Odinioară, îl fugărea cu pulverizatorul sub nas, ca să-l sperie. Ce departe e vremea parfumurilor. Şi atât de aproape, totuşi, de inima lui… Cu privirea şi gândurile aiurea, asculta cântecul ploii.

Sulphart ridică pânza şi, şiroind de apă, sări în gaură.

— Uf, în sfârşit… Ai primit poştă?

— Da, răspunse Gilbert cu glas distrat.

La ce s-o fi gândind? Nemişcat, pe buze cu zâmbetu-i de copil dezamăgit, se uita în gol, cu o expresie absentă.

— Veşti bune?

Ploaia… Şi în privirea lui parcă tot o picătură de ploaie era.

— Da, bune…

„Venind dinspre Monimarire…”

Ne uitam distraţi la câmpie: În artois sau în Champagne, în Loraine sau în Flandra, mărginite de ulmi sau de ogoare blonde, de turbării sau de vii, drumurile sunt toate la fel, pentru pifan: praf sau noroi care duce, de-a lungul unor aspre etape, de la odihnă la tranşee.

Aplecaţi în afară în spatele camioanelor, soldaţi cu gene albe petreceau strigând: „Bee! bee!…” şi convoiul, zăngănind, căra odată cu zgomotul şi behăiturile lor berbeceşti. Alţii cântau.

Drumul ăsta care transporta oameni, oameni şi iar oameni, mi se părea că trăieşte o viaţă de infern şi aveam impresia că văd, undeva departe, toţi aceşti afluenţi de praf care hrănesc nesleit albia seacă a marelui fluviu fără nume, largul Styx de piatră şi de fum unde odihnesc parcă toţi înecaţii din lume, pe o mâzgă de epave şi de liane ruginite.

În spatele nostru se ridicau barăcile negre ale unui spital de campanie, având ca dependinţe o livadă de cruci de lemn. Stăteau ţepene pe moviliţele lor cretoase,

aliniate fără cusur, gata pe veci pentru Parada cea mare, iar ceva mai încolo fuseseră culcaţi băieţii din Algeria, cu capul spre Meca, vegheaţi de câte o scândurică tăiată în ogivă.

În celălalt capăt al cimitirului, lucrau câţiva teritoriali. Ne apropiarăm, fără nicio intenţie, doar aşa, ca să vedem ce fac: săpau nişte gropi. O alee întreagă de gropi. Când ne zăriră, moşneguţii se opriră din lucru, ca ruşinaţi. Unul dintr-înşii, rezemat în cazma, ne explică stingherit:

— Ăsta-i ordinul, de… înainte de o ciocnire mai zdravănă, e bine să fii pregătit… Ultima oară au stat unii şi-au aşteptat trei zile, noroc că era iarnă.

Nu răspundeam nimic. Ne priveam gropile… Cel dintâi îi sări ţandăra lui Sulphart:

— A, nu, exclamă el, pe-asta n-o mai înghit. O asemenea panoramă acum când intrăm iar la bumbăceală, asta-i curată bătaie de joc!

Şi fugi aţă să-l anunţe pe maiorul care trecea călare. Abia dacă apucarăm să-l vedem luând poziţia de drepţi şi spunând două cuvinte: dintr-o săritură, calul era pe taluz. Roşu la faţă, sufocat de furie, maiorul ţipa la bătrânii îngroziţi:

— Ia să vă căraţi de aici!… Să nu vă mai văd în ochi că-i pun pe băieţii ăştia ai mei să vă ia la goană cu picioare în fund!… Cine v-a dat ordinul ăsta?… Vă ordon să-mi spuneţi cine!…

Toţi teritorialii o luaseră la sănătoasa, părăsindu-şi uneltele; nu mai rămăsese decât un bătrân înalt, care asculta cu nasul în jos, privindu-şi picioarele prefăcute în două movile de ţărână.

— Eşti surd?… Vreau să ştiu cine a ordonat lucrarea asta.

— N-are nimic, don maior, bâigui omul, cu un glas de capră bătrână. Pentru mine unul nu-i nicio supărare, asta mi-e meseria: sunt paracliser-gropar în civilitate, la Prieure-sur-Claise, prin Mezieres (Indre).

Vorbind, tot trăgea cu degetele-i pline de pământ de vestonul albastru de parcă ar fi vrut să-l facă să ajungă până sub burtă. Dezarmat, maiorul îl privi cu un fel de milă ursuză:

— Bine, du-te, îi spuse el ridicând din umeri. Am să rezolv eu singur chestia asta.

Şi lăsându-şi calul acolo, intră în ambulanţă, de unde infirmierii urmăreau scena înfăşurând nişte bandaje.

Nu ne ardea de glumă; cu o răceală în inimă, ne întoarserăm la băieţii care prânzeau pe câmp. Mâncau în grupuri mici, întotdeauna aceleaşi: cei care primeau pachete pricopsite le împărţeau cu cei care primeau altele la fel de pricopsite., pachetele mici mâncau laolaltă cu pachetele mici şi. cei care nu primeau nimic puneau mină de la mină din sărăcia lor ca să bea un litru de vin. Cei mai descurcăreţi îl periau pe Gilbert, ştiindu-l că nu e „scârţan" şi că le dă bucuros să guste din conservele lui băieţilor îndopaţi cu macaroane.

În spatele lui, un slăbănog scund cu obrajii plini de pistrui spunea cu un aer mucalit:

— Foarte frumos ce-ai făcut alaltăieri, că ai refuzat să te-nvârteşti, că nu ţi-ai purăsit camarazii…

Demachy, culcat pe o coastă, muşca un fir de pai. Fără măcar să se întoarcă, îl repezi:

— Las-o baltă, bătrâne… Nu-i de loc frumos, e o tâmpenie. Aşa-mi place mie câteodată, să fac câte o tâmpenie.

Cu opt zile în urmă, pe când eram la odihnă, venise să-l viziteze un văr de-al lui, un ofiţer cu brasardă brodată, care-i propusese a A-l treacă la motorizată.

— Mulţumesc, îi răspunsese Gilbert. În materie de maşini, n-o conduc decât pe a. mea.

Nu pricepuse nimeni şi însuşi Sulphart, căruia totuşi plecarea lui Demachy i-ar: fi făcut o straşnică pagubă, îl înjurase toată seara, ţipând ca un apucat că aşa-i întotdeauna, se strică orzul pe gâşte şi când cade o

pleaşcă vine un deştept şi-i dă cu piciorul.

Mie, Gilbert îmi mărturisise:

— Plăcerea să faci pe nebunul, înţelegi, să-l plesneşti pe unul în obraz cu e> replică… Mai ales pentru asta… Nici n-am stat măcar să mă gândesc, mi-a scăpat aşa, ca o înjurătură. Pe urină n-am mai putut să-mi. iau vorba înapoi, era prea ti; rziu… Mare tâmpenie, nu-i aşa, să-ţi pui pielea în saramură pentru un cuvânt… Dar prea îmi făcea silă, zău, cu cizmele strânse pe picior şi cu mănuşile lui galbene.

Niciodată nu-l văzusem bând ca în seara aceea şi îl îmbătase pe grăsanul de Bouffioux, care chiar în ziua aceea fusese vărsat înapoi la trupă şi înlocuit la bucătărie cu un zidar cu trei copii.

Plimbarea în cimitir şi descoperirea gropilor goale îl copleşiseră cu desăvârşire pe fostul bucătar, al cărui moral, era şi aşa destul de scăzut. Numai să-l fi văzut cum dădea din cap repetând: „Am impresia că ne-au mâncat fripţi” şi era de ajuns să stingi luminările la un regiment întreg. Îi povesti incidentul lui Gilbert, exagerând numărul gropilor, iar Sulphart nu găsi altceva de adăugat decât vorbele astea liniştitoare şi reconfortante:

— Te asigur că n-are să fie înghesuială, are să fie loc pentru toată lumea… Mamă, ce porci!

În timp ce mânca, tăcut, Bouffioux punea din când în când câte o întrebare neliniştită, dezvăluindu-şi astfel gândurile ce-l frământau:

— Ia spune, tu ce zici, e prost de tot sectorul ăsta? Poţi să contezi pe brancardieri când se-ngroaşă gluma?… Şi-apoi, e sigur că atacăm?… După tine, cam câţi ar putea să pice într-o chestie ca asta?…

Ca să-l liniştească, Maroux îi răspunse:

— Ştiu eu, mai mult de jumătate.

Astfel informat, Bouffioux nu mai întrebă nimic. Îşi bău cafeaua – cafeaua zidarului, apă chioară ca o bere slabă – şi culcat pe spate, începu să cugete. îl auzii

oftând:

— Măcar dacă ai şti că se poartă ca lumea cu prizonierii…

*

Pe dibuite, fără zgomot, batalionul părăsea barăcile în care dormisem o jumătate de noapte şi companiile de umbre se aliniau pe drum.

— „Tot efectivul prezent… t efectivul prezent…” răspundeau caporalii la apelul căprăriilor.

Când îi veni rândul, Maroux răspunse:

— Lipsă Bouffioux… S-a dus să-l trezească pe majur la ferma din faţă. Mă duc să-l caut.

Pătrunse în curtea mare şi întunecată, se împotmoli în bălegar, se lovi înjurând de o grapă rătăcită, şi strigă în noapte:

— Mă, Bouffioux, mă!… Unde eşti?…

Auzi pârâind ceva în spatele lui, cam în dreptul acoperişului, şi un corp greu care, în cădere, îi atinse umărul, se prăvăli cu un zgomot surd pe bălegar, trăgând după sine scara de la pod, care se prăbuşi pe caldarâm.

Speriat, Maroux sărise într-o parte şi apoi se repezi să-l ajute pe omul care se ridica buimac.

— Ai păţit ceva?

— Nu, nimic, răspunse dârdâind o voce albă.

— Cum?… Tu eşti, Bouffioux?

— Da, bâigui celălalt, tremurând întruna. Am călcat greşit, şi mi-a fugit piciorul…

— Da’ ce dracului făceai acolo?

— De… Mă gândeam că poate majurul.i

Caporalul ridică din umeri. Pricepuse.

— E-n regulă… Ridică-ţi puşca şi sacul… Hai. Şi să nu te mai prind cu de-alde astea. N-am nevoie de balamuc la mine în căprărie.

Intrară în coloana care se forma şi Maroux strigă: „Tot efectivul prezent”.

Pornirăm pe un drum ud, argilos, în care ni se încleiau picioarele. În umbră, după zăngănitul armelor,

se ghiceau alte trupe, urcând sau coborând. Tunul bubuia neobosit, monoton, într-o bătaie continuă şi, de după povârnişuri nevăzute, dialogau fulgere roşii. Drumul era plin de hopuri, mereu mai noduroase la fiecare pas, pe urmă se pierdea cu desăvârşire, risipindu-se într-un deşert de moloz. Nici măcar o potecă în vălmăşagul ăsta: nişte cărări sinuoase, jalonate de morţi.

Schimbul şerpuia în tăcere. Ne încrucişam cu companii întunecate, în coloane atât de rare, încât ne înspăimântau. Un miros de praf de puşcă, de acid şi de cadavru se ridica din pământul acela măcinat. Din loc în loc se desluşeau, tăind câmpia, siluetele aplecate ale brancardierilor în jug.

Mărşăluirăm o oră, străbăturăm nişte ruine de sub care se auzea vorbind, ne căţărarăm pe un drum stâncos pe care ne alunecau bocancii cu ţinte, apoi, istoviţi, făcurăm halta. Foarte aproape de noi, abia apărate de

Un taluz făcut în grabă, erau puse în baterie câteva 75-uri. Vecinătatea asta nu-i fu pe plac lui Sulphart.

— Să ne oprească drept lângă tiribombe, de-asta numai capul lui Morache e în stare. Dacă se-apucă Fritz să tragă, o încasăm noi.

Pe când plecam mai departe, un fornăit de obuz istovit ne încovoie pe toţi: explodă în faţa pieselor de artilerie, cu un zgomot năuc.

— Gaze!

Mâinile bâjbâiră înfrigurate după cutia cu mască. Cu buzele strânse, cu tot pieptul zidit, ne puneam repede cagula. Câteva căşti se rostogoliră zgomotos. Alte obuze explodau şi torţa lor roşie lumina o clipă trupa aceea înfiorătoare de scafandri rătăciţi, căutând o beznă şi mai neagră în care să se scufunde.

Mergeam repede. La lumina exploziilor, ghiceam, pe povârniş, o posomorâtă surpătură de trupuri, de pietre, de zdrenţe, de arme frânte. Pe urmă, masca aburită îmi ascunse totul; mă înăbuşeam cu căluşul la gură, plămânii îmi ardeau şi simţeam la tâmple

gâdilătura sâcâitoare a transpiraţiei. Schimbul înainta totuşi, orbeşte, şi, pe dibuite, intră într-o tranşee largă. Aşezaţi pe jos, nişte oameni mâncau. Ne scoaserăm măştile.

— Nu vă fie frică, râseră de noi băieţii, trăgându-şi picioarele ca să ne facă loc să trecem, nu-s decât nişte băşici împuţite!... Dacă o să vă puneţi riturile la fiecare explozie, n-o să vă rămână timp nici să mai mâncaţi. Nouă ne umflă capul toată ziua.

Treceau corvezi încărcate cu stâlpi, cu tablă, cu unelte, cu păianjeni ghimpaţi care se agăţau de sacii noştri şi nu le mai dădeau drumul.

Striviţi sub povară, îmbrânciţi, gâfâind, oamenii ne înjurau, ca să se uşureze, aşa cum şi-ar fi înjurat lăzile lor cu rachete, sacii cu grenade sau colacii de sârmă cafenie care-i făceau să semene cu nişte călăreţi de circ. Drumeagul din când în când se lăţea, desfăşurându-se aproape la nivelul solului, pe urmă se înfunda iar, speriat, între doi pereţi de saci spintecaţi. Mai încolo se deschidea iar, făcând ca un fel de largă răspântie şi se ghicea, în întuneric, o stranie forfotă de umbre tăcute.

Soldaţi răsăreau din cărări, alţii soseau pe piste, toţi aplecaţi înainte ca nişte oameni care trag la edec şi la început nu înţelegeai ce erau pachetele acelea lungi pe care le târau cu nişte frânghii ţepene. Erau cadavre.

Tărgi? – abia ajungeau pentru răniţi, iar posturile de ajutor refuzau să le împrumute pe ale lor. Şi atunci îi târau de picioare pe toţi morţii culeşi de pe câmp, îi târau de picioare cu o funie lungă, ca pe caii cu burţile spintecate la coride, şi îi făceau stivă într-o groapă înngă, unul peste altul, cu ochii la stele, simţind cum le şiroieşte pe feţele îndurerate ţărâna de veci, care se scurgea din sacii sparţi ca din tot atâtea clepsidre.

Groapa se umpluse şi doi oameni în genunchi apăsau pe cadavre, le îndesau ca să facă loc altora.

Căpitanul Morache oprise coloana şi ordinul ajunse la noi aproape şoptit:

— Baioneta la armă.

Compania se alinie în faţa uriaşului mormânt. O rachetă îndepărtată făcu să lucească într-un fulger fugar şirul de baionete.

— Pentru soldaţii morţi pe câmpul de onoare… Prezentaţi arm!

Toate paturile plesniră, într-o unică mişcare, apoi nimic. Cu trupul ţeapăn, cu capul sus, priveam, muţi, cu dinţii strânşi: soldaţii n-au nimic de oferit decât tăcerea.

— La picior arm …

Compania porni mai departe şi părăsi drumul care ieşea din pământ, părând a se transforma într-o pistă.

Un om ţopăi greoi pe loc, cu pătura în cap.

— Nu treceţi pe acolo, ne anunţă el cu o voce somnoroasă, e interzis. Luaţi pista cealaltă, asta e reperată.

Noul sublocotenent, căruia i se adresa, privi vasta forjă de întuneric în care, din loc în loc, ţâşneau fulgere sub loviturile de ciocan.

— N-am de loc impresia că pică mai mult pe-acolo decât printr-altă parte, observă el.

Omul bătea într-una pământul în dansul lui greoi, cu mâinile adăpostite subsuoară şi cu capul vârât între umeri.

— O fi, răspunse el cu glasul pierdut sub pătură. Eu sunt pus aici doar ca să spun că-i interzis… Acu, care vrei să treci, n-ai decât; mie unuia, se-nţelege, puţin îmi pasă…

*

Tranşeea asta nou-nouţă era tivită cu pământ proaspăt, ca o groapă comună. Ne băgaseră vii acolo poate doar ca să câştige timp.

Cei pe care-i schimbam o săpaseră în două nopţi, dezgropând cu cazmaua cadavre îngrămădite şi din loc în loc răsăreau din mal ciozvârte de om. Pe un bocanc cu ţinte care ieşea în afară, Sulphart îşi agăţase raniţa iar mitraliorii îşi puseseră piesa pe burta umflată a unui

german căruia îi spânzura un braţ şi pe care abia dacă-l acoperea o pojghiţă sfărâmicioasă Stăruia în gaura aceea un miros acru şi dulceag de mlaştină împuţită. Scosesem la iveală intrările a doua bordeie nemţeşti. Scara unuia se prăbuşise, cu proptelele distruse de o torpilă. Pe o scândură, la intrare, cineva scrisese în chip de epitaf:

AICI SOLDAŢI GERMANI

În celălalt bordei, putea dormi o jumătate de secţiune în vreme ce cealaltă făcea de gardă.

Se chitise iar pe ploaie, o ploaie repede care cădea în rafale, lipindu-ţi de spinare mantaua udă. Cu batista legată în jurul gâtului pentru a opri apa, Gilbert tuşea încetişor. Generalul interzisese, hotărând pedeapsa cu închisoarea, impermeabilul, aşa că trebuise să şi-l lepede şi răcise. Ca să se ferească de ploaie, unii îşi croiseră din sacii de dormit din pânză cerată nişte patrafire galbene precum canarii, pe care şi le legau cu sfoară. Alţii îşi confecţionau glugi din pânză de cort, prin care apa trecea numaidecât. Lemoine, care nu-şi făcea griji decât pentru bocancii lui găuriţi, îşi pusese în chip de şoşoni doi saci de pământ noi-nouţi care-i veneau până sub genunchi şi, cocoţat pe picioarele astea groase de elefant, sta pe o scândură, cu spinarea încovoiată, ca un bâtlan bătrân, cu amândouă mâinile în buzunare. Lui Broucke nu-i păsa de nimic; cu mantaua încheiată anapoda, cu apa şiroindu-i pe pieptul costeliv, dormea de-a-n picioarelea rezemat de malul vâscos, cu cotul sprijinit pe gheata ieşită în afară a prusacului.

Bubuiturile erau mai surde, înăbuşite de ploaie, lumina rachetelor se dilua în acest bazin mişcător şi exploziile obuzelor se vedeau ca printr-un văl. Niciun foc: cele două linii, faţă în faţă, se păndeau cu ură şi resemnare.

Tocmai intrasem în gardă. Ricordeau, care de când fusese făcut majur nu mai îndrăznea să doarmă, de frica lui Morache, veni să-şi aleagă oamenii pentru postul de ascultare. Era o gaură în faţa noastră, cu tot a: îta apă şi

ceva mai multe grenade, „turturele” de puşcă pe care le cunoşteai după plecarea lor puţin surdă şi care veneau şuierând.

La nimereală, renunţând să se mai descurce în toate acele „ture” complicate în care* gărzile şi corvezile se suprapuneau fără a se anula, primul care mergea pentru masă rămânând ultimul la patrulare, în aşa fel încât nu puteai numi pe unul fără să ţi-i pui în cap pe toţi, Ricordeau recrută oamenii de gardă. Îi văzurăm înfundându-se într-o gură de şanţ şi apoi îndepărtându-se târâş, trăgându-şi puşca în noroi.

— Hei, bătrâne, îi spuse Gilbert ultimului care ieşea, încercaţi să-l aduceţi pe rănitul pe care l-au lăsat în faţă… Se mai aude încă cum geme, bietul băiat.

— O să încercăm.

Rănitul acela zăcea cine ştie pe unde, pierdut în marele câmp funebru. La intervale regulate, de parcă şi-ar fi adunat de fiecare dată puterile pentru o nouă sforţare, striga:

— Sergentul Brunet, de la a şaptea… Ajutor, fraţilor… Nu mă lăsaţi…

Pe urmă, istovită, vocea tăcea. Ciuleam urechea şi nu mai auzeam nimic decât zvonul unduios al ploii şi al vântului.

Sub braţele mele, lipite de parapet, pământul fremăta, pisat fără o clipă de răgaz. În faţă însă, artileria grea nu mai trăgea. În stânga se desluşea hărmălaia înăbuşită a unui schimb: sosise o companie de la noi, şi ceilalţi, care de mult erau cu sacii în spinare, o luau grăbiţi din loc. Noii veniţi bombăneau.

— Un singur bordei şi pe ăla l-a luat a treia… Mereu aceiaşi care se învârtesc. Pe ceilalţi n-are decât să-i ia dracu’.

Fără adăpost, fără o gaură în care să se ghemuiască, cei care nu erau de gardă se aşezară pe jos, cu spatele încovoiat sub foaia de cort şi, cu bărbia pe genunchi încercară să adoarmă.

O mică flacără de brichetă ţâşni, ploaia o suflă numaidecât. Încă o sclipire la fel de iute stinsă.

— Lumina! bombăni un glas supărat.

Fără a se sinchisi, omul se încăpăţână, voind desigur să-şi aprindă pipa. De trei ori, de patru oi-i scânteie micul licurici. Văzui atunci o siluetă ridicându-se şi îmbrâncindu-i pe ceilalţi, ca să se apropie de fumător.

— Ai înnebunit?... Nu ştii că nu e voie să faci lumină…

— Faci pe tine că te reperează? răspunse omul, cu o voce care mă surprinse.

— Gura!... îţi spun că…

— Hai, fii cuminte, micule, fii cuminte, răspunse calm celălalt, cu o voce puţin cântată, pe care parcă începeam s-o recunosc.

— Ştii cu cine vorbeşti?... Scoală-te întâi în picioare ca să-mi răspunzi.

— Ia mai vezi de altul, măi frate-meu, că mie mi-ai făcut gaură-n cap.

— Sunt plutonier major.

— N-a murit nimeni din asta…

— Plutonierul major Rouget…

— Şi eu Vieuble, soldat prost prin protecţie, medalie militară şi crucea de război. Dacă nemţilor nu le place lumina, îi bag în mă-sa.

— A! S-a întors Vieuble, strigă bucuros Lemoine.

Ne strecurarăm iute până în colţul lui unde, tot şezând, îl asculta nemişcat pe majurul care, băiat bun, îi adresa în chip de pedeapsă nişte crâmpeie de observaţii privitoare la măsurile de prudenţă ce trebuie observate în linia întâi şi la respectul cuvenit superiorului, respect fără de care „fiecare ar da ordine, fiecare ar face de capul lui şi ar ieşi o bramburească de s-ar duce dracului şi război şi tot”.

— Mă, Vieuble, te-ai ajuns, de nu mai dai bună ziua la prieteni?

Parizianul îşi ridică nasul şi ne recunoscu numaidecât.

— Ptiu! Bată-vă norocul!... Ce bine-mi pare că vă văd... Vă credeam morţi pe toţi, sau evacuaţi, băieţii din companie n-au fost în stare să-mi spună nimic... Am sosit de ranforsare azi dimineaţă şi seara ne trimit în tranşee, nu-şi pierd timpul de pomană, ai?... Vai, ce bine-mi pare! Şi Sulphart?

Câţiva vecini bombăniră.

— Ei, mai încet, ce dracului...

Vieuble se strecură în spatele nostru, până în colţul nostru de şanţ. În beznă, scrutând toate chipurile, îi căuta pe bătrâni.

— Să trăieşti, viteze flăcău normand, munte cu munte... A, uite-l şi pe măgarul ăsta bătrân de Bouffioux, ce cauţi, mă, pe-aici... Şi Belin?

— Evacuat... A fost gazat... Ştiai că Breval a murit; acum îl avem căprar pe Maroux... Berthier a fost dat dispărut, în Argonne.

— Băiat bun, păcat de el. Şi zi, Morache a venit şef? Multe se mai întâmplă... Oricum, a cam dat iama în bătrâni.

Ne îngrămădirăm la intrarea bordeiului, aşezaţi pe treptele de noroi. Sulphart, în fund, făcea rachiu fiert; nu-şi pusese în sac nici cartuşe, nici rufărie, nici biscuiţi, ca să poată lua două sticle de rom, pe care le împachetase în nişte ciorapi tricotaţi.

— Şi în spate cum e, altă viaţă, nu?

— Te cred. Trei luni de spital, într-un hotel lux a-ntâia. Să stai să nu faci nimic, să te slugărească alţii; dulciuri pe săturate, trai pe vătrai, ce mai... Noi ca noi, dar să-i vezi pe englezi, ăia boieri. Ofiţeri care se fâţâie, soldaţi ca scoşi din cutie, cu bani să-şi cumpere tot ce poftesc, găligani cu fustă care merg la exerciţii cântând din fluier. Femeilor le sar ochii după ei, auziţi: fii sigur că nu cere nimeni să-l schimbe din sector. Dar să-i vezi pe răniţii lor! Tunică albastră, fainâ, elegantă, cămaşă albă

cu cravată roşie. Nişte fanţi, mă fraţilor şi gătiţi şi titiriţi de nici nu-ţi vine să crezi că au tras şi ei.

— Şi ai noştri? Sunt mulţi?

— Căcălău. Spitalul unde stăm eu era tot timpul ticsit… Numai că pe ai noştri îi îmbracă în zdrenţe de reformă, cu tunici prea lungi, cu nădragi prea scurţi, cu mantale vechi, trebuie să fii băiat frumos, nu glumă, ca să mai poţi să trăieşti şi tu pe lângă englezi… Atât că noi măcar avem papagal… La plimbare mergeam împreună după cum eram răniţi, e ceva nemaipomenit. Ciungii sau cei cu capul paradit se plimbă cete-cete, rănile nu-i împiedică să umble, pot să alerge după fete. Noi însă, cei betegi de picioare, făceam altă echipă. Eu aveam doar două bastoane, alţii însă n-aveau o labă, o bucată de picior şi era foarte trist bocănitul ăsta de cârje pe trotuar, nici nu poţi să-ţi închipui… Civilii nici nu se mai uită; zic că de-acum s-au obişnuit. Băieţii însă nu s-au obişnuit, zău, poţi să mă crezi… Un prieten de-al meu rămăsese fără bărbie, nu îndrăznea să se arate în lume, îi era ruşine… Stal puţin, era un băiat de la şase nouă, cei care au atacat cu noi la Carency.

Dădu pe gât o duşcă de rom fiert şi mulţumi:

— Te încălzeşte. Precum văd, Demachy ăsta tot îşi mai respectă stomacul.

Sulphart, aplecat, încerca să ghicească viitorul în fundul cănii.

— Şi războiul, întrebă el, războiul când se termină?

Înainte de a răspunde, Vieuble rânji:

— Că mult mai ţine… Dar ce, îţi închipui că vorbeşte cineva de asta?… La Paris nici nu mai ştiu că e război. Nu se gândeşte nimeni la el, afară doar de bătrânele care au copii pe front… Gagicile sunt mai drăguţe ca oricând. M-am găsit cu nişte prieteni care câştigă douăzeci de franci pe zi. Uite, unul avea o dugheană de reparat biciclete, acum e milionar, fumează trabucuri cu inel, nu-i mai ajungi cu prăjina la nas. Şi lume la cinema, lume peste lume, la baruri, peste tot…

Poţi să te duci să te plimbi pe Champs-Élysées, să-i vezi pe boieri, sunt încă toţi acolo, n-ai nicio grijă. Pentru ei, războiul parc-ar fi în Madagascar sau la chinezi; nu-i doare capul de campania de iarnă, ţi-o spun eu. Trăiesc ca în rinul lui Avram, asta e.

— Aşa e, am văzut şi eu când eram în permisie, încuviinţă un boboc.

Povestitorul se uită cu coada ochiului la cel care-l întrerupsese.

— N-ai văzut nimic, îi spuse el. N-ai vreme să te dumireşti într-o săptămână. Eu am stat douăzeci de zile în convalescenţă, pe urmă două permisii de câte patruzeci şi opt de ore şi o duminică pe care mi-am luat-o pe şest... Că altminteri are cine să-ţi frece ridichea acolo la depou... Subofiţerii care nu ştiu ce să mai facă numai să nu fie trimişi înapoi şi care scot untul din tine; marşuri de zi, marşuri de noapte, serviciu, instrucţie. O dată au vrut să mă pună de gardă la prizonieri. I-am spus ostaşului: „Dacă mă pui cu Friţii, belesc unul... Sunt sătul de mutrele lor împuţite... Şi a lăsat-o baltă. Pe mine, din cauza decoraţiei, mă trânteau mereu de planton, chestie de fudulie, de... Într-o sâmbătă, eram pilit, i-am probozit pe toţi când m-am întors; am spus că m-am săturat de învârtiţii din spate şi am cerut să plec înapoi pe front... Am stat trei săptămâni la depoul diviziei şi iată-mă...

— Păcat că nu te-au vărsat iar la noi, regretă Maroux.

— Cu prietenul meu Morache?... Bune snoave ştii, mă. Am să te iau cu mine duminică la iarbă verde, să duci coşul.

Ploaia contenise. Aşezat pe prima treaptă, privind în noaptea deasă, cu norii atât de jos încât, când explodau, rachetele le luminau masa pământie, Gilbert asculta crăpcena jelanie a rănitului. Cu inima strânsă, se gândea numai la asta, pândind clipa când muribundul avea să strige, numărând secundele...

— Veniţi să mă luaţi, băieţi… Sergentul Brunet, de la a şaptea…

15 – Cruci de lemn

Pe urmă, vocea istovită se prăbuşea iar în beznă.

— Dacă nu se duce nimeni după el, mă duc eu, gândea Gilbert, tulburat. N-au decât să mă omoare.

Golind ce mai rămăsese pe fundul gamelei – straşnic ciubuc, băieţi!

— Vieuble vorbea într-una:

— La urma urmelor, aici e mai bine… În spate te sâcâie, toată ziua n-auzi decât de schimb, doctorii te pun să te dezbraci la piele la fiecare două săptămâni, femeile te trag pe sfoară. Pe când pe front, nu ţi-e frică de de-alde astea… Ai văzut vreodată o comisie care să vină să facă o inspecţie în linia întâi şi să-i schimbe pe nepricopsiţii care nu-s la locul lor? Ce mai încoacencolo, aici eşti liniştit, te lasă în pace… Am pus mâna pe-un chilipir, n-avem decât să fim cuminţi să-l păstrăm.

O grenadă de puşcă explodă în faţa parapetului. După zgomotul detunăturii, în cea mai adâncă linişte se auzi un geamăt de deznădejde:

— Băieţi… Louis, Louis drăguţule… Veniţi repede, mă băieţi, mă, striga vocea, la capătul puterilor. Repede…

Altă grenadă explodă şi flacăra ei lumină brutal santinelele cu spatele încovoiat, apoi încă una… în tranşeea germană pârâia un mic tir de focuri de armă, menit să ascundă în răpăiala lui plecările grenadelor.

— Alarmă! Atacă nemţii… strigă un glas.

O frământare îi cuprinse pe toţi, o tălăzuire care începea de la gura şanţului şi se sfârşea în fundul întunecat al bordeiului. În tranşee, spinările încovoiate se îndreptară. O rachetă şuieră, autoritar. Se auzi zgomotul sec al puştilor ce se încărcau, şi fără să mai aştepte, grenadierii îşi aruncau, după ochi, cu un gest de violentă destindere a trupului, grenadele. Hărmălaia asta de explozii acoperi tot zgomotul.

— Alarmă! în picioare… strigau oamenii în bordei.

Pe dibuite, mâinile căutau înfrigurate puşca, recunoscându-i cu degetele îmbrăcămintea de flanelă sau de pânză cerată. Ne călcam în picioare. Era un tărăboi înăbuşit de înjurături, de gamele desprinse, de puşti care se prăbuşeau greoi cu toate mătăniile echipamentului spânzurate de baionetă.

— Afară! fir-ar al dracului…

Când ieşeai, te orbea lumina crudă a rachetelor, începeam să tragem. Fiecare se repezea la parapet, la nimereală, şi punea puşca la umăr. Cot la cot, ne prefăcusem dintr-odată în tot atâtea maşini în plin lucru: şocul brutal al reculului când pleacă focul, gestul automat al chiulasei pe care o deschizi şi o blochezi, frigându-ţi mâna pe ţeava prea fierbinte. Respiram, înghiţindu-l, praf de puşcă. Un singur gând: să tragem. Exploziile obuzelor care căutau tranşeea ne legănau fără să le mai băgăm de seamă: încarcă, ocheşte, trage…

— Încetaţi focul! strigă o voce în spatele nostru.

Urcat pe câţiva saci de pământ, Ricordeau privea câmpia sfâşiată de lumini. Puştile tăcând, se auzi mai desluşit tunetul de explozii al barajului. Capetele se pitiră.

— A fost o manevră să ne scoată afară, spuse plutonierul. Acum o să dea tare cu artileria grea… Haideţi, toată lumea la cutie.

Îmbulzindu-ne, ne îngrămădirăm pe scara adăpostului. Obuzele de 210, care veneau şuierând, păreau că-i împing pe cei de la urmă, cu o energie brutală. Ne înghesuiam ca orbeţii.

— Aprindeţi, ce dracului!… Cine are o brichetă?

O luminare” lumină bordeiul, vash scund, părând că se arcuieşte ca să poată duce toată povara asta pe grinzile-i vânjoase. Sus, afară, bubuia mereu mai tare şi la fiecare lovitură de berbece simţeam trunchiurile de copaci tremurând.

— A rămas vreo santinelă afară? întrebă Ricordeau,

al cărui obraz rumen strălucea la flacăra lumânării.

Nu răspunse nimeni.

— Sunt cei de la postul de ascultare.

— N-ajunge, trebuie numit un om. Căprăria ta e la rând, Maroux.

Din principiu, caporalul bombăni „fireşte” şi ne întrebă: „Cine urmează?”

Un boboc sări:

— Nu-s eu… Bouffioux n-a fost niciodată.

Fostul bucătar se băgase într-un colţ, între două stive de saci.

— Şi de ce tocmai eu, protestă el cu glas plângăreţ, întorcând spre noi un chip jalnic. Că doar n-au să mă pună singur de santinelă… Văd foarte prost, mai ales noaptea, un ochi aproape l-am pierdut.

— Ajunge, Bouffioux, îl întrerupse Ricordeau, biroul de reclamaţii e închis.

— Mă rog, bâigui el, dar mi se pare că am să fiu de folos acuşica, la săpat.

Mititelul de Broucke se uită scârbit la Buftea.

— Bine, bine, mă duc eu, declară el, mă duc eu în locul tău… Nu ştiu ce-ţi curge prin vine, dar oricum, sânge nu e.

Se sui pe scară. În clipa în care ieşea, o explozie mai violentă zgudui bordeiul, aruncând înăuntru un fulger de lumină.

— Broucke! strigă Maroux speriat.

De sus, un glas liniştit îi răspunse:

— Fii fără grijă…

Era un bombardament intens, inexorabil, în care obuzele veneau unul după altul fără răgaz, măcinând metru cu metru pământul devastat. În picioare la poalele scării, Ricordeau asculta obuzele şuierând.

— Ăsta n-a căzut departe… Un 150… Ce ne mai macină!

Cu nasul în plafonul scund, făcut din trunchiuri strânse de brad, băieţii vorbeau:

— Mă întreb dacă un 210 n-ar trece prin el.

— Ce tot vorbeşti, sunt mai mult de patru metri de pământ.

— Asta nu înseamnă nimic. Obuzele lor mari cu percuţie întârziată…

— Ai tutun? punga mea e goală.

— N-ai să ai vreme să faci o ţigară.

— Aşa cum au pornit-o, au să tragă o oră întreagă.

— Ar trebui să cadă una în plin, drept pe noi.

— Nu zi vorbă mare. Eram odată, la Vauquois…

Nu se auzea decât un bubuit surd şi, din când în când, un zgomot mai apropiat, care răsuna până în adăpost. Maroux se repezea, suia câteva trepte şi striga:

— Broucke!

Vocea înăbuşită răspundea:

— E-n regulă, e-n regulă…

În iadul acela de bombe, rămaserăm ca năuci câteva clipe. Şedeam prăbuşiţi, cu mâinile între genunchi, cu capetele pustii. Într-o cutie de conserve, care trecea din mână în mână, ne uşuram. Pe urmă începurăm iar să vorbim, nervos, repede, mai repede. Cu gura căscată glumeam: „Deşteptătorul lui o ia înainte… Frumos pachet a primit de la Krupp!… Ce crezi, are să fie război?… Să fi ştiut, mergeam să dorm la hotel…”

Neînduratul berbece părea însă să se apropie şi mai mult, bubuind ca turbat, şi vorbăreţii tăcură. Mi se părea că simt, bătându-mi pe umăr, inima lui Gilbert. Bouffioux se înfăşurase în pătură, ascunzându-şi capul ca să nu mai vadă nimic. Cu spinarea resemnată, aşteptam.

Izbucni o explozie puternică, zarvă de fierărie sfărâmată şi o pală de vânt ne stinse luminarea. Odată cu umbra, ne cuprinse spaima. Maroux, zăpăcit, sui repede afară.

— Broucke! Broucke… strigă el.

Îi auzirăm vocea ieşind, depărtându-se… Apoi, pe când aprinsesem iar luminarea, caporalul reapăru. Lumina căzu pe obrazu-i palid, sub bara de umbră a

căştii.

— Trebuie un om, spuse el simplu, cu un glas gâtuit… E rândul tău, Demachy.

Gilbert spuse: „Bine”. Îşi puse la loc casca pe care şi-o scosese, îşi luă puşca, îmi făcu la revedere din cap şi urcă.

Nu ieşise bine, că două explozii îl încovoiară şi ceva îi plesni mantaua, o piatră sau o schijă. Tranşeea fiind desfundată înaintea lui, sări peste saci, frământând pământul cleios.

Broucke nu se clintise. Pe jumătate aşezat pe o umflătură de mai, cu braţul întins pe parapet, părea că doarme mai departe, cu capul plecat, cu apa curgându-i din gulerul prost încheiat, pe pieptul costeliv. Nu se vedea nimic: două firişoare roşii scurgându-i-se din nas, asta era tot…

Obuzele, acum, pisau în stânga, mai puţin regulat, cu o mânie domolită. Exploziile se făceau mai rare… Atunci, la o palmă de pământ, Gilbert auzi vocea, imperceptibila voce a rănitului necunoscut, care încă mai implora:

— …Să mă luaţi… Am o mamă, băieţi, am o mamă.

Şi rostea *„moman”*, precum copiii Parisului.

Iar sta să plouă; lumina era de o albeaţă lividă, care te orbea. Pe pământ, bucăţi de ploaie zăceau în băltoace gălbui pe care vântul le încreţea şi unde dădeau roată câteva picături rare. Să fi sperat oare ploaia că va spăla tot noroiul ăsta, toate zdrenţele, toate cadavrele astea? De-ar ploua toate lacrimile cerului, de-ar ploua un potop întreg, şi tot nu s-ar şterge nimic. Nu, un secol întreg de ploaie n-ar putea să le spele.

Nicio apărare înaintea noastră, niciun stâlp, nicio sârmă. Moviliţe, gropi, un pământ sfâşiat în care încolţeau dărâmături şi, la o mie două sute de metri, pădurea pe care trebuia s-o luăm, mohorâtă pepinieră de trunchiuri ciopârţite.

Se spunea că atacul e pentru ora opt; dar de ştiut

nu ştia nimeni nimic. Toată noaptea, agenţii de legătură aduseseră ordine, contraordine; o notă trimisă la comandant îi semnalase că planul sectorului care-i fusese înmânat la plecare nu era la zi, şi de dimineaţă până acum Ricordeau încă nu primise răspuns dacă lucrarea de saci cu pământ care se vedea în stânga e a germanilor sau a noastră. Artileria noastră trăsese o singură dată, dar obuzele căzând prea scurt, uciseseră santinelele din postul cel mic şi lansasem repede o rachetă cerând să lungească tirul. De atunci, artileria nu mai trăsese.

Chirciţi sub pături, soldaţii încă mai moţăiau şi agenţii de legătură săreau grăbiţi peste ei, fără să ştie dacă erau vii sau morţi.

— Ala a murit?

— Încă nu, ai răbdare până diseară, mârâia omul, ghemuindu-se mai bine.

Vârât într-un colţ, Bouffioux nu mai voia să-şi scoată masca, speriat de cea mai uşoară pală de pulbere care o aducea vântul spre noi. Un ceas întreg îl tot auzisem bâlbâind: „Miroase a mere… Miroase a muştar… Miroase a usturoi…” şi de fiecare dată îşi punea înfricoşat cagula la loc. Acum n-o mai scotea şi, tupilat cum stătea în gaura lui, ai fi zis că e un monstru de carnaval, cu ritul acela pe care şi-l bălăbănea încoace şi încolo.

— Mierlesc ăi mai căcăcioşi, îi strigă un camarad, ca să-i mai dea puţin curaj.

Nu vorbea nimeni. Câţiva mâncau, stropindu-şi pâinea cu apa care li se scurgea din cască; ceilalţi aşteptau, cu spinarea făcută covrig, fără o privire, fără un cuvânt.

Între două explozii, o linişte grea se lăsa peste tranşee şi când te uitai drept în faţă la omul de lângă tine, ţi se părea că vezi acelaşi gând în ochii fiecăruia, ca oglindirea unui cer livid. Deodată se repetă un ordin:

— Transmiteţi, ceasul colonelului…

Ni-l treceam din mână în mână şi, fără o vorbă, şefii de secţiuni şi le potriveau pe ale lor.

Era o cutiuţă de argint, rotunjită şi cizelată ca un cadou pentru o fetiţă la prima comuniune, cu ghirlande de trandafiri. Şi el, numai el ştia ora exactă, clipa înfricoşată când trebuia să ieşim din gropi, să ne năpustim prin fum drept în bătaia gloanţelor.

— Am cumpărat unul ca ăsta pentru fetiţa mea, îmi spuse un camarad.

Gilbert, întotdeauna puţin nervos în zilele de aspră încercare, era ciudat de calm în dimineaţa aceea. Era în vocea lui, în înfăţişarea lui resemnată, ceva fatal care-l neliniştea şi el însuşi îşi simţea în suflet o teamă pe care încă n-o cunoscuse niciodată. Tăcut, privea pădurea, tragicul codru de stâlpi ciuntiţi în care obuzele îşi destrămau fumul… Câte mitraliere puteau să aibă?

Îi era atât de frig, încât nici nu simţea, în mâna dreaptă, ţeava udă a puştii. Ciudat lucru, îi era întotdeauna frig în zile ca aceea. Dar moleşeala asta în picioare, pustiul ăsta în cap, teama asta în suflet, azi le simţea întâi…

— Vino de şezi, Gilbert, îi spuse Sulphart, e mai bine aici, e uscat.

Stăteam strânşi sub un fel de streaşină, făcută dintr-o uşă de şopron ţinută în echilibru de sacii parapetului şi, fără foame, ca să ne treacă vremea, începusem o cutie de conserve. Deşi chemat, Gilbert nu se întoarse, îşi întinse brusc gâtul, ca pentru a vedea mai bine, şi strigă:

— A!

În aceeaşi clipă auzirăm plesnind gloanţele, explodând grenadele, toată hărmălaia unei bătălii brusc dezlănţuite.

Ricordeau, care şedea la intrarea bordeiului, ieşi alergând şi, fără să-i pese de miorlăitul gloanţelor, sări pe o grămadă de saci şi privi peste parapet: era atacul. Fulgi mici de grenadă explodau în câmpie şi obuzele

germane începeau şi ele să vină, plesnind în nori groşi. Aruncându-se la pământ sub salve, pornind iar, ai noştri şarjau. Risipiţi, fărâmiţaţi, erau atât de mici încât se pierdeau cu desăvârşire în câmpia aceea imensă.

Maşinal, Ricordeau îşi strânsese cureaua de la cască şi striga cu o voce spartă.

— Imposibil; s-au înşelat. E abia peste un ceas. Baioneta la armă!… Ba nu; nu vă mişcaţi, nu-i ora… E o greşeală… Repede, transmiteţi la căpitan: „Ce facem?”

Alerga înnebunit prin tranşee, îmbrâncindu-ne pe toţi, apoi, expunându-se întreg, în picioare, pe sacii prăbuşiţi, căuta să vadă ce fac celelalte companii. Câte o secţiune ieşea, parcă şovăind, ici una, dincolo alta. La două sute de metri, un ofiţer ne făcea nişte semne pe care nu le înţelegeam şi, în spatele lui, se zărea în tranşee o trupă compactă, uriaş arici de baionete.

— Ce-o fi o fi, pornim, strigă Ricordeau cu un glas uşurat dintr-odată de orice spaimă.

Fără să dea nicio comandă, sări pe parapet, alergă câţiva metri, apoi, întorcându-se, parcă şi-ar fi adus aminte de noi, strigă fără să se oprească:

— Înainte!

Un vârtej răscoli tranşeea. Pe toată lungimea lui, parapetul se prăbuşi, cu sacii smulşi. împingându-ne unul pe celălalt, ne căţăram. O clipă de şovăire în faţa pământului răvăşit, a câmpiei goale: aşteptam să văd ieşind câţiva băieţi, ca să simţim cotul, apoi o ultimă privire înapoi… Şi fără un strigăt, tragică, mută, compania dislocată se avântă…

La mai bine de douăzeci de metri înaintea noastră, Ricordeau alerga fără să se aplece. Mai departe, în fum, se vedeau câteva secţiuni înfundându-se în pădure. Ascunse printre cioturile de copaci, maximurile pârâiau; un tun de tranşee bătea şi el, grăbit şi mânios. Oameni se prăbuşeau… Alergam drept înainte, crunţi, fără un cuvânt: ne temeam ca nu cumva, deschizând doar gura, să lăsăm să ne scape tot curajul zăgăzuit în dinţii strânşi.

Trupurile şi minţile erau încordate spre o singură ţintă: pădurea, să ajungem la pădure. Părea îngrozitor de departe, cu toţi snopii aceia de obuz care ne despărţeau de ea. Un tunet fără sfârşit ne răsuna în cap şi pământul zguduit tremura sub picioarele noastre. Alergam gâfâind. Ne aruncam pe burtă când exploda un obuz, apoi, buimaci, porneam mai departe, înotând în fum. Sub fulgere, pachetele de oameni păreau că se topesc.

În faţa mea, un om rănit lăsa să-i scape puşca. îl văzui clătinându-se o clipă pe loc, pe urmă o porni iar, greoi, cu braţele spânzurându-i, şi alergă alături de noi, fără să înţeleagă că era mort. Mai făcu câţiva metri împleticindu-se şi se prăvăli…

*

Pe când ieşeau ultimii din tranşee, un şrapnel îi respinsese brutal cu suflul lui fierbinte – o detunătură atât de cumplită încât nu auziseră nimic, buimăciţi. Sulphart îşi dădu drumul, alunecând, înapoi în şanţ. Câteva glasuri strigau:

— Fraţilor! sunt rănit…

16 – Cruci Ue lemn

Când fumul se risipi, se putură vedea câţiva oameni ridicându-se. Întins, cu nasul în pământ, Bouffioux tremură câteva clipe, apoi rămase neclintit, cu şalele sfârtecate. Răniţii, sculaţi în picioare, îşi aruncau puşca, echipamentul, raniţa şi o porneau înainte alergând.

Alţii, mai puţin loviţi, aşteptau să se mai aline bombardamentul şi îşi desfăceau calm, rupându-l cu dinţii, pachetul de pansament. Sulphart stătea frânt de şale, abia mai putând să respire.

— Până aici mi-a fost, şopti el uitându-se la un camarad, cu privirea rătăcită.

— N-ai nimic, îi spuse acela, doar mina.

— Nu. În spate…

Sub umăr, mantaua era găurită şi sângele abia se vedea, făcând o mică pată roşie-închis.

— Curge tare? întrebă el.

— Nu. Fugi repede la postul de ajutor. Îţi pansezi doar mâna.

Abia atunci îşi privi Sulphart mâna. Degetele îi erau ca zdrobite, năclăite de sânge, şi numai văzându-şi rana, simţi şi durerea.

— Umblă mai încet, mă doare. Am niţică tinctură de iod în cartuşiera galbenă, ia-o de-acolo…

Camaradul îi turnă pe mâna sfărâmată jumătate de flacon şi arsura aceea cumplită îl făcu să ţipe. Grosolan, neîndrăznind să strângă, omul îi făcu pansamentul, care se înroşea pe măsură ce se înfăşură bandajul.

— Şi tu? Unde eşti rănit? întrebă Sulphart.

— Nicăieri… mă duc înapoi la băieţi.

Erau trei pe care obuzul îi cruţase.

Priviră secţiunea care, oprită o clipă în loc de o rafală de mitralieră, pornea iar în trăgători, pe urmă priviră răniţii.

— Scăpaţi, ce vă pasă, spuse unul cu oleacă de invidie în glas… N-are nimeni puţin tutun?

— Ba da. Mi-a mai rămas un pachet, stai puţin.

— Eu am ciocolată, făcu cu glas slab Sulphart. Cine vrea?

Răniţii îşi goliră sacii, raniţele şi cei trei aleseră ce le plăcu. După ce-şi împărţiră prada:

— Ei, mergem? spuse unul din cei trei, un caporal căruia dârele de transpiraţie şi noroi nu izbuteau să-i ascundă paloarea… La revedere, băieţi, noroc bun!

Ieşiră din tranşee şi, tropăind greoi, încovoiaţi sub larmă, porniră în fugă spre pădure, singuri-singurei – trei pigmei şarjând sub giganţii de fum.

Aşezat pe sacii de pământ, rezemat de peretele moale, lui Sulphart aproape că-i era bine, cu cărnurile îndurerate, cu capul înfierbântat. Era însă vlăguit, lipsit de voinţă; un camarad mai uşor rănit trebui să-i ajute să se ridice.

— Haide, grăbeşte-te, îi spuneau într-una cei dinaintea lui.

Nu putea să meargă repede, cu pironul acela care-i tăia respiraţia.

— Hei, încercă el să strige… Aşteptaţi-mă.

Dar vocea-i înăbuşită nu bătea departe şi ceilalţi se grăbeau. Văzu mantaua ultimului din coloană dispărând pe după cotul tranşeei. Se opri o clipă să-şi tragă sufletul, apoi culegând de jos un baston, porni mai departe, încovoiat ca un moşneag.

Tranşeea furnica de răniţi. Erau câţiva înspăimântători, cu obrazul cenuşiu, care se opreau să horcăie, aşezaţi în câte un intrând şi te priveau cum treci, cu nişte ochi rătăciţi care nu mai vedeau nimic. Umblând încăpăţânat înainte, Sulphart abia dacă îi băga în seamă.

În locul acela, cărarea şerpuia printre ruinele unui cătun. Pe când trecea prin spatele unui zid, auzi şuierând un obuz şi se adăposti. Explozia plesni atât de aproape, încât i se păru că vede fulgerul roşu, printre pleoapele închise. Cu spaima în suflet, iuţi pasul. Alte obuze veneau unul după altul, o întreagă haită asmuţită pe cioburile astea de case. Sulphart începu atunci să alerge căutând un adăpost. Zări o scară de pivniţă, în capul căreia stătea un brancardier.

— Nu mai e loc, îi spuse omul alungându-l. Vezi mai departe.

În bezna scării se ghiceau soldaţii îngrămădiţi şi petele albe ale pansamentelor. Ghemuindu-se, în vreme ce plesnea alt fuzant, Sulphart avu impresia că tot se adăposteşte cumva. Schijele biciuiră zidul. Alergă câţiva metri mai încolo, dar pivniţa cealaltă era plină şi ea. Cu buzele şi ochii chinuiţi de un tic, umbla cu spatele încovoiat sub explozii, căutând o gaură în care să se înfunde. La fiecare flacără se lipea de mai, ferindu-şi capul sub braţul îndoit.

Teritoriali încărcaţi cu unelte se înghesuiau în fiecare ungher; se năpusti pe unul dintre ei, căruia numai picioarele îi rămăseseră afară şi se strecură în

gaura lui, cu o mânioasă sforţare. Striviţi, ochi în ochi, amestecându-şi răsuflarea, cei doi oameni se uitau unul la altul, fiecare nevăzând din celălalt decât privirile fixe, şi mustaţa aspră a bătrânului îi înţepa buzele lui Sulphart. Tăceau năuciţi, şi, împletite, picioarele li se înfundau, spăimoase, căutând să se ascundă mai bine.

Exploziile se ţineau lanţ, în salve infernale, şi atât de aproape încât la fiecare obuz simţeau luptând sub ei pământul. Bubui o detunătură mai cumplită şi fumul năvăli, dintr-odată, în groapă... Sulphart se crezu înmormântat. Făcu o mişcare violentă ca să se degajeze, dar braţul îi era prins sub pieptul celuilalt, cele două trupuri erau blocate şi nu se putu clinti. Speriat, se zbătu, părându-i-se că simte cum se înăbuşă sub surpătură; începea aproape într-adevăr să se sufoce, cin fumul risipindu-se, se făcu lumină. Atunci, în faţă, chiar lângă ochii lui, Sulphart văzu Moartea în privirea bătrânului. Cumplită fu, o clipă, privirea aceea omenească, avu o secundă de crâncenă rezistenţă, apoi o licărire păru a se stinge într-însa, se făcu ştearsă, tulbure, sticloasă... Şi Sulphart primi pe buze ultima suflare a muribundului, un geamăt oribil, de parcă omul şi-ar fi dat cu adevărat sufletul în acest ultim sughiţ. Mai rămase o clipă lipit de mort, care dădea acuma ochii peste cap, apoi se smulse brusc şi ieşi din gaură, cu mâna stângă ridicată, mâna aceea care-l chinuia la cea

4 r mai mică atingere. Când fu în picioare, simţi în gură un gust ciudat. Scuipă, era roşu, roşu de tot... Speriat, dădu de duşcă fundul de rom care mai rămăsese în bidon şi o porni grăbit mai departe, de frică să nu pice în drum.

Nu cunoştea cărările acelea şerpuitoare croite în noroi. Din loc în loc însă, agenţi de legătură sau brancardieri îi spuneau: „Ţine-o drept” şi umbla drept înainte, refuzând să se odihnească.

Zări în sfârşit o tăbliţă: „Post de ajutor” şi coborî în

bordei. Ca să ajungă jos, trebuia să păşească peste răniţii aşezaţi pe trepte. Bordeiul era şi el ticsit: răniţi greu, întinşi pe tărgi, care horcăiau, cu ochii închişi de durere.

Medicul militar îi spuse:

— Nu pot să-ţi fac nimic aici… Stai colea şi te odihneşte, şi la noapte, când s-o mai domoli tirul, o să plecaţi toţi împreună spre ambulanţă.

Căuta un loc unde să se aşeze, când un sergent mărunţel, cu braţul legat de gât cu o batistă mare în carouri, se ridică şi-i spuse:

— Nu mai stau să aştept aici… Până diseară rămân fără o picătură de sânge.

Clătinându-se, ieşi îmbrâncindu-i pe ceilalţi şi Sulphart se aşează pe treapta lui.

Cerul ploios grăbi căderea nopţii şi, în amurgul serii, câţiva răniţi porniră. Sulphart se luă după ei. În faţa lui mergea un vânător care-şi ţinea cu amândouă. mâinile falca zdrobită. În drum, se întâlniră cu alţii şi, sporită, ceata ajunse aproape de baterii. Artileriştii ieşiră să-i vadă.

— Sunteţi pe calea cea bună, băieţi… Satul e colea…

Porniră mai departe. Din loc în loc sta culcat câte un ostaş rănit, sleit de sânge, pe care Moartea îl întâlnise. Le cunoştea desigur drumul şi-i pândea ca să-i dea gata din mers. îl recunoscu şi pe sergent, după batista mare, în carouri. Ce i-o fi venit şi lui, să plece singur? în doi o mai înfrunţi, te mai aperi…

Rămăşiţele de zi se scurgeau, ca dintr-un potir plesnit. În burhaiul amurgului, se zăreau companii de întărire, încovoiate sub saci şi unelte. Seara se însufleţea o clipă de larma zăngănitoare a puştilor şi a gamelelor. Pe urmă drumul se făcu pustiu.

Un rănit se opri, apoi încă unul, istoviţi. Unul se lăsă pe marginea şanţului şi începu să plângă.

— O să-ţi trimitem brancardierii, îi făgăduiră

camarazii, îndepărtându-se cu acelaşi pas vlăguit.

Zăriră în sfârşit în beznă o fermă cu acoperişul scund, prin ale cărei ferestre camuflate răzbătea un firicel de lumină. Intrară. În fundul unui culoar întunecat, o fereastră mare îşi revărsa veselă lumina: se îndreptară într-acolo, atraşi ca fluturii de noapte. Ţinură culoarul bâjbâind şi, lipindu-şi de geamuri chipurile palide, priviră. Masa era modest pusă – mai multe căni decât pahare – dar farfuriile acelea albe, lampa aceea, mâncarea din care ieşeau aburi, li se păru un lux nemaipomenit; rămăseseră muţi de admiraţie, cu ochii lacom căscaţi…

Ridicându-şi privirile, unul din ofiţerii de la masă zări în umbră şirurile de ochi sticloşi, toţi morţii aceia cu căşti pe cap şi, lipit de geam, cumplitul chip al vânătorului, a cărui bărbie zdrobită nu mai era decât un cheag negru de sânge. Tresări şi se sculă, alb la faţă. Ceilalţi se întoarseră surprinşi şi văzură şi ei la rândul lor fantomele. Deodată, toate glasurile amuţiră, ca gâtuite…

— Haideţi să beţi un păhărel, spuse în cele din urmă un maior de artilerie, deschizându-le uşa. îl meritaţi cu prisosinţă, bieţii de voi.

Şovăiau să intre, lumina prea puternică făcându-i să clipească din ochi. Se îmbulziră totuşi la uşă, cu un zgomot de bocanci târşiţi, şi trecându-şi cănile din mână în mână, băură cu sete. La fiecare înghiţitură a vânătorului, vinul trecea prin bărbia găurită şi îi curgea într-un firicel subţire pe manta.

— Hai să ciocnim amândoi, îi spuse maiorul.

Cinci ieşiră din încăperea luminată, noaptea neagră îi buimăci. Cete de oameni se vedeau pătând drumul cu grupurile Ier confuze şi cu larma lor; îi urmară spre sat. Uliţele cufundate în beznă şi curţile întunecate mişunau de soldaţi nevăzuţi şi de glasuri ascunse. Din cinci în când, luminile brutale ale unei căruţe dezvăluiau câteva siluete strânse laolaltă.

Batalioanele de întărire aşteptau, încurcând drumul, şi soldaţii se sculau ca să-i iscodească pe răniţi.

— Nu ştim mai mult ca voi… E sectorul draculuI… Unde-i ambulanţa?

Văzură, în fundul nopţii, lanterna roşie şi iuţiră pasul. Pe stâlpul porţii era bătută o tăbliţă:

Aici pentru răniţii uşor, *în stare să umble*.

Firma nu le prea dădu încredere, cu aerul ei glumeţ.

— Nu aici, spuse unul; sigur că ăştia nu fac evacuări.

Ambulanţa diviziei se afla pe partea cealaltă a pieţei. Era o casă mare, pustie şi întunecată, fără o mobilă, tară un pat.

În cămaşă, cu fruntea lucind de transpiraţie, medicul militar îi examina rapid pe răniţii cărora un infirmier le lumina rănile cu o lanternă. Pe podea zăceau pansamente murdare, tampoane de vată. O tăviţă renală mare era plină ochi cu apă înroşită.

— Următorul, spunea medicul, ştergându-şi fruntea cu braţul gol.

Şi următorul se aşeza, întinzându-şi braţul legat sau desfăcându-şi vestonul. Aplecat peste o masă de lemn alb, un soldat aferat completa fişele pe care evacuaţii şi le agăţau singuri de manta, ca pe nişte bonuri de cântar.

Dintr-o odaie de alături se auzea strigând un rănit greu.

— Nu-i aşa, don’doctor, că mă puneţi într-un pat?… O, ce-aş mai vrea să mă văd culcat în el… Un pat cu aşternut, don’doctor… Vine curând maşina?… Vă rog, spuneţi-i să vină.

Medicul îi sfâşie lui Sulphart cămaşa, ca să-i vadă rana.

— Nu mai sângerează… Au să te spele acolo… Dă-mi acum să-ţi văd mâna.

Sulphart nu se putu împiedica să nu ţipe, când îi

desfăcură pansamentul lipit.

— N-ai nimic, E o rană frumoasă, îi spuse medicul. Numai că o să trebuiască să-ţi taie două degete.

— Mare pagubă, îi răspunse roşcovanul, nu-s pianist.

*

— Mă doare… vai, ce mă doare…

Şoptit, Gilbert repeta într-una aceleaşi vorbe, de parcă ar fi crezut că-şi alină, văitându-se, suferinţa. Rămăsese culcat pe o coastă, aşa cum căzuse şi când, cu efort, încerca să-şi ridice capul greu, un hohot de plâns fără lacrimi îi urca din inimă.

Durerea îl ameţise şi nu-şi mai simţea nici mâinile, nici picioarele, nici capul, nu-şi mai simţea decât rana, adânca plagă care îi răscolea măruntaiele.

Nu-şi pierduse nicio clipă cunoştinţa şi totuşi, ceasurile trecuseră mai repede decât dacă ar fi fost treaz cu adevărat. Acum când gândirea i se deştepta din această anestezie, începea să simtă că suferă. Cea dintâi idee care-l izbi puternic, de-a dreptul în piept, fu: „Oare au să vină brancardierii?”

Spaima puse stăpânire pe el şi se ridică pe jumătate, ca să se uite. Durerea, însă, îl culcă brutal la loc.

Aveau să vină brancardierii?… Da, fără îndoială, după ce se va fi făcut de tot noapte. Şi dacă n-aveau să vină? O beznă de mormânt îi întunecă mintea şi rămase o clipă neclintit, ca doborât şi aproape fără să-l mai doară nimic. Pe urmă deschise iar ochii.

Amurgul făcea şi mai tristă pădurea asta tragică ai cărei copaci erau golaşi ca nişte braţe de cruce. La câţiva paşi zăcea, încovrigat, un soldat şi i se vedea albul cămăşii prin mantaua descheiată, de parcă şi-ar

12401

fi căutat rana înainte de a muri. Un altul, mai încolo, părea că moţăie, rezemat de un trunchi ciuntit, cu capul plecat pe umăr. Şi bucata aceea de stofă albastră

ce să fi fost? Altul? Da, încă unul.

Frica îl cuprinse din nou. De ce ar fi el singurul om viu în pădurea aceea blestemată? Ca să stea culcat acolo, nu trebuia să fie mut ca şi dânşii, rece ca şi dânşii? Era inevitabil, trebuia să moară…

Dar numai cuvintele astea – să moară – îl revoltară în loc să-l copleşească. Ei bine, nu… Nu voia să moară, nu voia! Cu mintea încordată, cu pumnii strânşi, încercă să priceapă unde se află. Niciun indiciu, nimic… Obuzele îşi încrucişau traiectoriile pe deasupra pădurii sau se spărgeau aproape de tot, făcând pământul să tresară sub somnul morţilor. Obuze, germane, sau de-a-le noastre?… Auzea şi schimburi scurte de focuri de puşcă, la lizieră. Dar tot nu se putea orienta. Înaintasem noi? Recucerise inamicul pădurea?… Nimic nu putea să-l lămurească. Doar spaima lui mai trăia în pădurea aceea ciopârţită, printre oamenii aceia adormiţi pe care teama nu-i mai chinuia.

Şi totuşi, odată cu seara, canonada se linişti; sufla un vânt rece care mirosea a ploaie şi picioarele îngheţau pe pământul cleios. Frica se apropia, cu chip de noapte.

Deodată, i se păru că aude un trosnet de crengi. Cu un efort brusc, se ridică într-un cot şi strigă:

— Pe aici… Sunt rănit…

Niciun răspuns, nicio mişcare. Zdrobit de efort, căzu înapoi pe o coastă, gemând. Stârnită, rana îi sfârteca pieptul, măruntaiele, rinichii, trupul tot. Ameţit de durere, bâiguia:

— Nu mă mai mişc… Jur că nu mă mai mişc, numai chinuieşte-mă mai puţin…

Şi pentru a-l îndupleca pe Stăpânul nevăzut care-l silea să sufere, stătea neclintit, cu ochii lipiţi, înfigându-şi ghearele în pământul îngheţat.

Încet, durerea se mai domoli şi în mintea lui năucită se înfiripă un gând.

— Nu trebuie să mai stau nemişcat… Dacă leşin, n-au să mă vadă, au să mă lase să mor. Trebuie să mă ridic,

trebuie să strig.

Atunci, cu toată dârzenia voinţei, hotărî: „Mă duc să mă rezem de un copac şi să mă pansez… Pe urmă, când au să treacă soldaţi, am să ţip… Trebuie… E vorba de viaţa mea…”

Nu îndrăznise încă să-şi atingă rana, îi era frică, şi-şi îndepărta chiar mâna de la burtă, ca să nu simtă, să nu ştie.

— Hemoragia trebuie să se fi oprit, gândea el, nu mai curge. Să-mi fac pansamentul.

Strângând din dinţi ca să nu ţipe, se ridică anevoie, se târî, apoi îşi dădu drumul să cadă, cu spatele rezemat de un copac. Zădărâtă, rana îi zvâcnea în rinichi, ca un puls de febră. Îşi îngădui o clipă de răgaz, cu ochii închişi: avea impresia că oarecum a scăpat.

Îşi luă pachetul de pansament din cartuşieră şi-i rupse învelitoarea. Acum trebuia să-şi atingă rana, să pună mâna pe ea. Mâinile îi alunecară de câteva ori spre burtă, dar şovăiră, necutezând. În cele din urmă se stăpâni şi, cu bandajul pregătit, atinse cu hotărâre rana. Era în stânga, mai sus de vintre. Mantaua îi era ruptă şi, sub degetele-i tremurânde, nu simţea decât ceva cleios. Uşurel, ca să nu-l doară, îşi desfăcu centironul, îşi deschise mantaua şi pantalonii, apoi încercă să-şi ridice cămaşa. Fu ceva cumplit, i se părea că-şi smulge măruntaiele, că-şi sfâşie carnea… Chinuit, se opri, cu mâna pe pielea goală. Simţi ceva călduţ care-i curgea încetişor de-a lungul degetelor. Înspăimântat atunci, ca să-şi oprească sângele, luă pansamentul şi, fără să-l mai desfăşoare, îl puse ca pe un tampon pe rană. Aşeză pe deasupra învelitoarea de pânză groasă, apoi batista şi, ca toate acestea să stea strânse pe plaga sângerândă, îşi încheie pantalonii, chin cumplit care îi zdrobi şalele.

Ajuns la capătul puterilor, lăsă braţul să-i cadă şi, cu capul pe spate, se cufundă în durere. Respira gâfâit, cu o răsuflare gâjâită. Bezna i se cobora pe ochi, de parcă ar fi voit să-i umple. Pe trupu-i îngheţat, capul

care-i vâjâia de febră părea că arde, iar vântul rece care bătea în întuneric nu-i răcorea fruntea. Câteva picături de ploaie, mari şi grele, îi făcură nespus de bine, căzându-i pe obraz. Ar fi vrut să rămână aşa mereu, până la sosirea brancardierilor.

Gândurile îi zvâcneau în tâmple ca o febră. Nu, n-au să vină să-l ia… Şi asta ca pedeapsă. De ce nu s-a dus ieri după rănitul acela?… Toată noaptea chemase, săracul. Da, ca pedeapsă: au să-l lase şi pe el să moară…

Se gândea într-una la omul acela care strigase toată noaptea, în deşertul negru. îl obseda… în delirul lui, îşi spunea:

— Dacă izbutesc să nu mă mai gândesc la el, sunt salvat… El mă împiedică să mă vindec… Nu mai trebuie să…

Şi îşi repeta: „Vreau… vreau…”, dar cu un glas fără putere, ca un copil scăldat în lacrimi, gata să adoarmă de supărare.

În beznă, glasuri tragice se deşteptau. Auzi un german, care implora, cu accent:

— Aici… Rănit vrancez… Feniţi încoace, vrancezi.

Apoi, deodată, un hohot cumplit de râs, un râs dement care făcu să se cutremure noaptea.

— Aci, băieţi!… striga unul… n-am să mai. fiu soldat… Veniţi să vedeţi, fraţilor, nu mai pot să fiu soldat, nu mai am picioare…

Muribunzii se trezeau unul pe altul, îşi răspundeau… Apoi se lăsă iar, tragică, liniştea.

Gilbert îşi simţea capul mereu mai greu, îşi simţea trupul zdrobit… încă o dată se încordă. Acum că s-a făcut, noapte, aveau negreşit să vină brancardierii, sau întărituri, cineva…

Nu trebuia să adoarmă, nu trebuia să moară.

În mintea lui întunecată se încurcau cele două mame, a lui şi cea pe care o chemase toată noaptea muribundul… Care era a lui?… Nu, nu mai trebuia să se gândească la asta. Cu palmele lipite pe pământul rece şi

moale, cu obrazul în bătaia ploii binefăcătoare, privi în noaptea adâncă, nemişcată.

Trebuia să stea aşa vreme îndelungată, atâta cât va fi nevoie, până să vină. Trebuia să nu se mai gândească la nimic, să se silească să nu se mai gândească. Atunci, cu o voce gâtuită, speriată de ea însăşi, începu să cânte:

Dădui paste un prun Grozav şi plin de prune – Cu bâta mea, cad prune bune.

Prune bune cad pe jos…

Ce vreme bună, timp frumos!

Sulphart era încă în faţa lui, zbierându-şi cântecul cât îl ţinea gura. Broucke cel mititel dansa în spate, căci nu mai era mort…

Ce vreme bună, timp frumos.

Tra-la-la şi ce-am găsit!

Ah, de-ar ţine tot aşa Vremea bună de iubit!

Ploaia cădea acum mai deasă, în – rafale reci, iscând un zgomot mai înfundat pe mantalele morţilor… în şiroaie îngheţate îi curgea de-a lungul obrajilor, alinându-i febra… Fără să înţeleagă, aiurind, cânta întruna, cu glas întretăiat:

Dădui peste un prun Grozav şi plin de prune – Cu bâta mea, cad prune bune.

Prune bune cad pe jos…

Ce vreme bună, timp frumos!

Noaptea părea că se pregăteşte de marş, bătând pasul pe loc cu o mie de picioare de apă. De lângă copacul ud care-l sprijinea, un cadavru aşezat alunecă şi căzu greoi, fără să se trezească din vis. Gilbert nu mai cânta. Răsuflarea istovită i se stingea într-un murmur pe care ploaia îl acoperea. Dar buzele păreau că încă se mai mişcă:

Ce vreme bună, timp frumos.

Tra-la-la şi ce-avi găsit!

Ce timp frumos, ce vreme bună!

Ah. de-ur ţine tot aşa.

Ploaia îi şiroia plângând de-a lungul obrajilor traşi.

Apoi două lacrimi grele izvorâră din ochii duşi în fundul capului: ultimele două.

XVI

Inioiirccrtü eroului

Era primăvară, o ghiceai trandafiric şi bălaie, îndărătul perdelelor grele ale spitalului şi aerul care cobora din ochiurile de fereastră era proaspăt şi blând ca nişte mâini.

Niciodată n-a fost Sulphart mai fericit ca în cele câteva luni cât a stat la Hôtel-Dieu din Bourg. Numai primele săptămâni au fost mai grele şi când se trezea dimineaţa gândul cel amar îi şi săgeta inima.

— Aâăi… Iar la cuţit.

Cafeaua îi plăcea mai puţin – i se părea că are un gust – şi citea fără nicio poftă ziarele din Lyon, pe care vânzătoarea le ducea din salon în salon. Nu se gândea decât la masa de operaţie şi aceste zece minute de suferinţă îi stricau dimineaţa, dulcile ceasuri de lenevie când şi în mintea omului răsare soarele. Când soseau cele dintâi cărucioare pe care se culcau răniţii, se strâmba fără să vrea şi-şi întorcea repede ochii în partea cealaltă. Număra cu teamă câţi au mai rămas până la el, inima i se strângea pe măsură ce i se apropia rândul, trăgea cumva nădejde că ceva tot are să se întâmple, că poate au să-l uite, şi când, totuşi, căruciorul acosta lângă patul lui, îşi vărsa mânia neputincioasă, ca să se uşureze. Se uita cu ochi răi la infirmier: un găligan neras, cu o barbă aspră şi ţepoasă.

— D-ăia care fac războiul cărându-i pe proştii care-şi rup gâtul în locul lor, bombănea el… Totu-i să ştii să te-nvârteşti… Hei, flăcăule! Nu poţi să [24 ö]

umbli mai încet, ai? Unde te trezeşti aici, la fin? Ţărane!

— Nu-ţi prea plac picăturile de cuţit, glumea acela fără să se supere.

De jos, din sala de operaţii veneau strigăte, ţipete ascuţite şi câte un geamăt răguşit, când durerea era prea

puternică. Cei care trecuseră prin asta sau care nu coborau la pansament făceau haz în paturile lor.

— Ăsta-i vânătorul cel mititel. I-auzi-l cum mai cântă… Adevărată voce de tenor, ţi-o spun eu.

Când, inert şi galben ca ceara pe căruciorul lui, se întorcea câte un proaspăt operat aflat încă sub acţiunea cloroformului, se înghesuiau toţi să-l audă bătând câmpii şi asta-i distra vreme de un ceas. În ziua când îl operaseră pe Sulphart, surorile, deşi deprinse să audă multe, trebuiră să plece, din decenţă. Răcnise toate porcăriile posibile şi ţâncii din leaturile tinere, care nu cunoscuseră cazarma de dinainte de război şi folositoarele învăţăminte ale bătrânilor, avură prilejul să înveţe pe dinafară *Mère Blaise* şi *Găgăuţă*, cu toate cupletele lor.

După ce fu operat şi dobândi certitudinea că nu se va mai întoarce atât de curând pe front, lui Sulphart, mântuit de amândouă chinurile, i se păru că trăieşte o viaţă nouă şi, să nu fi fost şedinţele de pansament, s-ar fi simţit pe deplin fericit. Ambalată încă toată în alb, mâna, cu cele două degete amputate, îl mai supăra puţin, e drept, şi vorbea anevoie, căci chirurgii îi deschiseseră de două ori pieptul ca să-i scoată schijele, fapt care, clasându-l în schimb printre mutilaţi, îl învrednicea de un tratament de favoare – cafea cu lapte, dulceţuri, biftecuri – ca să nu mai vorbim de avantajele morale, care îl impresionau foarte. Se bucura cumva de o deosebită atenţie, medicii militari vorbeau cu el mai blând decât cu ceilalţi, i se dădea plosca de îndată ce o cerea, şi nicio infirmieră n-ar fi trecut pe lângă patul lui fără să-i potrivească pernele cum credea ea că e mai bine, chit că el se căznise cine ştie cât să şi le aşeze altfel. Se vorbea despre el cu o nuanţă de simpatie:

— Cel căruia i-au scos o coastă.

Iar el înclina capul, zâmbind palid a mulţumire.

N-avea în tot salonul decât un singur concurent serios, un biet om căruia îi tăiaseră un picior şi era un

pic gelos când vedea că celălalt mare mutilat gustă şi el din hatârurile care i se cuveneau lui. Întâi şi întâi, era artilerist şi, după Sulphart, singurii soldaţi care bătuseră războiul fuseseră pifanii; ceilalţi nu se aflaseră acolo decât pentru „a ponta”; aşa se face că ori de câte ori i se vorbea de vitejiile săvârşite de cutare aviator, de cutare artilerist sau călăreţ, spunea doar atât: „Lui Mutu”, ceea ce însemna că nu crede un cuvânt din aceste aşa-zise fapte de arme. Ca să-l irite pe amputat, le povestea infirmierelor că artileriştii sunt „nişte indivizi care toată ziua tăiau frunză la câini” şi că se ştie prea bine de către toată lumea că era de ajuns să se aşeze la piesele lor ca să pornească un tir prea scurt şi să ucidă trei sferturi din bieţii pifani aflaţi în tranşee.

Ca toţi răniţii, Sulphart era suprasaturat de amintiri de război pe care grozav ar fi voit să le povestească, îi era, cum se spune, gura plină de ele şi îi izvorau de la sine de pe buze, ca laptele din botişorul unui prunc care a supt prea mult sân. Cum deschidea gura, n-auzeai decât de tranşee, de sârmă ghimpată, de patrule, de macaroane, de baraj, de gaze asfixiante, de tot coşmarul acela pe care nu-l putea uita.

Şi totuşi, la început, fusese ciudat de sfios. Citise prin ziare tot felul de istorii uluitoare, care-l umpluseră de ruşine: viteazul caporal care, singur, nimiceşte o companie întreagă cu puşca lui mitralieră şi face praf ce rămâne cu o grenadă; zuavul care străpunge cincizeci de nemţi cu baioneta; infanteristul care aduce după sine din patrulare o droaie de prizonieri, printre care un ofiţer pe care-l ţine în lesă; vânătorul pedestru convalescent care fuge din spital aflând că a început ofensiva şi se duce să moară împreună cu regimentul lui. După ce citea una din povestirile astea, nu mai îndrăznea să le plaseze pe ale lui, dându-şi seama că nişte prăpădite de snoave n-ar mai fi făcut nici două parale pe lângă asemenea măreţe acte de eroism.

Nu era însă în stare să tacă prea multă vreme. Într-

o zi, îşi luă inima în dinţi şi înşiră cum se pricepu, fără fanfaronadă, ci mai curând cu oleacă de haz, o istorie pe de-a-ntregul născocită, în care el juca, modest dar curajos, primejdiosul rol al unui voluntar într-o patrulă. Ieşise, într-o noapte, din tranşee, ca să meargă să culeagă un vâsc pe care-l reperase între linii şi găsise acolo, călare pe o creangă, un bavarez gras, aşijderea şi el amator de vâsc. îl silise să coboare, să se pună capră şi pe urmă, cu ramurile de vâsc în mină, îl adusese în tranşeea franceză mânându-l de la spate cu picioare în fund.

Vecinul lui de pat, un colonial, nu credea o iotă şi se sufoca de indignare, dar sora căreia îi era destinată povestirea râsese o zi întreagă. Aşa se face că Sulphart se hotărâse să povestească şi altele, devenind curând eroul instituţiei, pe care civilii veneau anume să-l asculte.

Personalul spitalului – medici militari, infirmiere, surori, preotul, doamne care soseau, cu sufletul la gură, pe la unsprezece şi-şi trăgeau iute bluza albă ca să dea prânzul la răniţi – toţi şi toate auziseră atâtea de la soldaţi, încât povestirile de război nu le mai spuneau mare lucru; cu Sulphart însă se petrecea o adevărată renaştere a genului.

În gura lui, războiul devenea un fel de uriaşă comedie, o succesiune abracadabrantă de străji, de patrulări, de atacuri, de chiolhane. Să-l fi ascultat, cel mai şovăielnic auxiliar ar fi cerut să plece pe front.

Ceilalţi răniţi însă, care de acolo veneau, erau nişte auditori mai puţin creduli şi istoriile lui Sulphart îi înfuriau la culme. Atâta vreme cât infirmierele stăteau roată în jurul patului, numai ochi şi urechi la povestitor, nu îndrăzneau să spună nimic – cel mult să râdă

$

pe înfundate – dar de îndată ce plecau, îi vedeai pe cei mai slăbiţi prinzând viaţă, pe proaspeţii oaspeţi ieşind din starea de semicomă, pe convalescenţi

însufleţindu-se şi, ridicaţi în capul oaselor în paturile lor, îl ocărau pe Sulphart, cu sângele suit în obraji:

— Unde-ai văzut asta, la cinema?

— O să-ţi bag pumnu-n gură într-o zi, trombonistule, cu balivernele tale!

— Cu siguranţă că n-a făcut nicio brânză pe front, de spune atâtea gugumănii…

— Alde ăştia ar fi în stare să le lingă picioarele la muieri, ca să capete o bucăţică mai bună.

Numai artileristul nu se supăra niciodată. Atunci când Sulphart, după o lungă povestire, se înfunda în perne, îmbujorat la faţă, mândru de succes, îi spunea doar atâta, cu un ton galeş şi plin de afecţiune:

— Arăţi bine… E o plăcere să se uite omul la tine… Şi medicul e mulţumit, ai băgat de seamă?… Haide, haide, nu mai fi supărat, la prima vizită se aranjează totul: două săptămâni de convalescenţă şi te întorci pe front…

Asemenea soi de făgăduială îi stingea dintr-odată luminările lui Sulphart şi, când spunea câte o istorie, nimic nu-l irita mai rău decât vocea perfidă a amputatului, care repeta încetişor, cu o încăpăţânare de papagal:

— Bun de front!… Bun de front!…

Altminteri, ceilalţi nu-i purtau pică: împărţea cu ei pachetele de ţigări dăruite de cucoane şi vinul pe care trimitea să i-l aducă noaptea, pe furiş. Toate astea îi făceau până la urmă indulgenţi.

Mai bine de o lună, Sulphart nu primi nicio veste de la regiment; apoi, într-o dimineaţă, o scrisoare de la Lemoine îi dezvălui totul dintr-odată: moartea lui Gilbert, a lui Bouffioux, Vieuble grav rănit, Ricordeau dispărut… Un adevărat masacru.

Durerea nu-i fu mută. Citi şi reciti scrisoarea, cu exclamaţii de deznădejde. Toată ziua nu vorbi decât de Gilbert, de dărnicia lui, de inteligenţa lui, de as

prele încercări prin care trecuseră amândoi şi de ceasurile de desfătare pe care le petreceau când regimentul era la odihnă; îşi diluă durera în nesfârşite poliloghii, repetându-le tuturor că şi-a pierdut cel mai bun prieten, dar ce zic eu prieten, frate; pe urmă, la căderea serii, când se mai potoli, în vreme ce toţi dormeau, în salonul cu paturi albe, reflectase puţin şi abia atunci simţise cu adevărat că prietenul lui a murit.

Cu o ciudată precizie, îşi amintea de Gilbert, de ziua când sosise pe front, de primul lor somn, în grajdul strâmt unde se înghemuise căprăria. Cu ochii în plafonul gol, pe care veiozele îşi proiectau tristul ecran, îi revedea pe toţi camai azii, aidoma în locul pe care-l ocupau în noaptea aceea, unul ghemuit sub pătură, altul întins cât era de lung, cu ciorapii găuriţi ieşindu-i afară. Renăşteau toţi în amintirea lui, chipurile se iveau cu trăsăturile lor exacte, cu privirile, cu glasurile lor, cu un mic amănunt de uniformă pe care credea că-l uitase. Şi înviind unul după altul, păreau că se ridică toţi pentru apelul suprem: Breval, Vairon, Fouillard, Noury, Bouffioux, Broucke, Demachy… Şi glasurile lor răspundeau: Mort, mort, mort…

Cele dintâi plimbări, Sulphart le făcu în grădiniţa de la Hotel-Dieu, ai cărei falnici copaci mărunţeau soarele. Aşezat pe o bancă, îi privea pe băieţi jucând bile şi le dădea sfaturi pe care nimeni nu i le cerea, sau stătea de vorbă cu câteva femei tinere venite acolo cu un lucru de mână.

Pe urmă i se dădu voie să iasă în oraş şi duse atunci o viaţă de mic rentier, făcându-şi turul până la gară pe bulevardul Alsace-Lorraine, căscând gura la vitrine, mergând să citească şi el comunicatul ca să vadă dacă se vorbeşte de sectoarele unde a luptat, luând câte un apetitiv când îl invita cineva şi întorcându-se tocmai la ora mesei.

Părea schimbat. Era mai puţin zgomotos, mai puţin vesel. Din când în când, una din infirmiere, o doamnă din

oraş, voinică şi glumeaţă, foarte dragă răniţilor, îl întreba:

— Ce-i, flăcăule?… Ai necazuri?

Dar el răspundea iute:

— A, nu, doamnă… N-am de ce mă plânge.

Supărările lui nu le destăinuia la nimeni. El, care făcea pe fantele de mahala, pe şmecherul care „le învârteşte pe degete”, nu putea să mărturisească adevărul şi anume că din pricina nevesti-sii era atât de adesea mâhnit. Nu-i mai scria decât din an în Paşte, răvaşe de zece rânduri, unde spunea din politeţe: „Sper că eşti bine –, fără însă a se nelinişti peste măsură. Niciodată nu-l întreba când crede că se întoarce, nici pentru cât timp. Îi scrisese, ce-i drept, că nu mai era la acelaşi atelier, dar nu-i spusese unde lucrează de atunci, şi, la toate întrebările lui, nu răspundea niciodată nimic. îl vedeai trudind la nişte scrisori nesfârşite în care îngrămădea unele peste altele reproşuri şi cuvinte duioase, dar femeia nici nu-i pomenea de ele în răspunsurile ce-i trimitea. Atunci, îşi zicea strângând brusc pumnii:

— Las că ajung eu în concediu de convalescenţă… îi arăt eu!

Când se gândea însă puţin, mânia i se topea.

— Dacă fac prea mult pe nebunul şi mă lasă, chibzuia el, tot eu sunt în pom…

De când se vindecase, îl muncea şi gândul vizitei medicale. Dacă-l menţin în serviciul combatant, dacă-l trimit înapoi pe front?… Urmărea cu deosebit interes dezbaterile consiliului de reformă şi ale comisiei de concedii. Îi iscodea îndelung pe cei examinaţi, urmărea grijuliu barometrul consiliilor, ieri blânde, azi severe, şi se dădea bine pe lângă secretari. Cunoştea numele tuturor medicilor, le ştia maniile, preferinţele, şi avea câte o părere nestrămutată despre fiecare, socotindu-i cu atât mai savanţi cu cât reformau mai lesne.

Începuse iar să tuşească, forţându-se puţintel, nu

mâncape săturate şi învăţa să umble încovoiat, sprijinit într-un baston. Artileristul îl învinuia chiar că fumează sulf, în dimineţile de vizită, ca să-i şuiere plămânii.

În timpul plimbării, prindea totuşi glas ca să răcnească:

— Nu mă las eu… Un paradit ca mine nu e de trimis înapoi pe front… Doar să mă tragă de picioare.

Artileristul, care se ţinea după ei în cârje, îi bombănea în spinare:

— Dă îndărăt!… Eram sigur…

— Eu mi-am luat porţia, i-o întorcea Sulphart… Acum m-am săturat… Dacă unora le e greaţă, n-am să mă duc în locul lor.

În ziua când trecu prin faţa consiliului, băieţii mâncau într-un mic birt unde patroana tocmai prăjea ceva pe maşină. Sosi transfigurat, fără baston, rumen în obraji.

— Reformat clasa I, răcni el… Cu pensie, băieţi… Trăiască ai noştri!

Artileristul îi întinse un plic.

— Na, uite o scrisoare pentru tine.

Era de la portăreasă: îi vestea că nevastă-sa a plecat cu un belgian, luând şi mobilele cu sine.

Ceilalţi nu băgară de seamă nimic; nici măcar îngrozitoarea lui paloare. Făcu cinste cu două sticle, glumi cu ei şi, cu paharul în mână, cântă: *Trece ca un vis*. Atâta numai că la ieşire – poate răcise – începu să scuipe sânge.

— O târfă, madam Quignon, o târfă, asta e.

— De, răspundea portăreasa învârtind în cratiţa cu tocană, aşa-s bărbaţii, abia când îi lasă, bagă de seamă tot felul de chestii.

Jignit, Sulphart se urca atunci acasă la el, unde nevastă-sa nu-i lăsase decât un pat de fier, un scaun cu fundul de paie şi un calendar de toată frumuseţea pe care-l primiseră cadou de nuntă. De o săptămână de

când se întorsese, hoinărea fără nicio treabă prin Rouen, se ducea în vizită la foştii prieteni ai familiei, îşi omora timpul pe la cârciumă, îşi aştepta tovarăşii la poarta uzinei şi pretutindeni nu vorbea decât de nevastă-sa, chiar şi cu cei care n-o cunoscuseră.

— A-ntins-o, putoarea!… Şi fără să lase o scrisoare, nimic…

Tot îndrugând veşnic aceeaşi poveste, sfârşise curând prin a-i sătura pe toţi. Femeile, în general, nu-i dădeau dreptate, spunând că oricum Mathilde nu putea sta atâta vreme să se plictisească singură, că prea ţine de mult „chestia asta” şi că bărbaţii ar fi făcut poate altele mai rele, să fi fost în locul femeilor.

Sulphart se înăcrea. De când se întorsese, n-avusese parte decât de dezamăgiri. La cazarmă, unde socotea că o să-şi găsească efectele civile pe care le lăsase acolo la 2 august 1914, sergentul-major săltase din umeri: „Hainele? Cine le mai ştie pe unde sunt…” Se făcuseră într-adevăr pachete cu veşminte, etichetate cu grijă şi stivuite reglementar: din păcate însă, unii lăsaseră în buzunar câte o bucăţică de brânză, alţii un sanviş sau o rămăşiţă de cârnat, toate astea se stricaseră, apăruseră şobolanii şi viermii şi fuseseră nevoiţi să ardă totul.

Trebuise să-l îmbrace de la Asistenţă şi, ca încălţăminte, îi lăsară drept amintire bocancii lui din tranşee, scorojiţi de noroi. La slujbă, nu-şi mai găsise locul, căci patronul subînchiriase atelierul unei uzine de muniţii, iar la Calea ferată îl consideraseră prea slab. De altfel, căuta de lucru cu gândul că doar – doar n-o găsi, lăsându-se în voia sorţii în ceea ce priveşte pâinea cea de toate zilele, până când şi-o termina cei câţiva franci pe care-i avea şi prea deprins să-l aştepte iahnia gata la bucătăria de campanie, ca să nu fie de părere că hrana li se cuvine oamenilor precum lumina zilei. Toate i se păreau că merg pe dos şi spunea:

— Să fie tot aşa harababură şi tot atâtea porcării pe

front ca în spate, nemţii ar fi de mult la Bordeaux.

Când se întorcea seara acasă – adesea cu un păhărel în nas – se oprea la portăreasă şi, înainte de a urca în încăperea goală, îşi uşura sufletul de tot năduful şi de toată amărăciunea tăinuită. Nenorocirea asta nemeritată – fuga nevesti-sii – ridica în jurul lui patru ziduri de puşcărie de care se dădea cu capul.

— Nu zău, după câte am tras, e prea mult... Prin câte am trecut, acolo, madam Quignon... Uite, la Craonne, de exemplu.

Portăreasa însă ridica numaidecât braţele în sus, ca pentru a cere îndurare:

— Vai, domnule Sulphart, implora ea, mai lasă-mă cu poveştile astea de tranşee, că ne-aţi umflat capul cu ele.

Descurajat, urca să se culce. Înfipsese o baionetă în podea, la capul patului, să-i slujească de sfeşnic ca pe front. Scotea dintr-un dulap în perete nişte reviste prăfuite, nişte ziare vechi şi citea să adoarmă. Astfel dădu într-o seară peste articolul uitat al unui academician:

„Am contractat faţă de bravii noştri ostaşi o datorie de recunoştinţă pe care n-o vom uita niciodată, spunea scriitorul. Le suntem datori cu toate suferinţele pe care nu le-am îndurat...”

Sulphart decupă articolul şi îl aşează în carneţelul lui.

*

Ajunse la Paris cu numai şapte franci în buzunar, dar chiar în aceeaşi dimineaţă găsi, începând de a doua zi, o slujbă la un atelier al lui Levallois. Pentru prima oară de cina îşi reluase hainele civile, se simţi fericit. Cincisprezece franci pe zi! Socotea toată cantitatea de bună-stare, de tihnă, de mulţumire, pe care aveau să i-o dea cei cincisprezece franci.

Îi venise şi lui rândul acum să „huzurească”. Avea să-şi facă vreo câţiva prieteni – băieţi care au fost ca şi el

pe front – să dibăcească o cârciumioară nu prea scumpă unde să mănânce de prânz, să-şi găsească o cameră nu prea departe, ca să se poată scula târziu. Străbătând atelierele, pusese de pe-acum ochii pe câteva lucrătoare, una, mai ales, care când râdea îşi ridica părul, cu mâna murdară de zgură. Când se gândea la dânsa, zâmbea.

— Fete serioase, gagicile astea… Se pricep să ţină o casă.

Îşi depăna visul, cu ochii aiurea, când o maşină, plină de muieri şi de uniforme elegante, fu cât pe-aci să-l răstoarne. Dându-se înapoi, evită lovitura capotei.

— Învârtitule! îi strigă cel de la volan.

Era gata să se repeadă la ei, dar se mulţumi să le arate doar pumnul, zbierând nişte înjurături pe care numai trecătorii avură parte să le audă.

Ocara îi stătu pe inimă tot timpul prânzului şi, ca să-şi înece necazul, bău trei coniacuri la cafea. Apoi, întremat, porni să dea o raită pe bulevarde. La poarta unui ziar unde se afişase comunicatul, câţiva oameni discutau.

— Ar trebui începută o mare ofensivă, spunea laconic un domn gras cu ochii bulbucaţi.

— Da’ să pui şi tu e… la ea, îi strigă Sulphart în obraz.

Toţi civilii ăştia care cutezau să vorbească de război îl scoteau din sărite, dar nu-i ura mai puţin nici pe ceilalţi, care nu vorbeau, şi pe care-i învinuia de egoism.

Hoinărind prin faţa prăvăliilor, văzu în galantarul unui debit de tutun un tablou superb, în culori, care-l opri locului, încântat. Alcătuită din vreo zece cărţi poştale, capodopera asta de montaj înfăţişa o femeie uriaşă, în platoşă de argint, care ţinea o ramură de palmier într-o mână şi o torţă în cealaltă, de parcă ar fi condus o farandolă în care se desluşeau soldaţi cenuşii, soldaţi verzi, soldaţi kaki. Soldatul francez i se păru lui că-i seamănă ca un frate, fapt care-l măguli peste măsură. Intră înăuntru şi o întrebă pe vânzătoare:

— Câte parale drăcia aia?

— Trei franci, spuse patroana.

Sulphart se strâmbă, amintindu-şi că nu mai avea decât un franc şi nouăzeci de centime.

— Aş vrea numai una, pe aceea de jos, stărui el… Aceea cu soldatul care seamănă cu mine.

Debitanta ridică din umeri.

— Nu dăm cu bucata, răspunse ea tăios.

Sulphart simţi că i se urcă sângele la cap. Mânios, izbi în tejghea cu palma-i mutilată şi ţipă:

— Da’ bucata mea de mână, eu cum am dat-o?

Negustoreasa clipi numai din ochi, de parcă ar fi deranjat-o să-l audă ţipând, dar fără să-şi ridice capul, cântări mai departe tutun de prizat.

— Ce mai, spuse Sulphart întorcându-se spre un domn care alegea nişte trabucuri, care eşti venit de pe front, mă înţelegi ce poftă am să-i zic ceva de dulce.

Clientul dădu vag din cap, se întoarse şi-şi aprinse trabucul, pufăind. Lângă ei, consumatorii priveau în fundul paharului şi chelnerul, ca să n-audă nimic, deschisese un ziar. Sulphart îi privi pe toţi, înţelese şi ridică din umeri, resemnat.

— E-n regulă, spuse el, aruncând un franc şi jumătate pe tejghea. Dă-mi te rog un pachet de ţigări blonde, de mult n-am mai fumat decât mahorcă.

După-amiază, după ce şovăi îndelung, după ce trecu o dată şi încă o dată pe dinaintea porţii neîndrăznind să intre, le făcu o vizită părinţilor lui Demachy. Apartamentul luxos îl impresionă, durerea mamei îi strângea inima şi se simţea stingherit, de frică să nu pară prost-crescut dacă-şi mişcă picioarele sau dacă vorbeşte prea tare. La plecare, mama îl sărută şi-i dădu o sută de franci. Sulphart, care simţea cum îl podidesc lacrimile, nu fu în stare nici să mulţumească, şi plecă repede. Numai portăreasa îl văzu plângând.

— Era prietenul meu, Gilbert, îi spuse el. Un băiat admirabil…

Cu buzunarul plin, porni spre Levallois ca să le facă băieţilor de la uzină cuvenita cinste de bun-venit. În atmosfera caldă a cafenelei – fum, glasuri voioase, ciocnet de pahare – simţi cum i se topeşte amărăciunea.

Răsturnat alene pe canapeaua de muşama, îşi sorbea încetişor păhărelul, privind cum se ridică şuviţele de fum albastru. Oamenii vorbeau de război, cu ziarele de seară în faţă, şi asta îl înciuda. Trupele înaintau acum câte zece kilometri pe zi, când pe vremea lui trebuia să trudeşti săptămâni întregi ca să smulgi câţiva metri, acoperindu-i cu morţi. Când rostea numele bătăliilor la care luase parte, nume tragice pe care le credea nemuritoare, nimeni nu le mai cunoştea: egoismul celor din spate le uitase curând. Şi asta, nu ştiu cum, îl durea.

Şi totuşi, în seara aceea era fericit. Cuvintele ajungeau la dânsul prin ceaţă, ca o pălăvrăgeală fără rost.

— Nu ne mai rămâne decât să aşteptăm, răcnea jupânul, jonglând cu sticlele, la tejghea. Acum e sigur că-i batem. O să facem la ei ce au făcut şi ei la noi.

— Mai taci din gură, frate, protestă un lucrător care-şi juca leafa pe-o zi la zanzibar. Ce ne trebuie nouă e să fie pace. E o ruşine să mai lungim mârşăvia asta.

Călare pe un scaun, istovit, cu obrajii palizi şi urechile roşii, unul, puţin afumat, îşi morfolea şi el părerea:

— Pace, ne-pace, e prea târziu, e o înfrângere. Nu mai e nimic de făcut, v-o spun eu, s-a terminat bâlciul. Pentru noi e o înfrângere.

Sulphart îşi săltă capul şi-l privi drept în ochi pe cel ce vorbea astfel.

— Eu, îi spuse el, eu zic şi susţin că e o victorie.

Beţivul se uită la el şi ridică din umeri.

— Şi de ce, mă rog, e o victorie?

Descumpănit, Sulphart rămase o clipă pe gânduri, negăsind cuvintele cu care să-şi rostească pătimaşa fericire. Pe urmă, fără măcar să înţeleagă teribila

măreţie a acestei declaraţii, răspunse verde:

— Găsesc că e o victorie, fiindcă am scăpat cu viaţă…

Şi s-a sfârşit

Şi s-a sfârşit…

Coala de hârtie albă e aici pe masă, şi tihna lămpii, şi cărţile… Cine ar mai fi crezut să le revadă, când eram acolo, atât de departe de casa noastră pierdută?

Vorbeam de viaţa noastră ca de. ceva mort, siguranţa că nu ne mai întoarcem ne despărţea de ea ca o mare neţărmurită şi speranţa însăşi părea că se împuţinează, mărginindu-se toate dorinţele la aceea de a trăi să apucăm schimbul. Prea erau multe obuze, prea mulţi morţi, prea multe cruci; mai devreme sau mai târziu trebuia să vină şi rândul nostru.

Şi totuşi, s-a sfârşit…

Viaţa îşi va relua cursul ei fericit. Crâncenele amintiri care încă ne mai chinuie se vor şterge, vom uita, şi va veni poate vremea când, confundând războiul cu tinereţea noastră trecută, vom avea un suspin de părere de rău gândindu-ne la anii aceia de atunci.

Îmi amintesc de serile noastre zgomotoase, la moara fără aripi. Le spuneam: „Va veni o zi când ne vom reîntâlni, când vom vorbi de băieţi, de tranşee, de necazurile şi de petrecerile noastre… Şi vom spune zâmbind: «Era în vremurile bune!»”.

Ce-aţi mai zbierat, în seara aceea, dragii mei! Trăgeam şi eu nădejde să rămân mincinos, vorbind astfel. Şi totuşi…

Aşa e, vom uita. A, ştiu bine, e odios, e crud, dar de ce să te indignezi: e omeneşte… Da, va exista şi fără voi bucurie, va exista fericire, căci, asemenea heleşteielor liniştite în care, apa limpede doarme pe un pat de mâl, sufletul omenesc îşi filtrează amintirile şi nu le păstrează decât pe cele frumoase. Suferinţa, ura, veşnicele păreri de rău, toate astea sunt prea grele şi cad la fund…

Vom uita. Valurile cernite vor cădea, ca frunzele

moarte. Chipul soldatului dispărut se va şterge încetişor în sufletul consolat al celor ce atâta îl iubeau. Şi toţi morţii vor muri a doua oară.

Nu, dragii mei, supliciul vostru încă nu s-a încheiat, şi fierul vă va răni iar, când cazmaua ţăranului vă va răscoli mormântul.

Casele vor renaşte sub acoperişurile roşii, ruinele vor redeveni oraşe şi tranşeele ogoare, soldaţii biruitori şi osteniţi se vor întoarce acasă. Dar Voi, voi nu vă veţi întoarce niciodată.

Era în vremurile bune.

Mă gândesc la miile voastre de cruci de lemn, aliniate de-a lungul şoselelor prăfuite, unde aşteaptă parcă schimbul celor vii, care nu vor veni niciodată să-i scoale pe cei morţi. Cruci din 1914, împodobite cu steguleţe de copii, asemenea unor escadre în zi de sărbătoare, cruci cu chipiu, cu căşti, cruci din pădurile Argonnei pe care le găteam cu frunze verzi, cruci din Artois, a căror neînduplecată oaste se ţinea după a noastră, înaintând din tranşee în tranşee, cruci pe care, umflate, apele râului Aisne le târau departe de tunuri şi voi, înfrăţite cruci din spate care vă luaţi, ascunse în crânguri, înverzită înfăţişare a unor alei de parc, spre a-i linişti pe cei ce plecau. Câte mai sunt încă în picioare, din crucile pe care eu le-am sădit?

Dragii mei morţi, bieţii mei morţi, acum abia veţi suferi, lipsiţi de cruci care să vă apere, lipsiţi de o inimă lângă care să vă ghemuiţi. Parcă vă văd dând târcoale orbecăind, căutându-i în noaptea de veci pe toţi viii aceştia ingraţi care au şi început să vă uite.

A

În câte o seară ca asta, când, ostenit de scris, las capul să-mi cadă în palme, vă simt prezenţi pe toţi, dragii mei. V-aţi sculat toţi din mormintele voastre vremelnice, staţi în jurul meu, şi, într-o stranie învălmăşeală, nu-i mai deosebesc pe cei pe care i-am cunoscut acolo de cei pe care i-am plăsmuit spre a face dintr-înşii umilii eroi ai

unei cărţi. Au luat asupra lor suferinţele acelora, ca pentru a le alina, le-au luat chipurile, glasurile, şi le seamănă atât de bine, cu durerile îngemănate, încât amintirile mi se încurcă şi câteodată caut zadarnic să recunosc în sufletul meu un camarad dispărut pe care o umbră ce-i seamănă leit mi-l ascunde.

Eraţi atât de tineri, atât de încrezători, atât de puternici, dragii mei camarazi: o, nu, n-ar fi trebuit să muriţi… Era în voi atâta voie bună încât biruia cele mai aspre încercări. În noroiul schimburilor, sub zdrobitoarea cazană a corvezilor, în faţa morţii însăşi, v-am auzit râzând, plângând – niciodată. Să fi fost însuşi sufletul vostru, bieţii mei băieţi, voioşia aceea divină care vă făcea mai puternici?

Povestind lungul vostru şir de suferinţe, am vrut şi eu să râd ca şi voi. Singur-singurel, într-un vis tăcut, am pus iar sacul în spate şi, fără tovarăş de drum, am mărşăluit în închipuire cu regimentul vostru de fantome. Veţi mai recunoaşte oare satele, tranşeele noastre, şanţurile pe care le-am săpat, crucile pe care le-am sădit în pământ? Vă veţi mai recunoaşte, oare, propria voastră voioşie, dragii mei camarazi?

Era în vremurile bune… Da, la urma urmei, erau vremuri bune, o dată ce vă vedeam trăind… Straşnic am mai râs în timpul repausului dintre două marşuri istovitoare, straşnic am mai râs când am găsit un braţ de paie, o ciorbă caldă, straşnic am mai râs când am dat de un bordei solid, straşnic am mai râs pentru o noapte de răgaz, o glumă aruncată, un crâmpei de cântec… Un camarad mai puţin, îl uitam repede, şi tot râdeam; amintirea lor însă, odată cu timpul, s-a săpat şi mai adânc, ca un acid care roade…

Şi acum, ajuns la ultima etapă, mă cuprinde o căinţă că am îndrăznit să râd de suferinţele voastre, ca şi cum mi-aş fi tăiat un fluier din lemnul crucilor ce vă stau la căpătâi.

Iubii! Uc muierii

Prefaţă…
I Fraţi de arme 12
II Cu sudoarea frunţii 2G
III Fanionul roşu 32
IV Viaţă de huzur 25
V Noapte de gardă 38
VI Moara fără aripi 80
Vil La Cafeneaua marinarilor… 118
VIII Muntele Golgota 127
IX A muri pentru patrie… 141
X Sfânta Fecioară a pifanilor. 143
XI Victorie 133
XII În grădina morţilor 185
XIII Casa cu buchet alb 138
XIV Vorbe de dragoste 200
XV „Venind dinspre Montmartre…” 213
XVI întoarcerea eroului… 240
XVII Şi s-a sfârşit 259
lector:
ANGELA CIŞMAŞ Tehnoredactor:
DECEBAL ENESCU
Apărut 1972. *Comanda Nr. 2 493*.

Tiparul executat sub comanda la Combinatul Poligrafic „Casa Piaţa Scânteii nr. 1, Bucureşti Republica Socialistă România